

Nobela
prēmija
literatūrā
2015

Svetlana
Aleksijeviča

SIEVIETES KARĀ

Noklusētās
vēstures liecības

SVETLANA
ALEKSIJEVIČA

SIEVIETES KARĀ

Noklusētās vēstures
liecības

No krievu valodas tulkojusi LĀSE VILKA

 LATVIJAS
MEDIJI

UDK 94(100)“1939/1945”(093.3)

AI 307

Светлана Алексиевич

У ВОЙНЫ НЕ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО

© 2013 by Svetlana Alexievich

Translation copyright © 2018

Grāmatas noformējumā izmantoti materiāli no

Latvijas Kara muzeja

Induļa Martinsona vāka mākslinieciskais noformējums

Atbildīgā redaktore *Jūlija Dibovska*

Literārā redaktore *Elīna Kokareviča*

Korektors *Edžus Zakss*

Maketētājs *Indulis Martinsons*

© AS “Latvijas Mediji”, izdevums latviešu valodā, 2018

© Lāse Vilka, tulkojums latviešu valodā, 2018

© Ilze Jermacāne, priekšvārds, 2018

© Indulis Martinsons, mākslinieciskais noformējums, 2018

ISBN 978-9934-15-438-6

Priekšvārds izdevumam latviešu valodā

“Nevar būt viena sirds naidam, bet otra mīlestībai. Cilvēkam tā ir viena, un es vienmēr esmu domājusi, kā izglābt savu sirdi,” saka Sarkanās armijas gvardes jaunākā seržante, sanitārā dienesta instruktore Tamāra Umjagina, viena no varonēm baltkrievu žurnālistes un rakstnieces, Nobela prēmijas laureātes literatūrā 2015. gadā – Svetlanas Aleksijevičas grāmatā “Sievietes karā”.

Par grāmatu un atmiņu

Tas ir teksts par Otrā pasaules kara (1939–1945) ietvaros notikušo Vācijas–PSRS karu (1941–1945), kas daļā bijušo PSRS republiku joprojām tiek dēvēts par Lielo Tēvijas karu. Šī grāmata ir viens no zināmākajiem dokumentālajiem darbiem par karu. Tajā nav ne lasītājiem tik pierasto izvilkumu no arhīvu dokumentiem, ne karšu, ne Sarkanās armijas ģenerāļu biogrāfijas izklāsta, kādus vairākas desmitgades esam lasījuši un pat turpinām lasīt mūsdienās. Tajā vairāki simti sieviešu, kuras līdzdarbojušās vienā no lielākajiem 20. gadsimta militārajiem konfliktiem, jo dienējušas Strādnieku-zemnieku

Sarkanajā armijā, vairāk nekā 200 grāmatas lapaspusēs stāsta par savu ceļu uz fronti, dzīvi frontē, ceļu mājup miera laika dzīvē un dzīvi pēc frontes, ko nereti pašas grāmatas varones dēvē par “karu pēc kara”. Sievietes stāsta un stāsta, un, lasot grāmatu, šķiet, ka stāsti nekad nebeigsies. Tikai reizumis pa vidu ir kāds autores iestarpinājums, kurā viņa atklāj savas sajūtas vai to, kā ieguvusi produktīvāku informāciju no stāstītājām.

Iespaidis, kāds rodas pēc grāmatas izlasīšanas: sievietes ir stipras, vīrišķīgas un godīgas. Vienlaikus viņas saglabā sievišķību. Grāmatas varones ir sievietes, kuras atradās frontē vai bija tiešā saskarē ar tur notiekošo, un izdzīvoja. Baltkrievu un krievu sievietes, kuras cīnījās gan pie Staļingradas un Berlīnes, gan Baltkrievijas un pat Latvijas teritorijā, kuras piedalījās partizānu kustībā Vācijas karaspēka okupētajā Baltkrievijas teritorijā un vēl, un vēl. Stāsti ir par to, kādas pārmaiņas ar cilvēkiem notika karalaikā. Par pāriešanu no vienas dzīves citā. Šī ir unikāla grāmata, kādas latviešu valodā negadās lasīt bieži, – par sievieti, karu, miera laika dzīvi, mīlestību, atmiņu, piedošanu, cilvēcības saglabāšanu karalaikā attieksmē pret ienaidnieku, uzvaras cenu, sadzīvošanu ar pagātņi un valsts varas attieksmi pret veterāniem, īpaši sievietēm.

Tas nav par “vīriešu karu”, bet gan par karu, skatītu “sievietes acīm”. Grāmatu caurauž viena vienīga S. Aleksijevičas doma – par katru cenu izstāstīt sievietes, nevis vīrieša stāstu. Grāmatas ievada daļā tiek atzīts, ka viņu interesē nevis kara vēsture, bet jūtu vēsture, notikuma dvēsele. Par iemeslu šādai koncepcijai kalpo PSRS “atmiņas politika” par Vācijas–PSRS karu, no kuras lielā mērā sievietes tika izslēgtas vai arī tika pieskaņotas noteiktam kanonam, kad bija jāatceras tas, “ko vajag”. “Vēlāk viņa man čukstus atzinās: “Visu nakti studējām “Lielā Tēvijas kara vēsturi”. Viņš baidījās. Arī tagad baidās, ka es atcerēšos kaut ko citu. Ne to, ko vajag,” saka viena no grāmatas varonēm. Ar S. Aleksijevičas starpniecību tiek parādīts citāds karš un citāda patiesība, ne tāda, kādu nācās piedzīvot PSRS

tiražētajā stāstā par “Lielo Tēvijas karu”. Šī patiesība ir nežēlīga, un sieviešu stāstītajā ir maz no tā, ko 50 gadu laikā pēc “uzvaras” izkļiedza saukļos par neuzvaramo Sarkano armiju un tās “varonīgo uzvaru” (lai gan ir arī tādi stāsti – par ticību Staļinam un partijai). S. Aleksijevičas grāmata ir skarbs atgādinājums par seno, bet joprojām dzīvo Otrā pasaules kara vēsturi.

Grāmata noteikti nav kara slavināšana un uzvarētāju cildināšana, kāda tā varētu šķist pirmajā mirklī lasītājam, kurš pieradis pie “uzvarētāju kulta” tiražēšanas. Tas ir diezgan skarbs un emocionāls vēstījums ne tikai par sieviešu dzīvi karā. Grāmatā lasām arī par Sarkanās armijas karavīriem, kuri, no vienas puses, gribēja aizstāvēt savu zemi, no otras – negribēja aizstāvēt Staļinu. Tikai atsevišķos stāstos ieskanas kaut kas no padomju patriotisma. Mēs lasām par dzīvi Vācijas armijas okupētajā Baltkrievijas teritorijā, par tiem, kuri pabijuši vācu gūstā, par dzīvi koncentrācijas nometnēs un partizānu kustību vācu karaspēka okupētajā Baltkrievijas teritorijā; par Staļina un vispār padomju varas attieksmi pret cilvēkiem, par Staļina bailēm no tautas ne tikai karalaikā, bet īpaši pēc kara; par attieksmi pret pretinieku-ienaidnieku, par vēlmi atriebt un mācīšanos piedot (piemēram, stāsti par vācu sieviešu izvarošanu), par cilvēcības saglabāšanu attieksmē pret ienaidnieku, par kritušo karavīru apbedīšanu, par sieviešu ikdienu frontē, par to, kāpēc neviena no sievietēm nevēlas runāt par “vienīgo privāto cilvēka notikumu karā” – mīlestību; par vīru un draugu zaudējumu un bērnu audzināšanu bez tēva, par bērniem, kuru tēvi atgriezās no frontes.

Grāmata sākas ar “darba dienasgrāmatas” ierakstiem no laika, kad tā tapa. S. Aleksijeviča raksta kā “uzvaras bērns”, “uzvarētāju bērns”, kā viņa pati to atklāj. Autorei ir viņas kara pieredze – ģimenes pieredze: ukraiņu vectēvs krita, un viņa kaps, pēc visa spriežot, īsti nav zināms, baltkrievu vecāmāte bijusi partizānos, karavīri pazuda bez vēsts – ģimenē no trim dēliem atgriezās viens.

S. Aleksijeviča nav vēsturniece, viņa ir žurnāliste un rakstniece. No sarunas, kurā piedalās vismaz trīs cilvēki – stāstītājs tagadnes laikā, stāstītājs notikuma brīdī un intervētāja –, viņa par mērķi izvirza “iegūt tā laika patiesību”. Diezgan sarežģīts uzdevums, ņemot vērā, ka grāmatas pamatā ir tikai un vienīgi mutvārdu vēstures avoti. Tāpēc būtu jāatzīmē, ka autore pieeja ir arī piemērs, kā radīt literāru darbu, izmantojot šādu avotu grupu. Grāmatas tapšanas laiks ir no 1978. līdz 1985. gadam – Leonīda Brežņeva un viņa pēcteču laiks. Un grāmata iznāca līdz ar pirmajām pamanāmajām perestroikas vēsmām (Minska, 1985).

Stāsts par sievietēm Otrajā pasaules karā vēl nav līdz galam uzrakstīts, lai arī jautājums bijis viens no tiem, ko 50 pēckara gados aktīvi dokumentējusi padomju prese un pētnieki galvenokārt varonības un cilvēciskas traģēdijas kontekstā. Sievietes, kuras piedalījās karā, sabiedrībā tika pasniegtas kā sievietes varones – lielākoties tās bija partizānes, medmāsas un snaiperes. Atmiņām par sievietēm karā piemita savdabīgs patoss, kurā nebija vietas emocijām, jūtām, sievietes ikdienai. Visas šīs sievietes bija varones.¹

Līdz pat mūsdienām nav pētījumu par to, cik sieviešu Sarkanajā armijā nonāca brīvprātīgi, cik mobilizācijas ceļā. Mēs arī nezinām neko par to, cik daudzas no viņām krita, tika ievainotas vai kļuva par kara invalīdēm. Pētījumu vai pat publikāciju par sievietes sajūtām, sievišķības saglabāšanu, attiecībām ar citām sievietēm un vīriešiem, mīlestību frontē ir krietni vien mazāk. Mēs varam lasīt daudzas un dažādas atsevišķas atmiņas, bet nav sastopams kolektīvs sieviešu stāsts par piedzīvoto. Sieviešu radītie avoti (dienasgrāmatas, vēstules, atmiņas utt.) nezināmā skaitā glabājas arhīvos, muzejos vai privātās kolekcijās. Lai arī šo stāstu, iespējams, ir daudz, tomēr tie ir ļoti, ļoti saraustīti. Arī S. Aleksijevičas grāmatu caurvij ideja par kara attēlo-

¹ Никонова, О. Женщины, война и «фигуры умолчания». Журнальный зал. Неприкосновенный запас. 2005. Pieejams: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ni32.html> [skat. 17.12.2017].

šanas tradīciju – “rakstīja vīrieši un par vīriešiem”. Viņa raksta: “Mūs apņēm “vīriešu” priekšstati un “vīriešu” sajūtas par karu. “Vīriešu” vārdi. Sievietes klusē. Nevienš, izņemot mani, taču neizjautāja manu vecmāmiņu. Manu mammu. Klusē pat tās, kuras bija frontē. Ja pēkšņi sāk atcerēties, tad stāsta par “vīriešu”, nevis “sieviešu” karu. Pieskaņojas kanonam. Un tikai mājās vai raudot frontes draudzeņu lokā, viņas sāk runāt par savu karu, ko es nepazīstu [..].”

Jāņem vērā, kāda bija pēckara valdošā attieksme pret sievietēm kara dalībniecēm. Notika sieviešu demobilizācija no dienesta Sarkanajā armijā (no 1946. gada – Padomju armijā), un sākās tas, par ko viena no varonēm saka: “Mēs, frontes meitenes, daudz ko pieredzējām. Pieredzējām arī pēc kara, tad mums sākās vēl viens karš. Arī briesmīgs. Vīrieši mūs pameta. Nepiesedza.” Kā atzīmē gan S. Aleksijeviča, gan krievu vēsturniece Olga Ņikonova, daudzas sievietes burtiski tika iemestas citādā pasaulē, kas viņām bija kļuvusi sveša, tā vairs nebija viņu pasaule. Viņas tika uztvertas, kā “tās no turienes” – no frontes, kā bijušās “frontes sievas” utt.² Arī viņas pašas stāsta par to, “kā mūs sagaidīja Dzimtene? Es nevaru stāstīt bez asarām. Pagājuši 40 gadi, bet man joprojām deg vaigi. Vīrieši klusēja, bet sievietes... Viņas mums kļiedza: “Mēs zinām, ko jūs tur darījāt! [..] Frontes m... Armijas palaistuves...”

Vēstures literatūrā tiek atzīmēts, ka PSRS Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs Mihails Kaļiņins 1945. gada jūlijā aicinājis no Sarkanās armijas demobilizētās sievietes nelepoties ar dalību karā, tādējādi iezīmējot oficiālo varas attieksmi pret viņām. Dalība karā lielai daļai atstāja zināmu psiholoģisku traumu (“tiklīdz es sāku to stāstīt, saslimstu”, “stāstu, bet mani krata drebuļi” u. c. piemēri). Iespējams, viņas gluži vienkārši negribēja runāt pēc kara vai arī – kā stāsta viena no grāmatas varonēm: “Zināt, ko mēs visi karalaikā domājām? Mēs sapņojām: “Draugi, kaut mēs izdzīvotu... Cik laimīgi būs

²Никонова, О. Женщины, война и «фигуры умолчания».

cilvēki pēc kara! [...] Cilvēki, kuri ir tik daudz pārdzīvojuši, sāks cits citu žēlot. Milēt. [...] Cilvēki joprojām ienīst cits citu. Atkal nogalina. Es to nespēju saprast... Kas tas ir? Mēs... Mēs esam...” Viss notika citādi.

Krievu vēsturniece O. Ņikonova uzskata, ka tieši Brežņeva laika politika pret kara veterāniem mainīja arī attieksmi pret sievietēm frontniecēm. Leonīda Brežņeva laikā pirmo reizi tiesības ieguva arī “sieviešu atmiņas par karu”.³ Zīmīgi, ka S. Aleksijeviča darbu pie grāmatas sāka laikā, kad Padomju Savienībā valdīja vispārējs Vācijas–PSRS kara atcerēšanās kults. Piemēram, Latvijā tajā laikā aktīvi tika vāktas to latviešu karavīru vēstules, kuri bija cīnījušies gan 130. latviešu strēlnieku korpusā, gan citās Sarkanās armijas karaspēka daļās. Taču tieši S. Aleksijevičas grāmata kļuva par pirmo piemēru alternatīvai atmiņai par Vācijas–PSRS karu.

No vēstures

Viena no Otrā pasaules kara īpatnībām bija milzīgā civiliedzīvotāju, arī sieviešu, iesaistīšanās karā. Īpaši tas attiecināms uz Vācijas–PSRS karu, kam kopumā bija raksturīgs šāds fenomens: laikā, kad no Sarkanās armijas dezertēja vai padevās gūstā vairāki miljoni karavīru, bija milzīgs skaits “patriotu”, kuri jebkādiem līdzekļiem centās nonākt frontē. Jautājums par Sarkanās armijas personālstāva pašuzpurēšanās spēju un patriotismu zinātniskam skaidrojumam pakļaujas lēnām. Iespējams, tas bija jau 20. gadsimta 30. gados organizētās padomju propagandas rezultāts. Liela nozīme bija arī padomju cilvēku pieticīgajiem sadzīves apstākļiem. Piemēram, padomju vēsturnieks Aleksandrs Nekričs uzskata, ka padomju tautai tas bija aizsardzības karš pret agresoru, kurš padomju zemē bija iebrucis bez kara pieteikuma. Padomju cilvēkiem, kuri pieteicās

³ Никонова, О. Женщины, война и «фигуры умолчания».

dienestam armijā, karš kļuva par cīņu par neatkarību, brīvību un dzīvi. Tas bija avots, kas deva spēkus cīņai un izdzīvošanai. Un vēl bijusi cerība uz dzīves uzlabošanos pēc uzvaras.⁴

Šajā sakarībā īpaši būtiski runāt par vārda tiešā nozīmē milzīgo sieviešu iesaistīšanos Sarkanajā armijā. Atsevišķi autori min, ka jau 1941. gadā brīvprātīgi armijā nonāca vairāk nekā 5000 sievietes.⁵ Jautājums, kāpēc viņas tādās apmēros devās uz fronti, nav atbildēts. Daudzām iemesls kļūt par brīvprātīgajām bija tuvinieka vai tuvinieku, vai vīra nāve, citām – vēlēšanās sekot vecāku piemēram, vēl citām – patriotisms.

Ilustrācijai noder piemērs par latvietēm (precīzāk – Latvijas iedzīvotājām), kuras kara sākumā evakuācijas ceļā bija nonākušas Krievijā un pēc tam, kad uzzināja par Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas formēšanu Gorohovecā, devās uz turieni, lai kļūtu par kara dalībniecēm. Nereti, ierodoties divīzijas formēšanas vietā, viņas esot pieprasījušas vienādas tiesības ar vīriešiem.⁶ Sievietes aktīvi pauda gribu iesaistīties divīzijas darbībā jau 1941. gada rudenī un dažkārt pēc atteikuma “ar nievājumu skatījās uz sevi kā uz nepilnvērtīgajiem, jo atteica uzņemt divīziju”.⁷ Jau pirmajās divīzijas formēšanās dienās 1941. gada augustā Gorohovecas nometnē bija sapulcējušās aptuveni 400-500 sievietes, kuras bija ieradušās kopā ar vīriem. Vairākums nometnē netika ielaistas, bet palika aiz žoga, lai nākotnē nonāktu frontes aizmugurē, galvenokārt kolhozos un fabrikās. Bijušais Sarkanās armijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas laikraksta “Latviešu Strēlnieks” galvenais redaktors

⁴ Некрич, А. 1941, 22 июня. Москва: Памятники исторической мысли, 1995. Pieejams: <http://militera.lib.ru/research/nekrich/03.html> [aplūkots 17.12.2017].

⁵ Кривошеев, Г., Андроников, В., Буриков, П., Гурки, В. (сост.). Великая Отечественная без грифа секретности. Москва: Вече, 2014, С. 38.

⁶ Kalpiņš, V. Latviešu zēni vācu lodēm neklanās. Par 43. gvardes latviešu strēlnieku Rīgas divīziju Lielajā Tēvijas karā. Cīņa, 1991, 18. jūnijs, 7. lpp.

⁷ Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs, PA-200. f., 9. apr., 375. l. (M. Grigules atmiņas par Lielo Tēvijas karu, no 1941. gada 22. jūnija līdz 1944. gada 2. augustam. Pierakstītas 1982. g.), 19. lp.

Voldemārs Kalpiņš 20. gadsimta 90. gadu pirmajā pusē publicētājās atmiņās raksta, ka, piemēram, saninstruktore Zenta Ozola, kura frontē krita 19 gadu vecumā kara otrajā gadā un padomju laikā bija viena no tām sievietēm varonēm, par kuru tika stāstīts skolās un rakstīts laikrakstos, divīzijā nonāca, kad viņai bija tikai 18 gadi, un ne uzreiz. Kopumā viņa trīs reizes bija mēģinājusi nonākt divīzijā, katru reizi saņemot atteikumu. Pēc trešā atteikuma viņa nokļuva darbā fabrikā, pēc mēneša atkal atgriezās Gorohovecas nometnē, lai beidzot tiktu uzņemta divīzijā kā sanitāre.

1941. gadā sievietes nonāca Sarkanās armijas rindās pēc brīvprātības principa, jo sievietes nebija paredzēts iesaukt dienestā armijā. Situācija mainījās pēc Sarkanās armijas panākumiem kaujās pie Maskavas 1941./1942. gada ziemā. 1942. gada 5. janvārī Staļins paziņoja, ka Sarkanajai armijai jāpāriet uzbrukumā visā Vācijas–PSRS kara frontē un Vācijas armija “jāsatriec” jau 1942. gadā. Oficiāli sievietes Sarkanajā armijā sāka iesaukt 1942. gadā, pamatojoties uz PSRS Aizsardzības Valsts komitejas lēmumu. 14. aprīlī tika izdota pavēle par sakaru dienestā esošo vīriešu nomainīšanu ar sievietēm.⁸ Nereti kā galvenais iemesls tam, kāpēc Staļins pieņēma lēmumu uzsākt sieviešu masveida mobilizāciju Sarkanajā armijā – gan regulārajās karaspēka daļās, gan aizmugures daļās –, tika minēts tieši milzīgie dzīvā spēka zaudējumi regulārajā karaspēkā. Iesaukšana notika caur rajonu un pilsētu kara komisariātiem. Militārajam dienestam derīgās sievietes vecumā no 19 līdz 30 gadiem tika nosūtītas uz karaspēka daļām, tās, kuras bija vecumā līdz 45 gadiem, tika nosūtītas uz aizmugures daļām, galvenokārt uz medicīnas dienestiem, piemēram, hospitāļiem. Iesaukšanai Sarkanajā armijā netika pakļautas grūtnieces, ģimenes apgādnieces un militārajā rūpniecībā, Iekšlietu Tautas komisariāta

⁸ Pavēli skatīt: Приказ о мобилизации в войска связи женщин для замены красноармейцев. № 0284, 14 апреля 1942 г. В кн.: Русский архив: Великая Отечественная: Т. 13 (2-2). Приказы народного комиссара обороны СССР. 22 июня 1941 г.-1942 г. Москва: ТЕРРА, 1997. Pieejams: http://militera.lib.ru/docs/da/nko_1941-1942/10.html [skat. 17.12.2017].

struktūrās, uz dzelzceļa un ūdenstransportā strādājošās, arī augstskolu studentes. Kopumā kara laikā tika iesauktas 490 235 sievietes, no tām 1942. gadā 235 025 un 1943. gadā 194 695.⁹ Dažkārt sievietes veidoja līdz 8 % no visa personālsastāva. Daudzas sievietes piedalījās ne tikai aizmugures daļu darbā. 87 diversantes, lidotājas, ārstes, medmāsas, radistes, zenītnieces, snaiperes un automātistes kļuva par Padomju Savienības varonēm.

Snaiperes. Monika Meikšāne

M. Meikšānes ceļš uz snaiperes amatu bija visai tipisks daudzām Sarkanās armijas snaiperēm – sākumā viņa bija sanitārās rotas sanitāre un ik dienu saskārās ar nāvi. Kara laikā tika raksturota kā sīka meitene, “ģērbusies zaļā formas tērpā ar vecākā seržanta uzplečiem”, kura jau kara otrajā gadā līdz ar snaiperu kustības aizsākumu “apmainījusi sanitāres somu pret snaipera šauteni un jau pirmās šaušanas sacensībās pierādīja, ka prot šaut pat labāki par visiem citiem mācību grupā”.¹⁰

M. Meikšānes piemērs ir viena no spilgtākajām liecībām tam, ka frontē redzamās kara šausmas un nāves klātbūtne ikdienā radīja izmaiņas karavīru apziņā, varētu pat teikt – radīja psihisku traumu, kad vārds “atriebt” nebija vairs tikai

Monika Meikšāne Ziemeļrietumu frontē. Foto – LKM krājums

⁹Кривошеев, Г., Андроников, В., Буриков, П., Гурки, В. (сост.) Великая Отечественная без грифа секретности, С. 38.

¹⁰Monikas Meikšānes raksturojums. Latvijas Kara muzeja krājums, inv. Nr. LKM 21656/21133-VII.

propagandas sauklis, bet reāli iemiesojās ikdienas darbībā. M. Meikšāne raksta: “Kāpēc es kļuvu par snaiperi? Mēs cīnījāmies, vilkām ievainotos. Izvelc ievainoto, bet viņš nomirst, tikai spēkus tērē. Glāb, glāb, bet viņš tāpat nomirst. Un tāds labs cilvēks, un pirms kaujas ar visiem runā, visus zini, kādi karavīri, kādi komandieri, un tad pēkšņi redzi – mirst cilvēks, nevari viņu izglābt un domā: “Kaut vienu vācieti nogalināt.””¹¹

Monika Meikšāne piedzima 1916. gada 2. novembrī Šķaunes pagastā. Pēc Vācijas–PSRS kara sākuma evakuējās uz Krieviju. 1941. gada augustā nonāca 201. latviešu strēlnieku divīzijā, kur sākotnēji bija 191. strēlnieku pulka sanitārās rotas sanitāre, pēc tam 125. gvardes strēlnieku pulka snaipere. Dienesta pakāpe – gvardes seržante. Karalaikā tika apbalvota ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu “Par drošsirdību”. Pēc kara beigām M. Meikšāne demobilizējās un pabeidza divgadīgo Republikānisko partijas skolu. Pēc partijas skolas beigšanas bija LK(b)P Līvānu rajona komitejas 2. sekretāre. Tomēr acimredzot “ienaidnieka medības”, stundām ilgi sēžot slēpnī, atstāja sekas veselībā. M. Meikšāne nodzīvoja samērā īsu mūžu. Nomira 1956. gadā 50 gadu vecumā pēc slimības.¹²

Lai arī Monikas Meikšānes mūžs aprāvās samērā agri, viņa kopā ar Zentu Ozolu bija tā, kura iekļāvās tajā Vācijas–PSRS kara pieminēšanas politikā, kāda tika realizēta Padomju Savienībā, īpaši Leonīda Brežņeva valdīšanas laikā. 2010. gada pavasarī intervijas laikā šī priekšvārda autorei bijušais 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas karavīrs Arturs Mauriņš stāstīja: “Bija snaipere Monika Meikšāne, kas medija ienaidnieka kareivjus. Un tāpēc man tas likās ļoti humorīgi, maigi izsakoties, tā humorīgi izskatījās, kad sieviete nodarbojas ar ienaidnieka kareivju medīšanu. Nu teiksim tā – ar divkājaino medījumiem nodarbojās.” Šādā veidā Meikšā-

¹¹ LNA LVA, PA-301. f., 1. apr., 28. l., 67. lp. (M. Meikšānes atmiņas, 16.04.1943.)

¹² Monika Meikšāne. Nekrologs. Cīņa, 20.11.1956, Nr. 272.

nes dienesta biedrs raksturoja ne tikai viņu, bet arī snaiperes arodu kopumā. Tieši ar savu “mednieces arodu” karalaikā frontes laikrakstos lepojās ne viena vien snaipere, arī M. Meikšāne. Par savu arodu 1942. gada 16. oktobrī LK(b)P CK laikraksta “Cīņa” korespondentam viņa stāstīja: “Atnācu agrā miglainā rītā, novietojos laukumā, kas atradās kādus desmit metrus no mūsu pirmās līnijas, uzmetu mazu valnīti un uztraukuma pilna nepacietīgi sāku gaidīt. Kad pacēlās migla, vācu ierakumi kļuva skaidri redzami. Biju pārlicināta, ka jau nākošā mirklī parādīsies friči un es varēšu uzsākt savas medības.”¹³

Snaiperes Otrajā pasaules karā bija Sarkanās armijas fenomens. “Sieviete ar snaipera šauteni uz pleciem” – nereti tādi attēli rotāja daudzus karalaika padomju preses izdevumus, arī frontes laikrakstus. Snaiperis – “precīzs šāvējs” – viņa galvenais uzdevums bija pretinieka snaiperu, virsnieku, novērotāju u. c. iznīcināšana. Snaiperis bija cilvēks, kurš māk precīzi šaut, maskēties un novērot, lielākoties mērķi trāpa uzreiz ar pirmo šāvienu. Snaiperu kustība Sarkanajā armijā sākās 1942. gada vasarā, un tās aizsākumi vistiešākajā veidā ir saistīti ar Staļina pavēles “Ne soli atpakaļ!” (*Ни шагу назад!*) izdošanu 1942. gada 28. jūlijā. Pēc šīs pavēles Sarkanās armijas karaspēku daļās un apakšvienībās sāka masveidā uzskaitīt nošautos vācu karavīrus un pieauga snaiperu kustības nozīme. Daudzi karavīri esot pilnībā apzinājušies, ka, tikai nošaujot lielu vācu karavīru skaitu, var saglabāt sev dzīvību un panākt uzvaru. Ludmila Pavličenko (1916–1974) bija viena no ražīgākajām Sarkanās armijas snaiperēm. Vācijas–PSRS kara laikā viņa iznīcināja 309 pretinieka armijas karavīrus, no tiem 36 snaiperus. L. Pavličenko dzimusi Ukrainā, karā nonāca kā brīvprātīgā 1941. gada jūnijā. 1942. gada jūnijā tika smagi ievainota un pēc izārstēšanās cīņās vairs nepiedalījās.

Nereti sievietes no aizmugures uz fronti paziņām rakstīja vēstules ar lūgumiem palīdzēt kļūt par snaiperēm. Piemēram, kādas

¹³Pirmās snaiperes latvietes. Cīņa. 16.10.1942, Nr. 35.

Lūcijas 1943. gada 3. jūnijā rakstītā vēstule Mildai Kandātei ar lūgumu izkārtot viņas ātrāku nonākšanu Sarkanās armijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā. Vēstule arī labi raksturo vidi, kādā atradās sievietes Padomju Savienībā karalaikā:

“Mīlā, Mildiņ!

Tā kā viena meiča, mūsu grāmatvede brauc uz divīziju, tad nolēmu Tev uzrakstīt dažas rindiņas.

Redzi, es esmu bezgala nekaunīga, gribu Tev uzmācīties ar lielu lūgumu un tas būtu tāds: vai Tu nevarētu kaut ko darīt tādu, lai es varētu tikt uz divīziju par snaiperi. Tu droši vien brīnīsies, kāpēc es tik šaudīga, tūliņ centīšos visu to noskaidrot.

Lieta tāda šeit pag. no medmāsu skolas nav ne smakas, mācīšanās mūsu grupai pagaidām nenotiek, meičas raujas ar dažādiem saimniecības darbiem, nu un kura labāk prot, tā strādā tādu darbu, kas ir vieglāks, bet saņem papildporcijas, bet ir “muļķīši”, kuras tiek izmantotas zirga vietā, iet kājām 20 un vairāk km, bet nesaņem itin neko. Mani, protams, pagaidām darbā nesūta, izņemot nedaudzas reizes, nu bet vispār man šāda kārtība nepatīk. Viena meiča Jansone (no Rīgas) ļoti labi prot palīdzēt mūsu direktorei, nu un tas jau iet kā pa taukiem, tāpat arī viņas draudzenēm, bet pārējās meičas faktiski ir tās darītājas. Nu un galu galā mans nodoms un mērķis bija iemācīties par mūsu, lai varētu savas zināšanas izlietot jau tagad, frontē, bet ne te nosist laiku, neizmantojot to tā, kā tas šīnī laikā ir vajadzīgs. Ļoti gribu tikt uz divīziju, atriebt mūsu mīļo nāvi, pielikt savas rokas tieši pie šo neliešu iznīcināšanas. Tu teiksi attiecībā par manu veselību, nu tā, pašreiz jau jūtos tīri labi, biju arī uz rentģenu, plaušās nekas nav, ārsti saka, ka vispārējs organisma novājējums, nu un šeit es tik un tā neatspirgšu, jo tā

kā tādā darbā, kur tiek dotas papildporcijas mani nesūta, tad pārtikas ziņā ir diezgan bēdīgi, vakaros ēdam balandes, ūdenī izvārītas, mazliet pielikts biezpiens, tā kā tā es neko šeit neuzlabošos, kādēļ velti pavadīt laiku, kad citi frontē lej asinis. Miļo, Mildiņ, bezgala lūdzu Tevi pacensties šinī lietā un darīt man to prieku mani izsaukt uz divīziju par snaiperi. Visu laiku esmu kalusi plānus, kā nokļūt uz fronti. Biju ļoti priecīga, kad mani izsauca uz skolu, bet atbraucot šeit ļoti vilos, jo šī ir domāta miera laika skola, bet ne apmācīt fronteī, kā es to biju iedomājusies. Būšu Tev bezgala pateicīga, ja Tu pacentīsies, ko darīt manā labā. Apsolu sevi ziedot mūsu mīļās dzimtenes labā. Šeit sēdot es ļoti nervozēju, jo nevaru sev piedot tādu bezdarbību. Šeit man ļoti nepatīk, jo meitenes viena otru ļoti aprunā un skrien pie direktrienes sūdzēties, meitenes priekšā ir labas un lamā administrāciju, administrācijai skrien par meitenēm stāstīt, nesaprotu, kādēļ tas tā vajadzīgs, katra cenšas būt tā labā, bet otru pagrūzt lejā. Ak, šie sievieši!”¹⁴

Gan Latvijas Valsts arhīvā, gan Latvijas Kara muzeja krājumā glabājas Monikas Meikšānes vēstules karalaika draudzenēm un paziņām, kurās viņa dalās informācijā gan par snaipera ikdienu, gan pauž savu attieksmi pret pretinieka karavīriem. 1942. gada 9. decembrī M. Meikšāne no frontes kādai Veltai rakstījusi, ka “[...] no rītiem, kamēr vēl tumšs, mēs izejam no zemļankām [zemnīcām – I. J.], kur mēs dzīvojam, un ejam grupā uz pašām priekšējām līnijām, izmeklējam sev piemērotas pozīcijas un gaidām, kamēr parādās friči. Tā sākas diena. Bet vēl interesantākas ir tās dienas, kad mūsu cīnītāji dodas uzbrukumā.”¹⁵ Vai arī: “[...] Tagad man jau ir pavisam nošauti

¹⁴ Latvijas Kara muzeja krājums, Inv. Nr. 22881/21619-VII. Saglabāta oriģinālrakstība un gramatika. (Red. piez.)

¹⁵ Latvijas Kara muzeja krājums, inv. Nr. 22871/21609-VII.

divdesmit vācieši un daži ievainoti, un tos es savā uzskaitē neierēķinu. Veltiņ! Kā tev varēja ienākt prātā tādas domas, ka es šaušu savus puisišus, friči tie jau nav nekādi puisi, tie jau ir (kā avīzēs raksta, sadisti, vai kā tur citādi sauc). Viņi ir īstie zvēri. Un viena nošautā fricena arī bij, astoņpadsmit gadus veca, mēs vēlāk pēc dokumentiem apskatījām.”¹⁶ Vai arī: “[..] Ceru, ka mēs drīz iztīrīsim savu padomju dzimteni no fašistiem un mūsu skaistajā Rīgā iesim vakaros uz teātriem un uz operu. Kad aizeju uz fričiem un nenošauju nevienu fašistu, man liekas, tā diena ir zudusi, bet, kad nošāvu todien septiņus, man izlikās, ka par septiņiem kilometriem pavirzījies uz Rīgas pusi.”¹⁷

Tādus, pat nedaudz skarbus tekstus, kā saknes meklējamas arī padomju propagandas ietekmē, radījušas sievietes, kuru ikdiena pagāja frontes ierakumos. Lasīt šos tekstus ir baisi, un neviļus gribas sev uzdot jautājumu par to, cik snaiperes arods patiesībā bija psihi traumējošs. Pētīt šos tekstus detalizētāk būtu militāro psihologu un militāro antropologu darbalauks.

Protams, ir arī citādi teksti, par mīlestību frontē, par gaišo. Bet to izpēte ir nākotnes jautājums, tāpat kā sieviešu piedalīšanās Vācijas–PSRS karā kopumā.

Ilze Jermacāne, *Dr. hist.*

¹⁶ Latvijas Kara muzeja krājums, inv. Nr. 22871/21609-VII.

¹⁷ Turpat.

- Kad armijā pirmo reizi parādījās sievietes?

- Sievietes karoja grieķu armijā Atēnās un Spartā jau 4. gadsimtā pirms mūsu ēras. Vēlāk viņas piedalījās Maķedonijas Aleksandra karagājienos.

Krievu vēsturnieks Nikolajs Karamzins par mūsu senčiem rakstīja: "Dažreiz slāvietes, nebaidoties no nāves, devās karā kopā ar tēviem un dzīvesbiedriem – pēc Konstantinopoles ieņemšanas 626. gadā grieķi starp nogalinātajiem slāviem atrada daudzu sieviešu liķus. Māte, audzinot bērnus, gatavoja viņus karavīra amatam."

- Bet jaunajos laikos?

- Pirmo reizi – Anglijā no 1560. līdz 1650. gadam veidoja hospitāļus, kuros dienēja sievietes.

- Kas notika 20. gadsimtā?

- Gadsimta sākums... Pirmajā pasaules karā Anglijā sievietes jau iesauca Karaliskajos gaisa spēkos, izveidoja Karalisko palīgkorpusu un Sieviešu autotransporta leģionu – kopā simt tūkstoši cilvēku.

Arī Krievijā, Vācijā un Francijā daudzas sievietes sāka dienēt armijas hospitāļos un sanitārajos vilcienos.

Otrā pasaules kara laikā pasaule kļuva par sieviešu fenomena liecinieci. Daudzās pasaules valstīs sievietes dienēja visās armijas daļās: angļu armijā – 225 000, amerikāņu armijā – 450 000–500 000, vācu armijā – 500 000...

Padomju armijā karoja apmēram miljons sieviešu. Viņas apguva visas armijas specialitātes, tajā skaitā arī "visvīrišķīgākās". Radās pat problēma ar valodu – vārdiem "tankists", "kājnieks", "automātists" līdz tam nebija sieviešu dzimtes formas, jo šo darbu vēl nekad nebija veikusi sieviete. Sieviešu dzimtes formas radās tur, karā...

No sarunas ar vēsturnieku

Cilvēks ir lielāks nekā karš

(no darba dienasgrāmatas)

Miljoniem lēti nogalināto

Iemina tumsā taku...

Osīps Mandelštams

1978-1985

Es rakstu grāmatu par karu...

Es, kurai nekad nav paticis lasīt grāmatas par karu, kaut gan manā bērnībā un jaunībā visiem tā bija iemīļota lasāmviela. Visiem maniem vienaudzīem. Par to nav jābrīnās – mēs bijām Uzvaras bērni. Uzvarētāju bērni. Pirmais, ko es atceros par karu? Nesaprotamus un biedējošus vārdus, kas man bērnībā izraisīja skumjas. Karu atcerējās visur: skolā un mājās, kāzās un kristībās, svētkos un bērēs. Pat bērnu sarunās. Reiz kaimiņu zēns man jautāja: “Ko cilvēki dara zem zemes? Kā viņi tur dzīvo?” Arī mēs gribējām atminēt kara noslēpumu.

Tad es sāku domāt par nāvi... Es vairs nekad nepārstāju par to domāt, man tā kļuva par galveno dzīves noslēpumu.

Tā briesmīgā un noslēpumainā pasaule mums bija visa sākums. Mūsu ģimenē ukraiņu vectētiņš, mammas tēvs, krita frontē, viņš ir apglabāts kaut kur Ungārijā, bet baltkrievu vecmāmiņa, tēta

mamma, nomira ar tifu partizānos, divi viņas dēli dienēja armijā un kara pirmajos mēnešos pazuda bez vēsts, no trim atgriezās viens. Mans tēvs. Vienpadsmit attālus radniekus kopā ar bērniem vācieši sadedzināja dzīvus – dažus savā mājā, citus ciemata baznīcā. Tā bija katrā ģimenē. Visiem.

Ciemata puisiļi vēl ilgi spēlēja “vāciešus” un “krievus”. Kļūgāja vāciski: “*Hende hoh!*”, “*Curuk!*”, “*Hitler kaput!*”

Mēs nepazinām pasauli bez kara, vienīgā pazīstamā pasaule bija kara pasaule, bet kara cilvēki – vienīgie mums pazīstamie cilvēki. Es arī tagad nepazīstu citu pasauli un citus cilvēkus. Vai tādi vispār kādreiz ir bijuši?

Manā bērniības ciematā pēc kara dzīvoja sievietes. Sievišķi. Vīriešu balsis es neatceros. Tā tas arī ir palicis atmiņā – par karu stāsta sievišķi. Raud. Dziesma atgādina raudas.

Skolas bibliotēkā puse grāmatu ir par karu. Arī ciemata un rajona centra bibliotēkā, uz kuriem tēvs bieži brauca pēc grāmatām. Tagad man ir atbilde, kāpēc. Vai tā bija nejaušība? Mēs nemitīgi karojam vai gatavojamies karam. Atcerējamies par to, kā karoja. Mēs nekad neesam dzīvojuši citādi un droši vien to neprotam. Nespējam iedomāties, kā dzīvot citādi, tas mums kādreiz būs ilgi jāmacās.

Skolā mums mācīja mīlēt nāvi. Mēs rakstījām sacerējumus par to, kā mēs gribētu mirt... Sapņojām...

Bet balsis ārā kļūdz par kaut ko citu, vīlināja vairāk.

Es ilgi biju grāmatu cilvēks, kuru realitāte biedēja un vīlināja. Ja nepazīst dzīvi, rodas bezbailība. Tagad es domāju – ja es būtu reālāks cilvēks, vai es mestos tādā bezdibenī? Kāpēc tā notika – nezināšanas dēļ? Vai arī tā bija ceļa sajūta? Ceļa sajūta ir...

Es ilgi meklēju... Kādi vārdi spēj izteikt to, ko es dzirdu? Meklēju žanru, kas atbilstu tam, kā es redzu pasauli, kā ir veidotas manas acis, manas ausis.

Reiz manās rokās nonāca A. Adamoviča, J. Briļa un V. Koļesņika grāmata “Es no ugunīgā ciemata”¹⁸. Tādu triecienu es biju sajutusi tikai vienreiz, lasot Dostojevski. Bet šeit – neparasta forma – romānu veidoja dzīves balsis, tas, ko es dzirdēju bērņībā, tas, kas tagad skan uz ielas, mājā, kafejnīcā un trolejbusā. Tā! Loks noslēdzās. Es atradu to, ko meklēju. Paredzēju.

Alesis Adamovičs¹⁹ kļuva par manu skolotāju...

Divus gadus es ne tik daudz tikos un pierakstīju, bet domāju. Lasīju. Par ko būs mana grāmata? Vēl viena grāmata par karu... Kādēļ? Ir notikuši tūkstošiem karu – mazi un lieli, zināmi un nezināmi. Par tiem ir uzrakstīts vēl vairāk. Bet... Rakstīja vīrieši un par vīriešiem – tas bija skaidrs uzreiz. Visu, ko mēs zinām par karu, mēs uzzinām no “vīrieša balss”. Mūs apņēma “vīriešu” priekšstati un “vīriešu” sajūtas par karu. “Vīriešu” vārdi. Sievietes klusē. Nevienš, izņemot mani, taču neizjautāja manu vecmāmiņu. Manu mammu. Klusē pat tās, kuras bija frontē. Ja pēkšņi sāk atcerēties, tad stāsta par “vīriešu”, nevis “sieviešu” karu. Pieskaņojas kanonam. Un tikai mājās vai raudot frontes draudzeņu lokā, viņas sāk runāt par savu karu, ko es nepazīstu. Ne tikai es, mēs visi. Savos žurnālistes braucienos es ne reizi vien biju pilnībā jaunu tekstu lieciniece un vienīgā klausītāja. Es biju satriekta tāpat kā bērņībā. Šajos stāstos parādījās noslēpumaina un briesmīga seja... Kad runā sievietes, viņas nestāsta par to, ko mēs esam pieraduši lasīt un dzirdēt, – kā vieni cilvēki varonīgi nogalināja citus un uzvarēja. Vai zaudēja. Kāda bija tehnika, un kādi bija ģenerāļi. Sieviešu stāsti ir citādi un par kaut ko citu. “Sieviešu” karam ir savas krāsas, savas smaržas, savs apgaismojums un

¹⁸ Алясь Адамовіч, Янка Брыль, Уладзімір Калеснік. Я з вогненнай вёскі. Мінск: Мастацкая літаратура, 1975. (Red. piez.)

¹⁹ Алясь Адамовіч (1927–1994) – baltkrievu rakstnieks. Latviski izdota viņa grāmata “Vilkači” (1981, “Liesma”). (Red. piez.)

sava jūtu telpa. Savi vārdi. Tur nav varoņu un neticamu varoņdarbu, tur ir vienkārši ļaudis, kuri veic necilvēcīgi cilvēcīgu darbu. Tur cieš ne tikai viņi (cilvēki!), bet arī zeme, putni un koki. Visi, kas kopā ar mums dzīvo uz zemes. Cieš bez vārdiem, un tas ir vēl briesmīgāk.

Kāpēc? – es ne reizi vien sev jautāju. – Kāpēc, aizstāvot un ieņemot savu vietu kādreiz absolūti vīrišķīgā pasaulē, sievietes neaizstāvēja savu vēsturi? Savus vārdus un savas jūtas? Nenoticēja pašas sev. Mums nav zināma vesela pasaule. Viņu karš ir nezināms...

Es gribu uzrakstīt šī kara stāstu. Sievietes stāstu.

Pēc pirmajām tikšanās reizēm...

Izbrīns – šo sieviešu armijas profesijas: sanitārā instruktore, snaipere, ložmetējniece, zenītierīces komandiere, sapiere, bet tagad viņas ir grāmatvedes, laborantes, gides, skolotājas... Lomu nesaderība – tur un šeit. Atceras it kā ne par sevi, bet par kādām citām meitenēm. Šodien brīnās pašas par sevi. Manu acu priekšā vēsture kļūst “cilvēcīga”, tā līdzinās parastai dzīvei. Parādās cits attēlojums.

Es satieku satriecošas stāstītājas, viņu dzīvī ir lappuses, kas varētu sacensties ar labākajām klasikas lappusēm. Cilvēks tik skaidri redz sevi no augšas – no debesīm – un no lejas – no zemes. Viņš redz visu ceļu: no augšas uz leju – no eņģeļa līdz zvēram. Atmiņas – tas ir ne tikai kaislīgs vai bezkaislīgs zudušās realitātes pārstāsts, bet jauna pagātnes piedzimšana, kad laiks apgriežas atpakaļ. Vispirms tā ir daiļrade. Stāstot cilvēki rada, raksturo savu dzīvi. Gadās, ka pieraksta un pārraksta. Jābūt modrai. Jāstāv sardzē. Tajā pašā laikā sāpes izkausē un iznīcina neīsto. Pārāk augsta temperatūra! Es pārlicinājos, ka patiesi ir vienkāršie cilvēki: medmāsas, pavāri, veļas mazgātājas... Viņi – kā lai to precīzāk pasaka – atrod vārdus sevī, nevis avīzēs, izlasītājās grāmatās – no kaut kā sveša. Tikai savās ciešanās un pārdzīvojumos. Savādi, bet izglītotu cilvēku jūtas un valoda vairāk tiek pakļautas laika ietekmei. Tā vienotajam šifram.

Piesārņotas ar sekundārām zināšanām. Ar mītiem. Bieži vien ir ilgi jāiet, jāmet loki, lai izdzirdētu stāstu par “sieviešu”, nevis “vīriešu” karu – kā atkāpās, uzbruka, kurā frontes sektorā... Vajag nevis vienu tikšanos, bet vairākus seansus. Kā uzstājīgam portretistam.

Ilgi sēžu svešā mājā vai dzīvoklī, dažreiz visu dienu. Dzeram tēju, uzlaikojam nesen nopirktās jaciņas, apspriežam frizūras un kulinārijas receptes. Kopā skatāmies mazbērnu fotogrāfijas. Un tikai tad... Pēc kāda laika, nekad nevar zināt, pēc cik ilga un kāpēc, pēkšņi pienāk ilgi gaidītais brīdis, kad cilvēks atsakās no kanona – ģipša vai dzelzsbetona kā mūsu pieminekļi – un iet pie sevis. Sevī. Sāk atcerēties nevis karu, bet savu jaunību. Gabaļiņu no savas dzīves... Šis brīdis ir jānoķer. To nedrīkst nokavēt. Bieži vien pēc garas dienas, kas piepildīta ar vārdiem, faktiem un asarām, atmiņā paliek tikai viena frāze (bet kāda!): “Es aizgāju uz fronti tik maza, ka karalaikā pat paaugos.” To es atstāju piezīmju grāmatiņā, kaut gan magnetofonā ir desmitiem metru gari ieraksti. Četras, piecas kasetes...

Kas man palīdz? Palīdz tas, ka mēs esam pieraduši dzīvot blakus. Kopā. Kā draudze. Mums viss ir redzams – gan laime, gan asaras. Protam ciest un stāstīt par ciešanām. Ciešanas attaisno mūsu smago un nesakārtoto dzīvi. Sāpes – tā mums ir māksla. Jāatzīst, ka sievietes drosmīgi dodas šajā ceļā...

Kā viņas mani sagaida?

Sauc par “meiteni”, “meitiņu”, “bērniņu”, ja es būtu no viņu paaudzes, sievietes droši vien izturētos citādi. Mierīgi un līdztiesīgi. Bez prieka un sajūsmas, ko dāvā jaunības un vecuma tikšanās. Tas ir ļoti svarīgi – toreiz viņas bija jaunas, bet tagad atceras vecas. Atceras pēc laika – pēc 40 gadiem. Uzmanīgi atklāj man savu pasauli, saudzē: “Uzreiz pēc kara es apprecējos. Paslēpos aiz vīra. Aiz sadzīves un bērnu autiņiem. Labprāt paslēpos. Mamma lūdza: “Klusē! Klusē!!

Neatzīsties!” Es izpildīju savu pienākumu pret Dzimteni, bet man ir skumji, ka es tur biju. Ka es to zinu. Tu vēl esi pavisam jauna. Man tevis ir žēl...” Bieži redzu, kā sievietes sēž un ieklausās sevī. Savas dvēseles skaņā. Salīdzina to ar vārdiem. Ar laiku cilvēks saprot, ka dzīve ir pagājusi, bet nu jāsamierinās un jāgatavojas aiziet. Negribas vienkārši pazust. Nevēriģi. Neapstājoties. Kad cilvēks atskatās atpakaļ, viņam rodas vēlēšanās ne tikai izstāstīt savus, bet arī atklāt dzīves noslēpumus. Pašam atbildēt uz jautājumu, kāpēc tas ar mani notika. Viņš skatās uz visu ar nedaudz skumju atvadu skatienu... Gandrīz vai no turienes... Vairs nav jāmāna un jāmānās. Viņam jau ir skaidrs, ka bez domas par nāvi cilvēkā neko nevar saskatīt. Tās noslēpums ir pāri visam.

Karš ir pārāk intīms pārdzīvojums. Un tikpat bezgalīģs kā cilvēka dzīve...

Reiz kāda sieviete (lidotāja) atteicās ar mani tikties. Pa telefonu paskaidroja: “Es nevaru... Negribu atcerēties. Es trīs gadus biju karā... Trīs gadus es nejutos kā sieviete. Mans organisms sastinga. Menstruāciju nebija, nekādu sieviešu vēlmju nebija. Bet es biju skaista... Kad mans nākamais vīrs mani bildināja... Tas notika jau Berlīnē, pie reihstāģa... Viņš teica: “Karš ir beidzies. Mēs palikām dzīvi. Mums paveicās. Kļūsti par manu sievu!” Es gribēju sākt raudāt. Kliegt. Iesist viņam! Par sievu? Tagad? Precēties tādā situācijā? Starp melniem sodrēģiem un melniem ķieģeģiem... Paskaties uz mani... Paskaties – kāda es esmu! Tu vispirms pārvērt mani par sievieti – dāvini ziedus, pievērs uzmanību, saki skaistus vārdus. Es tik ļoti to gribu! Tā gaidu! Es gandrīz viņam iesitu... Gribēju iesist... Viens vaigs viņam bija apdedzis, sarkans, un es redzu – viņš visu ir sapratis, pa šo vaigu tek asaras. Pa svaigām brūcēm... Es pati neticu tam, ko es saku: “Jā, es kļūģu par tavu sievu.”

Piedodiet man... Es nevaru...”

Es viņu sapratu. Bet tā arī ir lappuse vai puse lappuses nākamajā grāmatā.

Teksti, teksti. Visur – teksti. Pilsētu dzīvokļos un sādžu mājās, uz ielas un vilcienu... Es klausos... Es aizvien vairāk pārvēršos par vienu lielu ausi, kas visu laiku ir pavērsta uz otru cilvēku. “Lasu” balsi.

Cilvēks ir lielāks nekā karš...

Atmiņā paliek tikai tas, kur viņš ir lielāks. Cilvēku karā vada kaut kas tāds, kas ir spēcīgāks nekā vēsture. Man ir jāskatās plašāk – jāraksta patiesība par dzīvi un nāvi vispār, nevis tikai patiesība par karu. Jāuzdod Dostojevskas jautājums – cik cilvēka ir cilvēkā, un kā pasargāt šo cilvēku sevi? Neapšaubāmi ļaunums ir vilinošs. Tas ir smalkāks nekā labestība. Pievilcīgāks. Es aizvien dziļāk iegrimstu bezgalīgajā kara pasaulē, viss pārējais kļūst blāvs un parastāks nekā ierasts. Grandioza un mežonīga pasaule. Tagad es saprotu, kāpēc cilvēks, atgriežoties no turienes, ir vientuļš. Kā no citas planētas vai no viņsaules. Viņam ir zināšanas, kuru citiem nav, un tās var iegūt tikai tur – nāves tuvumā. Kad cilvēks mēģina kaut ko izstāstīt ar vārdiem, notiek katastrofa. Cilvēks kļūst mēms. Viņš grib izstāstīt, pārējie grib saprast, bet visi ir bezspēcīgi.

Viņi vienmēr ir citā telpā. Šos cilvēkus apņēmusi neredzama pasaule. Sarunā piedalās vismaz trīs cilvēki: tas, kurš tagad stāsta, tas pats cilvēks, kāds viņš bija toreiz, notikuma brīdī, un es. Mans mērķis ir iegūt tālaika patiesību. To dienu patiesību. Bez jūtu piejaukuma. Uzreiz pēc kara cilvēks izstāstītu par vienu karu, pēc desmitiem gadu, protams, kaut kas ir mainījies, tāpēc ka viņš pievieno atmiņām jau visu savu dzīvi. Sevi visu. To, kā viņš šajos gados dzīvoja, ko lasīja, redzēja, ko satika. Visbeidzot – vai viņš ir laimīgs vai nelaimīgs. Vai mēs runājam vienatnē, vai blakus vēl kāds ir. Ģimene? Draugi – kādi? Frontes draugi atšķiras no pārējiem. Dokumenti – dzīvas būtnes, viņi mainās un svārstās kopā ar mums, no viņiem bezgalīgi var kaut ko iegūt. Kaut ko jaunu un vajadzīgu tieši

šobrīd. Šajā mirklī. Ko mēs meklējam? Visbiežāk nevis varoņdarbus un varonību, bet mazo un cilvēcīgo, mums visinteresantāko un tuvāko. Ko es visvairāk gribētu uzzināt, piemēram, par dzīvi Senajā Grieķijā... Par Spartas vēsturi... Es gribētu izlasīt, par ko cilvēki tolaik mājās runāja. Kā viņi devās karā. Ko viņi teica pēdējā dienā un pēdējā naktī pirms atvadām no mīlotā cilvēka. Kā pavadīja karavīrus. Kā viņus gaidīja atgriežamies no kara... Nevis varoņus un karavadoņus, bet parastus jaunekļus...

Vēsture nemanāma liecinieka un dalībnieka stāstā. Jā, manī tas interesē, es gribētu to padarīt par literatūru. Bet stāstītāji ir ne tikai liecinieki, vismazāk jau liecinieki, viņi ir aktieri un radītāji. Nav iespējams pietuvoties realitātei. Starp realitāti un mums atrodas mūsu jūtas. Es saprotu, ka strādāju ar versijām, katram ir sava versija, bet no tām, no to daudzuma un krustpunktiem rodas laika un tajā dzīvojošo cilvēku tēls. Es negribētu, ka par manu grāmatu saka: viņas varoņi ir reāli, un tas ir viss. Tā ir vēsture. Tikai vēsture.

Es nerakstu par karu, es rakstu par cilvēku karā. Es rakstu jūtu, nevis kara vēsturi. Es esmu dvēseles avots. No vienas puses, es pētu noteiktu cilvēku, kurš dzīvo noteiktā laikā un ir piedalījies noteiktos notikumos, bet, no otras puses, man ir jāsaskata viņā mūžīgais cilvēks. Mūžības vibrācija. Tas, kas ir cilvēkā vienmēr.

Man saka: atmiņas – tā nav nedz vēsture, nedz literatūra. Tā ir vienkārša piesārņota dzīve, ko nav attīrījusi mākslinieka roka. Jēls runas materiāls, katru dienu tāda ir daudz. Šie ķieģeļi mētājas visur. Bet ķieģeļi vēl nav templis?! Man viss ir citādi... Tieši tur, siltā cilvēka balsī, dzīvā pagātnes attēlā, slēpjas pirmatnējais prieks un atklājas dzīves nenovēršamais traģisms. Tās haoss un kaislības. Vienreizīgums un noslēpumainība. Tie vēl nav apstrādāti. Oriģināli.

Es būvēju templi no mūsu jūtām... No mūsu vēlmēm un vilšanās. Sapņiem. No tā, kas ir bijis, bet var pazust.

Vēlreiz par to pašu... Mani interesē ne tikai tā realitāte, kas ir ap mums, bet arī tā, kas ir mūsos. Mani neinteresē pats notikums, bet jūtu notikums. Teiksim tā – notikuma dvēsele. Man jūtas ir realitāte.

Bet vēsture? Tā ir uz ielas. Pūlī. Es ticu, ka katrā no mums ir gabaliņš vēstures. Kādam tā ir puse lappuses, citam divas, trīs. Mēs kopā rakstām laika grāmatu. Katrs kliez savu patiesību. Šausmu nianses. Tas viss ir jāsadzird, tajā ir jāizšķīst, par to ir jākļūst. Tajā pašā laikā nedrīkst sevi pazaudēt. Jāsavieno ielas un literatūras valoda. Grūtības rada tas, ka par pagātņi mēs runājam ar šīsdienas valodu. Kā ar to izstāstīt par to dienu sajūtām?

No rīta zvana telefons: “Mēs neesam pazīstamas... Bet es atbraucu no Krimas, zvanu no dzelzceļa stacijas. Cik tālu jūs dzīvojat? Es gribu jums izstāstīt par savu karu...”

Tā?!

Mēs ar meitenīti gribējām braukt uz parku. Pavizināties ar karuseli. Kā izskaidrot sešus gadus vecam cilvēkam, ko es daru. Nesen viņa man jautāja: “Kas ir karš?” Kā atbildēt... Es gribu, lai viņa nokļūtu šajā pasaulē ar maigu sirdi, un mācu, ka nedrīkst plūkt ziedus. Žēl saspīst vabolīti, noraut sienāzīm spārniņu. Kā bērnam izskaidrot karu? Izskaidrot nāvi? Atbildēt uz jautājumu, kāpēc tur nogalina. Nogalina pat bērnus, tādus kā viņa. Mēs, pieaugušie, it kā esam sazvērējušies. Saprotam, par ko ir runa. Bet bērni? Pēc kara vecāki man to kaut kā izskaidroja, bet savam bērnam es to vairs nevaru izskaidrot. Atrast vārdus. Karš mums patīk aizvien mazāk, aizvien grūtāk ir atrast tam attaisnojumu. Mums tā jau ir vienkārša slepkavība. Vismaz man tā ir.

Varētu uzrakstīt tādu grāmatu par karu, lai visiem kļūtu nelabi, lai pat doma par karu būtu pretīga. Neprātīga. Lai ģenerāļiem kļūtu nelabi...

Mani draugi vīrieši (atšķirībā no draudzenēm) ir satriekti par tādu “sieviešu” loģiku. Un es atkal dzirdu “vīriešu” argumentus: “Tu nebiji karā.” Bet varbūt tas ir labi – es nezinu naida kaislības, man ir normāla redze. Tā nav kara redze, vīriešu redze.

Optikā ir jēdziens “gaismas spēks” – objektīva spēja labāk vai sliktāk fiksēt attēlu. Sieviešu atmiņas par karu ir visspēcīgākās jūtu spriedzes un sāpju ziņā. Es pat teiktu, ka “sieviešu” karš ir briesmīgāks nekā “vīriešu”. Vīrieši slēpjas aiz vēstures, aiz faktiem, karš viņus apbur kā rīcība, kā ideju un dažādu interešu cīņa, bet sievietes pārņem jūtas. Un vēl – vīriešus jau bērnībā gatavo tam, ka viņiem varbūt būs jāšauj. Sievietēm to nemāca... Viņas negatavojas to darīt... Viņas atceras kaut ko citu un atceras citādi. Viņas spēj redzēt to, ko vīrieši neredz. Vēlreiz atkārtoju – viņu karam ir smarža, krāsa un detaļas: “Mums izsniedza mantu maisus, mēs no tiem uzšuvām svārciņus”; “Kara komisariātā pa vienām durvīm iegāju kleitā, pa otrām iznācu biksēs un formas blūzē, bizi nogrieza, uz galvas palika tikai matu kušķītis...”; “Vācieši nošāva sādžas iedzīvotājus un aizbrauca... Mēs aizgājām uz to vietu – nomīdītas dzeltenas smiltis, bet virs tām – bērna zābaciņš...” Mani vairākas reizes brīdināja (īpaši vīrieši rakstnieki): “Sievietes daudz ko izdomās. Sacerēs.” Es pārliecinājos, ka to nevar izdomāt. No kā norakstīt? Ja to var norakstīt, tad tikai no dzīves, tikai dzīvei ir tāda fantāzija.

Sieviešu stāstos nemītīgi ir jūtama doma: karš – tā vispirms ir slepkavība, bet pēc tam – smags darbs. Pēc tam vienkārša dzīve – dziedājām, iemilējāmies, tinām ruļļus...

Uzmanības centrā vienmēr ir tas, cik neizturama ir vēlme nenomirt. Vēl neizturamāka ir nevēlēšanās nogalināt, jo sieviete dod dzīvību. Dāvā. Ilgi nēsā sevī, auklē. Es sapratu, ka sievietēm ir grūtāk nogalināt.

Vīrieši... Viņi negribīgi ielaiž sievietes savā pasaulē, savā teritorijā.

Minskas Traktoru rūpnīcā es meklēju sievieti, kura bija snaipere. Slavēna snaipere. Par viņu vairākas reizes rakstīja frontes avīzēs. Veco mājas telefona numuru man Maskavā iedeva viņas draudzenes. Man bija pierakstīts tikai meitas uzvārds. Es aizgāju uz rūpnīcu, kurā, kā es zināju, viņa strādāja, un kadru daļā vīrieši (rūpnīcas direktors un kadru daļas priekšnieks) man teica: “Vai jums trūkst vīriešu? Kāpēc jums vajag sievietes stāstus? Sievietes fantāzijas...” Vīrieši baidījās, ka sievietes stāstīs par karu citādi.

Es biju kādā ģimenē... Karoja gan vīrs, gan sieva. Satikās frontē un tur arī apprecējās: “Kāzas svinējām ierakumos. Pirms kaujas. Baltu kleitu es uzšuvu no vācu izpletņa.” Viņš bija ložmetējnieks, viņa – sakarniece. Vīrietis uzreiz aizsūtīja sievieti uz virtuvi: “Pagatavo kaut ko.” Tēja jau bija uzvārīta, sviestmaizes pagatavotas, viņa apsēdās pie mums, vīrs atkal lika piecelties: “Kur ir zemenes? Kur ir cienasts no vasarnīcas?” Pēc mana uzstājīgā lūguma viņš negribīgi piecēlās un teica: “Stāsti, kā es tev mācīju. Bez asarām un sievietes sīkumiem: gribēju būt skaista, raudāju, kad nogrieza bizi.” Vēlāk viņa man čukstus atzinās: “Visu nakti studējām “Lielā Tēvijas kara vēsturi”. Viņš baidījās. Arī tagad baidās, ka es atcerēšos kaut ko citu. Ne to, ko vajag.”

Tā bija ne vienu reizi vien, ne vienā vien mājā.

Jā, sievietes daudz raud. Kliedz. Pēc manas aiziešanas dzer sirdsziāles. Sauc ātro palīdzību. Bet tik un tā lūdz: “Atnāc! Noteikti atnāc! Mēs tik ilgi esam klusējušas. Klusējām 40 gadus...”

Es saprotu, ka raudas un kliedzienu nevar apstrādāt, citādi svarīgākā būs apstrāde, nevis raudas un kliedziens. Dzīves vietā paliks literatūra. Tāds materiāls, šī materiāla temperatūra. Tā nemitīgi pārsniedz normu. Cilvēku vislabāk var redzēt karā un vēl, iespējams, mīlestībā. Līdz pašam dziļumam, līdz zemādas slānim. Nāves tuvumā visas idejas nobāl un atklājas neaptverama mūžība, kam neviens nav gatavs. Mēs vēl dzīvojam vēsturē, nevis kosmosā.

Vairākas reizes es saņēmu rediģētu tekstu ar piezīmi: “Neraksti par sikumiem... Raksti par mūsu dižo Uzvaru...” Bet “sīkumi” man ir vissvarīgākie, tas ir siltums un dzīves skaidrība: bizes vietā atstātais kušķītis, karstie katli ar biezputru un zupu, bet nav ēdāju – no simt cilvēkiem pēc kaujas atgriezās septiņi; vai arī tas, ka pēc kara nespēja iet uz tirgu un skatīties uz sarkano jēlās gaļas rindu... Pat uz sarkanu satīnu... “Ak, tu, mana labā, ir pagājuši 40 gadi, bet manā mājā nav nekā sarkana. Pēc kara es ienīstu sarkano krāsu!”

Es ieklausos sāpēs... Sāpes ir pagājušās dzīves pierādījums. Citu pierādījumu nav, es neticu citiem pierādījumiem. Vārdi ne reizi vien ir novirzījuši mani no patiesības.

Es domāju par ciešanām kā par informācijas augstāko formu, tām ir tieša saikne ar noslēpumu. Dzīves noslēpumu. Par to raksta visa literatūra. Par ciešanām tā raksta vairāk nekā par mīlestību.

Un arī man par to stāsta vairāk...

Kas viņi ir – krievu vai padomju cilvēki? Nē, viņi bija padomju cilvēki – gan krievi, gan baltkrievi, gan ukraiņi, gan tadžiki...

Tas tomēr bija padomju cilvēks. Es domāju, ka tādu cilvēku vairs nekad nebūs, viņi paši arī to saprot. Pat mēs, viņu bērni, esam citādi. Viņi gribētu būt tādi kā visi. Līdzīgi pasaulei, nevis saviem vecākiem. Ko lai saka par mazbērniem...

Bet es mīlu šos cilvēkus. Esmu sajūsmā par viņiem. Viņiem bija Staļins un gulags, bet bija arī Uzvara. Un viņi to zina.

Nesen es saņēmu vēstuli:

“Mana meita mani ļoti mīl, es viņai esmu varone, ja meita izlasīs jūsu grāmatu, viņa būs smagi vīlusies. Dubļi, utis, bezgalīgas asinis – tā ir patiesība. Es to nenoliedzu. Vai tad atmiņas par to spēj radīt cēlas jūtas? Sagatavot varoņdarbam...”

Es ne reizi vien pārlicinājos:

...mūsu atmiņa nav ideāls instruments. Tā ir subjektīva, kaprīza un piesieta pie laika ķēdes kā suns.

...mēs skatāmies uz pagātņi no šodienas, mēs nevaram skatīties no nekurienes.

...mēs mīlam to, kas ar mums ir noticis, tas nav tikai karš, tā ir viņu jaunība. Pirmā mīlestība.

Es klausos, kad sievietes stāsta... Klausos, kad viņas klusē... Gan vārdi, gan klusēšana man ir teksts.

- Tas nav domāts publicēšanai, tas ir tev... Tie, kas bija vecāki... viņi domīgi sēdēja vilcienā... Skuma. Es atceros, ka naktī, kad visi gulēja, kāds majors stāstīja man par Staļinu. Viņš bija pamatīgi ierēbis, un, atguvis drosmi, majors atzinās, ka viņa tēvs jau desmit gadus atrodoties nometnē bez tiesībām sarakstīties. Nav zināms, vai viņš esot dzīvs vai miris.

Majors pateica briesmīgus vārdus: "Es gribu aizstāvēt Dzimteni, bet es negribu aizstāvēt revolūcijas nodevēju – Staļinu." Es nekad nebiju neko tādu dzirdējusi... Es nobijos. Par laimi, no rīta viņš bija pazudis. Droši vien izkāpa...

- Izstāstīšu tev noslēpumu... Es draudzējos ar Oksanu, viņa bija no Ukrainas. No viņas es pirmoreiz uzzināju par briesmīgo badu Ukrainā. Par golodomoru. Vardes un peles bija pazudušas – viss bija apēsts. Viņu ciemā nomira puse cilvēku. Nomira visi viņas jaunākie brāļi, tētis un mamma, bet viņa izglābās tāpēc, ka naktī kolhoza stallī zaga zirgu mēslus un ēda: "Siltus es nevarēju ieēst, bet aukstus varēju. Vislabākie ir sasalušie, tie smaržo pēc siena." Es teicu: "Oksana, biedrs Staļins cīnās. Viņš iznīcina kaitniekus, bet viņu ir daudz." "Nē," viņa atbildēja, "tu esi muļķe. Mans tētis bija vēstures skolotājs, viņš man teica: "Reiz biedrs Staļins atbildēs par saviem noziegumiem..."

Naktī es gulēju un domāju – ja nu Oksana ir ienaidniece? Spie-dze? Ko darīt? Pēc divām dienām viņa krita kaujā. Viņai nebija neviena radnieka, nebija kam sūtīt ziņu par nāvi...

Par šo tēmu runā uzmanīgi un reti. Vienus joprojām paralizē ne tikai staļiniskā hipnoze un bailes, bet arī agrākā ticība. Viņi nevar pārstāt mīlēt to, ko ir mīlējuši. Vīrišķība karā un domas vīrišķība – tās ir divas dažādas vīrišķības. Bet es domāju, ka tas ir viens un tas pats.

Manuskripts ilgi atrodas uz galda...

Jau divus gadus es saņemu atteikumus no izdevniecībām. Žur-nāli klusē. Spriedums visur ir vienāds: pārāk briesmīgs karš. Daudz šausmu. Daudz naturālisma. Nav vadošās un virzošās Komunis-tiskās partijas lomas. Ar vienu vārdu sakot, cits karš... Kāds tad ir īstais karš? Ar ģenerāļiem un gudru ģenerālisimusu? Bez asinīm un utīm? Ar varoņiem un varoņdarbiem. Bet es atceros bērniņu – mēs ar vecmāmiņu ejam gar lielu lauku, viņa stāsta: “Pēc kara šajā laukā ilgi neko nesēja. Vācieši atkāpās... Te notika kauja, cīnījās divas die-nas... Nogalinātie gulēja cits citam blakus kā kūļi. Kā gulšņi dzelz-ceļa stacijā. Vācieši un mūsējie. Pēc lietus viņiem visiem bija norau-dājušās sejas. Visi ciemata iedzīvotāji mēnesi viņus glabāja...”

Kā es varu aizmirst to lauku?

Es ne tikai pierakstu. Es krāju, es sekoju cilvēka garam tur, kur ciešanas padara mazu cilvēku par lielu. Tur, kur cilvēks izaug. Un tad viņš man vairs nav mēms un niecīgs vēstures proletariāts. Viņa dvē-sele atveras. Kāpēc man ir konflikts ar varu? Es sapratu – lielai idejai vajag mazu cilvēku, tai nevajag lielo. Viņš tai ir lieks un neērts. Viņa apstrāde ir darbietilpīgs process. Bet es viņu meklēju. Meklēju mazo lielo cilvēku. Pazemots, sabradāts, apvainots – pieredzējis staļiniskās noņemnes un nodevību, viņš tomēr uzvarēja. Paveica brīnumu.

Kara vēstures vietā ir uzvaras vēsture.

Viņš pats par to izstāstīs...

Pēc 17 gadiem

2002-2004

Es lasu savu veco dienasgrāmatu...

Mēģinu atcerēties cilvēku, kāda es biju, kad rakstīju grāmatu. Tā cilvēka vairs nav, nav arī valsts, kurā mēs toreiz dzīvojām. Bet to aizstāvēja un tās dēļ krita karā no 1941. līdz 1945. gadam. Aiz loga viss ir mainījies – jauna tūkstošgade, jauni kari, jaunas idejas, jauni ieroči un pilnībā negaidītā veidā mainījies krievu (pareizāk sakot – krievu padomju) cilvēks.

Sākās Gorbačova perestroika... Manu grāmatu uzreiz nodrukāja, tai bija apbrīnojama tirāža – divi miljoni eksemplāru. Tas bija laiks, kad notika daudz satriecošu lietu, mēs atkal kaut kur tiecāmies. Atkal uz nākotni. Mēs vēl nezinājām (vai bijām aizmirsuši), ka revolūcija vienmēr ir ilūzija, īpaši mūsu vēsturē. Bet tas būs vēlāk, toreiz visus apreibināja brīvības smarža. Es katru dienu saņēmu desmitiem vēstuļu, manas mapes kļuva biežākas. Cilvēki gribēja runāt... Pateikt līdz galam... Viņi kļuva brīvāki un atklātāki. Es nešaubijos par to, ka man ir lemts papildināt savas grāmatas bezgalīgi. Nevis pārrakstīt, bet papildināt. Lieku punktu, bet tas uzreiz pārvēršas par daudzpunkti...

Domāju, ka šodien es droši vien uzdotu citus jautājumus un izdzirdētu citas atbildes. Un uzrakstītu citu grāmatu, ne jau pilnībā citu, bet tomēr citu. Dokumenti (ar ko es strādāju) – tās ir dzīvas liecības, tās nesacietē kā atdzisis māls. Nesastingst. Tās mainās kopā ar mums. Par ko es vairāk jautātu tagad? Ko es gribētu papildināt? Mani ļoti interesētu... meklēju vārdu... bioloģiskais, nevis tikai

laika un idejas cilvēks. Es mēģinātu dziļāk ieskatīties cilvēka dabā, tumsā, zemapziņā. Kara noslēpumā.

Es rakstītu par to, kā aizgāju pie bijušās partizānes... Masīva, bet vēl skaista sieviete, kura man stāstīja, kā viņu grupa (viņa bija vecākā un vēl divi pusaudži) gāja izlūkos un nejauši saņēma gūstā četrus vāciešus. Viņi kopā ilgi klīda pa mežu. Uzdūrās slēpnim. Skaidrs, ka kopā ar gūstekņiem nevar aizbēgt, viņa nolēma tikt vaļā no vāciešiem. Pusaudži nespēs nogalināt – viņi kopā jau vairākas dienas gāja pa mežu, ja ilgi esi kopā ar cilvēku, pat svešinieku, tik un tā pierodi pie viņa, cilvēks kļūst tuvāks – tu zini, kā viņš ēd un gul, kādas ir viņa acis un rokas. Nē, pusaudži nespēs. Tas viņai uzreiz bija skaidrs. Tātad jānogalina ir viņai. Un sieviete atcerējās, kā viņa nogalināja. Bija jāapmāna gan vieni, gan otri. Viņa it kā gāja pēc ūdens kopā ar vienu vācieti un nošāva no mugurpuses. Pakausī. Ar citu gāja pēc malkas... Mani satrieca tas, cik mierīgi viņa par to stāstīja.

Tie, kuri bija karā, atceras, ka civilais pārvēršas par armijas cilvēku trīs dienu laikā. Kāpēc pietiek tikai ar trim dienām? Vai arī tas ir mīts? Droši vien. Tur cilvēks ir daudz svešāks un nesaprotamāks.

Visās vēstulēs es lasīju: “Es jums toreiz neizstāstīju visu, tāpēc ka tie bija citi laiki. Mēs bijām raduši par daudz ko klusēt...”, “Es jums visu neizstāstīju. Vēl nesen par to nedrīkstēja runāt. Vai bija kauns”, “Es zinu ārstu spriedumu – man ir briesmīga diagnoze... Gribu izstāstīt patiesību...”

Nesen es saņēmu šādu vēstuli: “Mums, vecajiem, ir grūti dzīvot... Mēs ciešam ne jau mazo un pazemojošo pensiju dēļ. Visvairāk sāp tas, ka mēs esam izdzīti no lielās pagātnes nezturami mazā tagadnē. Nevienš vairs mūs neaicina uzstāties skolās, muzejos, mēs vairs neesam vajadzīgi. Ja palasa avīzes, fašisti kļūst aizvien cēlāki, bet padomju zaldāti aizvien briesmīgāki.”

Laiks – tā arī ir dzimtene... Es joprojām viņus mīlu. Es nemīlu viņu laiku, bet mīlu viņus.

Vis var kļūt par literatūru...

Manā arhīvā mani visvairāk ieinteresēja piezīmju grāmatiņa, kur es ierakstīju cenzūras izvītrotās epizodes. Kā arī manas sarunas ar cenzoru. Tur es atradu arī lappuses, no kā atteicos pati. Daudz kas no tā visa jau ir atgriezies grāmatā, bet šīs dažas lappuses es gribu publicēt atsevišķi – tas ir dokuments. Mans ceļš.

No tā, ko izvītvoja cenzūra

“Dažreiz es naktī pamostos... Šķiet, ka... blakus kāds raud... Es esmu karā...

Mēs atkāpjamies... Aiz Smoļenskas kāda sieviete man atnes savu kleitu, es paspēju pārgērbties. Eju viena... starp vīriešiem. Agrāk biju biksēs, bet tagad eju vasaras kleitā. Pēkšņi man sākās... Sieviešu lietas... Pirms laika, droši vien uztraukuma dēļ. Pārdzīvojumu un aizvainojumu dēļ. Kur lai kaut ko atrod? Kauns! Kā es nokaunējos! Mēs gulējām krūmos, grāvjos, mežā uz celmiem. Mūsu bija tik daudz, ka mežā visiem nepietika vietas. Mēs gājām apjukuši, piemānīti, zaudējuši ticību... Kur ir mūsu aviācija, kur ir mūsu tanki? Tas, kas lidoja, līda, grabēja, bija vāciešu.

Tad es nokļuvu gūstā. Pēdējā dienā pirms sagūstīšanas man ievainoja abas kājas... Es gulēju un turpat čurāju... Nezinu, kā man pietika spēka naktī aizrāpot uz mežu. Nejauši satiku partizānus...

Man ir žēl to, kuri izlasīs šo grāmatu, un to, kuri to neizlasīs...”

“Man bija nakts dežūra... Iegāju smagi ievainoto palātā. Guļ kapteinis... Ārsti mani pirms dežūras brīdināja, ka naktī viņš nomirs. Nenodzīvos līdz rītam... Es viņam jautāju: “Kā jūties? Kā tev palīdzēt?” Es nekad to neaizmirsīšu... Viņš pēkšņi pasmaidīja, izmocītajā sejā parādījās gaišs smaids: “Atpogā halātu... Parādi man

savas krūtis... Es sen neesmu redzējis sievu...” Es apjuku, es pat vēl nebiju skūpstīta. Kaut ko viņam atbildēju. Aizskrēju un atgriezos pēc stundas.

Viņš bija miris. Viņa sejā bija tas smaids...”

“Pie Kerčas... Naktī mēs ar baržu nonācām apšaudē. Priekšgals aizdegās... Klājs sāka degt. Uzsprāga municija... Varens sprādziens! Tas bija tik spēcīgs, ka barža sasvērās uz labajiem sāniem un sāka grimt. Krasts bija tuvu, mēs sapratām, ka krasts nav tālu, un zaldāti metās ūdenī. No krasta atskanēja ložmetēju kārtas. Kļiedzieni, vaidi, lamas... Es labi peldēju un gribēju vismaz vienu izglābt. Vismaz vienu ievainoto... Tas ir ūdens, nevis zeme, ievainots cilvēks uzreiz ies bojā. Noslīks... Dzirdu – blakus kāds iznirst un atkal ienirst... Iznirst – ienirst. Es noķēru brīdi un viņu saķēru... Kaut ko aukstu un glumu... Es nolēmu, ka tas ir ievainotais, bet apgērbs ir norauts sprādziena laikā. Es pati arī biju kaila... tikai veļā... Tumšs. Ka vai acī dur. Visapkārt: “Eh! Ai!” Un lamas... Mēs kopā kaut kā izpeldējām krastā... Debesīs tieši tobrīd uzliesmoja raķete, un es ieraudzīju, ka esmu izvilkusi krastā lielu ievainotu zivi. Zivs bija liela, cilvēka augumā. Es sāku raudāt aizvainojuma dēļ... Un tāpēc, ka visi cieta...”

“Lauzāties no aplenkuma... Kur vien skaties – visur vācieši. Nolēmām – no rīta izlauzīsimies ar kauju. Tik un tā iesim bojā, labāk mīrsim ar cieņu. Kaujā.

Mums bija trīs meitenes. Naktī viņas nāca pie visiem, kas varēja... Protams, visi nevarēja... Saprotiet paši, nervi. Tādas tās lietas... Visi gatavojās mirt...

No rīta izglābās tikai daži... maz... Cilvēki septiņi, bet bija 50, ja ne vēl vairāk.

Vācieši šāva ar ložmetējiem... Es atceros tās meitenes ar pateicību. No rīta nevienu no viņām neatradu starp dzīvajiem... Nekad vairs neesmu viņas satīcis...”

No sarunas ar cenzoru:

- Kas pēc tādām grāmatām ies karot? Jūsu primitīvais naturālists pazemo sievieti. Sieviete varoni. Viņa vairs nav svētā. Jūs viņu padarāt par parastu sievieti. Mātīti. Bet viņas ir svētās.

- Mūsu varonība ir sterila, tā negrib rēķināties ne ar fizioloģiju, ne ar bioloģiju. Tam nevar ticēt. Tika pārbaudīts ne tikai gars, bet arī miesa. Materiālais apvalks.

- Kur jūs ņemāt tādas domas? Svešas domas. Tās nav padomju. Jūs smeجاتies par tiem, kuri guļ brāļu kapos. Esat salasījusies Remarku... Mums tas neder. Padomju sieviete nav dzīvnieks...

“Kāds mūs nodeva... Vācieši uzzināja, kur atrodas partizānu vienība. Aplenca mežu no visām pusēm. Mēs slēpāmies biezo knī, mūs glāba purvi, kuros ienaidnieks nenāca. Muklāji. Tajos iestīga gan tehnika, gan cilvēki. Vairākas dienas, nedēļas mēs stāvējām līdz kaklam ūdenī. Kopā ar mums bija radiste, viņa nesen bija dzemdējusi. Bērns bija izsalcis... Prasīja krūti... Mamma bija izsalkusi, piena nebija, un bērns raudāja. Ienaidnieki bija netālu... Ar suņiem... Ja suns saodīs, visi iesim bojā. Visa grupa – 30 cilvēki... Skaidrs?”

Komandieris izlēma...

Neviens nespēja paziņot mātei pavēli, viņa pati nojauta. Pabāza sainīti ar bērnu zem ūdens un ilgi turēja... Bērns vairs neraudāja... Kusums... Bet mēs nevarējām pacelt acis. Paskatīties ne uz māti, ne paši uz sevi...”

“Mēs sagūstījām ienaidniekus, atvedām uz vienību... Viņus nešāva, pārāk viegla nāve, viņus kāva kā cūkas, ar durkļiem grieza gabalos. Es gāju to skatīties... Gaidīju! Ilgi gaidīju to brīdi, kad sāpju dēļ viņiem pārsprāgs acis... Zilītes...”

Ko jūs par to zināt?! Viņi manu mamma un māsiņas sadedzināja uz sārta sādžas vidū...”

“Es no kara neatceros ne kaķus, ne suņus, atceros žurkas. Lielas... Ar dzelteniem zilām acīm... To bija daudz... Kad sadziedēju ievainojumu, mani no hospitāļa aizsūtīja uz manu karaspēka daļu. Tā atradās ierakumos pie Staļingradas. Komandieris pavēlēja: “Aizvediet viņu uz sieviešu zemnīcu!” Es iegāju zemnīcā un nobrīnījos, ka tur nav nekādu mantu. Tukšas gultas ar egļu zariem, un viss. Mani nebrīdināja... Es atstāju zemnīcā mugursomu un izgāju. Kad pēc pusstundas atgriezos, mugursomas vairs nebija. Mantas bija pazudušas bez pēdām – gan ķemme, gan zīmulis. Izrādījās, ka visu vienā mirklī nograuzī žurkas...”

No rīta man parādīja smagi ievainoto apgrauztās rokas...

Pat visbriesmīgākajā filmā es neesmu redzējusi, kā žurkas pirms aviācijas uzlidojuma dodas prom no pilsētas. Tas nenotika Staļingradā... Tas jau bija pie Vjazmas... No rīta pa pilsētu gāja žurku bari, tie devās uz lauku. Žurkas sajuta nāvi. To bija tūkstošiem... Melnas, pelēkas... Cilvēki šausmās skatījās uz briesmīgo gājienu un spiedās pie māju sienām. Kad žurkas bija aizgājušas, sākās apšaušana. Uzlidojums. Māju un pagrabu vietā palika akmens putekļi...”

“Pie Staļingradas bija tik daudz nogalināto, ka zirgi no tiem vairs nebaidījās. Parasti baidījās. Zirgs nekad nekāps virsū mirušajam. Savus kritušos mēs savācām, bet vācieši mētājās. Sasaluši... Ledaini... Es biju šoferis, vedu kastes ar artilērijas šāviņiem, es dzirdēju, kā zem riteņiem krakšķ viņu galvaskausi... Kauli... Un biju laimīga...”

No sarunas ar cenzoru:

- Jā, par Uzvaru bija smagi jācīnās, bet jums ir jāmeklē varonīgi piemēri. To ir simtiem. Jūs rādāt kara dubļus. Apakšveļu. Jūs rādāt, ka mūsu Uzvara ir briesmīga... Ko jūs gribat panākt?

- Patiesību.

- Jūs domājat, ka patiesība ir tas, kas notiek dzīvē. Tas, kas notiek uz ielas. Zem kājām. Nē, patiesība ir tas, par ko mēs sapņojam. Kādi mēs gribam kļūt!

“Uzbrukām... Pirmie vācu ciemati... Mēs bijām jauni. Spēcīgi. Četrus gadus bez sievietēm. Pagrabos bija vīns. Uzkodas. Ķērām vācu meitenes un... Desmit cilvēki izvaroja vienu... Sieviešu trūka, iedzīvotāji bēga no Padomju armijas, ņēmām jauniņās. Meitenītes... 12-13 gadus vecas... Ja viņa raudāja, sita vai ar kaut ko aizbāza muti. Viņai sāpēja, bet mēs smējāmies. Tagad es nesaprotu, kā es varēju... Zēns no inteligēntas ģimenes... Bet tas biju es...”

Mēs baidījāmies tikai no tā, ka to uzzinās mūsu meitenes. Mūsu medmāsas. No viņām mums bija kauns...”

“Nokļuvām aplenkumā... Klidām pa mežiem, pa purviem. Ēdām lapas, ēdām koku mizu. Kaut kādas saknes. Mēs bijām pieci, viens pavisam zēns, tikko iesaukts armijā. Naktī mans kaimiņš čukst: “Zēns ir pusdzīvs, tik un tā nomirs. Tu saproti...” “Par ko tu runā?” “Man kāds cietumnieks stāstīja... Kad viņi bēga no nometnes, ņēma līdz kādu jauniņo... Cilvēka gaļa ir ēdama... Tā viņi izglābās...”

Man nebija spēka viņam iesist. Otrā rītā mēs satikām partizānus...”

“Partizāni dienā atjāja uz sādžu. Izveda no mājām sādžas vecāko un viņa dēlu. Sita pa galvu ar dzelzs stieņiem, kamēr viņi nokrita. Tur viņus piebeidza. Es sēdēju pie loga. Visu redzēju... Partizānu vidū bija mans vecākais brālis... Viņš ienāca mūsu mājā un gribēja mani apskaut: “Māsiņ!!” Es iekliedzos: “Nenāc klāt! Nenāc! Tu esi slepkava!!” Pēc tam zaudēju valodu. Mēnesi nerunāju.

Brālis krita... Kas notiktu, ja viņš paliktu dzīvs? Un atgrieztos mājās...”

“No rīta soda ekspedīcija aizdedzināja mūsu sādžu... Izglābās tikai tie cilvēki, kuri aizbēga uz mežu. Aizbēga bez nekā, ar tukšām rokām, pat maizi līdzī nepaņēma. Ne olas, ne speķi. Naktī Nastjas tante, mūsu kaimiņiene, sita savu meitenīti, jo viņa visu laiku raudāja. Nastjas tante bija kopā ar saviem pieciem bērniem. Juļečka, mana draudzene, bija visvārgākā. Viņa vienmēr slimoja... Un četri zēni, visi mazi, un visi prasīja ēst. Nastjas tante sajuka prātā: “U-u-u... U-u-u...” Naktī es dzirdēju... Juļečka lūdza: “Māmiņ, neslīcīni mani. Es nelūgšu... Es vairs nelūgšu tev ēdienu. Nelūgšu...”

No rīta Juļečku vairs neviens neredzēja...

Nastjas tante... Mēs atgriezāmies sādžā... Tā bija nodegusi. Drīz vien Nastjas tante pakārās melnajā ābelē savā dārzā. Viņa karājās zemu, zemu. Bērni stāvēja viņai blakus un lūdza ēdienu...”

No sarunas ar cenzoru:

- Tie ir meli! Jūs apmelojat mūsu zaldātus, kuri atbrīvoja pusi Eiropas. Mūsu partizānus. Mūsu varonīgo tautu. Mums nevajag jūsu mazo vēsturi, mums vajag lielu vēsturi. Uzvaras vēsturi. Jūs nemīlat mūsu varoņus! Jūs nemīlat lielas idejas. Marksa un Ļeņina idejas.

- Jā, es nemīlu lielas idejas. Es mīlu mazu cilvēku...

No tā, ko es izsvītroju pati

“1941. gads... Mēs esam aplenkti. Kopā ar mums ir poļitruks Luņins... Viņš nolāsīja pavēli, ka padomju zaldāti nepadodas ienaidniekam. Mums, kā teica biedrs Staļins, nav gūstekņu, bet ir nodevēji. Puiši izvilka pistoles... Poļitruks pavēlēja: “Nevajag. Dzīvojiet, puiši, jūs esat jauni.” Bet pats nošāvēs...”

Tas notika 1943. gadā... Padomju armija uzbruka. Gājām pa Baltkrieviju. Atceros mazu zēnu. Viņš atskrēja pie mums no pazes, no pagraba, un kļiedza: “Nogaliniet manu mammu... Nogaliniet! Viņa milēja vācieti...” Viņam acis no bailēm bija kļuvušas apaļas. Aiz viņa skrēja melna vecene. Melnā apģērbā. Skrēja un meta krustus: “Neklausieties bērņā... Viņš ir sajucis prātā...”

“Mani izsauca uz skolu... Ar mani runāja skolotāja, kura bija atgriezusies no evakuācijas:

- Es gribu pārceļt jūsu dēlu uz citu klasi. Manā klasē mācās vislabākie skolēni.

- Bet manam dēlam ir tikai piecnieki.

- Tas nav svarīgi. Zēns dzīvoja pie vāciešiem.

- Jā, mums bija grūti.

- Es nerunāju par to. Visus, kuri dzīvoja okupācijā... Viņus tur aizdomās...

- Ko? Es nesaprotu...

- Viņš stāsta bērņiem par vāciešiem. Un viņš rausta valodu.

- Tas no bailēm. Viņu piekāva vācu virsnieks, kurš dzīvoja mūsu dzīvoklī. Vīrieti neapmierināja tas, kā dēls bija notīrījis viņa zābakus.

- Nu redzat... Pati atzināties... Jūs dzīvojāt blakus ienaidniekam...

- Bet kurš aizlaida šo ienaidnieku līdz Maskavai? Kurš atstāja mūs šeit ar bērņiem?

Es biju histērijā...

Divas dienas baidījās, ka skolotāja mani nodos. Bet viņa atstāja dēlu savā klasē...”

“Dienā mēs baidījāmies no vāciešiem un policajiem²⁰, bet naktī no partizāniem. Partizāni man atņēma pēdējo govi, palika tikai kažķis. Partizāni bija izsalkuši un nikni. Veda manu gotiņu, bet es

²⁰ Vācu palīgpolīcijas (*Hilfspolizei*) darbinieku kolaboracionistu nievājošs apzīmējums. (Red. piez.)

viņiem sekoju... Nogāju kilometrus desmit. Lūdzu – atdodiet. Mājā uz krāsns palika trīs izsalkuši bērni. “Ej prom, tantiņ!” man piedraudēja. “Citādi nošausim.”

Pamēģini karalaikā atrast labu cilvēku...

Savējie karoja pret savējiem. Kulaku bērni atgriezās no izsūtījuma. Viņu vecāki bija gājuši bojā, un bērni strādāja vācu varai. Atriebās. Viens mājā nošāva veco skolotāju. Mūsu kaimiņu. To, kurš nodeva viņa tēvu kulaku. Skolotājs bija dedzīgs komunist.

Sākumā vācieši likvidēja kolhozus, deva cilvēkiem zemi. Cilvēki pēc Staļina atviegloti uzelpoja. Mēs maksājām klausas... Kārtīgi maksājām... Pēc tam mūs sāka dedzināt. Mūs atrada pat mājās. Lopus atņēma, bet cilvēkus dedzināja.

Ai, meitiņ, es baidos no vārdiem. Vārdi ir briesmīgi... Es biju laba un izglābos, nevienam nevēlēju ļauna. Visus žēloju...”

“Es kopā ar armiju aizgāju līdz Berlīnei...

Atgriezos savā sādžā ar diviem Slavas ordeņiem un medaļām. Padzīvoju trīs dienas, bet ceturtajā mamma mani pamodināja rīta agrumā, kad visi vēl gulēja: “Meitiņ, es sasēju tavas mantas sainītī. Ej prom... Ej... Tev ir divas jaunākās māsas. Kurš viņas precēs? Visi zina, ka tu četrus gadus biji frontē ar vīriešiem...”

Neaizticiet manu dvēseli. Rakstiet kā citi par maniem apbalvojumiem...”

“Karā kā jau karā. Tas nav nekāds teātris...”

Vienību nostādīja ierindā pļavā, mēs nostājāmies aplī. Vidū Miša K. un Koļa M. – mūsu puīši. Miša bija drosmīgs izlūks, spēlēja ermoņikas. Koļa vislabāk dziedāja...

Spriedumu lasīja ilgi: vienā sādžā pieprasījuši divas pudeles kandžas, bet naktī... izvarojuši divas saimnieka meitas... Citā sādžā zemniekam... atņēmuši mēteli un šujmašīnu un pie kaimiņiem tūlīt pat to nodzēruši...

Piesprieda nošaušanu... Spriedums bija galīgs un nepārsūdzams. Kurš šaus? Vienība klusēja... Kurš? Klusējam... Komandieris pats izpildīja spriedumu...”

“Es biju ložmetējniece. Tik daudz nogalināju...”

Pēc kara ilgi baidījies dzemdēt. Dzemdēju tad, kad nomierinājos. Pēc septiņiem gadiem...

Es līdz pat šim brīdim neko neesmu piedevusi. Un nelūdzu... Es priecājos, redzot sagūstītus vāciešus. Es priecājos, ka viņi izskatījās nožēlojami – kājās zābaku vietā bija auti, galvā auti... Gūstekņus veda cauri sādžai, viņi lūdza: “Māt, iedod maizi... Maizi...” Mani pārsteidza tas, ka zemnieki iznāca no mājām un kaut ko deva – kāds maizes gabalu, cits kartupeli... Zēni skrēja aiz kolonnas un meta akmeņus... Bet sievietes raudāja...

Man šķiet, ka es esmu nodzīvojusi divas dzīves: vienu – vīrieša, otru – sievietes...”

“Pēc kara... Cilvēka dzīvei nebija nekādas vērtības. Kāds piemērs... Pēc darba braucu autobusā, pēkšņi atskanēja kliedzieni: “Turiet zagli! Turiet zagli! Mana somiņa...” Autobuss apstājās... Uzreiz sākās grūstīšanās. Jauns virsnieks izveda no autobusa zēnu, pārlika viņa roku sev pār ceļgalu un – bah! – salauza to uz pusēm. Ielēca atpakaļ... Mēs braucām... Neviens neaizstāvēja zēnu, nepasauca milici. Neizsauca ārstu. Virsniekam visas krūtis bija nokārtas ar apbalvojumiem... Es izkāpu savā pieturā, viņš pasniedza man roku: “Nāciet, meitenīt...” Tik galants...

To es atcerējos tagad... Toreiz mēs visi bijām armijas cilvēki, ievērojām karalaika likumus. Vai tie bija cilvēciņi?”

“Atgriezās Sarkanā armija...”

Mums atļāva izrakt kapus, meklēt nošautos radniekus. Saskaņā ar senām paražām blakus nāvei ir jābūt baltā apģērbā – baltā lakatā,

baltā kreklā. Es to atcerēšos līdz savai nāves stundai. Cilvēki nesa baltus izšūtus dvieļus... Ģērbusies baltā apģērbā... Kur viņi to ņēma?

Raka... Kurš atrada un atpazina, tas paņēma. Kāds ar ķerru veda roku, cits pajūgā galvu... Cilvēks zemē ātri sadalās, viņi visi tur bija sajaukušies. Ar māliem, ar smiltīm.

Māsu neatradu, šķita, kāds kleitas gabaliņš ir viņas, kaut kas pazīstams... Vectēvs arī teica – ņemam, varēsim apglabāt. To kleitas gabaliņu mēs ielikām zārciņā...

Par tēvu saņēmām ziņu “pazudis bez vēsts”. Citi saņēma ziņas par bojāgājušajiem, bet mūs ar mammu ciema padomē nobiedēja: “Jums nekāda palīdzība nepienākas. Varbūt viņš dzīvo, cepuri kuldams, pie vācu kundzes. Tautas ienaidnieks.”

Es meklēju tēvu Hruščova laikā. Pēc 40 gadiem. Man atbildēja Gorbačovs laikā: “Sarakstos nav atrodams...” Man atrakstīja viņa cīņu biedrs, un es uzzināju, ka tēvs kritis varoņa nāvē. Pie Mogiļevas ar granātu metās zem tanka...

Žēl, ka mana mamma nesagaidīja šo ziņu. Viņa nomira kā tautas ienaidnieka sieva. Nodevēja sieva. Tādu kā viņa bija daudz. Nenodzīvoja līdz patiesībai. Es aiznesu vēstuli uz mammas kapu. Izlasīju...”

“Daudzi no mums ticēja...”

Mēs domājām, ka pēc kara viss mainīsies... Staļins noticēs savai tautai. Karš vēl nebija beidzies, kad uz Magadanu jau devās ešeloni. Ešeloni ar uzvarētājiem... Apcietināja tos, kuri bija gūstā, kuri izdzīvoja vācu noietnēs, kurus vācieši aizveda strādāt – visus, kuri bija redzējuši Eiropu. Kuri varēja izstāstīt, kā tur dzīvo cilvēki. Bez komunistiem. Kādas tur ir mājās un kādi ceļi. Par to, ka nekur nav kolhozu...

Pēc Uzvaras visi apklusā. Apklusā un baidījās tāpat kā pirms kara...”

“Es esmu vēstures skolotāja... Manas dzīves laikā vēstures mācību grāmatu pārrakstīja trīs reizes. Es mācīju bērnus no trim dažādām mācību grāmatām...

Jautāriet mums, kamēr mēs esam dzīvi. Nepārrakstiet bez mums. Jautāriet...

Vai zināt, cik grūti ir nogalināt cilvēku. Es strādāju pagrīdē. Pēc pusgada saņēmu uzdevumu – iekārtoties darbā par oficianti virsnieku ēdnīcā... Jauna, skaista... Mani pieņēma darbā. Man bija jāieber zupas katlā inde un tajā pašā dienā jādodas pie partizāniem. Es jau biju pieradusi pie vāciešiem, viņi ir ienaidnieki, bet es viņus redzēju katru dienu, viņi man teica: “*Danke šon... Danke šon...*” Tas ir grūti. Nogalināt ir grūti. Nogalināt ir briesmīgāk nekā nomirt...

Es visu mūžu mācīju vēsturi... Un nekad nezināju, kā par to izstāstīt. Ar kādiem vārdiem...”

Man bija savs karš... Es nogāju garu ceļu kopā ar savām varonēm. Tāpat kā viņas ilgi neticēju, ka mūsu Uzvarai ir divas sejas – viena brīnīšķīga, bet otra – briesmīga, vienās rētās – grūti paskatīties. “Tuvcīņā nogalinot cilvēku, viņam ieskatās acīs. Tā nav bombardēšana vai šaušana no ierakuma.” Tā man stāstīja.

Klausīties, kā cilvēks ir nogalinājis un nomiris, ir tas pats – jāskatās acīs...

"Negribu atcerēties..."

Veca trīsstāvu māja Minskas nomalē, kas celta uzreiz pēc kara steigā un, kā toreiz šķita, īsam laikam, jau sen ir mājīgi apaugusi ar jasmīnu krūmiem. No šejienes sākās meklējumi, kas ilga septiņus gadus, apbrīnojamus un mokošus septiņus gadus, kad es atklāšu kara pasauli, pasauli ar līdz galam neizdibinātu jēgu. Jūtu sāpes, naidu, izaicinājumu. Maigumu un neizpratni... Mēģinu saprast, ar ko atšķiras nāve un slepkavība un kur ir robeža starp cilvēcīgo un necilvēcīgo. Kā cilvēks paliek vienaatnē ar neprātīgo domu, ka viņš var nogalināt citu cilvēku? Viņam ir jānogalina. Es atklāšu, ka bez nāves karā ir daudz kā cita, tur ir viss, kas ir mūsu parastajā dzīvē. Karš – tā arī ir dzīve. Es saskaršos ar bezgalīgu daudzumu cilvēciskas patiesības. Noslēpumiem. Aizdomāšos par jautājumiem, par kā esamību agrāk pat nenojautu. Piemēram, par to, kāpēc mēs nebrīnāmies par ļaunumu, ļaunums mūs nepārsteidz.

Ceļi un ceļi... Desmitiem braucienu pa visu valsti, simtiem ierakstītu kasešu, tūkstošiem metru magnetofona lentes. Piecsimt tikšanos, pēc tam es vairs neskaitīju, neatcerējos sejas, atmiņā palika tikai balsis. Manā atmiņā skan koris. Milzīgs koris, dažreiz nevarēja sadzirdēt vārdus, tikai raudas. Atzīstos – ne vienmēr ticēju, ka šis ceļš man ir pa spēkam, ka es spēšu to paveikt. Aiziešu līdz galam. Bija šaubu un baiļu mirkli, kad gribējās apstāties vai paiet malā, bet es to vairs nespēju. Es kļuvu par ļaunuma gūstekni, ieskatījos bezdibēnī, lai kaut ko saprastu. Man šķiet, ka nu es esmu kaut ko uzzinājuši, bet jautājumu ir vēl vairāk un atbilžu vēl mazāk.

Tad, pašā ceļa sākumā, es to nenojautu...

Uz šo māju mani atveda neliels rakstiņš pilsētas avīzē par to, ka nesen Minskas ceļu mašīnu rūpnīcā “Udarņik” pavadīja pensijā vecāko grāmatvedi Mariju Ivanovnu Morozovu. Tajā pašā rakstā bija teikts, ka viņa karalaikā esot bijusi snaipere, nošāvusi 75 ienaidniekus, saņēmusi 11 kaujas apbalvojumus. Apziņā bija grūti apvieņot šīs sievietes armijas profesiju ar miera laika nodarbošanos. Ar ikdienišķu uzņēmumu avīzē. Ar visām šīs ikdienas pazīmēm.

...Maza sieviete ar meitenīgu ap galvu apvītu garas bizes vainagu sēdēja lielā krēslā, aizsegusi seju ar rokām:

- Nē, nē, es nerunāšu. Atkal atgriezties tur? Nevaru... Es joprojām neskatos filmas par karu. Toreiz es biju pavisam jauniņa. Sapņoju un augu, augu un sapņoju. Un pēkšņi – karš. Man pat nebija sevīs žēl... Es zinu, par ko es runāju... Tu tiešām gribi to zināt? Es tev jautāju kā meitai...

Protams, ka viņa brīnījās:

- Kāpēc pie manis? Ejiet pie mana vīra, viņam patīk atcerēties. Kā sauca komandierus, ģenerāļus, karaspēka daļu numurus – visu atceras. Es gan ne. Es atceros tikai to, kas notika ar mani. Savu karu. Visapkārt ir daudz cilvēku, bet tu vienmēr esi viena, jo cilvēks nāves tuvumā vienmēr ir vientuļš. Es atceros baisu vientulību.

Palūdza aizvākt magnetofonu:

- Lai stāstītu, man ir jāredz tavas acis, bet tas traucēs.

Pēc minūtes viņa par to aizmirsā...

Snaipere jefreitore Marija Ivanovna Morozova (Ivanuškina):

“Tas būs parasts stāsts... Vienkāršas krievu meitenes stāsts, tādu meiteņu toreiz bija daudz...

Tur, kur atradās mans dzimtais ciems Djakovska, tagad ir Maskavas Proletāriešu rajons. Sākās karš, man bija nepilni 18 gadi. Garas, garas bizes līdz ceļgaliem... Neviens neticēja, ka karš būs

ilgs, visi gaidīja, ka tas tūlīt beigsies. Padzīsim ienaidnieku. Es strādāju kolhozā, pēc tam pabeidzu grāmatvežu kursus, sāku strādāt. Karš turpinājās... Manas draudzenes... Manas meitenes teica: "Jāiet uz fronti." Tas jau virmoja gaisā. Visas pieteicāmieš kara komisariāta kursus. Kāds varbūt tikai kompānijas dēļ, es nezinu. Tur mums mācīja šaut ar kaujas šauteni, mest granātas. Sākumā... Atzišos, ka man bija bail ņemt rokā šauteni, tas bija nepatīkami. Nevarēju iedomāties, ka iešu kādu nogalināt, vienkārši gribēju uz fronti, un viss. Mūsu pulciņā mācījās 40 cilvēki. No mana ciema – četras meitenes, visas draudzenes, no kaimiņu ciema – piecas, vienu vārdu sakot, no katra ciema kāds bija. Un tikai meitenes. Visi vīrieši, kuri varēja, jau bija devušies karā. Dažreiz ziņnesis ieradās nakts vidū, deva divas stundas laika, lai savāktu mantas, un aizveda. Dažreiz aizveda no lauka. (*Klusē...*) Es neatceros, vai mums bija dejas, ja bija, tad meitene dejoja ar meiteni, puīšu vairs nebija. Sādžas palika klusas.

Drīz parādījās komjaunatnes CK aicinājums visiem aizstāvēt Dzimteni, jo vācieši jau bija pie Maskavas. Hitlers ieņems Maskavu? Nepieļausim! Ne tikai es... Visas meitenes vēlējās doties uz fronti. Mans tēvs jau karoja. Mēs domājām, ka būsīm vienīgās... Īpašās... Kad aizgājām uz kara komisariātu, tur bija daudz meiteņu. Es iekliedzot! Mana sirds spēcīgi iedegās. Atlase bija ļoti stingra. Protams, vispirms bija jābūt labai veselībai. Es baidījos, ka mani nepaņems, jo es bērnbā bieži slimuju un kauli, kā teica mana mamma, nebija stipri. Kad biju maza, citi bērni man tādēļ darīja pāri. Ja meitene, kura vēlējās doties uz fronti, bija vienīgais bērns, viņa saņēma atteikumu, jo māti nedrīkstēja atstāt vienu. Ai, mūsu māmiņas! Viņas nemitīgi raudāja... Viņas mūs bāra un lūdza... Man bija vēl divas māšas un divi brāļi, tiesa gan, visi jaunāki par mani, bet tas skaitījās. Un vēl kas – no kolhoza visi aizgāja, uz lauka trūka strādnieku, un priekšsēdētājs negribēja mūs laist. Vienu vārdu sakot, mēs saņēmām atteikumu. Aizgājām uz komjaunatnes rajona komiteju, tur arī atteica. Tad mēs kā rajona delegācija braucām uz komjaunatnes

apgabala komiteju. Visas bija pacilātas, jūtu pārņemtas. Mūs atkal aizsūtīja uz mājām. Mēs nolēmām – ja jau esam Maskavā, iesim uz komjaunatnes CK pie paša priekšnieka, pie pirmā sekretāra. Iesim līdz galam... Kura ziņos, kurai ir drosme? Domājām, ka būsīm vienīgās, bet gaitenis bija pārpildīts, līdz sekretāram nevarēja tikt. Tur bija jaunieši no visas valsts, daudz tādu, kuri bija pieredzējuši okupāciju, gribēja atriekt tuvinieku nāvi. No visas Savienības. Jā, jā... Īsāk sakot, mēs kādu brīdi pat bijām apjukušas...

Vakarā mēs tomēr nokļuvām līdz sekretāram. Mums jautā: “Kā jūs iesiet uz fronti, ja neprotat šaut?” Mēs kori atbildējām, ka esam to iemācījušas... “Kur? Kā? Vai protat uzlikt pārsēju?” Zināt, kara komisariāta kursos rajona ārsts mums mācīja arī pārsiet brūces. Viņi apklusa un sāka skatīties uz mums nopietnāk. Mums bija vēl viens trumpis, mēs bijām 40 meitenes, un visas prata šaut un sniegt pirmo palīdzību. Teica: “Ejiet un gaidiet. Jūsu jautājums tiks atrisināts pozitīvi.” Cik laimīgas mēs atgriezāmies! To nevar aizmirst... Jā, jā...

Burtiski pēc dažām dienām mums atsūtīja pavēstes...

Aizgājām uz kara komisariātu, ievēda pa vienām durvīm, bet izveda pa otrām – es biju sapinusi skaistu bizi, izgāju jau bez tās... Bez bizes... Nodzina matus kā zaldātām... Un atņēma kleitu. Nepaspēju mammai atdot ne kleitu, ne bizi. Viņa ļoti lūdza, lai es viņai kaut ko atstātu. Mums izsniedza formas tērpus un cepures, mantu maisus, iekāpām kravas vilcienā – uz salmiem. Salmi bija svaigi, tie smaržoja pēc lauka.

Kāpām sastāvos jautri. Pārgalvīgi. Ar jokiem. Atceros, ka daudz smējāmies.

Uz kurieni braucām? Nezinājām. Galu galā nebija svarīgi, ko mēs darīsim. Tikai jānokļūst frontē. Visi karo, mēs arī. Atbraucām uz Ščolkovas staciju, netālu no tās atradās sieviešu snaiperu skola. Izrādās, ka mūs sūta uz turieni. Būsīm snaiperes. Visas priecājās. Tas ir kaut kas īsts. Šausim.

Sākām mācīties. Apguvām garnizona dienesta, disciplināro, maskēšanās un ķīmiskās aizsardzības reglamentu. Visas meitenes ļoti centās. Ar aizvērtām acīm iemācījāmies salikt un izjaukt snaiperu šauteni, noteikt vēja ātrumu, mērķa kustību, attālumu līdz mērķim, rakt bedri, list uz vēdera – visu to, ko mēs jau prātām. Kaut ātrāk nokļūtu frontē! Ugunī... Jā, jā... Kursu beigās šaušanā un ierindas mācībā es saņēmu pieci. Atceros, ka visgrūtāk bija celties pēc trauksmes signāla un sakārtoties piecās minūtēs. Zābakus mēs ņēmām vienu, divus izmērus lielākus, lai netērētu laiku un ātrāk sakārtotos. Piecās minūtēs bija jāapgērbjas, jāuzvelk zābaki un jānostājas ierindā. Bija gadījumi, ka skrējām uz ierindu, uzvilkušas zābakus basās kājās. Kāda meitene gandrīz apsaldēja kājas. Staršina pamanīja, izteica piezīmi, pēc tam mums mācīja tīt autus. Stāvēja mums blakus un rūca: “Meitenes, kā lai es jūs padaru par zaldātiem, nevis friču mērķiem?” Meitenes, meitenes... Visi mūs mīlēja un visu laiku žēloja. Bet mēs apvainojāmies par to, ka mūs žēlo. Vai tad mēs neesam tādi paši zaldāti kā visi?

Un tad mēs nokļuvām frontē. Pie Oršas... 62. strēlnieku divīzijā... Atceros, ka komandieris pulkvedis Borodkins mūs ieraudzīja un sadusmojās – meitenes atveduši. Kas tās par sieviešu rotaļām? Kordebalets! Te ir karš, nevis ballīte. Briesmīgs karš... Pēc tam uzaiicināja pie sevis, uzciņāja ar pusdienām. Dzirdam, kā viņš savam adjutantam jautā: “Vai mums pie tējas ir kaut kas salds?” Mēs, protams, apvainojāmies – par ko viņš mūs uzskata? Mēs atbraucām karot. Viņš mūs uzņēma kā meitenes, nevis kā zaldātus. Pēc vecuma mēs varējām būt viņa meitas. “Ko lai es ar jums daru, manas mīļās? Kur jūs esat savāktas?” Lūk, kā viņš pret mums izturējās pirmajā tikšanās reizē. Mēs bijām iedomājušās, ka jau esam karotājas. Jā, jā... Karā!

Otrā rītā viņš lika parādīt, kā mēs protam šaut un maskēties. Šāvām labi, pat labāk nekā vīrieši snaiperi, kuri bija atsaukti no frontes līnijas uz divu dienu kursiem un kuri brīnījās, ka mēs darām viņu

darbu. Viņi droši vien pirmo reizi mūžā redzēja sievietes snaiperes. Pēc šaušanas – maskēšanās... Pulkvedis atnāca, apskatīja plāvu, nostājās uz ciņa – nekas nav redzams. Pēkšņi “cinis” sāka lūgties: “Ai, biedri pulkvedi, es vairs nevaru izturēt, grūti.” Tas bija smieklīgi! Viņš nevarēja noticēt, ka tik labi var nomaskēties. “Tagad,” viņš teica, “es ņemu savus vārdus par meitenēm atpakaļ.” Bet tik un tā viņš mocījās... Ilgi nevarēja pierast pie mums...

Pirmo reizi devāmies “medībās” (tā snaiperi to sauc), mana pāriniece bija Maša Kozlova. Nomaskējamies, guļam – es vēroju apkārtni, Maša tur ieroci. Pēkšņi Maša man saka:

- Šauj, šauj! Redzi, vācietis...

Es viņai atbildu:

- Es vēroju. Šauj tu!

- Kamēr mēs visu noskaidrosim, – Maša saka, – viņš aizies.

Bet es turpinu:

- Vispirms ir jāizpilda karte, jāiezīmē orientieri – kur ir šķūnis, bērziņš...

- Vai tu kā skolā ņemsies ar papīriem? Es atbraucu šaut, nevis kārtot papīrus!

Redzu, ka Maša jau sāk uz mani dusmoties.

- Tad negaidi, šauj!

Tā mēs strīdējamies. Bet tajā laikā vācu virsnieki tiešām komandēja zaldātus. Piebrauca vezums, un zaldāti pa ķēdīti padeva kaut kādu kravu. Virsnieks pastāvēja, kaut ko nokomandēja un pēc tam aizgāja. Mēs strīdamies. Es redzu, ka viņš ir atnācis jau divas reizes, ja mēs vēl vilcināsimies, tas būs viss. Virsnieks aizies. Kad viņš atnāca trešo reizi, tas notika ļoti ātri – brīžiem varēja redzēt, brīžiem ne –, es nolēmu šaut. Nolēmu, un prātā pēkšņi iešāvās doma – tas taču ir cilvēks, kaut gan ienaidnieks, bet cilvēks, un man sāka tricēt rokas, pār visu ķermeni pārskrēja tirpas, drebuļi. Kaut kādas bailes... Dažreiz šīs sajūtas atgriežas pie manis sapnī... Pēc finiera mērķiem šaut uz dzīvu cilvēku bija grūti. Es viņu redzu optiskajā

tēmēklī, labi redzu. Viņš it kā ir tuvu... Bet manī kaut kas pretojas... Kaut kas neļauj šaut, es vilcinos. Bet es saņēmos un nospiedu gaili... Viņš novicināja rokas un nokrita. Es nezīnu, vai viņš ir beigts. Pēc tam mani vēl vairāk kratīja drebuļi, parādījās bailes – es nogalināju cilvēku?! Pie šīs domas bija jāpierod. Jā... Īsāk sakot – šausmas! To nevar aizmirst...

Kad atgriezāties, sākām stāstīt, kas ar mani notika, sasauca sapulci. Mūsu komsorgs Klava Ivanova mani pārliecināja: “Viņi ir jāienīst, nevis jāžēlo.” Fašisti nogalināja viņas tēvu. Dažreiz mēs sākām dziedāt, bet viņa lūdza: “Meitenītes, nevajag, uzvarēsīm tos neliešus, tad dziedāsim.”

Ne jau uzreiz... Ne jau uzreiz mums viss izdevās. Ienīst un nogalināt – tas nav raksturīgi sievietei. Nav... Vajadzēja sevi pārliecināt. Pierunāt...”

Pēc dažām dienām Marija Ivanova man piezvanīs un uzaicinās ciemos pie savas frontes draudzenes Klaudijas Grigorjevnas Krohinas. Un es vēlreiz dzirdēšu...

Snaipere vecākā seržante Klaudija Grigorjevna Krohina:

“Pirmo reizi ir bail... Ļoti bail...”

Mēs apgūlāmies, un es vēroju apkārtni. Pēkšņi pamanīju – viens vācietis ir pabāzījis galvu no ierakumiem. Es izšāvu, un viņš nokrita. Zināt, mani sāka kratīt drebuļi, es dzirdēju, kā klab mani kauli. Sāku raudāt. Kad šāvu mērķī – nekas, bet te – es nogalināju! Es! Nogalināju svešu cilvēku. Es neko par viņu nezīnu, bet es viņu nogalināju.

Vēlāk tas pārgāja. Lūk, kā... Kā tas notika... Mēs uzbrukām, gājām garām nelielam ciematam. Šķiet, Ukrainā. Ceļa malā ieraudzījām baraku vai māju, to nevarēja atšķirt, viss bija sadedzis, jau sadedzis, palikuši tikai melni akmeņi. Pamati... Daudzas meitenes nepiegāja, bet mani kaut kas vilka uz turieni... Oglēs mēs atradām cilvēku kaulus, starp tiem apdegušas zvaigznītes, tur bija sadeguši

mūsu ievainotie vai gūstekņi. Pēc tam, lai cik es nogalinātu, man vairs nebija žēl. Es biju redzējusi melnās zvaigznītes...

...No kara es atgriezos sirma. 21 gadu veca, bet sirma. Man bija smags ievainojums, kontūzija, es slikti dzirdēju ar vienu ausi. Mamma mani sagaidīja ar vārdiem: “Es ticēju, ka tu atnāksi. Es par tevi dienu un nakti lūdzu Dievu.” Brālis krita frontē. Viņa raudāja:

- Tagad ir vienalga – dzemdē meitenes vai zēnus. Viņš tomēr bija vīrietis, viņam bija jāaizstāv Dzimtene, bet tu taču esi meitene. Es lūdzu Dievam tikai vienu – ja tevi sakropļos, tad lai labāk nogalina. Katru dienu gāju uz staciju. Pie vilcieniem. Reiz es tur redzēju armijas meiteni ar apdegušu seju... Satrūkos – tu! Pēc tam es lūdzu Dievu arī par viņu.

Netālu no mājas – es dzīvoju Čeļabinskas apgabalā – tika iegūta kaut kāda rūda. Kad atskanēja sprādzieni, bet tas nezina kāpēc vienmēr notika naktī, es vienā mirklī izlēcu no gultas, paķēru šineli un metos bēgt, man ātri bija kaut kur jābēg. Mamma mani saķēra, piespieda pie sevis un teica: “Mosties – mosties! Karš ir beidzies. Tu esi mājās.” Es atjēdzos pēc viņas teiktā: “Es esmu tava mamma. Mamma...” Viņa runāja klusi. Klusi... Skaļa runāšana mani biedēja...

Istabā ir silti, bet Marija Ivanovna tinas biežā vilnas pledā – viņai salst. Turpina:

“Mēs ātri kļūvām par zaldātiem... Zināt, nebija daudz laika domāt. Pārdzīvot par savām jūtām...”

Mūsu izlūki bija saņēmuši gūstā vācu virsnieku, viņš bija ļoti pārsteigts par nogalinātajiem vācu zaldātiem, visiem bija trāpīts galvā. Gandrīz vienā un tajā pašā vietā. Virsnieks teica, ka parasts šāvējs nespēj tik bieži trāpīt galvā. Tieši tā. “Parādiet,” viņš lūdza, “man to šāvēju, kurš nogalināja tik daudz manu zaldātu! Es saņēmu daudz zaldātu, bet katru dienu bija desmit nogalināto.” Pulka komandieris atbildēja: “Diemžēl es nevaru viņu parādīt. Tā bija meitene snaiķere, bet viņa gāja bojā.” Tā bija Saša Šlahova. Viņa gāja bojā snaiķeru cīņā.

Viņu pievīla sarkana šalle. Sašai ļoti patika šī šalle. Sniegā sarkanu šalli var pamanīt, tā traucē maskēties. Kad vācu virsnieks izdzirdēja, ka tā bijusi meitene, viņš bija satriekts un nezināja, kā reaģēt. Viņš ilgi klusēja. Pēdējā nopratināšanā pirms sūtīšanas uz Maskavu (izrādījās – svarīgs eksemplārs!) viņš atzinās: “Es nekad neesmu karojis ar sievietēm. Viņas visas ir skaistas... Mūsu propaganda apgalvo, ka Sarkanajā armijā dienē nevis sievietes, bet hermafrodīti...” Viņš tā arī neko nebija sapratis. Jā... To nevar aizmirst...

Uzdevumos devāmies pa pāriem – vienai visu dienu grūti sēdēt, acis nogurst, sāk asarot, rokas nejūt, spriedzes dēļ viss ķermenis kļūst nejutīgs. Pavasarī ir īpaši grūti. Sniegs zem ķermeņa kūst, visu dienu jāguļ ūdenī. Peldi, bet dažreiz gadās arī piesalt pie zemes. Devāmies uz ugunsliņiju pirms rītausmas, atgriezāmies tumsā. Divpadsmit vai vēl vairāk stundu gulējām sniegā, sēdējām koka galotnē, uz šķūņa vai sagrautas mājas jumta un tur maskējāmies, lai neviens nepamanītu, kur mēs esam, no kurienes vērojam apkārtni. Centāmies, lai pozīcija atrastos pēc iespējas tuvāk – 700-800, bet dažreiz 500 metri mūs šķīra no tranšejām, kurās sēdēja vācieši. Agrā rītā bija dzirdamas sarunas. Smiekli.

Es nezinu, kāpēc mēs nebaidījāmies... Tagad nesaprotu...

Uzbrukām, ļoti ātri uzbrukām... Un nogurām, piegādātāji atpalika – beidzās municija, produkti, virtuvei trāpīja šāviņš. Trīs dienakts ēdām sausiņus, mēle bija tā nobrāzta, ka nespējām to pakustināt. Manu pārinieci nogalināja, es ar jauniņo devos uz ugunsliņiju. Pēkšņi redzam, ka neitrālajā zonā ir kumeliņš. Tik skaists, ar kuplu asti. Mierīgi staigā, it kā nekas nebūtu noticis, nebūtu kara. Dzirdam, ka vācieši sāk trokšņot, arī ir pamanījuši. Arī mūsu zaldāti sarunājās:

- Aizies. Bet būtu laba zupiņa...
- Ar automātu tik tālu nevar trāpīt.

Ieraudzīja mūs:

- Snaiperes nāk. Viņas tūlīt... Aiziet, meitenes!

Es ilgi nedomāju, kā ierasts, notēmēju un izšāvu. Kumeliņa kājas saļodzījās, viņš nogāzās uz sāniem. Man šķita, varbūt tās bija halucinācijas, bet man šķita, ka viņš smalkā balstiņā iezviedzās.

Tikai pēc tam es sāku domāt, kāpēc es to dariju. Tik skaists, bet es viņu nogalināju, lai uzvāriņu zupu. Aiz muguras kāds iešņukstējās. Es atskatījos, bet tā bija jauniņā.

- Ko tu? – es jautāju.

- Žēl kumeliņa, – acis asaru pilnas.

- Ak, cik smalka! Mēs trīs dienas neesam ēduši. Žēl tāpēc, ka vēl nevienu neesi apglabājusi. Pamēģini dienā noiet 30 kilometrus pilnā ekipējumā, turklāt vēl izsalkusi. Vispirms ir jāpadzen friči, pēc tam pārdzīvosim. Žēlosim. Pēc tam... Saproti, pēc tam...

Skatos uz zaldātiem, viņi tikko mani uzmundrināja, kliezda. Lūdza. Tikko... Pirms dažām minūtēm... Neviens uz mani neskatās, it kā mani nemanītu, visi novēršas un dara savu darbu. Smēķē, rok... Kāds kaut ko asina... Es varu darīt, ko vien vēlos. Sēdi un raudi. Kauc! It kā es būtu rīkļurāvēja, it kā nogalināšana man būtu sikums. Bet es no bērņības mīlēju visu dzīvo. Es jau mācījos skolā – saslīma mūsu govs, un to nokāva. Es raudāju divas dienas. Nevarēju nomierināties. Bet te – bāc! – šāvu uz bezpalīdzīgu kumeliņu. Un var teikt... Divu gadu laikā es pirmo reizi redzēju kumeliņu...

Vakarā atnesa vakariņas. Pavāri: “Malācis, snaipere! Šodien katlā ir gaļa.” Noliika katlus uz aizgāja. Manas meitenes sēž un vakariņām nepieskaras. Es sapratu, kas ir noticis, sāku raudāt un izskrēju no zemnīcas... Meitenes man sekoja, vienā balsī sāka mani mierināt. Ātri paķēra savus katliņus un sāka strēbt...

Jā, tāds gadījums... Jā... Nevar aizmirst...

Naktī mēs, protams, runājām. Par ko mēs runājām? Protams, par mājām, katrs stāstīja par mammu, par tēvu un brāļiem, kuri karoja. Un par to, ko mēs darīsim pēc kara. Kā apprecēsīties un kā vīri mūs mīlēs. Komandieris smējās:

- Ak, meitenes! Jūs esat jaukas, bet pēc kara puīši baidīsies ar jums precēties. Roka ir trāpīga, ja metīsiet ar šķīvi pa pieri, nogalināsiet.

Vīru es satiku karā, mēs dienējām vienā pulkā. Viņu divreiz ievainoja, kontuzēja. Viņš bija karā no sākuma līdz beigām un pēc tam visu mūžu bija karavīrs. Viņam nebija jāskaidro, kas ir karš. No kurienes es esmu atgriezies. Kāda. Ja es paaugstinu balsi, viņš to vai nu nepamanīs, vai paklusēs. Es viņam piedodu. Esmu to iemācījusies. Mēs izaudzinājām divus bērnus, viņi jau pabeidza institūtu. Dēls un meita.

Es jums vēl kaut ko izstāstīšu... Mani demobilizēja, es aizbraucu uz Maskavu. No Maskavas vēl bija jābrauc un vairāki kilometri jāiet kājām. Tagad tur ir metro, bet toreiz bija veci ķiršu dārzi un dziļas gravas. Kāda grava bija ļoti dziļa, man bija jāiet tai cauri. Kamēr es gāju, satumsa. Protams, man bija bail iet cauri gravai. Stāvu un nezinu, kā rīkoties – atgriezties un gaidīt rītausmu vai saņemt visu drosmi un riskēt. Tagad, to atceroties, nāk smiekli – esmu bijusi frontē, redzējusi liķus un daudz ko citu, bet baidos iet cauri gravai. Es vēl joprojām atceros liķu smaku, kas jaucās ar mahorkas aromātu... Bet es biju meitene. Kad braucām vagonā... Atgriezāmie mājās no Vācijas... No kādas mugursomas izlīda pele, mūsu meitenes pielēca kājās, meitenes no augšējiem plauktiem norīpoja lejā un spiedza. Kapteinis, kurš brauca kopā ar mums, brīnījās: “Visām ir ordeņi, bet baidās no pelēm.”

Man par laimi, uz ceļa parādījās kravas mašīna. Nodomāju – es to apturēju.

Mašīna apstājās.

- Man līdz Djakovskai, – es kļiedzu.

- Es braucu uz Djakovsku, – mašīnas durvis atvēra jauns puisis.

Es iekāpu kabīnē, viņš iecēla manu koferi kravas kastē, un mēs sākām braukt. Viņš nopētīja manu formas tērpu un apbalvojumus. Jautā:

- Cik vāciešu tu nogalināji?

Es viņam atbildēju:

- Septiņdesmit piecus.

Viņš iesmējās:

- Melo, varbūt nevienu neesi redzējusi.

Tad es viņu atpazinu:

- Koļka Čižovs? Tu? Atceries – es tev apsēju sarkano kaklautu?

Kādu laiku pirms kara es strādāju skolā par pionieru vadītāju.

- Maruļjka, tu?

- Es...

- Tiešām? – viņš apturēja mašīnu.

- Aizved līdz mājām, kāpēc tu apstājies ceļa vidū? – man acīs sariesās asaras. Es redzu, ka viņam arī. Tāda tikšanās!

Piebraucām pie mājas, viņš ar koferi skrēja pie manas mātes un pagalmā sāka dejoj:

- Ātrāk, es jums meitiņu atvedu!

To nevar aizmirst... Kā kaut ko tādu var aizmirst?

Es atgriezos, un viss bija jāsāk no sākuma. Es mācījos staigāt ar korpēm, frontē trīs gadus nostaigāju zābakos. Biju pieradusi pie jostas un staltas stājas, tagad šķita, ka apģērbs karājas kā maiss, es tajā jutos neērti. Ar šausmām skatījos uz svārkiem... Uz kleitu... Frontē mēs visu laiku valkājām bikses, vakarā tās izmazgājām, paklājām zem sevis, no rīta tās bija kā izgludinātas. Tiesa gan, tās nebija sausas un salā pārklājās ar ledus kārtiņu. Kā lai iemācās valkāt svārkus? Kājas it kā pinas. Eju kleitā un korpēs, satieku virsnieku, roka neviļus stiepjās sveicienam. Pieradām, ka pārtiku gādā valsts, gāju uz maizes veikalu, paņēmu maizi un aizmirsu samaksāt. Pārdevēja mani jau pazina, saprata, kas notiek, un kautrējās aizrādīt, bet es nesamaksāju, paņēmu maizi un aizgāju. Vēlāk bija kauns, nākamajā dienā atvainojos, paņēmu kaut ko citu un samaksāju par visu. Viss ierastais bija jāmācās no jauna. Jāatceras parastā dzīve. Normālā! Kam lai to pastāsta? Jāskrien pie kaimiņienes... Pie mammas...

Es vēl domāju... Paklausieties! Cik ilgi bija karš? Četrus gadus. Ļoti ilgi... Es neatceros ne putnus, ne ziedus. Protams, tie bija, bet es neatceros. Jā, jā... Savādi, vai ne? Vai filmas par karu var būt krāsainas? Tur viss ir melns. Tikai asinīm ir cita krāsa, tikai asinis ir sarkanās...

Pavisam nesen, pirms astoņiem gadiem, mēs atradām Mašeņku Alhimovu. Artilērijas divīzijas komandieri ievainoja, un Mašeņka aizrāpoja viņu glābt. Tieši priekšā sprāga šāviņš... Tieši pirms viņas... Komandieris krita, Mašeņka nepaspēja līdz viņam aizrāpot, meitenei abas kājas bija sašķaidītas tā, ka mēs ar grūtībām tās pārsējām. Nomocijāmies. Visādi izmēģinājāmies. Nesām ar nestuvēm uz sanitāro bataljonu, bet viņa lūdza: "Meitenes, nošaujiet... Es negribu tāda dzīvot..." Tā lūdza un lūdzās... Tā! Aizsūtījām viņu uz hospitāli, bet pašas devāmies tālāk uzbrukumā. Kad sākām meklēt... Viņa bija pazudusi. Mēs nezinājām, kur viņa ir, kas ir noticis. Daudzus gadus... Mēs sūtījām daudz vēstuļu, bet pozitīvu atbildi nesaņēmām. Palīdzēja Maskavas 73. skolas pētnieki. Šie zēni un šīs meitenes... Viņi atrada Mašeņku 37 gadus pēc kara Altajā, invalīdu namā. Ļoti tālu. Visus šo gadus viņa bija pavadījusi invalīdu internātos un hospitāļos, piedzīvojusi desmitiem operāciju. Viņa pat savai mātei nebija atzinusies, ka ir dzīva... Noslēpās no visiem... Mēs viņu atvedām uz mūsu tikšanos. Visas noraudājāmies. Pēc tam aizvedām pie mātes... Viņas satikās pēc vairāk nekā 30 gadiem... Māte gandrīz sajuka prātā: "Kāda laime, ka mana sirds bēdās nesalūza. Kāda laime!" Bet Mašeņka atkārtoja: "Tagad man nav bail tikties. Es jau esmu veca." Jā... Īsāk sakot... Tāds ir karš...

Atceros, ka es naktī gulēju zemnīcā. Nevarēju aizmigt. Kaut kur šāva artilērija. Mūsējie atbildēja... Tik ļoti negribējās mirt... Es biju zvērējusi – ja vajadzēs, atdošu dzīvību, bet tik ļoti negribējās mirt. Ja no turienes atgriezīsies dzīva, sirds tik un tā sāpēs. Tagad es domāju – varēja ievainot kāju vai roku, lai sāp miesa. Bet dvēsele... Ļoti sāp. Mēs aizgājām uz fronti pavisam jaunas. Meitenes. Karalaikā es pat

izaugu. Mamma mājās izmērīja... Es biju paaugusies par 10 centimetriem...”

Atvadoties viņa neveikli izstiepa savas karstās rokas un mani apskāva: “Piedod...”

“Paaudzieties, meitenes... jūs vēl esat jaunas...”

Balsis... Desmitiem balsu... Tās gāzās pār mani, atklājot neierastu patiesību, un šī patiesība vairs neietilpa īsajā un no bērnības zināmajā formulā “Mēs uzvarējam”. Pēkšņi notika ķīmiska reakcija – patoss izšķīda cilvēku likteņa dzīvajos audos, šai vielai bija īss mūžs. Liktenis – tie ir ne tikai vārdi.

Ko es gribu dzirdēt pēc gadu desmitiem? Kas notika pie Maskavas vai Staļingradas, armijas operāciju aprakstus, aizmirstos ieņemto augstieņu nosaukumus? Man vajag stāstus par frontes pārvietošanos, par atkāpšanos un uzbrukumu, par uzspridzināto ešelonu skaitu un partizānu reidiem? Par to jau ir uzrakstīti tūkstošiem sējumu. Nē, es meklēju ko citu. Es vācu to, ko varētu nosaukt par gara zināšanām. Es sekoju gara dzīvei, pierakstu dvēseli. Dvēseles ceļš man ir svarīgāks nekā pats notikums. Kā tas notika – tas nav svarīgi vai nav tik svarīgi, lai būtu pirmajā vietā, mani satrauc un biedē kas cits – kas tur notika ar cilvēku. Ko viņš tur redzēja un saprata. Par dzīvi un nāvi. Visbeidzot par sevi pašu. Es rakstu jūtu vēsturi... Dvēseles vēsturi... Nevis kara vai valsts vēsturi, nevis varoņteikas, bet stāstu par mazo cilvēku, kas no parastas dzīves tika iemests milzīga notikuma episkajā dziļumā. Lielajā Vēsturē.

1941. gada meitenes... Pirmais, par ko es gribu pajautāt, – kāpēc viņas bija tādas. Kāpēc viņu bija tik daudz? Kā viņas izlēma kopā ar vīriešiem ķerties pie ieročiem? Šaut, mīnēt, spridzināt, bombardēt – nogalināt?

Šo jautājumu jau 19. gadsimtā uzdeva Puškins, publicējot žurnālā “Sovremeņņik” fragmentus no kavalēristes Nadeždas Durovas piezīmēm par karu ar Napoleonu: “Kas lika jaunai meitenei no labas muižnieku ģimenes atstāt tēva mājas, atteikties no sava dzimuma, uzņemties darbus un pienākumus, kas baida pat vīriešus, un ierasties kaujaslaukā Napoleona laikā. Kas viņu pamudināja? Slepēna vilšanās mīlestībā? Sakairināta iztēle? Iedzimta nevaldāma tieksme? Mīlestība?”

Un tomēr – kas? Pēc vairāk nekā 100 gadiem atkal tas pats jautājums...

Par zvērestiem un lūgšanām

“Es gribu runāt... Runāt! Izrunāties! Beidzot mūs grib uz klausīt. Mēs tik ilgi esam klusējušas, pat mājās klusējām. Desmitiem gadu. Pirmajā gadā pēc atgriešanās no kara es nemitīgi runāju. Neviens neklausījās. Un es apklusu... Labi, ka tu atnāci. Es visu laiku gaidīju, zināju – kāds atnāks. Kādam ir jāatnāk. Toreiz es biju jauna. Ļoti jauna. Žēl. Vai zini, kāpēc? Es to nepratu pat atcerēties...”

Dažas dienas pirms kara mēs ar draudzeni runājām par karu, mēs bijām pārliecinātas, ka nekāda kara nebūs. Aizgājām uz kino, pirms filmas rādīja kinožurnālu – Ribentrops un Molotovs spieda viens otram roku. Atmiņā palikuši diktora vārdi – uzticams Padomju Savienības draugs.

Nepagāja ne mēnesis, kad vācu armija jau bija pie Maskavas...

Mūsu ģimenē bija astoņi bērni, pirmās četras bija meitenes, es biju visvecākā. Reiz tēvs atnāca no darba raudādams: “Kādreiz es

priecājos, ka pirmās piedzima meitas. Līgavas. Tagad katram kāds dodas uz fronti, bet mums nav kam iet... Es esmu vecs, mani neņem, jūs esat meitenes, zēni ir mazi.” Kādreiz mūsu ģimene par to pārdzīvoja.

Noorganizēja medmāsu kursus, un tēvs mūs ar māsu aizveda uz tiem. Man bija 15, bet mātai – 14 gadi. Viņš teica: “Tas ir viss, ko es varu atdot uzvarai. Manas meitenes...” Citu domu toreiz nebija.

Pēc gada es nokļuvu frontē...”

Sanitāre ierindniece Natālija Ivanovna Sergejeva

“Pirmajās dienās... Pilsētā valdīja jucekļi. Haoss. Ledainas bailes. Visi ķēra kaut kādus spieģus. Cits citu pārliecināja: “Nedrīkst ļauties provokācijām.” Neviens pat nepieļāva tādu domu, ka mūsu armija ir piedzīvojusi katastrofu, ka tā ir sakauta dažu nedēļu laikā. Mūs mācīja, ka mēs karosim citā teritorijā. “Neatdosim ne pēdu savas zemes...” Tagad mēs atkāpāmies...”

Pirms kara klīda baumas, ka Hitlers gatavojas uzbrukt Padomju Savienībai, bet šīs runas tika izskaustas. Tās izskauda attiecīgās varasiestādes... Jūs sapratāt, kuras iestādes? NKVD... Čekisti... Cilvēki sačukstējās mājās, virtuvē, bet komunālajos dzīvokļos tikai savā istabā aiz aizvērtām durvīm vai vannasistabā, pirms tam atgriežot ūdens krānu. Kad Staļins sāka runāt... Viņš vērsās pie mums: “Brāļi un māsas...” Visi aizmirsa aizvainojumu... Mūsu tēvocis, mamma brālis, atradās nometnē, viņš bija dzelzceļnieks, vecs komunisti. Viņu apcietināja darbā... Vai sapratāt, kas? NKVD... Mūsu mīļo tēvoci apcietināja, bet mēs zinājām, ka viņš nav vainīgs. Ticējām. Viņam bija Pilsoņu kara apbalvojumi... Pēc Staļina runas mamma teica: “Aizstāvēsim Dzimteni, bet pēc tam skaidrosimies.” Visi mīlēja dzimteni.

Es uzreiz aizskrēju uz kara komisariātu. Man bija angīna, temperatūra vēl bija paaugstināta. Es nevarēju gaidīt...”

Šoferis ierindniece Jeļena Antonovna Kudina

“Mūsu mātei nebija dēlu... Auga piecas meitas. Paziņoja: “Karš!” Man bija lieliska muzikālā dzirde. Es gribēju studēt konservatorijā. Es nolēmu, ka mana dzirde noderēs frontē, es būšu sakarniece.

Evakuējamies uz Staļingradu. Kad pilsētu aplenca, brīvprātīgi devāmies uz fronti. Visi kopā. Visa ģimene – mamma un piecas meitas, tēvs tobrīd jau karoja...”

Sakarniece jaunākā seržante Antoņina Maksimovna Kņazeva

“Visiem bija viena vēlēšanās – nokļūt frontē... Bail? Protams, ka bija bail. Tik un tā... Aizgājām uz kara komisariātu, bet mums teica: “Paaudzieties, meitenes... Jūs vēl esat jaunas...” Mums bija sešpadsmit septiņpadsmit gadu. Es panācu savu, mani pieņēma. Mēs ar draudzeni gribējām nokļūt snaiperu skolā, bet mums teica: “Būsiet regulētājas. Mums nav laika jūs mācīt.”

Mamma vairākas dienas stacijā gaidīja, kad mūs vedīs prom. Ieraudzīja, kad mēs jau gājām uz vilcienu, iedeva pīrāgu, desmit olas un noģiba...”

Regulētāja seržante Tatjana Jefimovna Semjonova

“Pasaule mainījās vienā mirklī... Es atceros pirmās dienas... Mamma vakaros stāvēja pie loga un lūdza Dievu. Es nezināju, ka mamma tic Dievam. Viņa nemitīgi skatījās uz debesīm...”

Mani mobilizēja, es biju ārste. Es braucu pienākuma apziņas dēļ. Mans tētis bija laimīgs, ka meita ir frontē. Aizstāv Dzimteni. Tēvs agri no rīta devās uz kara komisariātu. Viņš gāja pēc mana atestāta un speciāli gāja agri no rīta, lai visa sādža redzētu, ka viņa meita ir frontē...”

Ārste kapteine Jefrosiņja Grigorjevna Breusa

“Vasara... Pēdējā mierīgā diena... Vakarā bija dejas. Mums bija 16 gadi. Mēs visi gājām kopā, pavadījām vienu, pēc tam otru. Mēs nedalījāmies pāros. Gājām, piemēram, seši zēni un sešas meitenes.

Pēc divām nedēļām šos puisius, tankistu skolas kursantus, kuri mūs pēc dejām pavadīja, atveda kā kroplus vienos pārsējos. Tas bija šausmīgi! Šausmīgi! Ja dzirdēju, ka kāds smejas, es to nevarēju piedot. Kā var smieties, kā var priecāties, ja ir karš?

Drīz vien tēvs devās aizsargāt pilsētu. Mājās palika tikai mazie brāļi un es. Brāļi bija dzimuši 1934. un 1938. gadā. Es pateicu mammai, ka došos uz fronti. Viņa raudāja, es arī naktī raudāju. Bet aizbēgu no mājām... Es uzrakstīju mammai vēstuli no armijas daļas. No turienes es vairs nevarēju atgriezties...”

Ķirurgijas medmāsa Lilija Mihailovna Butko

“Pavēle – nostāties ierindā... Mēs nostājāmies pēc auguma, es biju vismazākā. Komandieris nāk un skatās. Pienāk pie manis:

- Kas tā par Īkstīti? Ko tu te darīsi? Varbūt atgriezīsies pie mamma un paaugsies?

Bet mamma man vairs nebija... Viņa gāja bojā bombardēšanas laikā...

Visspēcīgākie iespaidi... Visam mūžam... Tas bija pirmais gads, kad mēs atkāpāmies... Es redzēju – mēs slēpāmies aiz krūmiem –, kā mūsu zaldāts ar šauteni rokās metās pie vācu tanka un sita ar laidī pa bruņām. Sita, kļiedza un raudāja, kamēr nokrita. Kamēr viņu nošāva vācu automātisti. Pirmajā gadā mēs ar šautenēm karojām pret tankiem un messeriem²¹...”

Sanitārā instruktore Poļina Semjonovna Nozdreva

“Es lūdzu mammu... Es viņu ļoti lūdzu – tikai nevajag raudāt... Tā nebija nakts, bet bija tumsa, visapkārt bija dzirdams troksnis. Mūsu mātes, pavadot savas meitas, neraudāja, viņas kauca. Mana mamma stāvēja kā pārakmeņojusies. Mamma turējās, viņa baidījās, ka es sāksšu raudāt. Es biju viņas mazā meitiņa, mājās mani luti-

²¹ *Messerschmitt* rūpnīcā ražotie iznīcinātāji. (Red. piez.)

nāja. Bet tagad nogrieza matus kā zēnam, atstāja tikai mazu cekuliņu. Viņa ar tēvu mani nelaida, bet es domāju tikai par vienu: “Uz fronti, uz fronti!” Uz fronti! Tagad muzejos ir izkārti plakāti “Māte Dzimtene sauc!”, “Kā tu esi palīdzējis fronteī?” – piemēram, mani tie ļoti ietekmēja. Tie vienmēr bija acu priekšā. Bet dziesmas? “Celies, milzīgā zeme... Celies asiņainai kaujai...”²²

Kad braucām, mūs pārsteidza tas, ka uz peroniem gulēja nogalinātie. Tas jau bija karš... Bet jaunība darīja savu, un mēs dziedājām. Pat kaut ko jautru. Kaut kādas častuškas.

Kara beigās visa mūsu ģimene karoja. Tēvs, mamma un māsa bija dzelzceļnieki. Viņi sekoja tūlīt aiz frontes un atjaunoja dzelzceļu. Medaļu “Par uzvaru” saņēma visi: tēvs, mamma, māsa un es...”

Aviācijas mehāniķe gvardes seržante Jevgēņija Sergejevna Sapronova

“Pirms kara es strādāju par armijas telefonisti... Mūsu armijas daļa atradās Borisovas pilsētā, kur jau pirmajās nedēļās sākās karš. Sakaru priekšnieks nostādīja mūs visus ierindā. Mēs nedienējām, nebijām zaldāti, mēs bijām algoti darbinieki.

Viņš mums teica:

– Ir sācies nežēlīgs karš. Jums, meitenēm, būs ļoti grūti. Ja kāda vēlas, jūs varat atgriezties mājās, kamēr nav par vēlu. Tās, kuras vēlas palikt frontē, soli uz priekšu...

Visas meitenes paspēra soli uz priekšu. Mēs bijām apmēram 20. Visas bija gatavas aizstāvēt Dzimteni. Pirms kara man pat nepatika grāmatas par karu, man patika lasīt par mīlestību. Bet tagad?!

Mēs diennaktīm ilgi sēdējām pie aparātiem, augu diennakti. Zaldāti mums atnesa katliņus, paēdām, turpat pie aparātiem pasnauddām un atkal uzlikām austiņas. Nebija laika mazgāt matus, tad es palūdzu: “Meitenes, nogrieziet manas bizes...”

Telefoniste Gaļina Dmitrijevna Zapoļska

²²Dziesma *Священная война*. (Red. piez.)

“Mēs vairākas reizes gājām uz kara komisariātu...

Kad mēs atkal atnācām – neatceros, kura reize tā bija –, kara komisārs mūs gandrīz padzina: “Ja jums būtu kaut kāda specialitāte. Ja jūs būtu medmāsa vai šoferi... Ko jūs protat? Ko jūs darīsiet karā?” Mēs nesapratām. Mēs sev nejautājām, ko mēs darīsim. Mēs gribējām karot, un viss. Mēs nesapratām – lai karotu, kaut kas ir jāprot darīt. Kaut kas konkrēts. Viņa jautājums mūs pārsteidza.

Es kopā ar dažām meitenēm devos uz medmāsu kursiem. Mums teica, ka būs jāmacās seši mēneši. Mēs nolēmām – nē, tas ir ilgi, tas mums neder. Bija citi kursi, kuros mācījās trīs mēnešus. Tiesa gan – trīs mēneši, kā mēs domājām, arī bija ilgi. Šie kursi tieši beidzās. Mēs lūdzām, lai mums atļauj kārtot eksāmenus. Mēs mācījāmies vēl mēnesi. Naktī hospitālī notika prakse, dienā mēs mācījāmies. Sanāca tā, ka mēs mācījāmies nedaudz ilgāk par mēnesi.

Mūs nosūtīja uz hospitāli, nevis uz fronti. Tas notika 1941. gada augustā... Skolas, slimnīcas un klubi bija pārpildīti ar ievainotajiem. Februārī es aizgāju no hospitāļa, varētu pat teikt, aizbēgu, dezertēju, citādi to nevar nosaukt. Bez dokumentiem, bez nekā aizbēgu uz sanitāro vilcienu. Uzrakstīju zīmīti: “Uz dežūru nenākšu. Braucu uz fronti.” Un viss...

Medmāsa staršina Jeļena Pavlovna Jakovļeva

“Man todien bija satikšanās... Es lidoju uz to kā ar vēja spārniem... Es domāju, ka viņš man tajā dienā atzīsies: “Mīlu,” – bet viņš atnāca noskumis: “Vera, karš! Pēc nodarbībām mūs sūtīs uz fronti.” Viņš mācījās karaskolā. Protams, es tūlīt iedomājos sevi Žannas d’Arkas lomā. Tikai uz fronti un tikai ar šauteni rokā. Mums bija jābūt kopā. Tikai kopā! Aizskrējām uz kara komisariātu, tur mēs saņēmām skarbu atbildi: “Pagaidām vajag tikai mediķus. Jāmācās seši mēneši.” Seši mēneši – ārpriests! Es esmu iemilējusies...

Mani pārliecināja par to, ka ir jāmacās. Labi, mācīšos, bet nebūšu medmāsa... Es gribu šaut! Šaut tāpat kā viņš. Es jau biju tam gatava.

Mūsu skolā bieži uzstājās Pilsoņu kara varoņi un tie, kuri bija karojuši Spānijā. Meitenes jutās līdzvērtīgas zēniem, mūs nedalīja. Tieši otrādi, jau bērnībā, jau skolā mēs dzirdējām: “Meitenes – pie traktora stūres!”, “Meitenes – pie lidmašīnas stūres!” Un vēl tā mīlestība. Es pat iedomājos, ka mēs kopā iesim bojā. Vienā kaujā...

Es mācījos teātra institūtā. Sapņoju kļūt par aktrisi. Mans ideāls bija Larisa Reisnere²³. Sieviete komisāre ādas jakā... Man šķita, ka viņa ir skaista...”

Snaipere seržante Vera Daņilovceva

“Visi mani draugi bija vecāki, viņi nonāca frontē... Es briesmīgi raudāju, ka esmu palikusi viena, ka mani nepieņēma. Man teica: “Meitenīt, ir jānācās.”

Mācības drīz pārtrauca. Mūsu dekāns uzstājās un teica:

- Meitenes, turpināsiet mācīties, kad beigsies karš. Jāaizstāv Dzimtene.

Uz fronti mūs pavadīja rūpnīcas vadība. Tas notika vasarā. Es atceros, ka visi vagoni bija izrotāti ar zariem un ziediem. Mums pasniedza dāvanas. Es saņēmu ļoti garšīgus mājas cepumus un skaistu džemperīti. Ar kādu azartu es uz perona dejoju ukraiņu hopaku!

Mēs braucām daudzas diennaktis... Kopā ar meitenēm izkāpu kādā stacijā ar spaini rokā, lai paņemtu ūdeni. Mēs apskatījāmies un iesaucāmies – sastāvi sekoja cits citam, tur bija tikai meitenes. Viņas dziedāja. Māja mums ar lakatiņiem un cepurēm. Kļuva skaidrs – vīriešu nepietiek, viņi ir krituši... Vai nonākuši gūstā. Tagad mēs stājāmies viņu vietā.

Mamma uzrakstīja man lūgšanu. Es to ieliku viņas medaljonā. Varbūt tas palīdzēja, un es atgriezos mājās. Pirms kaujas es skūpstīju medaljonu...”

Medmāsa Anna Nikolajevna Hroloviča

²³ *Лариса Рейснер* (1895–1926) – krievu revolucionāre, pilsoņu kara dalībniece. (Red. piez.)

“Es biju lidotāja...

Kad mācījos 7. klasē, pie mums atlidoja lidmašīna. Iedomājieties to laiku – 1936. gads. Toreiz tas bija kaut kas neredzēts. Tad parādījās aicinājums: “Meitenes un puisi – uz lidmašīnu!” Protams, es kā komjauniete biju pirmajās rindās. Uzreiz pieteicos aeroklubā. Tiesa gan, tēvs kategoriski iebilda pret to. Pirms tam mūsu ģimenē visi bija metalurģi, vairākas metalurģu paaudzes. Tēvs uzskatīja, ka sieviete var kļūt par metalurģu, bet par lidotāju nevar. Aerokluba vadītājs to uzzināja un atļāva pavizināt tēvu ar lidmašīnu. Es tā arī izdarīju. Mēs ar tēvu pacēlāmies gaisā, un kopš tās dienas viņš klusēja. Viņam iepatikās. Es izcili pabeidzu mācības aeroklubā, labi lēcu ar izpletņi. Pirms kara vēl paspēju apprecēties, piedzima meita.

No pirmajām kara dienām mūsu aeroklubā sākās pārmaiņas – vīriešus iesauca armijā, viņu vietā stājāmies mēs, sievietes. Mācījām kursantus. Darba bija daudz, no rīta līdz naktij. Mans vīrs devās uz fronti viens no pirmajiem. Man palika tikai fotogrāfija – mēs divatā stāvam pie lidmašīnas, galvā lidotāju ķiveres... Nu mēs dzīvojām divatā ar meitu, dzīvojām nometnēs. Kā dzīvojām? Es no rīta viņu pabaroju ar biezputru, ieslēdzu, mēs sākām lidot jau pulksten četros no rīta. Es atgriezos vakarā, meita bija nosmērējusies ar biezputru, nezinu, vai viņa bija paēdusi. Viņa pat neraudāja, tikai skatījās uz mani. Viņai bija lielas acis tāpat kā tēvam...

1941. gada beigās es saņēmu nāves ziņu – vīrs bija kritis pie Maskavas. Viņš bija posma komandieris. Es mīlēju savu meitu, bet aizvedu viņu pie tēva radniekiem. Un lūdzu, lai mani sūta uz fronti...

Pēdējā naktī... Visu nakti notupēju uz ceļiem pie bērna gultiņas...”

Vecākā lidotāja gvardes leitnante Antoņina Grigorjevna Bondareva

“Bija mana 18. dzimšanas diena... Es biju priecīga, man bija svētki. Bet visapkārt visi kļiedza: “Karš!!” Atceros, ka cilvēki raudāja. Visi cilvēki, kurus es satiku uz ielas, raudāja. Daži pat lūdza Dievu.

Tas bija neierasti... Cilvēki uz ielas lūdza Dievu un meta krustus. Skolā mums mācīja, ka Dieva nav. Kur ir mūsu tanki un mūsu skais-tās lidmašīnas? Mēs tos vienmēr redzējam parādēs. Lepojamies! Kur ir mūsu karavadoņi? Budjonnijs²⁴... Protams, sākumā visi bija apju-kuši. Pēc tam sāka domāt par to, kā uzvarēt.

Es mācījos Sverdlovskā Feldšeru vecmāšu skolas 2. kursā, uzreiz nodomāju: “Ja jau ir karš, jādodas uz fronti.” Mans tētis bija komu-nists ar lielu stāžu, politiskais katordznieks. Viņš mums jau bērnībā mācīja, ka Dzimtene – tas ir viss, Dzimtene ir jāaizstāv. Es nešaubī-jos – ja es neiešu, kurš tad ies? Man ir jāiet...”

Motorizētā strēlnieku bataljona feldšere jaunākā leitnante Serafima Ivanovna Panasenko

“Mamma pieskrēja pie vilciena... Mana mamma bija stingra. Viņa mūs nekad neskūpstīja un neslavēja. Ja notika kaut kas labs, viņa tikai mīļi paskatījās un viss. Tagad viņa atskrēja, saķēra manu galvu un sāka mani skūpstīt. Un tā skatījās acīs... Skatījās... Ilgi... Es sapratu, ka nekad vairs neredzēšu savu mammu. Es to jutu... Gribējās visu pamest, atdot mantu maisu un atgriezties mājās. Man palika visu žēl... Vecmāmiņas... Un brālīšu...

Pēkšņi atskanēja mūzika... Komanda: “Izklīst! Sēsties! Uz vago-niem!”

Es ilgi māju ar roku...”

Kājniece ierindniece Tamāra Uljanovna Ladiņina

“Mani nosūtīja uz sakaru pulku... Es nekad nebūtu ar mieru kļūt par sakarnieci, es nesapratu, ka tā arī var karot. Pie mums atbrauca divīzijas komandieris, visi nostājās ierindā. Mūsu vidū bija Mašeņka Sungurova. Mašeņka iznāca no ierindas:

²⁴ Semjons Budjonnijs (*Семён Будённый*, 1883–1973) – krievu karaspēka komandieris; Otrā pasaules kara sākumā vadīja padomju karaspēku Ukrainā. (Red. piez.)

- Biedri ģenerāli, atļaujiet runāt!

Viņš teica:

- Runājiet, runājiet, kaujiniece Sungurova!

- Ierindniece Sungurova lūdz atbrīvot viņu no dienesta un nosūtīt uz turieni, kur šauj.

Saprotiet, mēs visi bijām tā noskaņoti. Mēs uzskatījām, ka mūsu darbs – sakari – tas ir ļoti maz, ka tas mūs pazemo, ka mums ir jābūt frontē.

Ģenerālis uzreiz pārtrauca smaidīt:

- Manas meitenes! (Kaut jūs būtu redzējusi, kādas mēs toreiz bijām – izsalkušas, negulējušas, viņš ar mums runāja kā tēvs, nevis kā komandieris.) Jūs laikam nesaprotat savu lomu frontē, jūs esat mūsu acis un ausis, armija bez sakariem ir kā cilvēks bez asinīm.

Mašņka Sungurova neizturēja pirmā:

- Biedri ģenerāli! Ierindniece Sungurova kā lode ir gatava izpildīt jebkuru jūsu uzdevumu!

Mēs viņu līdz kara beigām tā arī saucām par Lodi.

...1943. gada jūnijā Kurskas lokā mums pasniedza pulka karogu, bet mūsu pulkā – 65. armijas 199. sakaru pulkā – toreiz bija 80 % sievietes. Es gribu izstāstīt, lai jums rastos priekšstats... Lai jūs saprastu... Kas notika mūsu sirdīs, tādu cilvēku, kādas toreiz bijām mēs, laikam nekad vairs nebūs. Nekad! Tik naivu un tik patiesu. Ar tādu ticību! Mūsu pulka komandieris saņēma karogu un noko-
mandēja: “Pulks, pie karoga! Uz ceļiem!” – mēs visas bijām laimīgas. Mums tika izrādīta uzticība, nu mēs esam tāds pats pulks kā visi tanku un strēlnieku pulki. Stāvējām un raudājām, visām acīs bija asaras. Jūs tagad tam neticēsiet, bet man šī satricinājuma dēļ saspringa viss organisms, es slimoju ar vistas aklumu, to izraisīja nepietiekamais uzturs un nervu spriedze. Pēc tam vistas aklums pārgāja. Saprotiet, nākamajā dienā es biju vesela, pēc šī dvēseles satricinājuma es atveseļojos...”

Sakarniece vecākā seržante Marija Semjonovna Kaļiberda

“Es tikko biju pieaugusi... 1941. gada 9. jūnijā bija mana 18. dzimšanas diena, es kļuva pieaugusi. Pēc divām nedēļām sākās tas nolādētais karš, pēc 12 dienām. Mūs sūtīja būvēt dzelzceļu Gagra-Suhumi. Sapulcēja jauniešus. Es atceros, kādu maizi mēs ēdām. Miltu tajā gandrīz nebija, bija kaut kas cits, bet visvairāk bija ūdens. Ja maize ilgāk pastāvēja uz galda, tai blakus izveidojās peļķīte, mēs to uzlaizījām.

1942. gadā... Es brīvprātīgi pieteicos dienēt 3901. evakuācijas un šķirošanas hospitālī, kas ietilpa atsevišķās Piejūras armijas Aizkaukāza un Ziemeļkaukāza frontes sastāvā. Notika nežēlīgas kaujas, bija daudz ievainoto. Mani norīkoja pie pārtikas sadales, šis darbs ilga visu diennakti, bija rīts, un vajadzēja dalīt brokastis, bet mēs vēl dalījām vakariņas. Pēc dažiem mēnešiem mani ievainoja kreisajā kājā – lēkāju uz labās, bet strādāju. Pēc tam man bija jāveic arī saimniecības māsas pienākumi, tas arī bija jādara visu diennakti. Es dzīvoju darbā.

1943. gada 30. maijs... Tieši pulksten vienos dienā sākās masveida uzlidojums Krasnodarai. Es izskrēju no ēkas paskatīties, vai ievainotie ir aizvesti no dzelzceļa stacijas. Divas bumbas trāpīja šķūnī, kur glabājās municija. Manu acu priekšā kastes uzlidoja sešstāvu mājas augstumā un uzsprāga. Triecienvilnis mani atsita pret ķieģeļu sienu. Es zaudēju samaņu... Samaņu atguvu tikai vakarā. Pacēlu galvu, pamēģināju savilkt pirkstus dūrē – it kā kustējās. Vaļā bija tikai kreisā acs, un es devos uz nodaļu visa vienās asinīs. Gaitenī satiku mūsu vecāko māsu, viņa mani nepazina un pajautāja: “Kas jūs esat? No kurienes?” Viņa pienāca tuvāk, novaidējās un teica: “Kur tu tik ilgi biji, Kseņa? Ievainotie ir izsalkuši, bet tu pazudi.” Man ātri pārseja galvu, kreiso roku virs elkoņa, un es devos pēc vakariņām. Acīs viss satumsa, sviedri lija aumaļām. Sāku dalīt vakariņas un nokritu. Kad atguvos, dzirdēju: “Ašāk! Ātrāk!” Un atkal: “Ašāk! Ātrāk!”

Pēc dažām dienām es nodevu asinis smagi ievainotajiem. Cilvēki mira...

...Karalaikā es ļoti mainijos, kad atbraucu uz mājām, mamma mani nepazina. Man parādīja, kur viņa dzīvo, es piegāju pie durvīm un pieklauvēju. Atbildēja:

- Jā, jā...

Es iegāju, sasveicinājos un teicu:

- Ļaujiet pārnakšņot.

Mamma kurināja krāsni, bet divi mazie brāliši kaili sēdēja uz grīdas siena kaudzē, jo apģērba nebija. Mamma mani nepazina un atbildēja:

- Redzat, pilsonīt, kā mēs dzīvojam? Kamēr nav satumsis, ejiet tālāk.

Es piegāju tuvāk, viņa atkārtoja:

- Pilsonīt, ejiet tālāk, kamēr nav satumsis.

Es pieliecos, apskāvu viņu un teicu:

- Mammu, māmiņ!

Tad visi metās pie manis... Sāka raudāt...

Tagad es dzīvoju Krimā... Viss zied, es katru dienu pa logu skatos uz jūru, es joprojām neizskatos pēc sievietes. Es bieži raudu un katru dienu vaidu. Savās atmiņās..."

Saimniecības māsa ierindniece Ksenija Sergejevna Osadčeva

Par baiļu smaržu un koferi ar konfektēm

"Es devos uz fronti... Bija brīnišķīga diena. Gaišs bija skaidrs, smidzināja lietus. Tik skaisti! No rīta izgāju ārā, pastāvēju – vai tiešām es šeit vairs neatgriezīšos? Neredzēšu mūsu dārzu... Mūsu ielu... Mamma raudāja, saķēra mani un nelaida vaļā. Es sāku iet, viņa mani panāca, apskāva un nelaida vaļā..."

Medmāsa Olga Mitrofanovna Ružicka

"Mirt... Es nebaidījos mirt. Jaunība, droši vien vēl kaut kas... Visapkārt bija nāve, vienmēr blakus bija nāve, bet es par to nedo-

māju. Mēs par to nerunājām. Tā riņķoja tepat līdzās, bet gāja secen. Kādu nakti mūsu pulka zonā vesela rota devās izlūkos ar kauju. Rītausmā tā atkāpās, bet no neitrālās joslas atskanēja vaidi. Tur bija ievainotais. “Neej, nogalinās,” kaujinieki mani nelaida, “redzi, jau aust gaisma.”

Es neklausīju, aizlīdu. Atradu ievainoto, piesēju viņu ar siksnu pie rokas un vilku astoņas stundas. Atvilku dzīvu. Komandieris to uzzināja un ātrās dūsmās man piesprieda piecas diennaktis aresta par patvaļīgu aiziešanu. Pulka komandiera vietnieks reaģēja citādi: “Viņa ir pelnījusi apbalvojumu.”

19 gadu vecumā man bija medaļa “Par drosmi”. 19 gadu vecumā es nosirmoju. 19 gadu vecumā pēdējā kaujā man cauršāva abas plaušas, otra lode trāpīja mugurkaulā. Kājas paralizēja... Uzskatīja, ka es esmu gājusi bojā...

19 gadu vecumā... Mana mazmeita tagad ir tikpat veca. Es skatos uz viņu un neticu. Bērns!

Kad atbraucu mājās no frontes, māsa man parādīja nāves ziņu... Es biju apglabāta...”

Ložmetējnieku rotas sanitārā instruktore Nadežda Vasiļjeva Aņisimova

“Es neatceros savu mammu... Atmiņā palikušas tikai neskaidras ēnas... Aprises... It kā viņas seja, it kā viņas stāvs, kas noliecies pār mani. Viņa bija tuvu. Tā man vēlāk šķita. Kad mamma nomira, man bija trīs gadi. Tēvs dienēja Tālajos Austrumos, viņš bija kadru karavīrs. Tēvs negribēja, lai es izaugtu par smalku jaunkundzi. Es sevi atceros no piecu gadu vecuma, es dzīvoju Ļeņingradā pie tantes. Mana tante Krievu-japāņu kara laikā bija žēlsirdīgā māsa. Es viņu milēju kā mammu...”

Kāda es biju bērnībā? Derību dēļ izlēcu no skolas otrā stāva. Man patika futbols, zēnu komandā es vienmēr biju vārtsargs. Sākās karš ar Somiju, es nemitīgi bēgu uz karu. 1941. gadā es tikko biju beigusi septīto klasi un iesniegusi dokumentus tehnikumā. Tante

raudāja: “Karš!” –, bet es priecājos, ka došos uz fronti un karošu. Kā es zināju, kas ir asinis?

Izveidojās zemessardzes pirmā gvardes divīzija, mani un dažas meitenes pieņēma sanitārajā bataljonā.

Piezvanīju tantei:

– Es dodos uz fronti.

Otrā klausules galā atskanēja atbilde:

– Marš, uz mājām! Pusdienas jau atdzisušas.

Es noliku klausuli. Pēc tam man viņas palika žēl, ļoti žēl. Sākās pilsētas blokāde, briesmīgā Ļeņingradas blokāde, kad puse pilsētas izmira, bet viņa palika viena. Pavisam veca.

Atceros, man piešķīra atvaļinājumu. Pirms iet pie tantes, es iegāju veikalā. Pirms kara man ļoti garšoja konfektes. Es teicu:

– Dodiet man konfektes!

Pārdevēja skatījās uz mani kā uz trako. Es nesapratu, kas ir kartītes, kas ir blokāde. Visi cilvēki rindā pagriezās pret mani, bet mana šautene bija garāka nekā es. Kad mums tās izsniedza, es paskatījos un nodomāju: “Kad es izaugšu tik liela kā šī šautene?” Visa rinda pēkšņi sāka lūgt:

– Dodiet viņai konfektes! Ņemiet mūsu talonus!

Un man iedeva konfektes.

Uz ielas vāca līdzekļus frontei. Laukuma vidū uz galdiem stāvēja lielas paplātes, cilvēki gāja un atstāja zelta gredzenus un auskarus. Nesa pulksteņus un naudu... Neviens neko nepierakstīja, neviens neparakstījās. Sievietes noņēma no pirksta laulības gredzenu...

Tās ir manas atmiņas ainas...

Un bija slavenā Staļina 227. pavēle “Ne soli atpakaļ!”. Ja pagriezīsies – nošaus! Turpat uz vietas. Vai nonāksi tribunālā un īpaši izveidotos soda bataljonos. Tos, kuri tur nokļuva, sauca par nāviniekiem. Tos, kuri izlauzās no aplenkuma vai izbēga no gūsta, sūtīja uz filtrācijas nometnēm. Pēc tam nāca noslēdzošās vienības... Savējie šava savējos...

Tās ir manas atmiņas ainas...

Parasta pļaviņa... Pēc lietus viss bija slapjš un dubļains. Ceļos nometies jauns zaldāts. Brillēs, tās nezin kāpēc nemitīgi krita, viņš tās pacēla. Pēc lietus... Inteliģents Ļeņingradas zēns. Šautene viņam jau bija atņemta. Mūs visus nostādīja ierindā. Visur bija peļķes... Mēs... Dzirdam, kā viņš lūdz... Viņš zvēr... Lūdz, lai viņu nenošauj, mājās viņu gaidot mamma. Sāk raudāt. Pēkšņi viņam iešāva pierē. No revolvera. Tas ir signāls visiem – tā notiks ar katru, ja viņš nobīsies. Kaut vai vienu minūti! Vienu...

Šī pavēle lika man uzreiz pieaugt. Par to nedrīkstēja... Ilgi neatcerējāties... Jā, mēs uzvarējām, bet par kādu cenu! Par kādu briesmīgu cenu?!

Ievainoto bija tik daudz, ka mēs negulējām diennaktīm ilgi. Reiz neviens nebija gulējis trīs diennaktis. Mani sūtīja pavadīt ievainotos, kurus ar mašīnu veda uz hospitāli. Aizvedām ievainotos, atpakaļceļā mašīna bija tukša, un es izgulējos. Atgriezies svaiga kā gurķītis, bet mūsējie krita no kājām.

Satieku komisāru:

- Biedri komisār, man ir kauns.
- Kas noticis?
- Es gulēju.
- Kur?

Es izstāstīju, kā pavadīju ievainotos un atpakaļceļā izgulējos.

- Nu un? Malacis! Vismaz viens cilvēks būs normāls, citādi visi iet un guļ.

Man bija kauns. Ar tādu sirdsapziņu mēs dzīvojām visu kara laiku.

Sanitārajā bataljonā pret mani izturējās labi, bet es gribēju kļūt par izlūku. Teicu, ka bēgšu uz fronti, ja mani nelaidīs. Par to mani gribēja izslēgt no komjaunatnes, jo es nepakļāvos armijas reglamentam. Bet es tik un tā aizbēgu...

Pirmā medaļa "Par drošsirdību"...

Sākās kauja. Viesuļuguns. Zaldāti guļ. Komanda: “Uzbrukumā! Par Dzimteni!” –, bet viņi guļ. Atkal komanda, viņi turpina gulēt. Es noņēmu cepuri, lai visi redzētu, ka meitene pieceļas... Visi piecēlās, un mēs devāmies kaujā...

Man pasniedza medaļu, tajā pašā dienā mēs devāmies uzdevumā. Man pirmo reizi sākās... Mūsu... Sieviešu... Ieraudzīju asinis un sāku kliegt:

- Mani ievainoja...

Izlūkos kopā ar mums bija feldšeris, pavecs vīrietis. Viņš man jautāja:

- Kur ievainoja?

- Nezinu... Bet asinis...

Viņš man kā tēvs visu paskaidroja...

Pēc kara es 15 gadus gāju izlūkos. Katru nakti. Un sapņoju, ka automāts nedarbojas, ka mūs aplenc. Pamodos ar sakostiem zobiem. Sāku atcerēties – kur es esmu? Tur vai šeit?

Karš beidzās, man bija trīs vēlēšanās: beidzot es nelīdīšu uz vēdera, bet braukšu ar trolejbusu, nopirkšu un apēdīšu veselu baltmaizes kukuli, izgulēšos baltos stērķelētos palagos. Baltos palagos...”

Izlūks vecākā seržante Albīna Aleksandrovna Gantimurova

“Es gaidu otro bērnu... Dēls ir divus gadus vecs, un es esmu stāvoklī. Pēkšņi – karš. Vīrs ir frontē. Es aizbraucu pie vecākiem un uztaisīju... Jūs sapratāt? Abortu... kaut gan toreiz tas bija aizliegts... Kā var dzemdēt? Visapkārt asaras... Vajadzēja piedzimt meitenītei...”

Lūdzu nosūtīt uz fronti. Atstāja štābā...”

Šifrētāja jaunākā leitnante Ļubova Arkadjevna Čarnaja

Devāmies prom no pilsētas... Visi gāja prom... 1941. gada 28. jūnijā pusdienlaikā mēs, Smoļenskas Pedagoģiskā institūta studenti, sapulcējāmies tipogrāfijas pagalmā. Gatavošanās nebija ilga.

Mēs izgājām no pilsētas pa veco Smoļenskas ceļu Krasnojes pilsētas virzienā. Mēs bijām uzmanīgi, gājām mazās grupiņās. Dienas beigās tveice mazinājās, iet bija vieglāk, mēs gājām ātrāk un neatskatījāmies. Baidījāmies atskatīties... Apstājāmies, lai atpūstos, un tikai tad paskatījāmies uz austrumiem. Viss apvārsnis liesmoja sarkanā gaismā, no 40 kilometru attāluma šķita, ka visas debesis ir sarkanas. Bija skaidrs, ka nedeg desmit vai simt māju. Dega visa Smoļenska...

Man bija jauna, gaisīga kleita ar lentītēm. Tā patika manai draudzenei Verai. Viņa vairākas reizes to uzlaikoja. Es apsolīju Verai uzdāvināt šo kleitu kāzās. Viņa gatavojās precēties. Verai bija labs draugs.

Pēkšņi sākās karš. Devāmies uz ierakumiem. Savas mantas atdevām kopmītņu komandantam. Bet kleita? “Ņem, Vera,” es teicu, kad mēs devāmies prom no pilsētas.

Nepaņēma. Teica, lai es to uzdāvinu kāzās. Kleita sadega sarkanajās liesmās.

Nu mēs nemitīgi gājām un neatskatījāmies. Šķita, kaut kas karsē muguru. Gājām visu nakti, bet rītausmā sākām strādāt. Rakām prettanku grāvjus. Septiņus metrus augsta, stāva siena, dziļums trīs metri. Roku, bet lāpsta deg vienās ugunīs, smiltis šķiet sarkanas. Acu priekšā mūsu māja un ziedoši ceriņi... Balti ceriņi...

Mēs dzīvojām zaru būdās pļavā starp divām upēm. Karstums un mitrums. Odu mākoņi. Vakaros mēs tos izsvēpējām no būdām, bet rītausmā tie atlīda atpakaļ, mierīgi gulēt nevarēja.

No turienes mani aizveda uz sanitāro nodaļu. Tur mēs gulējām kaudzē uz grīdas. Daudzi no mums toreiz saslima. Augsta temperatūra. Drudzis. Guļu un raudu. Atvērās palātas durvis, uz sliekšņa parādījās ārste (tālāk nevarēja tikt, tik blīvi bija salikti matračī) un teica: “Ivanova, asinīs ir plazmodijs.” Tas bija par mani. Viņa nezināja, ka es ļoti baidījos no plazmodija kopš tās reizes, kad 6. klasē par to izlasīju mācību grāmatā. Pēkšņi reproduktorā atskanēja “Celies,

milzīgā valsts...”²⁵. Tad es dzirdēju šo dziesmu pirmo reizi. “Atveseļos,” es nodomāju, “un uzreiz došos uz fronti.”

Mani aizveda uz Kozlovku netālu no Roslavļas, nosēdināja uz soliņa, sēžu, saņemu visus spēkus, lai nenokristu, un kā sapnī dzirdu:

- Šī?

- Jā, – teica feldšeris.

- Vediet uz ēdnīcu. Vispirms pabarojiet.

Mani noguldīja gultā. Vai varat saprast, kā tas ir, ka nav jāguļ uz zemes pie ugunskura, ka nav jātinās teltenē zem koka, bet hospitālī, siltumā. Palagos. Es nemodos septiņas dienas. Stāstīja – medmāsa mani modinājušas un barojušas, bet es to neatceros. Kad es pēc septiņām dienām pati pamodos, atnāca ārsts un teica:

- Spēcīgs organisms, tu tiks galā.

Un es atkal aizmiglu.

...Frontē es ar savu daļu uzreiz nokļuvu aplenkumā. Pārtikas norma – divi sausiņi dienā. Nebija laika apglabāt nogalinātos, viņus vienkārši apbēra ar smiltīm. Seju aizsedza ar cepuri... “Ja izdzīvosim,” teica komandieris, “sūtīšu tevi uz aizmuguri. Agrāk es domāju, ka sievietē šeit neizturēs pat divas dienas. Kad iedomājos savu sievu...” Es sāku raudāt aizvainojuma dēļ, tas bija vēl sliktāk nekā nāve – tādā laikā sēdēt aizmugurē. Ar prātu un sirdi es izturēju, bet neizturēju fiziski. Fizisko slodzi... Atceros, kā mēs nesām šaviņus, vilkām ieročus pa dubļiem, īpaši Ukrainā zeme pēc lietus un pavasarī ir kā mīkla. Izrakt brāļu kapu un apglabāt biedrus, kad mēs trīs diennaktis nebijām gulējuši, – pat tas bija grūti. Mēs vairs neraudājām, lai raudātu, vajag spēku, bet gribējās gulēt. Gulēt un gulēt.

Postenī es nemitīgi staigāju uz priekšu un atpakaļ un skaļi runāju dzejoļus. Citas meitenes dziedāja dziesmas, lai nenokristu un neaizmigtu...”

Zenītartilēriste Valentīna Pavlovna Maksimčuka

²⁵ Dziesma *Священная война*. (Red. piez.)

“No Minskas izveda ievainotos... Es gāju augstpapēžu kurpēs, kautrējos, ka esmu maza auguma. Viens papēdis salūza, atskanēja kliedziens: “Desants!” –, es skrēju ar plikām kājām, bet kurpes turēju rokā. Žēl, ļoti skaistas kurpes.

Kad mūs ielenca un bija redzams, ka nevarēsim izlauzties, mēs ar sanitāri Dašu izlīdām no grāvja un vairs neslēpāmies, stāvējām visā augumā – labāk lai šāviņš norauj galvu, nevis mūs sagūsta, tur par mums ņirgāsies. Piecēlās arī tie ievainotie, kuri to spēja.

Kad ieraudzīju pirmo fašistu zaldātu, nespēju neko pateikt, biju zaudējusi valodu. Viņi bija jauni, priecīgi un smaidīgi. Kur vien viņi apstājās, kur vien viņi redzēja ūdens pumpi vai aku, sāka mazgāties. Piedurknes viņiem vienmēr bija uzrotītas. Mazgājas, mazgājas... Visapkārt bija asinis, kliedzieni, bet viņi mazgājās, mazgājās... Mani pārņēma naidš... Es aizgāju uz mājām un divreiz nomainīju blūzi. Viss ķermenis protestēja pret to, ka viņi ir šeit. Naktīs es nevarēju gulēt. Kā? Kad mūsu kaimiņiene Klavas tante ieraudzīja, ka fašisti staigā pa mūsu zemi, viņu paralizēja. Savā mājā... Drīz vien viņa nomira, jo nespēja to pārdzīvot...”

Pagrīdniece Marija Vasiļjeva Žloba

“Vācieši iebrauca sādžā... Ar lieliem, melniem motocikliem... Es uzmanīgi nopētīju zaldātus – viņi bija jauni un jautri. Visu laiku smējās. Ķiķināja! Sirds apstājās tāpēc, ka viņi ir šeit, manā zemē, un vēl smejas. Es sapņoju par atriebību. Iedomājos, kā es iešu bojā un kā par mani uzrakstīs grāmatu. Mans vārds paliks. Tādi bija mani sapņi.

1943. gadā man piedzima meita... Mēs ar vīru jau bijām aizgājuši uz mežu pie partizāniem. Dzemdēju purvā siena kaudzē. Autiņus žāvēju uz sevis, iebāzu padusē, sasildīju un atkal tinu. Apkārt viss dega, sādžas dedzināja kopā ar cilvēkiem. Sadzina skolās, baznīcās... Aplēja ar petroleju... Mana piecus gadus vecā radniece dzirdēja mūsu sarunas un pajautāja: “Maņas tante, kas paliks pāri, kad es sadegšu? Tikai zābaciņi...” Lūk, par ko mums jautāja bērni.

Es pati pārmeklēju krāsmatas... Meklēju draudzenes ģimeni... Pelnos atradām kauliņus, ja atradām apgērba gabaliņu, pat vismazāko maliņu, zinājām, kas tas ir. Katrs meklēja savējos. Es pacēlu vienu gabaliņu, draudzene teica: "Mammas jaka..." Un noģība. Kāds iesēja kaulus palagā, cits spilvendrānā. Ko atnesa. Mēs ar draudzeni visu likām somiņā, tā nebija pat pusē. Visu apglabājām kopējā kapā. Viss bija melns, tikai kauliņi balti. Un kaulu pelni... Es tos jau atpazinu... Tie bija balti...

Pēc tam, lai kur mani sūtītu, es vairs nebaidījos. Bērns bija mazs, trīs mēnešu vecumā es viņu ņemu līdz uzdevumos. Komisārs mani sūtīja, bet pats raudāja... Es nesu no pilsētas medikamentus, pārsējus, serumu... Saliku visu starp rociņām un kājiņām, apsēju ar autiņiem un nesu. Mežā mira ievainotie. Bija jāiet. Jāiet! Neviens cits nevarēja iet, visur bija vācu un policijas posteņi, tikai es varēju. Ar bērniņu! Viņš bija autiņos...

Tagad ir bail atzīties... Ai, cik smagi! Lai būtu temperatūra un bērns raudātu, es viņu berzēju ar sāli. Viņš bija sarkans, pārkļājis ar izsitumiem un skaļi raudāja. Kad postenī apturēja: "Tīfs, pan... Tīfs..." Viņi kļiedza, lai es ātrāk eju prom: "Vek! Vek!" Berzēju ar sāli un ķiplokiem. Bērns bija mazs, es viņu vēl baroju ar krūti.

Kad postenis bija aiz muguras, iegāju mežā un raudāju. Kļiedzu! Man bija žēl bērna. Bet pēc divām dienām es atkal gāju..."

Partizānu sakarniece Marija Timofejevna Savicka-Radjukeviča

"Es iepazinu naidu... Pirmo reizi iepazinu šīs jūtas... Kā viņi var staigāt pa mūsu zemi! Kas viņi ir? No šīs ainas man paaugstinājās temperatūra. Kāpēc viņi ir šeit?"

Gāja karagūstekņu kolonna, uz ceļa palika simtiem liķu... Simtiem... Tos, kuri nespēkā pakrita, uzreiz nošāva. Viņus dzina kā lopus. Mirušos vairs neizvadīja. Viņu bija tik daudz, ka nespējām apglabāt. Viņi ilgi gulēja zemē... Dzīvie dzīvoja kopā ar mirušajiem...

Es satiku pusmāsu. Viņu sādžu nodedzināja.

Viņai bija trīs dēli, neviena vairs nebija. Viņu māju nodedzināja, bērņus arī sadedzināja. Viņa nosēdās zemē un šūpojās no vienas puses uz otru, šūpoja savas bēdas. Piecēlās un nezināja, uz kuriem iet. Pie kā?

Mēs visi gājām uz mežu: tētis, brāļi un es... Neviens mūs neaģitēja, neviens nepiespieda, mēs paši. Mājās palika tikai mamma ar govi..."

Partizāne Jeļena Fjodorovna Kovaļevska

"Es pat nedomāju... Man bija specialitāte, ko vajadzēja frontē. Un es ne mirkli nedomāju un nešaubījos. Toreiz maz bija tādu cilvēku, kuri gribēja mierīgi pārļaut šo laiku. Pagaidīt. Vienu es atceros... Jaunu sievieti, mūsu kaimiņieni... Viņa man godīgi atzinās: "Es mīlu dzīvi. Es gribu pūderēties un krāsoties, es negribu mirt." Citu tādu nebija. Varbūt viņi klusēja un slēpās. Es nezinu, ko jums atbildēt..."

Es atceros, ka iznesu no savas istabas puķes un palūdzu kaimiņiem:

- Lūdzu, aplejiet! Es drīz atgriezīšos.

Es atgriezos pēc četriem gadiem...

Meitenes, kuras palika mājās, mūs apskauda, bet sievietes raudāja. Viena no meitenēm, kas brauca kopā ar mani, stāvēja, visi raudāja, bet viņa ne. Pēc tam viņa ar ūdeni samitrināja acis. Vienreiz, otrreiz. Ar kabatlakatiņu. Neērti, visi raud. Vai mēs sapratām, kas ir karš? Jaunas... Tagad es naktīs pamostos no bailēm, jo esmu redzējusi sapni par karu... Lidmašīna lido, mana lidmašīna, uzņem augstumu un... krīt... Es saprotu, ka krītu. Pēdējās minūtes... Kamēr neesmu pamodusies, kamēr sapnis nav izgājis, ir bail. Vecs cilvēks baidās no nāves, bet jauns smejas. Viņš ir nemirstīgs! Es neticēju, ka miršu..."

Lidotāja gvardes vecākā leitnante

Anna Semjonovna Dubrovina-Čekunova

“Pabeidzu medicīnas skolu... Aizbraucu uz mājām, tēvs bija slimis. Un pēkšņi – karš. Es atceros, ka bija rīts... Es uzzināju šo briesmīgo vēsti no rīta... Rasa uz koku lapām vēl nebija nožuvusi, bet jau pateica – karš! Šo rasu, ko pēkšņi pamanīju zālē un kokos, es atcerējos frontē. Daba kontrastēja ar to, kas notika ar cilvēkiem. Spīdēja spoža saule... Ziedēja manas iemīļotās margrietiņas, pļāvās to bija daudz...

Atceros, ka mēs saulainā dienā slēpāmies kviešos. Vācu automātu kārtas mijās ar klusumu. Varēja dzirdēt, kā šalc kvieši. Atkal atskanēja automātu kārtas... Domā – vai es vēl kādreiz dzirdēšu, kā šalc kvieši? Šo skaņu...”

Armijas feldšere Marija Afanasjevna Garačuka

“Mūs ar mammu evakuēja uz aizmuguri... Uz Saratovu... Trīs mēnešu laikā es apguvu virpotāja profesiju. Mēs 12 stundas stāvējām pie darbgaļiem. Badojāmies. Bija tikai viena doma – nokļūt frontē. Tur vismaz dos kaut ko ēdamu. Būs sausiņi un salda tēja. Dos sviestu. Es neatceros, kas mums to teica. Varbūt kāds ievainotais stacijā. Mēs glābāmies no bada. Skaidrs, ka mēs bijām komjaunietes. Kopā ar draudzeni aizgāju uz kara komisariātu, bet neatzināmies, ka strādājam rūpnīcā. Tad mūs neņēmtu. Nu pierakstīja.

Aizsūtīja uz Rjazaņas Kājnieku skolu. Kļuvām par ložmetēju nodaļu komandieriem. Ložmetējs ir smags, jāvelk pašai. Kā zirgam. Nakts. Stāvu postenī un ieklausos katrā skaņā. Kā lūsis. Uzmanu katru skaņu... Kā saka, karā tu esi gan cilvēks, gan zvērs. Tā ir... Citādi nevar izdzīvot. Ja būsi tikai cilvēks – neizdzīvosi. Noraus galvu! Karā ir jāatceras par sevi. Kaut kas tāds... Jāatceras kaut kas no tā, kad cilvēks vēl nebija cilvēks... Es neesmu ļoti gudra, esmu parasta grāmatvede, bet to es zinu.

Aizgāju līdz Varšavai... Visu ceļu kājām, kā saka, kājnieki esot kara proletariāts. Līdām uz vēdera... Nejaūtājiet man vairs neko... Man nepatīk grāmatas par karu. Par varoņiem... Mēs bijām slimi,

klepojām, nebijām izgulējušies, bijām netīri un slikti apģērbti. Bieži vien izsalkuši... Bet uzvarējām!”

Automātistu vada komandiere Ļubova Ivanovna Ļubčika

“Es zināju, ka mans tēvs ir nogalināts... Brālis krita. Mirt vai nemirt – tam vairs nebija nekādas nozīmes. Žēl bija tikai mūsu mammas. No skaistules viņa vienā mirklī pārvērtās par vecu sievieti, viņa visā vainoja likteni un nevarēja dzīvot bez tēta.

- Kādēļ tu dodies karā? – viņa jautāja.

- Atriebties par tēti.

- Tētis neizturētu, ja redzētu tevi ar šauteni.

Bērnībā tētis man pina bizītes. Sēja lentes. Viņam vairāk patika skaists apģērbs nekā mammai.

Es biju telefoniste. Vislabāk es atceros, kā komandieris kļiedza klausulē: “Papildspēkus! Lūdzu papildspēkus! Pieprasu papildspēkus!” Un tā katru dienu...”

Telefoniste Uljana Osipovna Nemzere

“Es neesmu varone... Es biju skaista meitene, bērnībā mani lutināja...

Sākās karš... Negribējās mirt. Bija bail šaut, es nekad nedomāju, ka šaušu. Ai, ko jūs! Es baidījos no tumsas un tumša meža. Protais, baidījos no meža zvēriem... Ai... Nevarēju iedomāties, kā var satīkties ar vilku vai mežacūku. Es jau no bērnības baidījos pat no suņiem, mani sakoda liels aitu suns, un es no tiem baidījos. Ai, ko jūs! Tāda es esmu... Es visu iemācījos partizānos... Iemācījos šaut – ar šauteni, revolveri un ložmetēju. Ja vajag, arī tagad varu parādīt. Atceros. Mums pat mācīja, kā rīkoties, ja nav ieroča, bet ir nazis un lāpsta. Es vairs nebaidos no tumsas. Un zvēriem... Čūsku apiešu ar likumu, pie čūskām es neesmu pieradusi. Naktīs mežā bieži gaudoja vilcenes. Mēs sēdējām savās zemnīcās – un nekas. Vilki bija nikni un izsalkuši. Mums bija tikai mazas zemnīcas kā alas. Mežs

bija mūsu mājas. Partizānu mājas. Ai, ko jūs! Pēc kara es sāku baidīties no meža... Tagad es vairs nebraucu uz mežu...

Karalaikā es domāju, ka varētu sēdēt mājās pie mammas. Pie manas skaistās mammas, viņa bija ļoti skaista. Ai, ko jūs! Es neuzdrošinātos... Pati – nē. Neuzdrošinātos... Bet... Mums teica... Pilsētu ieņēma vācieši, un es uzzināju, ka esmu ebrejiete. Pirms kara mēs visi dzīvojām draudzīgi: krievi, tatāri, vācieši, ebreji... Visi bija vienādi. Ai, ko jūs! Es pat nebiju dzirdējusi vārdu “žīdi”, tāpēc ka dzīvoju kopā ar tēti, mammu un grāmatām. Mēs kļuvām par atstumtajiem, mūs dzina prom. No mums baidījās. Daži mūsu paziņas ar mums pat nesveicinājās. Viņu bērni nesveicinājās. Bet kaiņiņi mums teica: “Atstājiet savas mantas, jums tās vairs nebūs vajadzīgas.” Pirms kara mēs ar viņiem draudzējāmies. Tēvocis Volodja, Aņas tante... Ko jūs!

Mammu nošāva... Tas notika dažas dienas pirms tam, kad mums bija jāpārceļas uz geto. Visā pilsētā bija izkārtas pavēles – ebrejiem aizliedza iet pa ietvi, apmeklēt frizētavu, iepirkties veikalā... Nedrīkst smieties, nedrīkst dziedāt... Ai, ko jūs! Mamma pie tā vēl nebija pieradusi, viņa vienmēr bija izklaidīga. Laikam nenoticēja... Varbūt viņa iegāja veikalā? Varbūt pateica kaut ko rupju, un viņa iesmējās? Tik skaista sieviete... Pirms kara mamma dziedāja filharmonijā, visi viņu mīlēja. Ai, ko jūs! Es iedomājos... Ja viņa nebūtu tik skaista... Mūsu mamma... Viņa būtu kopā ar mani vai tēti... Es nemitīgi par to domāju... Naktī mammu atnesa sveši cilvēki, viņa bija mirusi. Jau bez mēteļa un zābakiem. Tas bija šausmīgi. Briesmīga nakts! Briesmīga! Kāds bija novilcis mēteli un zābakus. Noņēmis zelta laulības gredzenu. Tēta dāvanu...

Geto mums nebija mājas, mums ierādīja svešas mājas bēniņus. Tētis paņēma vijoli, pirms kara tā bija visdārgākā manta, tētis gribēja to pārdot. Man bija smaga angīna. Es gulēju... Man bija augsta temperatūra, un es nevarēju parunāt. Tētis gribēja nopirkt produktus, viņš baidījās, ka es nomiršu. Nomiršu bez mammas... Bez

mammas vārdiem, bez mammas rokām. Mani lutināja... Milēja... Es gaidīju tēti trīs dienas, kamēr paziņas pateica, ka viņš ir nogalināts... Teica, ka vijoles dēļ... Es nezinu, vai tā bija dārga, tētis aizejot teica: “Būtu labi, ja iedotu burciņu medus vai gabaliņu sviesta.” Ai, ko jūs! Es – bez mammas... Bez tēta...

Es gāju meklēt tēti... Gribēju atrast viņu mirušu, lai mēs būtu kopā. Man bija gaiši, nevis tumši mati, gaiši mati un uzacis, pilsētā mani neviens neaiztika. Es aizgāju uz tirgu... Tur es satiku tēta draugu, viņš jau dzīvoja laukos pie saviem vecākiem. Viņš arī bija muzikants tāpat kā mans tētis. Tēvocis Volodja. Es viņam visu izstāstīju... Viņš iecēla mani ratos un uzklāja man pārsegu. Ratos kvieca sivēni, kladzināja vistas, mēs braucām ilgi. Ai, ko jūs! Braucām līdz vakaram. Es gulēju, pamodos...

Tā es nokļuvu pie partizāniem...”

Partizāne Anna Josifovna Strumiļina

“Bija parāde... Mūsu partizānu vienība pievienojās Sarkaņās armijas daļām, pēc parādes mums pateica, lai nododam ieročus un dodamies atjaunot pilsētu. Mēs nespējam to aptvert – kā tas ir – notiek karš, tikai Baltkrievija ir atbrīvota, bet mums ir jānodod ieroči. Mēs visas gribējam turpināt karot. Mēs devāmies uz kara komisariātu, visas mūsu meitenes... Es teicu, ka esmu medmāsa, un lūdzu sūtīt mani uz fronti. Man apsolija: “Labi, mēs jūs ņemsim uzskaitē, ja vajadzēs, izsauksim. Nu ejiet un strādājiet!”

Gaidīju. Nesauca. Atkal gāju uz kara komisariātu... Daudzreiz... Visbeidzot man atklāti pateica, ka nav tādas vajadzības, medmāsu esot pietiekami daudz. Minskā esot jākrauj ķieģeļi... Pilsēta bija drupās... Jūs jautājat, kādas bija mūsu meitenes. Mums bija grūtniece Černova, viņa nesa mīnu, bet blakus pukstēja vēl nedzimušā bērna sirds. Noskaidrojiet, kādi cilvēki tie bija. Mums tas nav jānoskaidro, mēs tādas bijām. Mūs audzināja tā: mēs un Dzimitene – tas ir viens un tas pats. Cita mana draudzene veda pa pilsētu

savu meitenīti, bet viņai zem kleitas atradās skrejlapas. Bērns pacēla rokas un žēlojās: “Mammu, man ir karsti. Mammu, man ir karsti.” Uz ielām visur bija vācieši. Policaji. Vācieti var piemānīt, piemānīt policaju ir grūti. Viņš ir savējais, viņš zina tavu dzīvi, tavu būtību. Tavas domas.

Un pat bērni... Mēs atvedām bērnus uz vienību, bet viņi ir bērni. Kā viņus izglābt? Nolēmām sūtīt viņus pāri frontes līnijai, bet viņi no audžuvecākiem bēga uz fronti. Viņus ķēra vilcienos un uz ceļiem. Viņi atkal aizbēga un devās uz fronti.

Vēsture vēl simt gadus skaidros, kas tas bija. Kas bija šie cilvēki? No kurienes? Iedomājieties – grūtniece nes mīnu... Viņa taču gaidīja bērnu... Mīlēja, gribēja dzīvot. Un, protams, baidījās. Bet gāja... Gāja ne jau Staļina, bet savu bērnu dēļ. Viņu nākotnes dēļ. Viņa negribēja dzīvot, nometusies ceļos. Pakļauties ienaidniekam... Varbūt mēs bijām akli, es nenoliegšu, ka mēs toreiz daudz ko nezinājām un nesapratām, bet mēs vienlaikus bijām akli un godīgi. Mums bija divas daļas, divas dzīves. Jums tas ir jāsaprot...”

Partizānu medmāsa Vera Sergejevna Rimanovska

“Sākās vasara... Es pabeidzu medicīnas skolu. Saņēmu diplomu. Karš! Uzreiz izsauca uz kara komisariātu un pavēlēja: “Jums ir divas stundas laika. Paņemiet mantas. Mēs jūs sūtīsim uz fronti.” Es visu saliku mazā koferītī.

- Ko jūs paņēmat līdzī uz fronti?

- Konfektes.

- Ko?

- Veselu koferi ar konfektēm. Sādžā, uz kurienu mani nosūtīja pēc medicīnas skolas, man izmaksāja naudu. Nauda bija, un es par to nopirku veselu koferi ar šokolādes konfektēm. Es zināju, ka karā man naudu nevajadzēs. Virspusē uzliku kursa fotogrāfiju, tur bija visas manas meitenes. Aizgāju uz kara komisariātu. Kara komisārs jautāja: “Uz kurienu jūs sūtīt?” Es viņam teicu: “Uz kurienu dosies

mana draudzene?” Mēs kopā atbraucām uz Ļeņingradas apgabalu, viņa strādāja kaimiņu sādžā, kas atradās 15 kilometrus no manas sādžas. Viņš pasmējās: “Viņa jautāja to pašu.” Viņš paņēma manu koferi, lai aiznestu to uz mašīnu, kas mūs veda uz staciju: “Kas tur ir tik smags?” “Konfektes. Vesels koferis.” Viņš apklusā. Vairs nesmaidīja. Es redzēju, ka viņš jūtas neērti, ir nokaunējies. Tas bija pavēcs cilvēks... Viņš zināja, uz kurienu mani pavada...”

Feldšere Marija Vasiļjevna Tihomirova

“Mans liktenis izšķīrās uzreiz...”

Kara komisariātā bija izkārts sludinājums: “Vajadzīgi šoferi.” Es biju beigusi šoferu kursus... Mācījos sešus mēnešus... Neviens nepievērsa uzmanību tam, ka esmu skolotāja (pirms kara es mācījos pedagoģiskajā tehnikumā). Kam gan karalaikā vajag skolotājus? Ir vajadzīgi zaldāti. Meiteņu bija daudz, vesels autobataljons.

Reiz mācībās... Es nespēju to atcerēties bez asarām... Bija pavasaris. Mēs atšaudījāmies un devāmies atpakaļ. Es saplūcu vijolītes. Mazu pušķīti. Saplūcu un piesēju pie durkļa. Tā arī gāju.

Atgriezāmies nometnē. Komandieris visus nostādīja ierindā un izsauca mani. Es izgāju no ierindas... Un aizmirsu, ka pie šautenes ir vijolītes. Komandieris sāka mani bārt: “Zaldātam ir jābūt zaldātam, nevis ziedu lasītājam.” Viņš nesaprata, kā tādos apstākļos var domāt par ziediem. Vīrietis to nesaprata... Vijolītes es neaizmetu. Es tās klusām noņēmu un iebāzu kabatā. Šo vijolišu dēļ es trīs reizes dežurēju ārpus kārtas.

Citreiz stāvēju postenī. Divos naktī ieradās maiņa, bet es atteicos mainīties. Aizsūtīju viņu gulēt: “Tu pastāvēsi dienā, bet es tagad.” Es biju gatava stāvēt visu nakti līdz rītausmai, lai paklausītos putnus. Tikai nakts man atgādināja iepriekšējo dzīvi. Mierīgu dzīvi.

Kad devāmies uz fronti, gājām pa ielu, visapkārt bija cilvēku pūļi: sievietes, sirmgalvji, bērni. Visi raudāja: “Meitenes dodas uz fronti.” Bija vesels meiteņu bataljons.

Es – pie stūres... Pēc kaujām savācām kritušos, viņi bija izmētāti pa visu lauku. Visi jauni. Zēni. Un pēkšņi – meitene. Nogalināta meitene... Tad visas aplkusa...”

Šoferis seržante Tamāra Illarionovna Davidoviča

“Kā es posos uz fronti... Jūs neticēsiet... Es domāju, ka tas nebūs ilgi. Mēs ātri uzvarēsim ienaidnieku! Paņēmu iemīļotos svārkus, divus pārus zeķu un kurpes. Mēs atkāpāmies no Voronežas, bet es atceros, kā mēs ieskrējām veikalā un es nopirku vēl vienu augstpapēžu kurpju pāri. Atceros, ka mēs atkāpāmies, viss bija melns, piedūmots (bet veikals bija atvērts – brīnums!), un man nezin kāpēc sagribējās nopirkt kurpes. Es tās vēl atceros, tik elegantas kurpītes... Un vēl es nopirku smaržas...”

Ir grūti uzreiz atteikties no dzīves, kas bija pirms tam. Pretojās ne tikai sirds, bet viss organisms. Atceros, ka es priecīga izskrēju no veikala ar kurpītēm. Apgarota. Bet visur bija dūmi... Dārdoņa... Es biju karā, bet vēl negribēju par to domāt. Neticēju.

Apkārt viss dārdēja...”

Armijas ķirurgs Vera Josifovna Horeva

Par sadzīvi un eksistenci

“Sapņojām... Gribējām karot...”

Mūs izvietoja vagonā, un sākās nodarbības. Viss bija citādāks, nekā mēs bijām iedomājušās. Bija agri jāceļas, visa diena pagāja vienā skriešanā. Mēs vēl dzīvojām agrāko dzīvi. Mēs bijām sašutušas, kad nodaļas komandieris jaunākais seržants Guļajevs ar četru klašu izglītību mācīja mums reglamentu un nepareizi izrunāja dažus vārdus. Mums šķita – ko viņš mums var iemācīt? Bet viņš mums mācīja, kā neiet bojā...

Pēc karantīnas pirms zvēresta staršina atveda formas tērpus: šinēļus, laiviņas, formas blūzes, svārkus, kombinē vietā – no bjaza pašūti vīriešu krekli ar piedurknēm, autu vietā – zeķes un smagi amerikāņu

zābaki ar apkaltiem papēžiem un purngaliem. Rotā es biju vismazākā auguma – 153 centimetri, 35. izmēra apavi, protams, armijas rūpniecība tik maza izmēra apģērbu nešuva, bet Amerika neko tādu nepiegādāja. Man izsniedza 42. izmēra zābakus, es tos uzvilku un novilku, neatsienot auklas, tie bija tik smagi, ka es gāju, velkot kājas pa zemi. Soļojot pa bruģi, zābaki šķīla dzirksteles un soļošana nemaz neatgādina ierindas soli. Bailes atcerēties, cik briesmīgs bija pirmais gājiens. Es biju gatava varoņdarbiem, bet nebiju gatava valkāt 42. izmēra apavus 35. izmēra vietā. Tas bija tik grūti un neglīti! Tik neglīti!

Komandieris ieraudzīja, kā es eju, un izsauca no ierindas.

– Smirnova, kā tu soļo? Vai tu neesi mācīta? Kāpēc tu necel kājas? Trīs dežūras ārpus kārtas...

Es atbildēju:

– Klausos, biedri vecākais leitnant, trīs dežūras ārpus kārtas! – pagriezies, lai ietu, un nokritu. Izkritu no zābakiem... Kājas bija noberztas līdz asinīm...

Tad arī noskaidrojās, ka es vairs nevaru paiet. Rotas kurpniekam Paršinam pavēlēja uzšūt man 35. izmēra zābakus no vecas teltenes..."

Zenīrtailēriste ierindniece Nonna Aleksandrovna Smirnova

“Daudz kas bija smieklīgs...

Disciplīna, reglaments, atšķirības zīmes – uzreiz apgūt visas armijas gudrības nebija iespējams. Stāvējām, apsargājām lidmašīnas. Reglamentā ir teikts – ja kāds nāk, ir jājautā: “Stāt! Kas nāk?” Mana draudzene ieraudzīja pulka komandieri un kļiedza: “Stāt! Kas nāk? Piedodiet, bet es šaušu!” Iedomājieties! Viņa kļiedz: “Piedodiet, bet es šaušu!” Piedodiet... Ha-ha-ha...”

Vecākā lidotāja gvardes leitnante Antoņina Grigorjevna Bondareva

“Meitenes atbrauca uz skolu ar garām bizēm... Ar frizūrām... Man arī bizes bija apvītas ap galvu... Kā tās izmazgāt? Kur žāvēt?

Tikko izmazgājām, trauksme, jāskrien. Mūsu komandiere Marina Raskova lika visām nogriezt bizes. Meitenes grieza un raudāja. Bet Ļiļa Ļitvjaka, kura vēlāk kļuva par slavenu lidotāju, nekādi negribēja šķirties no savas bizes.

Es eju pie Raskovas:

- Biedri komandieri, jūsu pavēle izpildīta, tikai Ļitvjaka atteicās.

Marina Raskova, par spīti savam sievišķīgajam maigumam, varēja būt ļoti stingra komandiere. Viņa sūtīja mani prom:

- Kas tu par partorgu, ja nevari panākt pavēles izpildi! Apkārt griezties, soļos marš!

Kleitas, augstpapēžu kurpītes... Mums to bija žēl, mēs tās slēpām mantu maisos. Dienā valkājām zābakus, bet vakarā uz īsu brīdi uzvilcām kurpītes, lai pagrozītos pie spoguļa. Raskova to ieraudzīja un pēc dažām dienām pavēlēja visu sieviešu apģērbu paciņās aizsūtīt uz mājām. Lūk, tā! Toties jauno lidmašīnu mēs apguvām pusgada, nevis divu gadu laikā, kā tas notika miera laikā.

Pirmajā treniņu dienā gāja bojā divas ekipāžas. Nolika četrus zārkus. Visi trīs pulki skaļi raudāja.

Uzstājās Raskova:

- Draudzenes, noslaukiet asaras! Tie ir mūsu pirmie zaudējumi. Tādu būs daudz. Savelciet savu sirdi dūrē...

Vēlāk karā apglabājām bez asarām. Mēs vairs neraudājām.

Lidojām ar iznīcinātājiem. Augstums sievietes organismam radīja briesmīgu slodzi, dažreiz vēders piespiedās pie mugurkaula. Bet mūsu meitenes lidoja un notrieca meistarus, turklāt vēl kādus meistarus! Lūk, tā! Zināt, kad mēs gājām, vīrieši uz mums skatījās ar izbrīnu – lidotājas nāk. Viņi bija sajūsmā par mums..."

Aviācijas kapteine Klaudija Ivanovna Terehova

"Rudenī mani izsauca uz kara komisariātu... Kara komisārs mani pieņēma un jautāja: "Vai lēkt mākat?" Es atzinos, ka baidos. Viņš ilgi aģitēja par desantniekiem – skaista forma, katru dienu

dodot šokolādi. Es jau bērībā baidījos no augstuma. “Gribat uz zenīartilēriju?” Vai tad es zināju, kas ir zenīartilērija? Tad viņš piedāvāja: “Mēs jūs sūtīsim uz partizānu vienību.” “Kā es mammai no turienes rakstīšu uz Maskavu?” Viņš paņēma sarkanu zīmuli un uzrakstīja uz mana nosūtījuma: “Stepes fronte...”

Vilcienā mani iemilējās jauns kapteinis. Viņš visu nakti nostāvēja mūsu vagonā. Viņš jau bija izbaudījis karu, bija vairākas reizes ievainots. Viņš ilgi skatījās uz mani un teica: “Veročka, tikai nenolaidieties, nekļūstiet rupja! Tagad jūs esat tik maiga. Es daudz ko esmu pieredzējis!” Viņš turpināja tādā pašā garā, sakot, ka ir grūti “tīram” atgriezties no kara. No elles.

Mēs ar draudzeni mēnesi braucām uz 2. Ukrainas frontes 4. gvardes armiju. Beidzot panācām. Galvenais ķirurgs iznāca uz dažām minūtēm, paskatījās uz mums un ievada operāciju zālē: “Te ir jūsu operāciju galds...” Sanitārās mašīnas brauca cita pēc citas, tās bija lielas, studebakeri²⁶, ievainotie gulēja uz zemes, uz nestuvēm. Mēs tikai pajautājām: “Kuru ņemt pirmo?” “Tos, kuri klusē...” Pēc stundas es jau stāvēju pie sava galda un operēju. Tā viss sākās... Operēju diennaktīm ilgi, nedaudz pasnaudu, ātri izberzēju acis, nomazgājos un atkal nostājos pie sava galda. Trešdaļa bija miruši. Mēs nepaspējām visiem palīdzēt. Trešdaļa bija miruši...

Žmerinkas stacijā mēs nokļuvām briesmīgā uzlidojumā. Vilciens apstājās, un mēs sākām skriet. Mūsu politiskās daļas priekšnieka vietniekam vakar izoperēja apendiksu, bet šodien viņš jau skrēja. Visu nakti nosēdējām mežā, bet no mūsu vilciena pāri palika tikai skaidas. No rīta vācu lidmašīnas, zemu lidodamas, sāka pārmeklēt mežu. Kur slēpties? Es nevaru ierakties zemē kā kurmis. Es apkampu bērzu un stāvēju: “Ai, māmiņ! Vai tiešām es iešu bojā? Ja izdzīvošu, būšu vislaimīgākais cilvēks visā pasaulē.” Kad vēlāk stāstīju

²⁶ *Studebaker* (angļu val.) – amerikāņu automašīnas marka, ko Otrā pasaules kara laikā izmantoja briti, franči un krievi. (Red. piez.)

par bērza apkampšanu, visi smējās. Vai tad man varēja netrāpīt? Es stāvēju pilnā augumā pie balta bērza... Ārprāts!

Uzvaras dienu es sagaidīju Vīnē. Mēs aizbraucām uz zooloģisko dārzu, ļoti gribēju tur nokļūt. Varēja braukt apskatīt koncentrācijas nometni. Visus veda, rādīja. Es nebraucu... Tagad brīnos – kāpēc es nebraucu? Gribējās kaut ko priecīgu. Smieklīgu. Redzēt kaut ko no citas dzīves...”

Ķirurgē vecākā leitnante Vera Vladimirovna Ševaldiševa

“Mēs bijām trīs... Mamma, tētis un es... Pirmais uz fronti devās tētis. Mamma gribēja doties kopā ar tēvu, viņa bija medmāsa, bet tēvu nosūtīja uz vienu pusi, viņu – uz otri. Man bija tikai 16 gadi... Mani negribēja ņemt. Es bieži gāju uz kara komisariātu, un pēc gada mani pieņēma.

Mēs ilgi braucām ar vilcienu. Kopā ar mums no hospitāļiem atgriezās zaldāti, tur bija arī jauni puisi. Viņi mums stāstīja par fronti, mēs sēdējām un klausījāmies, mutes pavērušas. Stāstīja, ka mūs apšaudīs, mēs sēdējām un gaidījām, kad sāksies apšaušana. Atbrauksim un stāstīsim, ka mūs jau apšaudīja.

Atbraucām. Mums neiedeva šautenes, bet nostādīja pie katliem un silēm. Meitenes bija manā vecumā, pirms tam vecāki mūs milēja un lutināja. Es biju vienīgais bērns ģimenē. Te mēs stiepām malku, kurinājām plīti. Pēc tam ņēmām pelnus un bērām katlos ziepju vietā, jo tās bija beigušās. Veļa bija netīra, utaina. Asiņaina... Ziemā tā bija smaga asiņu dēļ...”

Lauka pirts un veļas mazgāšanas vienības karotāja

Svetlana Vasiljevna Katihina

“Es vēl joprojām atceros savu pirmo ievainoto... Atceros seju... Viņam bija vaļējs gūžas kaula lūzums. Iedomājieties, kauls ir redzams, šķembas ievainojums, viss ir saārdīts. Šis kauls... Es teoretiski zināju, kas jādara, bet, kad es pie viņa pierāpoju un to visu

ieraudziju, man palika nelabi. Pēkšņi es dzirdu: “Māsiņ, padzer ūdentiņu!” To man teica ievainotais. Žēloja. Es šo ainu redzu vēl tagad. Kad viņš to pateica, es atjēdzos: “Nolādētā Turgeņeva jaun kundze! Cilvēks mirst, bet tev, maigajai būtnei, ir nelabi.” Es atvēru individuālo paketi, nosedzu brūci – man palika vieglāk, un es varēju sniegt palīdzību.

Tagad es skatos filmas par karu – medmāsas frontē ir kārtīgas un tīras, nevis vatētās biksēs, bet svārciņos, ar laiviņu uz pakauša. Tā nav taisnība! Vai mēs varētu vilkt ievainotos, ja būtu tādas... Svārkos nevar parāpot, apkārt ir vīrieši. Patiesību sakot, svārkus mums izsniedza kara beigās kā svētku tērpu. Tad arī mēs saņēmām trikotāžas apakšveļu vīriešu veļas vietā. Mēs nezinājām, kur likties no laimes. Neaizpogājām formas blūzes, lai to varētu redzēt...”

Sanitārā instruktore vecākā seržante

Sofja Konstantinovna Dubņakova

“Uzlidojums... Bombardē un bombardē, bombardē un bombardē, un bombardē. Visi kaut kur skrēja... Es arī skrēju. Dzirdu, kāds vaid: “Palīdziet... palīdziet...” Bet es skrienu. Pēc dažām minūtēm es saprotu, ka man plecā ir sanitārā soma. Un vēl ir kauns. Kur pazuda bailes! Es skrēju atpakaļ – vaidēja ievainots zaldāts. Es viņu pārsēju. Pēc tam otru, trešo...

Viss beidzās naktī. No rīta uzsniga sniegs. Zem tā bija nogalinātie... Daudziem rokas paceltas uz augšu... Uz debesīm... Pajautāji man, kas ir laime. Es atbildēju... Nogalināto vidū pēkšņi atrast dzīvu cilvēku...”

Medmāsa Anna Ivanovna Beļaja

“Es ieraudzīju pirmo nogalināto... Nostājos viņam blakus un raudāju... Apraudāju... Tad mani pasauca ievainotais: “Pārsien kāju!” Kāja bija norauta, to saturēja tikai bikses. Pārgriezu bikses: “Noliec manu kāju! Noliec blakus!” Noliku. Ja viņi bija pie samaņas,

neļāva atstāt ne roku, ne kāju. Ņēma to līdzi. Ja mira, lūdza apglabāt kopā ar to.

Karā es domāju, ka to nekad neaizmirsīšu. Bet aizmirstu...

Jauns, interesants puisis. Guļ nogalināts. Es iedomājos, ka visus nogalinātos apglabā ar godu, bet viņu aizvilka uz lazdu pusi. Izraka kapu... Bez zārka vienkārši apraka, zemi bēra tieši virsū. Spoži spīdēja saule, apspīdēja arī viņu... Silta vasaras diena... Nebija teltnes, nekā nebija, viņu apglabāja formas tērpā, viss vēl bija jauns, viņš droši vien bija nesen ieradies. Tā arī apraka. Bedre nebija dziļa – lai tikai varētu viņu tur ieguldīt. Ievainojums nebija liels, bet nāvīgs – deniņos, asiņu bija maz. Cilvēks gulēja kā dzīvs, tikai ļoti bāls.

Pēc apšaudes sākās bombardēšana. To vietu sabombardēja. Es nezinu, kas tur palika pāri...

Kā cilvēkus apglabāja ielenkumā? Apraka turpat pie ierakuma, kur mēs paši sēdējām, un viss. Palika tikai uzkalniņš. Protams, ja pēc tam nāca vācieši vai tanki, visu nolīdzināja. Palika parasta zeme, nekādu pēdu. Bieži apglabājām mežā zem kokiem... Zem ozoliem, zem bērziem...

Es joprojām nespēju aiziet uz mežu. Īpaši uz tādu, kur aug veci ozoli vai bērzi... Es nespēju tur apsēsties..."

*Kavalērijas eskadrona sanitārā instruktore
Olga Vasiļjeva Korža*

“Frontē man pazuda balss... Skaista balss...

Mana balss atgriezās, kad es atbraucu uz mājām. Vakarā sapulcējās radnieki, iedzēra: “Padziedi, Verka!” Un es sāku dziedāt...

Uz fronti es devos kā materiāliste. Ateiste. Aizbrauca laba padomju skolniece, kuru labi mācīja. Bet tur... Tur es sāku lūgt Dievu... Pirms kaujas es vienmēr lūdzu Dievu, skaitīju visas lūgšanas. Vienkāršus vārdus... Savus vārdus... Būtība bija viena – atgriezties pie mammas un tēta. Es nezināju īstas lūgšanas un nelsiju Bibli. Neviens neredzēja, kā es lūdzu Dievu. Es to darīju slepus.

Slepus lūdzu Dievu. Uzmanīgi. Tāpēc, ka... Toreiz mēs bijām citādi, toreiz dzīvoja citi cilvēki. Jūs saprotat? Mēs domājām citādi, sapratām... Tāpēc, ka... Es izstāstīšu par kādu notikumu... Kāds no jaunpienācējiem bija ticīgs, un zaldāti smējās, kad viņš lūdza Dievu: "Vai tavs Dievs tev palīdzēja? Ja Viņš ir, kā Viņš to visu pacieš?" Viņi neticēja, tāpat kā tas cilvēks, kurš stāvēja pie krustā sistā Jēzus un kliecēja: "Ja Tēvs tevi mīl, kāpēc Viņš Tevi neglābj?" Pēc kara es izlasīju Bībeli... Tagad es to lasu visu laiku... Tas zaldāts bija pavecs vīrietis, viņš negribēja šaut. Atteicās: "Es nevaru! Es nenogalināšu!" Visi bija ar mieru nogalināt, bet viņš ne. Bet laiks? Kāds laiks... Briesmīgs laiks... Tāpēc, ka... Nosūtīja uz tribunālu un pēc divām dienām nošāva... Bah, bah!

Cits laiks... Citi cilvēki... Kā jums to paskaidrot? Kā...

Par laimi, es... Es neredzēju cilvēkus, kurus nogalināju... Bet... Tik un tā... Tagad es saprotu, ka nogalināju... Es par to domāju... Tāpēc, ka... Tāpēc, ka es esmu veca. Es lūdzu Dievu par savu dvēseli. Liku meitai, lai pēc manas nāves manus ordeņus un medaļas aiznes nevis uz muzeju, bet uz baznīcu. Lai atdod mācītājam... Viņi nāk pie manis sapņos... Mirušie... Mani mirušie... Kaut gan es viņus neredzēju, viņi nāk un skatās uz mani. Es ar acīm meklēju, varbūt kāds ir ievainots, kaut vai smagi ievainots, varbūt vēl var izglābt. Es nezinu, kā to pateikt... Bet viņi visi ir miruši..."

Zenīrtartilēriste seržante Vera Borisovna Sapgira

"Man visgrūtāk bija izturēt amputācijas... Bieži amputāciju veica ļoti augstu, nogrieza kāju, es to tik tikko varēju noturēt, tik tikko varēju panest, lai ieliktu traukā. Atceros, ka tās bija ļoti smagas. Klusu paņēmu, lai ievainotais nedzirdētu, un nesu kā bērnu... Mazu bērnu... Īpaši tad, ja amputāciju veica augstu, augstu virs ceļgala. Es nevarēju pierast. Ievainotie narkozē vaidēja vai lamājās. Rupji lamājās krievu valodā. Es vienmēr biju vienās asinīs... Tās bija ķiršsarkanas... Melnas..."

Mammai es par to neko nerakstiju. Es rakstiju, ka viss ir labi, ka man ir silts apģērbs un silti apavi. Mamma pavadīja uz fronti trīs cilvēkus, viņai bija grūti...”

Medmāsa Marija Seļivestrovna Božoka

“Es piedzimu un uzaugu Krimā... Netālu no Odesas. 1941. gadā pabeidzu Kordimskas rajona Slobodskas skolas 9. klasi. Kad sākās karš, pirmajās dienās klausījos radio. Saprātu – atkāpjamiem... Aizskrēju uz kara komisariātu, aizsūtīja uz mājām. Es gāju uz turieni vēl divas reizes un divreiz saņēmu atteikumu. 28. jūlijā caur mūsu Slobodsku atkāpās armijas daļas, es kopā ar tām bez jebkādas pavēstes devos uz fronti.

Kad pirmo reizi ieraudzīju ievainoto, noģību. Vēlāk tas pārgāja. Kad pirmo reizi apšaudē līdu pēc kaujinieka, skaļi kļiedzu. Šķita, mani kļiedzieni noslāpē kaujas troksni. Vēlāk pieradu. Pēc desmit dienām mani ievainoja, pati izvilku šķembu, pati sevi pārsēju...

1942. gada 25. decembris... Mūsu 56. armijas 333. divīzija ieņēma augstieni Staļingradas pievārtē. Ienaidnieks nolēma to noteikti ieņemt. Sākās kauja. Mums uzbruka tanki, bet tos apturēja artilērija. Vācieši atkāpās, neitrālajā zonā palika ievainots leitnants artilērists Kostja Hudovs. Sanitārus, kuri mēģināja viņu iznest, nogalināja. Līda divi aitu suņi sanitāri (tur es tos redzēju pirmo reizi), bet tos arī nogalināja. Tad es noņēmu ausaini, nostājos pilnā augumā un sākumā klusu, bet pēc tam aizvien skaļāk sāku dziedāt mūsu iemīļoto pirmskara dziesmu “Es tevi pavadīju uz varoņdarbu”²⁷. Apklusā abas puses – gan mūsējie, gan vācieši. Es piegāju pie Kostjas, pieliecos, uzliku viņu uz raga-
viņām un sāku vilkt uz mūsu pusi. Eju, bet pati domāju: “Kaut man nešautu mugurā, lai labāk šauj galvā!” Lūk, tagad... tagad... Manas dzīves pēdējās minūtes... Tagad! Interesanti, vai es jutīšu sāpes. Man bail, māmiņ! Bet neviens šāviens neatskanēja...

²⁷ Dziesma *Я на подвиг тебя провожала.* (Red. piez.)

Mēs bieži mainījām formas tērpus – tikko iedeva jaunu, bet pēc dažām dienām tas bija vienās asinīs. Mans pirmais ievainotais – vecākais leitnants Belovs, mans pēdējais ievainotais – Sergejs Petrovičs Trofimovs, mīnmetēju vada seržants. 1970. gadā viņš atbrauca pie manis ciemos, un es parādīju meitām viņa ievainoto galvu, uz kuras vēl tagad ir liela rēta. No apšaudes es pavisam iznesu 481 ievainoto. Kāds žurnālists saskaitīja, ka tas ir vesels strēlnieku bataljons... Mēs stiepām vīriešus, kuri bija divreiz, trīsreiz smagāki nekā mēs. Ievainotie ir vēl smagāki. Jāstiepj gan ievainotais, gan viņa ierocis, bet vēl ir šinelis un zābaki. Uzkrāju plecos 80 kilogramus un velku... Nometu... Eju pēc nākamā, un atkal 70–80 kilogrami... Un tā piecas, sešas reizes viena uzbrukuma laikā. Es pati svēru 48 kilogramus kā balerīna. Tagad grūti tam noticēt... Pašai grūti noticēt...”

Sanitārā instruktore Marija Petrovna Smirnova (Kuharska)

“1942. gads... Dodamies uzdevumā. Šķērsojam frontes līniju, apstājamies pie kaut kādas kapsētas. Mēs zinājām, ka vācieši atrodas piecu kilometru attālumā. Bija nakts, viņi visu laiku šāva apgaismošanas raķetes. Izpletņlēcēju raķetes. Tās dega ilgi un tālu izgaismoja visu apkārtni. Vada komandieris aizveda mani uz kapsētas malu un parādīja, no kurienes šauj raķetes, kur ir krūmājs, no kura var parādīties vācieši. Es nebaidos no mirušajiem, es no bērnības nebaidos no kapsētas, bet man bija 22 gadi, es pirmo reizi stāvēju postenī... Šo divu stundu laikā es nosirmoju... No rīta es atradu pirmos sirmos matus, veselu šķipsnu. Es stāvēju un skatījos uz krūmāju, tas šalca, kustējās, man šķita, ka no turienes nāk vācieši... Un vēl kaut kas... Kaut kādi briesmoņi... Bet es biju viena...”

Vai sievietei naktī bija jāstāv postenī kapsētā? Vīrieši visu uztvēra vienkāršāk, viņi jau bija pieraduši pie domas, ka ir jāstāv postenī, ka ir jāšauj... Mums tas tik un tā bija kaut kas negaidīts. Vai 30 kilometrus garš pārgājiens. Kaujas ekipējumā. Karstumā. Zirgi nobeidzās...”

Kājniece ierindniece Vera Safronovna Davidova

“Tu jautā, kas karā ir visbriesmīgākais? Gaidi, ka es to pateikšu... Es zinu, ko tu gaidi... Tu domā – es atbildēšu, ka karā visbriesmīgākā ir nāve. Nomirt.

Nu tā? Es jūs pazīstu... Žurnālistu jociņi... Ha-ha-ha... Kāpēc tu nesmeijies?

Es pateikšu kaut ko citu... Visbriesmīgākais karā man bija vīriešu apakšbikses. Tas bija briesmīgi. Un tas man kaut kā... Es neizteikšos... Pirmkārt, tās nebija glītas... Tu esi karā, gatavojies mirt Dzimtenes dēļ, bet tev ir vīriešu apakšbikses. Tu izskaties smieklīgi. Muļķīgi. Toreiz vīrieši valkāja garas apakšbikses. Platas. Tās šuva no satīna. Mūsu zemnicā bija desmit meitenes, un visas valkāja vīriešu apakšbikses. Ak mans dievs! Ziemā un vasarā. Četrus gadus.

Šķērsojām padomju robežu... Kā politiskajās nodarbībās teica mūsu komisārs, cīnījāties ar zvēru viņa paša alā. Pie pirmās poļu sādžas mūs pārgērba, izsniedza jaunu formas tērpu un... Un! Un! Un! Pirmo reizi atveda sieviešu apakšbikses un krūšturus. Pirmo reizi karalaikā. Ha-ha... Skaidrs... Mēs ieraudzījām normālu sieviešu veļu...

Kāpēc tu nesmeijies? Raudi... Kāpēc?”

Strēlniece ierindniece Lola Ahmetova

“Mani nesūtīja uz fronti... Man bija tikai 16 gadi, līdz 17 vēl bija ilgi jāgaida. Aizsūtīja mūsu feldšeri, viņai atnesa pavēsti. Sieviete ļoti raudāja, viņai mājās palika mazs puisītis. Es aizgāju uz kara komisariātu: “Ņemiet viņas vietā mani!” Mamma mani nelaida: “Ņina, cik tev gadu? Varbūt karš drīz beigsies.” Mamma ir mamma.

Kāds kaujinieks man atstāja sausiņu, cits – cukura gabaliņu. Sargāja. Es nezināju, ka mums ir “katjuša”²⁸, tā bija noslēpta aiz mums. Reiz tā sāka šaut. “Katjuša” šauj, visapkārt ir troksnis, viss deg. Tas mani tik ļoti pārsteidza, es tik ļoti nobijos no rūkoņas, uguns un

²⁸ Reaktīvo bezstobra daudzšāviņu zalvjuguns sistēmu nosaukums sarunvalodā. (Red. piez.)

trokšņa, ka iekritu peļķē, pazaudēju laiviņu. Kaujinieki smejas: “Ko tu, Ņinoček? Ko tu, miļā?”

Tuvcīņas... Ko es atceros? Es atceros krakšķus... Sākas tuv-
cīņa, un uzreiz atskan šie krakšķi – lūst skrimšļi, krakšķ cilvēku
kauli. Zvēru kliegzieni... Uzbrukumā es gāju kopā ar kaujinie-
kiem, nedaudz aiz viņiem, gandrīz blakus. Viss notika manu acu
priekšā... Vīrieši cits citu nodūra. Nosita. Salauza. Dūra ar dur-
kli mutē, acīs... Sirdī, vēderā... Un tas... Kā lai to ataino? Es esmu
vāja... Vāja, lai to atainotu... Īsāk sakot, sievietes nepazīst tādas
vīriešus, mājās viņas neko tādu neredz. Ne sievietes, ne bērni.
Notika briesmu lietas...

Pēc kara es atgriezos mājās Tulā. Naktīs nemitīgi kliezdu. Nak-
tīs mamma un māsa sēdēja man blakus... Es pamodos no saviem
kliezdzieniem...”

Strēlnieku rotas sanitārā instruktore vecākā seržante

Ņina Vladimirovna Kovaļenova

“Mēs ieradāmies Staļingradā... Tur notika sīvas kaujas. Visnā-
vīgākā vieta... Ūdens un zeme bija sarkani... Mums bija jāpārce-
ļas no viena Volgas krasta uz otru. Mūs neviens negribēja uzklausīt:
“Ko? Meitenes? Pie velna, kam viņas šeit vajag! Mums vajag strēl-
niekus un ložmetējniekus, nevis sakarniekus.” Mūsu bija daudz,
80 cilvēki. Vakarā izsauca lielāka auguma meitenes, mani un vēl
vienu meiteni neviens neņēma. Mēs bijām maza auguma. Nebijām
izaugušas. Gribēja atstāt rezervē, bet es sāku skaļi raudāt...

Pirmajā kaujā virsnieki mani iegrūda ierakumā, es biju izbā-
zusi galvu, lai visu varētu redzēt. Es biju ziņkārīga, bērnišķīgi ziņkā-
rīga... Naiva! Komandieris kliez: “Ierindniece Semjonova! Ierind-
niece Semjonova, vai tu esi traka? Nolāpīts... Nogalinās!” To es
nevarēju saprast – kā mani var nogalināt, ja es tikko esmu atbrau-
kusi uz fronti. Es vēl nezināju, cik parasta un neizvēlīga ir nāve. To
nevarēja ne pārliecināt, ne pierunāt.

Vecas mašīnas atveda zemessargus. Sirmgalvjus un zēnus. Viņiem izsniedza divas granātas un sūtīja kaujā bez šautenes, tā bija jāiegūst kaujā. Pēc kaujas neviens nebija jāpārsien... Visi bija nogalināti...”

Sakarniece ierindniece Ņina Aleksejevna Semjonova

“Es biju karā no sākuma līdz beigām...”

Izvilku pirmo ievainoto, pašai kājas saļodzījās. Vilku un čuksteju: “Kaut nu nenomirtu... kaut nu nenomirtu...” Pārsēju viņu, raudāju un kaut ko maigu sacīju. Garām gāja komandieris. Viņš man uzkliedza, pateica kaut ko rupju...

- Kāpēc viņš jums uzkliedza?

- Nedrīkst tā žēlot un raudāt kā es. Es zaudēju spēkus, bet ievainoto ir daudz.

Braucam, guļ nogalinātie, galvas ar īsajiem matiņiem palikušas zaļas kā kartupeļi saulē. Viņi ir izmētāti kā kartupeļi... Kā skrēja, tā arī apgūlās uzartajā laukā... Kā kartupeļi...”

Sanitārā instruktore ierindniece Jekaterina Mihailovna Rabčeva

“Nepateikšu, kur tas notika... Kurā vietā... Šķūnī bija 200 ievainoto, bet es biju viena. Ievainotos veda tieši no kaujaslauka, viņu bija ļoti daudz. Tas notika kaut kādā sādžā... Neatceros, tik daudz gadu ir pagājuši... Atceros, ka es četras dienas negulēju, nesēdēju, visi klie-dza: “Māsa! Māsiņ! Palīdzi, mīļā!” Es skrēju no viena pie nākamā, vienreiz paklupu, nokritu un uzreiz aizmigu. Es pamodos no klie-dziena, komandieris, jauns leitnants, arī ievainots, bija paslējies uz veselā sāna un klie-dza: “Klusu! Es pavēlu klusēt!” Viņš saprata, ka man nav spēka, bet visi sauc, viņiem sāp: “Māsa! Māsiņ!” Es pielēcu kājās, sāku skriet – nesapratu, uz kuriem, kāpēc. Tad es pirmo reizi frontē sāku raudāt.

Un vēl... Cilvēks nepazīst savu sirdi. Ziemā gar mūsu armijas daļu veda sagūstītus vācu zaldātus. Viņi bija nosaluši, ar saplēstām

segām ap galvu, apsvīlušos šinēļos. Bija tik auksts, ka putni lidojot krita zemē. Putni sasala. Kolonnā gāja kāds zaldāts... Zēns... Uz viņa sejas sasala asaras... Es ar ķerru vedu uz ēdnicu maizi. Viņš nespēja novērst acis no šīs ķerras, zēns redzēja tikai ķerru, nevis mani. Maize... Maize... Es ņēmu kukuli, nolauzu gabalu un iedevu viņam. Viņš ņēma... Ņēma un neticēja... Neticēja... Neticēja!

Es biju laimīga... Es biju laimīga, ka nevaru ienīst. Toreiz es brīnījos pati par sevi...”

Sanitāre ierindniece Natālija Ivanovna Sergejeva

“Tikai es atgriezos pie mammās...”

Braucu uz Maskavu... Tas, ko es zinu par Ņinu Jakovļevnu Višņevsku, manā piezīmju grāmatiņā aizņem tikai dažas rindas: 17 gadu vecumā devās uz fronti, karoja 5. armijas 32. tanku brigādes 1. bataljonā, bija sanitārā instruktore. Piedalījās slavenajā tanku kaujā pie Prohorovkas, kurā gan padomju, gan vācu pusē cīnījās 1200 tanki un bruņumašīnas. Tā bija viena no lielākajām tanku kaujām pasaules vēsturē.

Adresi man pateica skolas vēsturnieki no Borisovas, kuri savam muzejam savāca daudz materiālu par dzimtās pilsētas atbrīvotājiem – 32. tanku brigādi. Parasti tanku daļās sanitārie instruktori bija vīrieši, bet te – meitene. Uzreiz devos ceļā...

Sāku jau domāt, kuru no adresēm izvēlēties. Sākumā pierakstīju visas adreses. Man tās atsūtīja pa ķēdīti, zvanot cita citai. Aicināja mani uz tikšanos, bet dažreiz ielūdza uz pīrāgiem un tēju. Es sāku saņemt vēstules no visas valsts, adresi arī nosūtīja frontes pasts. Man rakstīja: “Tu esi mūsējā, tu arī esi frontes meitene.” Drīz es sapratu,

ka nav iespējams pierakstīt visas atmiņas, ir vajadzīgs cits atlases un meklēšanas princips. Kāds? Sašķirojot esošās adreses, es to noformulēju tā – jācenšas tikties ar dažādu armijas profesiju pārstāvēm. Katra no mums redz dzīvi no sava darba, no savas vietas dzīvē vai no notikuma, kurā piedalās. Varēja paredzēt, ka medmāsa redzēs vienu karu, maizniece – citu, desantniece – citu, lidotāja – citu, automātistu vada komandiere – citu... Katrai no viņām karā bija savs redzes leņķis: vienai – operāciju galds: “Es redzēju tik daudz nogriezto roku un kāju... grūti bija noticēt, ka kaut kur ir veseli vīrieši. Šķita, ka viņi visi ir vai nu ievainoti, vai krituši...” (*medmāsa vecākā seržante A. Demčenko*); otrai – lauku virtuves katli: “Dažreiz pēc kaujas neviena nebija... Bija uzvārīts katls ar biezpūtru, katls ar zupu, bet ēdāju nebija...” (*pavāre ierindniece I. Ziņina*); trešajai – lidotāja kabīne: “Mūsu nometne atradās mežā. Es atlidoju un nolēmu aiziet uz mežu, bija vasaras vidus, bija nogatavojušās zemenes. Es gāju pa taku un ieraudzīju vācieti... Viņš jau bija melns... Mani pārņēma bailes. Es vēl nebiju redzējusi nogalinātos, bet jau gadu karoju. Tur, augšā, ir citādi... Lidojot ir tikai viena doma – atrast mērķi, nomest bumbas un atgriezties. Mēs neredzējām mirušos. Šo baiļu mums nebija...” (*vecākā lidotāja gvardes leitnante A. Bondareva*). Partizānei karš vēl joprojām asociējas ar degoša ugunsкура smaržu: “Visu gatavojām uz ugunsкура – cepām maizi, vārījām ēdienu, palika ogles – uzlikām pārsegu un žāvējām velteņus. Naktīs sildījāmies...” (*J. Visocka*).

Man neizdodas ilgi palikt vienatnē ar savām domām. Pavadone atnes tēju. Cilvēki kupejā uzreiz skaļi un jautri iepazīstas. Uz galda parādās tradicionālā “Moskovskaja” pudele, mājas uzkodas, un, kā pie mums ierasts, sākas sirsnīgas sarunas. Par ģimenes noslēpumiem un politiku, par mīlestību un naidu, par vadoņiem un kaimiņiem.

Es jau sen esmu sapratusi, ka mēs esam ceļa un sarunu cilvēki...

Es arī stāstu, pie kā un kāpēc es braucu. Divi no maniem ceļabiedriem ir karojuši – viens kā sapieru bataljona komandieris aizgā-

jis līdz Berlīnei, otrs trīs gadus bijis partizāns Baltkrievijas mežos. Uzreiz sākās sarunas par karu.

Vēlāk es pierakstīju mūsu sarunu, kā tā bija palikusi manā atmiņā:

- Mēs esam izmirstoša cilts. Mamuti! Mēs pārstāvam paaudzi, kas ticēja, ka dzīvē ir kaut kas lielāks nekā cilvēka dzīvība. Ir Dzimtene un diža ideja. Arī Staļins. Kāpēc jāmelo? Kā saka, no dziesmas vārdus nevar izvītrot.

- Protams... Mūsu vienībā bija drosmīga meitene... Viņa gāja uz dzelzceļu. Spridzināja. Pirms kara visu viņas ģimeni represēja: tēvu, māti un divus vecākos brāļus. Viņa dzīvoja pie tantes, mammas māšas. No pirmās kara dienas meklēja partizānus. Vienībā redzēja, kā viņa centās... Gribēja pierādīt... Visus apbalvoja, bet viņu ne reizi. Nedeva medaļu, jo viņas vecāki bija tautas ienaidnieki. Pirms mūsu armijas ienākšanas viņai norāva kāju. Es viņu apciemāju hospitālī... Meitene raudāja... "Tagad," viņa teica, "man visi ticēs." Skaista meitene...

- Pie manis ieradās divas meitenes – sapieru vadu komandieres, kaut kāds muļķis bija viņas atsūtījis no kadru daļas, es uzreiz sūtīju viņas atpakaļ. Meitenes bija ļoti neapmierinātas. Viņas gribēja doties uz ugunsliņiju un veidot mīnu ejas.

- Kāpēc jūs sūtījāt viņas prom?

- Bija vairāki iemesli. Pirmkārt, man bija pietiekami daudz labu seržantu, kuri varēja izdarīt to, kas bija jādara šīm meitenēm. Otrkārt, es uzskatīju, ka sievietēm nav jālien uz ugunsliņiju. Uz elli. Vīriešu pietika. Es zināju, ka viņām būs jābūvē atsevišķa blindāža, tajā būs vajadzīgas dažādas meiteņu lietas. Daudz rūpju.

- Tātad, jūsprāt, sievietei karā nav vietas?

- Ja atceramies vēsturi, tad visos laikos krievu sieviete ne tikai pavadīja karā vīru, brāli, dēlu, bēdājās un viņus gaidīja. Vēl kņaze Jaroslavna uzkāpa uz cietokšņa sienas un lēja pār ienaidnieku galvām kausētus sveķus. Mēs, vīrieši, jutāmies vainīgi, ka meitenes

karo, šī sajūta ir palikusī. Atceros, ka mēs atkāpāmies. Bija rudens, dienu un nakti lija. Ceļmalā gulēja nogalināta meitene... Viņai bija gara bize, tā bija notriepa ar dubļiem...

- Protams... Kad dzirdu, ka mūsu medmāsas ielenkumā atšaudījās, aizsargājot ievainotos kaujiniekus, jo viņi bija neaizsargāti kā bērni, es to saprotu. Bet tagad tāda aina: divas sievietes rāpo pa neitrālo teritoriju, lai ar snaipera šauteni kādu nogalinātu. Jā... Mani pārņem sajūtas, ka tās tomēr ir "medības". Es pats šāvu... Bet es esmu vīrietis...

- Viņas aizstāvēja dzimto zemi? Glāba cilvēci...

- Protams... Es dotos izlūkos kopā ar tādu sievieti, bet par sievu neņemtu. Jā... Mēs esam raduši domāt par sievieti kā par māti un ligavu. Visbeidzot kā par brīnišķīgu dāmu. Jaunākais brālis stāstīja, ka pa mūsu pilsētu veda sagūstītus vāciešus, viņi, puīšeļi, apšaudīja kolonnu ar kaķenēm. Māte to ieraudzīja un viņu nobāra. Tie bija pie-napuikas, tie, kurus Hitlers iesauca pēdējos. Brālim bija septiņi gadi, viņš atceras, kā mūsu māte skatījās uz šiem vāciešiem un raudāja: "Kaut jūsu mātes zaudētu redzi, kā viņas jums jāva karot!" Karš – tā ir vīriešu lieta. Vai tad trūkst vīriešu, par kuriem rakstīt?

- Nē... Es esmu liecinieks. Nē! Atcerieties kara pirmo mēnešu katastrofu – visu aviāciju iznīcināja uz zemes, mūsu tanki dega kā sērkokociņu kastītes. Vecas šautenes. Miljoniem zaldātu un virsnieku nonāca gūstā. Vairāki miljoni! Pēc pusotra mēneša Hitlers jau bija pie Maskavas... Profesori pieteicās zemessardzē. Veci profesori! Meitenes brīvprātīgi rāvās uz fronti, bet glēvuļi paši karot neies. Tās bija drosmīgas un neparastas meitenes. Ir statistika – ugunslīnijas mediķi zaudējumu ziņā ieņem otro vietu starp strēlnieku bataljoniem. Kājniekos. Piemēram, ko nozīmē izvilkt ievainoto no kaujaslauka? Es jums tūlīt izstāstīšu...

Mēs devāmies uzbrukumā, bet uz mums šāva no ložmetēja. Un bataljona vairs nebija. Visi gulēja. Visi nebija nogalināti, bija daudz ievainoto. Vācieši šauj bez pārtraukuma. Pēkšņi no tran-

šejas izlēca viena meitene, pēc tam otra, trešā... Viņas pārsēja un aizvilka ievainotos, pat vācieši no pārsteiguma kādu brīdi klusēja. Pulksten desmitos vakarā visas meitenes bija smagi ievainotas, bet katra bija izglābusi divus trīs cilvēkus. Viņas apbalvoja skopi, kara sākumā neviens ar apbalvojumiem nemētājās. Ievainotais bija jāaizvelk kopā ar ieroci. Sanitārajā bataljonā pirmais jautājums bija, kur ir ierocis. Kara sākumā ieroču trūka. Šautene, automāts, ložmetējs arī bija jāvelk. 1941. gadā tika izdota 281. pavēle, ka jāapbalvo par zaldātu dzīvības glābšanu: par 15 smagi ievainotu karavīru iznešanu no kaujas lauka kopā ar ieročiem – medaļa “Par kaujas nopelniem”, par 25 cilvēku izglābšanu – Sarkanās Zvaigznes ordenis, par 40 cilvēku izglābšanu – Sarkanā Karoga ordenis, par 80 cilvēku izglābšanu – Ļeņina ordenis. Es jums stāstīju, ko nozīmēja kaujas laikā izglābt kaut vienu... Līst zem lodēm...

- Protams... Es arī atceros... Jā... Mūsu izlūkus aizsūtīja uz sādžu, kur atradās vācu garnizons. Aizgāja divi... Vēl viens sekoja... Neviens neatgriezās. Komandieris izsauca vienu no mūsu meitenēm: “Ļusja, tu iesi.” Viņu apgērba kā gani, izveda uz ceļu... Ko darīt? Kāda ir izeja? Vīrieti nogalinās, bet sievietē tiks cauri. Jā... Bet redzēt sievietes rokās šauteni...

- Vai meitene atgriezās?

- Es aizmirsu uzvārdu... Atceros vārdu – Ļusja. Viņa gāja bojā... Zemnieki mums pēc tam izstāstīja...

Visi ilgi klusē. Pēc tam uzsauc tostu par kritušajiem. Sarunas tēma mainās, runā par Staļinu, par to, kā viņš pirms kara iznīcināja labākos komandieru kadrus, armijas eliti. Par nežēlīgo kolektivizāciju un 1937. gadu. Par nometnēm un izsūtīšanu. Par to, ka bez 1937. gada varbūt nebūtu 1941. gada. Mēs neatkāptos līdz Maskavai. Pēc kara to aizmirsā. Visu aizsedza Uzvara.

- Vai karā bija mīlestība? – es jautāju.

- Frontē es satiku daudz skaistu meiteņu, bet mēs viņās neskatījām sievietes. Kaut gan, manuprāt, tās bija brīnišķīgas meitenes.

Tās bija mūsu draudzenes, kuras vilka mūs ārā no kaujaslauka. Glāba un apkopa. Mani divreiz ievainoja un izvilka. Kā es varēju pret viņām slikti izturēties? Bet vai jūs varētu apprecēties ar brāli? Mēs viņas saucām par māsiņām.

- Bet pēc kara?

- Karš beidzās, viņas bija briesmīgi neaizsargātas. Mana sieva ir gudra sievietē, viņa slikti izturas pret armijas meitenēm. Uzskata, ka meitenes devās karā, lai meklētu līgavaiņus, ka visām tur bija romāni. Kaut gan patiesībā – mēs taču runājam atklāti – šīs meitenes bija godīgas. Tīras. Bet pēc kara... Pēc dubļiem, pēc utīm, pēc nāves... gribējās kaut ko skaistu. Spilgtu. Skaistas sievietes... Man bija draugs, es atceros, frontē viņā iemīlējās brīnišķīga meitene. Medmāsa. Draugs ar viņu neapprecējās, demobilizējās un atrada citu skaistāku meiteni. Viņš ar savu sievu nav laimīgs. Tagad atceras to savu kara mīlestību, šī meitene viņam būtu draugs. Pēc kara draugs viņu pameta, jo četrus gadus bija redzējis viņu nošķiebtos zābakos un vīriešu vatenī. Mēs centāmies aizmirst karu. Un aizmirsām arī savas meitenes...

- Protams... Visi bija jauni. Gribējās dzīvot...

Tonakt neviens neaizmīga. Runājām līdz rītam.

...Izejot no metro, es nonāku klusā Maskavas pagalmiņā. Ar smilšu kasti un bērnu šūpolēm. Eju un atceros pārsteigto balsi telefonā: "Atbraucāt? Un uzreiz pie manis? Vai jūs Veterānu padomē neko nenoskaidrosiet? Viņiem ir visi dati par mani, viņi pārbaudīja." Es pat apjuku. Agrāk es domāju, ka pārciestās mokas padara cilvēku brīvu, tad viņš pieder tikai sev. Atmiņa viņu aizsargā. Tagad atklājas – vienmēr tā nav. Bieži vien šīs zināšanas un īpašās zināšanas (parastā dzīvē tādu nav) pastāv atsevišķi kā neaizskarami krājumi, kā zelta putekļi daudzos rūdas slāņos. Ilgi jāatšķeļ tukšie slāņi, kopā jāpārmeklē ikdienas uzslāņojums, un beidzot – iemirdzas! Apdāvina!

Kādas tad mēs patiesībā esam – no kā mēs esam veidotas, no kāda materiāla? Es gribu saprast, cik izturīgas mēs esam. Tāpēc es esmu ieradusies...

Durvis atver apaļīga maza auguma sievieti. Viņa kā vīrietis pastiepj man vienu roku sveicienam, pie otras pieķēries mazdēls. Viņa izturēšanās un ierastā ziņkārība liecina, ka šajā mājā bieži ir viesi. Viņus šeit gaida.

Lielā istaba ir tukša, te gandrīz nav mēbeļu. Paštaisītajā plauktiņā stāv grāmatas, lielākoties karavīru memoāri, daudz palielinātu frontes fotogrāfiju, uz aļņa raga uzkarināta tankista ķivere, uz pulētā galdiņa atrodas mazi tanki ar dāvinājuma uzrakstiem: “No N armijas daļas kaujiniekiem.” “No tanku skolas kursantiem...” Man blakus uz dīvāna sēž trīs lelles armijas formas tērpā. Pat aizkari un tapetes šajā istabā ir aizsargkrāsā.

Es saprotu, ka karš te nav beidzies un nekad nebeigsies.

Tanku bataljona sanitārā instruktore staršina Ņina Jakovļevna Višņevska:

“Ar ko sākt? Es tev pat tekstu sagatavoju... Labi, runāšu no sirds. Lūk, kā tas notika... Izstāstīšu kā draudzenei...”

Sākšu ar to, ka tanku armijas daļās meitenes pieņēma nelabprāt. Varētu pat teikt, ka nepieņēma nemaz. Kā es tur nokļuvu? Mēs dzīvojām Kaļiņinas apgabala Konakovas pilsētā. Es tikko biju nokārtojusi 8. klases eksāmenus un pārcelta 9. klasē. Neviens no mums toreiz nesaprata, kas ir karš, mums tā bija kaut kāda spēle, kaut kas īpašs. Mūs audzināja ar revolūcijas romantiku, ar ideāliem. Mēs ticējām avīzēm – karš drīz beigsies ar mūsu uzvaru. Lūk, tā...

Mūsu ģimene dzīvoja lielā komunālajā dzīvoklī, tur bija daudz kaimiņu, cilvēki katru dienu devās karā: tēvocis Petja, tēvocis Vasja... Mēs viņus pavadījām, un mūs, bērnus, pārņēma ziņkāre. Mēs gājām viņiem līdzī līdz pat vilcienam... Skanēja mūzika, sievietes raudāja, mūs tas nebiedēja, bet – tieši otrādi – izklaidēja. Pūtēju orķestris vienmēr spēlēja maršu “Slāvietes atvadas”²⁹. Gribējās iesēsties vilcienā un arī aizbraukt. Šīs mūzikas pavadībā. Mēs iedomājāmies,

²⁹Dziesma *Прощание славянки*. (Red. piez.)

ka karš ir kaut kur tālu. Man, piemēram, patika formas tērpu pogas, kā tās spīdēja. Es jau apmeklēju sanitāru kursu, bet tomēr uztvēru tos bērnišķīgi. Kā spēli. Pēc tam skolu slēdza, mūs pārcēla uz aizsardzības būvju celtniecību. Mūs izvietoja šķūņos klajā laukā. Mēs pat lepojāmies ar to, ka mūsu darbs ir saistīts ar karu. Mūs ieskaitīja vājāko bataljonā. Strādājām no pulksten astoņiem rītā līdz astoņiem vakarā – 12 stundas diennaktī. Rakām prettanku grāvjus. Visas meitenes un zēni bija 15-16 gadus veci... Reiz darba laikā mēs izdzirdējām balsis, kāds kļiedza: “Gaiiss!” –, cits kļiedza: “Vācieši!” Pieaugušie skrēja slēpties, bet mums bija interesanti, kādas ir vācu lidmašīnas, kādi ir vācieši. Viņi palidoja garām, mēs neko nepaspējām saskatīt. Bijām pat sarūgtināti... Pēc kāda laika viņi pagriezās un lidoja zemāk. Visi redzēja melnos krustus. Nekādu baiļu nebija, tikai ziņkārība. Pēkšņi sāka šaut ložmetēji, mūsu acu priekšā krita jaunieši, ar kuriem kopā mēs mācījāmies un strādājām. Mēs apstulbām un nekādi nevarējām saprast, kas tas ir. Stāvējām un skatījāmies... Kā sasaluši... Pieskrēja pieaugušie un nogrūda mūs zemē, bet baiļu tik un tā nebija...

Drīz vācieši pietuvojās pilsētai, viņi atradās apmēram desmit kilometrus no tās, varēja dzirdēt kanonādi. Mēs ar meitenēm aizskrējām uz kara komisariātu – jāiet aizsargāt pilsētu, jābūt kopā. Nekādu šaubu. Visas nepieņēma, pieņēma tikai izturīgas un spēcīgas meitenes, vispirms tās, kurām jau bija 18 gadi. Labas komjaunietes. Kāds kapteinis atlasīja meitenes tanku daļai. Protams, viņš manī neklausījās, jo man bija 17 gadi, es biju tikai 1,6 metrus gara.

- Ja kājnieku ievainos, – viņš man paskaidroja, – viņš nokritīs zemē. Pie viņa var aizlīst, uz vietas pārsiet vai aizvilkt prom. Ar tankistiem ir citādi... Ja tankistu ievaino tankā, viņš jāizvelk pa lūku. Vai tu izvilksi tādu puisi? Tu zini, cik spēcīgi ir tankisti? Ir jālien uz tanka, bet pa to šauj, lido lodes un šķembas. Tu zini, kā ir, kad tanks deg?

- Vai tad es neesmu tāda pati komjauniete kā visas? – es sāku raudāt.

- Protams, tu arī esi komjauniete, bet ļoti maza.

Manas draudzenes, ar kurām kopā es mācījos skolā un sanitāru kursus, bija garas un spēcīgas meitenes, viņas pieņēma. Mani aizvainoja tas, ka viņas aizbrauca, bet es paliku.

Protams, vecākiem es neko neteicu. Aizgāju pavadīt meitenes, un viņas mani pažēloja – noslēpa kravas kastē zem brezenta. Braucām atklātā kravas kastē, visām bija lakati – melni, zili, sarkani... Bet man lakata vietā bija mammas jaciņa. It kā es dotos uz pašdarbnieku koncertu, nevis karot. Izrāde! Kino... Tagad, to atceroties, jāsmaida... Šura Kiseļeva bija paņēmusi līdzīgu ģitāru. Braucām, parādījās ierakumi, zaldāti mūs ieraudzīja un iekliedzās: "Mākslinieki atbrauca! Mākslinieki atbrauca!"

Piebraucām pie štāba, kapteinis pavēlēja nostāties ierindā. Visas izkāpa, es nostājos beigās. Meitenes ar mantām, es tāpat. Tā kā es aizbraucu pēkšņi, man nekādu mantu nebija. Šura man iedeva savu ģitāru: "Lai tev nebūtu jāstāv bez mantām."

Iznāca štāba priekšnieks, kapteinis viņam ziņoja:

- Biedri apakšpulkvedi! Ir ieradušās 12 meitenes, lai pildītu dienestu.

Apakšpulkvedis paskatījās:

- Te ir 13, nevis 12 meitenes.

Kapteinis palika pie sava:

- Nē, 12, biedri apakšpulkvedi, – viņš bija tik ļoti pārliecināts, ka ir 12 meiteņu. Kad pagriezās un paskatījās, pienāca pie manis: – Kā tu te nokļuvi?

Es atbildēju:

- Atbraucu karot, biedri kapteini.

- Nāc šurp!

- Es atbraucu kopā ar draudzeni...

- Kopā ar draudzeni iet uz dejām. Te ir karš. Nāc tuvāk!

Man uz galvas bija mammas jaciņa, tāda es pie viņiem piegāju. Parādīju sanitāru vienības apliecību. Sāku čīkstēt:

- Nešaubieties, tēvocīši, es esmu spēcīga. Es strādāju par medmāsu... Es nodevu asinis... Lūdzu jūs...

Viņi apskatīja manus dokumentus, un apakšpulkvedis pavēlēja:

- Sūtīt uz mājām! Ar pirmo mašīnu!

Kamēr gaidīja mašīnu, mani nosūtīja uz sanitāro vadu. Es sēdēju un gatavoju marles tamponus. Tiklīdz pie štāba piebrauca mašīna, es ieskrēju mežā. Sēdēju tur dažas stundas, kad mašīna aizbrauca, atgriezās. Un tā trīs dienas, kamēr mūsu bataljons iesaistījās kaujā. 32. tanku brigādes 1. tanku bataljons. Visi devās kaujā, bet es gatavoju zemnīcas ievainotajiem. Nepagāja ne pusstunda, kad sāka vest ievainotos... Un kritušos... Šajā kaujā krita arī viena mūsu meitene. Visi aizmirsā, ka man bija jādodas uz mājām. Pierada. Priekšniecība vairs neatcerējās...

Ko nu? Bija jāuzvelk armijas formas tērps. Mums katrai iedeva mantu maisu, lai mēs tajā saliktu savas mantas. Jaunus mantu maisus. Es nogriezu lencītes, atārdiju apakšmalu un uzvilku. Sanāca armijas svārciņi. Kaut kur atradu formas blūzi, apjozu ar jostu un nolēmu palielīties meitenēm. Es sāku grozīties meiteņu priekšā, kad zemnīcā ienāca staršina, bet viņam sekoja daļas komandieris.

Staršina:

- Mie-rā!

Ienāca apakšpulkvedis, staršina viņam:

- Biedri apakšpulkvedi, atļaujiet ziņot! Meitenēm ir ārkārtas situācija. Es viņām izdalīju mantu maisus, bet viņas tajos ielīda.

Tad daļas komandieris ieraudzīja mani:

- Tā esi tu, "zaķi"! Staršina, meitenes ir jāapgērbj!

Ko mums izsniedza? Tankistiem ir brezenta bikses ar uzšuvēm uz ceļgaliem, bet mums izsniedza plānus kombinezonus. Zeme bija sajaukta ar metālu, akmeņi – izgrūsti no vietas, mēs staigājām skrandās, jo nesēdējām mašīnā, bet rāpojām pa zemi. Tanki bieži dega. Ja tankists palika dzīvs, viņš bija apdedzis. Mēs arī apdegām, tāpēc ka vilkām degošus cilvēkus, lidām ugunī. Tā ir taisnība... Ir

ļoti grūti izvilkt pa lūku cilvēku, īpaši torņa strēlnieku. Miris cilvēks ir daudz smagāks nekā dzīvs. Daudz smagāks. To es drīz vien uzzināju...

Mēs nebijām apmācītas, nezinājām dienesta pakāpes, staršina mums nemitīgi atkārtoja, ka nu mēs esam īsti zaldāti, ka mums ir jāsveicina tie, kuriem ir augstāka dienesta pakāpe, ka mums ir jāstaigā ar taisnu muguru aizpogātā šineli.

Zaldātiem, redzot tik jaunas meitenes, patika par mums pasmieties. Reiz mani no sanitārā vada aizsūtīja pēc tējas. Es aizgāju pie pavāra. Viņš uz mani skatās:

- Kāpēc atnāci?

Es teicu:

- Pēc tējas...

- Tēja vēl nav gatava.

- Kāpēc?

- Pavāri katlos mazgājas. Kad nomazgāsies, vārīsim tēju...

Es noticēju. Es to uztvēru nopietni. Paņēmu savus spaiņus un gāju atpakaļ. Satiku ārstu:

- Kāpēc spaiņi tukši? Kur ir tēja?

Atbildu:

- Pavāri katlos mazgājas. Tēja vēl nav gatava.

Viņš saķēra galvu:

- Kādi pavāri mazgājas katlos?

Mēs devāmies atpakaļ, ārsts sabāra pavāru, man ielēja divus spaiņus ar tēju. Nesu tēju, bet man pretī nāk politiskās daļas vadītājs un brigādes komandieris. Es atcerējos, ka mums visi ir jāsveicina, jo mēs esam ierindas kaujinieki. Bet viņi bija divi. Kā lai es pasveicinu divus? Eju un domāju. Mēs satikāmies, es noliku spaiņus, pieliku abas rokas pie cepures un sveicināju gan vienu, gan otru. Viņi nebija mani pamanījuši, bet tagad apstulbuši apstājās:

- Kurš tev tā mācīja sveicināties?

- Staršina mācīja, ka visi ir jāsveicina. Bet jūs esat divi...

Mums, meitenēm, armijā viss bija sarežģīti. Ļoti grūti bija iegau-
mēt atšķirības zīmes. Kad mēs ieradāmies armijā, vēl bija rombiņi,
kubiņi, gulšņi – kā saprast, ko tie nozīmē? Liek aiznest kapteinim
paku. Kā viņu atšķirt? Kamēr gāju, aizmirsu vārdu “kapteinis”.
Atnāku:

- Tēvocīt, tēvocīt, man tēvocis lika atdot jums šo te...

- Kāds tēvocis?

- Tas, kurš vienmēr valkā formas blūzi. Bez šineļa.

Mēs neatšķirām leitnantu no kapteiņa, mēs atcerējāmies kaut ko
citu – skaists vai neglīts, rudmatis vai gara auguma. “Ā, tas garais!”
es atcerējos.

Protams, kad es ieraudzīju apdegušus kombinezonus, apde-
gušas rokas, apdegušas sejas... Es... Tas ir apbrīnojami... Es vairs
nevarēju paraudāt... Raudāt – tā ir sievietes spēja... Tankisti lēca
no degošām mašīnām, viņiem viss dega. Dūmoja. Viņiem bieži bija
cauršautas rokas un kājas. Tie bija ļoti smagi ievainotie. Viņš gul un
lūdz – kad nomiršu, uzraksti manai mammai, uzraksti manai sie-
vai... Es to nepratu. Es nezināju, kā izstāstīt par nāvi...

Kad tankisti mani atrada ar sakropļotām kājām un aizveda uz
ukraiņu ciematu – tas notika Kirovohradā –, saimniece, kuras mājā
atradās sanitārais vads, iekliedzās:

- Cik jauns zēns!

Tankisti smējās:

- Kāds zēns, vecā, tā ir meitene!

Viņa apsēdās blakus un sāka mani pētīt:

- Meitene? Meitene? Tas taču ir jauns zēns...

Man bija īsi mati, kombinezons, tankistu ķiverē – zēns. Viņa
man atdeva savu vietu uz lāvas un pat nokāva sivēnu, lai es ātrāk
atveseļotos. Un visu laiku želoja:

- Vai tiešām nebija vīriešu, ka sūtīja bērnus... Meitenes...

No viņas vārdiem, no viņas asarām... Uz kādu brīdi es zaudēju
visu drosmi, man palika žēl sevis un mamma. Ko es te daru vīriešu

vidū? Es esmu meitene. Un ja nu es atgriezīšos bez kājām? Bija dažādas domas... Jā, bija... Es to neslēpju...

18 gadu vecumā Kurskas lokā mani apbalvoja ar medaļu "Par kaujas nopelniem" un Sarkanās Zvaigznes ordeni, bet 19 gadu vecumā – ar 2. pakāpes Tēvijas Kara ordeni. Kad ieradās papildspēki, puisi bija pavisam jauni, protams, viņi brīnījās. Viņiem arī bija 18-19 gadi, un viņi smejojoties man jautāja: "Par ko tu saņēmi medaļas?" vai "Vai tu biji kaujā?" Nedeļa mieru ar jokiem: "Vai lodes var sašaut tanka bruņas?"

Vienu no viņiem es vēlāk kaujaslaukā apšaudes laikā pārsēju, es pat atceros viņa uzvārdu – Ščegoļevatihs. Viņam bija laužta kāja. Es uzliku šinu, bet viņš man lūdza piedošanu:

- Māsiņ, piedod, es tevi toreiz aizvainoju. Godīgi sakot, tu man iepatikies.

Ko mēs toreiz zinājām par mīlestību? Ja kaut kas bija bijis, tā bija skolas mīlestība, bet tā ir bērnu mīlestība. Es atceros, kā mēs nokļuvām aplenkumā... Ar rokām ierakāmies zemē, nekā cita mums nebija. Ne lāpstu... Nekā... Mūs ielenca no visām pusēm. Mēs izlēmām – vai nu naktī izlauzīsimies, vai kritīsim. Vairāk domājām, ka kritīsim... Nezinu, stāstīt to vai nestāstīt. Nezinu...

Nomaskējāmieš. Sēžam. Gaidām nakti, lai mēģinātu izlauzties. Bataljona komandieris bija ievainots, viņa pienākumus pildīja leitnants Miša T., 20 gadus vecs puisis. Miša sāka atcerēties, kā viņam patika dejot, spēlēt ģitāru. Pēc tam viņš pajautāja:

- Vai tu esi pamēģinājusi?
- Ko pamēģinājusi? – man ļoti gribējās ēst.
- Ko? Bābu!

Pirms kara bija kūkas ar tādu nosaukumu.

- Nē...

- Es arī neesmu pamēģinājusi. Nomiršu un tā arī neuzzināšu, kas ir mīlestība... Naktī mūs nogalinās...

- Beidz, muļķi! – es beidzot sapratu, par ko viņš runā.

Mēs mirām dzīves dēļ, vēl nezinot, kas ir dzīve. Mēs par to lasījām grāmatās. Man patika filmas par mīlestību...

Sanitārie instruktori tanku daļās ātri krita. Tankā vieta mums nav paredzēta, ieķeris bruņās un domā tikai par to, lai kājas neieklūtu kāpurķēdēs. Jāseko, kur deg tanks... Jānolec un jāskrien uz turieni, jālien... Frontē mēs bijām piecas draudzenes: Ļuba Jasinska, Šura Kiseļeva, Toņa Bobkova, Zina Latiša un es. Tankisti mūs sauca par Konakovas meitenēm. Visas meitenes krita...

Pirms kaujas, kurā nošāva Ļubu Jasinsku, mēs vakarā ilgi sēdējām apķērušās. Runājām. Tas notika 1943. gadā... Mūsu divīzija nonāca pie Dņepras. Pēkšņi viņa man saka: "Tu zini, es šajā kaujā kritīšu. Es to jūtu. Aizgāju pie staršinas, palūdzu jaunu veļu, bet viņam bija žēl dot: "Tu nesen jau saņēmi." No rīta aiziesim abas." Es viņu mierināju: "Mēs jau divus gadus karojam, lodes no mums tagad baidās." No rīta viņa mani tomēr pierunāja doties pie staršinas, mēs izlūdzāmies jaunu veļu. Viņai bija jauns krekliņš. Sniegbalts, ar aukliņām... Tas viss bija vienās asinīs... Balts ar sarkanu, ar sārtām asinīm – to es vēl joprojām atceros. Tā viņa bija to iedomājusies.

Mēs četratā nesām Ļubu uz teltenes, viņa bija smaga. Tajā kaujā krita daudzi cilvēki. Izraka lielu brāļu kapu. Salika visus, salika bez zārkjiem kā parasti, bet Ļubu pašā augšā. Es nekādi nespēju saprast, ka viņas vairs nav, ka es viņu vairs neredzēju. Domāju – es kaut ko paņēmu no viņas par piemiņu. Ļubai pirkstā bija gredzentiņš, zelta vai parasts, es nezinu. Es to paņēmu. Puiši mani brīdināja – neuzdrošnies, neņem, tā ir slikta zīme. Kad mēs atvadījāmies, katrs, kā ierasts, uzmeta zemi, es arī metu, un gredzentiņš iekrita kapā... Pie Ļubas... Tad es atcerējos, ka viņai šis gredzentiņš ļoti patika... Viņas ģimenē tēvs karoja no kara sākuma līdz galam, atgriezās dzīvs. Arī brālis atgriezās no kara. Vīrieši atgriezās... Bet Ļuba krita...

Šura Kiseļeva... Viņa bija visskaistākā. Kā aktrise. Sadega. Viņa slēpa smagi ievainotos salmu ķīpās, sākās apšaušana, un salmi aizdegās. Šura varēja izglābties, bet tad viņai būtu jāpamet ievainotie...

Viņi sadega kopā...

Tikai nesen es uzzināju Toņas Bobkovas bojāejas apstākļus. Viņa aizsedza savu mīļoto cilvēku no mīnas šķembas. Šķembas lido – tās ir sekundes daļas... Kā viņa paspēja? Viņa izglāba leitnantu Petju Boičevski, Toņa viņu mīlēja. Viņš palika dzīvs.

Pēc 30 gadiem Petja Boičevskis atbrauca no Krasnodaras. Atrada mani. Un to visu izstāstīja. Mēs kopā aizbraucām uz Borisovu un atradām pļavu, kurā Toņa gāja bojā. Viņš paņēma zemi no Toņas kapa... Nesa un skūpstīja...

Mēs bijām piecas Konakovas meitenes... Tikai es atgriezos pie mammās..."

Pēkšņi viņa sāka runāt dzejoli:

“Drosmīga meitene uzlec uz bruņām,

Aizstāvēt Dzimteni savu.

Viņu nebaida lodes un šķembas –

Sirds deg tai meitenei krūtīs.

Atceries, draugs, šo vienkāršo krāsu,

Kad ar telteni nesīs..."

Atzīstas, ka sacerēja to frontē. Es jau zinu, ka daudzas no viņām tur rakstīja dzejoļus. Tos – nemākulīgus un aizkustinošus – vēl tagad centīgi pārraksta, glabā ģimenes arhīvos. Dzejoļu dēļ frontes albumi – bet man tos rāda katrā mājā – bieži vien atgādina meiteņu draugu albumus. Tikai tur rakstīja par mīlestību, bet te – par nāvi.

“Man ir draudzīga ģimene. Laba. Bērni, mazbērni... Bet es dzīvoju karā, es visu laiku esmu tur... Pirms 10 gadiem es atradu savu draugu Vaņu Pozdņakovu. Mēs domājām, ka viņš ir kritis, bet izrādās, ka viņš ir dzīvs. Viņa tanks – Vaņa bija komandieris – iznīcināja divus vācu tankus pie Prohorovkas, bet to aizdedzināja. Ekipāža gāja bojā, palika tikai Vaņa – bez acīm, viss apdedzis. Viņu nosūtīja uz hospitāli, bet nedomāja, ka viņš izdzīvos. Uz viņa ķermeņa nebija nevienas veselās vietas. Visa āda... visa... Gabaliem nāca nost... Kā plēvīte... Pēc 30 gadiem es atradu viņa adresi. Puse dzīves bija

pagājusi... Atceros – kāpju pa kāpnēm, kājas trīc – būs viņš vai nebūs? Durvis atvēra pats, aptaustīja mani un pazina: “Ņinka, tu? Ņinka, tu?” Pazina pēc tik daudziem gadiem...

Vaņa dzīvoja kopā ar māti, sieviete bija ļoti veca, viņa sēdēja pie galda un raudāja. Es brīnījos:

- Kāpēc jūs raudāt? Jāpriecājas, ka ciņu biedri satikās.

Viņa man atbildēja:

- Trīs dēli devās karā. Divi krita, bet Vaņa atgriezās dzīvs.

Vaņam nav abu acu. Māte visu mūžu viņu vadā pie rokas.

Es viņam pajautāju:

- Vaņa, pēdējais, ko tu redzēji, bija lauks pie Prohorovkas, tanku kauja... Ko tu no tās dienas atceries?

Vai zināt, ko viņš man atbildēja?

- Es nožēloju tikai to, ka pārāk agri pavēlēju ekipāžai atstāt degošo tanku. Puiši tāpat gāja bojā. Mēs varētu sašaut vēl vienu vācu tanku...

Lūk, ko viņš nožēlo... Vēl joprojām...

Karā mēs abi bijām laimīgi... Mēs viens otram neko neteicām. Neko. Bet es atceros...

Kāpēc es paliku dzīva? Kādēļ? Es domāju... Es saprotu, ka ir jāstāsta par to..."

Mana tikšanās ar Ņinu Jakovļevnu turpinājās, bet jau vēstulēs. Norakstījusi stāstu no magnetofona ieraksta un izvēlējusies to, kas mani visvairāk pārsteidza un satrieca, es, kā biju solījusi, aizsūtīju viņai vienu eksemplāru. Pēc vairākām nedēļām no Maskavas pienāca smaga bandrole. Atveru: avižu izgriezumi, raksti, oficiālas atskaites par patriotisko darbu, ko Maskavas skolās veic kara veterāne Ņina Jakovļevna Višņevska. Bija atsūtīts arī mans materiāls, bet no tā maz kas bija palicis pāri – tas bija sasvītrots: izmestas jautrās rindas par pavāriem, kas mazgājas katlos, un pat nevainīgais: “Tēvocīt, tēvocīt, tēvocis man lika jums atdod šo te...” Lappusē, kurā es rakstīju par leitnantu Mišu T., bija ievilkta jautājuma zīmes, malā

bija uzrakstīts: “Savam dēlam es esmu varone. Dievietē! Ko viņš par mani padomās, to izlasot?”

Pēc tam es bieži saskāros ar divām patiesībām, kas dzīvo vienā cilvēkā, – ar savu pagrīdē iedzīto patiesību un ar kopīgo, laika garam atbilstīgo patiesību. Tā smaržoja pēc avīzēm. Pirmā reti kad izturēja otras totālo spiedienu. Piemēram, ja dzīvoklī kopā ar stāstītāju atradās vēl kādi radinieki vai paziņas (īpaši vīrieši), viņa nebija tik atklāta un pašāvīga kā tad, ja mēs paliktu divatā. Tā jau bija saruna publikai. Skatītājam. Nonākt līdz personiskajiem iespaidiem bija neiespējami, es tūlīt atklāju spēcīgu iekšējo aizsardzību. Paškontroli. Viss tika nemitīgi koriģēts. Un atklājās likumsakarība – jo vairāk klausījā, jo bezkaislīgāks un sterilāks kļuva stāsts. Tas bija tāds, kādu vajadzēja. Briesmīgais izskatījās dižs, bet neizprotamais un tumšais cilvēkā – vienā mirklī izskaidrojams. Es nokļuvu pagātnes tuksnesī, kur bija tikai pieminekļi. Varoņdarbi. Lepni un nesatricināmi. Tāpat kā Ņinai Jakovļevnai – vienu viņa atcerējās man – “kā meitai, lai tu saprastu, ko mēs, meitenes, tur piedzīvojām”, otrs bija paredzēts lielai auditorijai – “kā stāsta citi un kā raksta avīzēs – par varoņiem un varoņdarbiem, lai audzinātu jaunatni ar dižiem piemēriem”. Katru reizi mani pārsteidza neuzticēšanās vienkāršajam un cilvēciskajam, vēlēšanās nomainīt dzīvi ar ideālu. Parastu siltumu ar vēsu mirdzumu.

Es nespēju aizmirst, kā mēs virtuvē dzērām tēju. Un abasraudājām.

“Mūsu mājā dzīvo divi kari...”

Pelēka paneļu māja Kahovskas ielā Minskā, puse pilsētas ir apbūvēta ar šiem vienmuļajiem, ar katru gadu aizvien drūmākajiem daudzstāvu namiem. Bet šī māja tomēr ir īpaša. “Pie mums vienā dzīvoklī dzīvo divi kari,” to es dzirdēju, kad atvērsies dzīvokļa durvis.

Baltijas jūras flotes daļā dienēja 1. pakāpes staršina *Olga Vasiļjeva Podvišenskaja*. Viņas vīrs *Sauls Henrihovičs* bija kājnieku seržants.

Viss atkārtojas... Es atkal ilgi pētu rūpīgi un mīļi noformētos ģimenes fotoalbumus, kas vienmēr atrodas viesiem redzamā vietā. Un arī pašiem. Katram no šiem albumiem ir savs nosaukums: "Mūsu dzimta", "Karš", "Kāzas", "Bērni", "Mazbērni". Man patik šī cieņa pret savu dzīvi, dokumentētā mīlestība pret bijušo un pārdzīvoto. Pret tuvajām sejām. Es reti sastopos ar tādu māju sajūtu, ar to, ka cilvēki izpēta savu dzimtu, savu stīgu, kaut gan esmu apmeklējusi simtiem dzīvokļu, bijusi dažādās ģimenēs – inteliģentās un vienkāršās. Pilsētās un laukos. Droši vien kari un revolūcijas mūs atradināja uzturēt saikni ar pagātni, rūpīgi aust dzimtas audeklu. Atskatīties tālā pagātnē. Lepoties. Mēs steidzāmies aizmirst, izdzēst pēdas, tāpēc ka liecību glabāšana varēja kļūt par pierādījumu, bieži vien bija dzīvības vērtā. Tālāk par vecmāmiņu un vectētiņu neviens neko nezina un nemeklē saknes. Mēs radījām vēsturi, bet dzīvojām vienai dienai. Ar īsu atmiņu.

Te ir citādi...

- Vai tiešām tā esmu es? – smejas *Olga Vasiļjeva*, apsēžas man blakus uz dīvāna un paņem rokā fotogrāfiju, kurā viņa ir matrozā formā ar kaujas apbalvojumiem. – Kad skatos uz šīm fotogrāfijām, es vienmēr brīnos. *Sauls* tās parādīja mūsu sešus gadus vecajai mazmeitiņai, viņa pajautāja: "Vecmāmiņ, tu agrāk biji zēns, vai ne?"

- *Olga Vasiļjeva*, vai jūs uzreiz devāties uz fronti?

- Mans karš sākās ar evakuāciju... Es atstāju savu māju, savu jaunību. Visu ceļu vilciena sastāvu bombardēja, lidmašīnas lidoja zemu, zemu. Es atceros, kā no vagona izlēca zēni no tehnikuma, viņiem visiem bija melni šinēļi. Tāds mērķis! Viņus visus nošāva – lidmašīnas lidoja virs pašas zemes. Bija tāda sajūta, ka viņi šāva un skaitīja... Iedomājaties?

Mēs strādājām rūpnīcā, tur baroja, dzīvojām labi. Bet sirds liesmoja... Un es rakstīju vēstules kara komisariātam. Vienu, otru,

trešo... 1942. gada jūnijā es saņēmu pavēsti. Pa Lādogas ezeru mūs ar vaļējām baržām apšaudes laikā aizveda uz aplenkto Ļeņingradu. Pirmajā dienā Ļeņingradā es atceros baltās naktis un melni tērptās jūrnieku vienības. Bija jūtama spriedze, gājēju nebija, tikai spīdēja prožektoru, un gāja matroži, aptinušies ar ložmetēju lentēm gluži kā pilsoņu kara laikā. Iedomājaties? Tas atgādināja kino...

Pilsēta bija aplenkta. Fronte bija ļoti tuvu. Ar 3. tramvaju varēja aizbraukt līdz Kirova rūpnīcai, bet tur jau sākās frontes līnija. Kad laiks bija skaidrs, sākās artilērijas apšaušana. Turklāt šāva tiešā tēmējumā. Šāva, šāva, šāva... Pie muliņa stāvēja lieli kuģi. Tie, protams, bija nomaskēti, tik un tā tur varēja trāpīt. Mēs kļūvām par dūmu aizsega veidotājiem. Tika izveidota Sevišķā dūmu maskēšanas vienība, ko komandēja bijušais torpēdu kuteru divīzijas komandieris kapteinleitnants Aleksandrs Bogdanovs. Meitenēm galvenokārt bija vidējā tehniskā izglītība vai pabeigti pirmie institūta kursi. Mūsu uzdevums bija pasargāt kuģus, aizsedzot tos ar dūmiem. Sākas apšaušana, jūrnieki gaida: "Kaut nu meitenes ātrāk sataisītu dūmus. Tad būs mierīgāk." Mēs ar mašīnām vedām īpašu maisījumu, bet visi tajā laikā slēpās bumbu patvertnēs. Mēs, kā saka, izsaucām uguni uz sevi. Vācieši taču šāva pa dūmu aizsegu...

Mums bija blokādes ēdināšana, bet kaut kā izturējām. Pirmkārt, jaunība. Tas ir svarīgi, otrkārt, mūs pārsteidza paši Ļeņingradieši. Mūs vēl kaut kā apgādāja, kaut minimāli, tomēr baroja, bet cilvēki gāja un bada dēļ krita. Mira ejot. Pie mums no pilsētas nāca bērni, mēs viņus barojām no savas nelielās devas. Tie nebija bērni, tie bija mazi vecīši. Mūmijas. Viņi mums stāstīja par blokādes ēdienkarti, ja to tā varētu nosaukt: zupa no ādas siksnas vai jauniem ādas zābakiem, mērce no galdnieka līmes, pankūkas no sinepēm... Pilsētā apēda visus kaķus un suņus. Pazuda zvirbuli, žagatas. Ķēra pat žurkas un peles, lai apēstu... Tās kaut kā izcepa... Pēc tam bērni vairs nenāca, bet mēs viņus ilgi gaidījām. Droši vien nomira. Es tā domāju... Ziemā, kad Ļeņingrada palika bez degvielas, mūs sūtīja jaukt mājas uz kādu pilsētas

rajonu, kur vēl bija koka ēkas. Visgrūtākais bija brīdis, kad piegājām pie mājas... Laba māja, tās iedzīvotāji bija nomiruši vai aizbraukuši, bet biežāk nomiruši. To varēja nojaust pēc traukiem uz galda, pēc mantām. Kādu pusstundu neviens nespēja pacelt lauzni. Iedomājaties? Visi stāvēja un kaut ko gaidīja. Mēs sākām strādāt tikai tad, kad komandieris piegāja un atvēzēja lauzni.

Mēs zāgējām malku, stiepām kastes ar municiju. Atceros, stiepu kasti un nokritu, tā bija smagāka nekā es. Tas bija viens, otrs – mums kā sievietēm tas bija grūti. Pēc tam es kļuvu par nodaļas komandieri. Nodaļā bija tikai jauni puisi. Mēs visu dienu bijām uz kutera. Kuteris bija neliels, nekādu kajīšu nebija. Ja vajag, puisi to dara pār bortu, un viss. Bet ko darīt man? Dažas reizes cietos tik ilgi, ka pārlēcu pāri bortam un peldēju. Viņi kliedz: “Staršina aiz borta!” Izvilka. Lūk, tāds elementārs sīkums... Vai tas ir sīkums? Es vēlāk ārstējos... Iedomājaties? Bet ieroča svars? Sieviete tas arī ir smagi. Sākumā mums iedeva šautenes, bet tās bija garākas nekā mēs. Meitenes iet, bet durkļi ir pusmetru garāki.

Virietim ir vieglāk visam piemēroties. Askētiskajai sadzīvei... Pie šīm attiecībām... Mēs ilgojamies, briesmīgi ilgojamies pēc mājām, pēc mammas, pēc ērtībām. Mūsu vidū bija maskaviete Nataša Žiļina, viņu apbalvoja ar medaļu “Par drosmi” un balvā atļāva uz dažām dienām aizbraukt uz mājām. Kad viņa atgriezās, mēs viņu apošņājām. Burtiski stāvējām rindā un apošņājām, teicām, ka viņa smaržo pēc mājām. Tik ļoti mēs ilgojamies pēc mājām... Ieraugot vēstules aploksni, pārņēma prieks... Ieraugot tēta rokkrakstu... Ja bija brīvs brīdis, kaut ko izšuvām, kaut kādus lakatiņus. Mums iedeva autus, bet mēs no tiem izgatavojām šallītes, apsējām ap kaklu. Gribējās darīt kaut ko sievišķīgu. Sievišķības mums pietrūka, to bija grūti izturēt. Meklējām jebkuru ieganstu, lai paņemtu pirkstos adatu, kaut ko aizšūtu, kaut vai uz mirkli atgūtu savu dabisko izskatu. Protams, mēs arī smējamies un priecājamies, bet tas vairs nebija tā kā pirms kara. Tā bija īpaša sajūta...

Magnetofons ieraksta vārdus, saglabā intonāciju. Pauzes. Asaras un apjukumu. Es saprotu – kad cilvēks runā, notiek kaut kas vairāk, nekā vēlāk parādīsies uz papīra. Es visu laiku nožēloju, ka nevaru “ierakstīt” acis, rokas. To dzīvi sarunas laikā, to dzīvi. Īpašo. To “tekstus”.

– Mums ir divi kari... Tā ir... – sarunā iesaistās Sauls Hehrihovičs. – Sākam atcerēties, un es jūtu – viņa atcerējās savu karu, bet viņš – savu. Man arī kaut kas tāds bija, kā viņa jums stāstīja par mājām, kā viņas stāvēja rindā un apošņāja meiteni, kura bija atgriezies no mājām. Bet es to neatceros... Tas bija mirklis... Toreiz tas šķita sākums. Nieks. Viņa jums vēl neizstāstīja par jūrnieku cepurēm. Oļā, kā tu to varēji aizmirst?

– Es neaizmirsu. Tās ir vis... Es vienmēr baidos atcerēties šo stāstu. Katru reizi... Tas bija tā – rītausmā mūsu kuteri izgāja jūrā. Vairāki desmiti kuteru... Drīz mēs izdzirdējām, ka sākas kauja. Mēs gaidījām... Ieklausījāmies... Kauja ilga vairākas stundas, un bija brīdis, kad tā pietuvojās pilsētai. Bet kaut kur tālumā viss noklusa. Pirms krēslas es izkāpu krastā – pa Jūras kanālu³⁰ peldēja jūrnieku cepures. Cita aiz citas. Ūdenī bija cepures un lieli, sarkani plankumi... Kaut kādas skaidas... Mūsu puiši kaut kur bija iemesti ūdenī... Es stāvēju ilgi, un cepures turpināja peldēt. Es sāku skaitīt, bet pēc tam pārtraucu. Es nespēju aiziet un nespēju paskatīties. Jūras kanāls bija kļuvis par brāļu kapu...

Saul, kur ir mans kabatlakatiņš? Es to tikko turēju rokās... Kur gan tas ir?

– Es atceros daudzus no viņas stāstiem, kā tagad saka, saglabāju mazbērniem. Es bieži viņiem stāstu nevis savu, bet Oļas stāstu. Es pamanīju, ka viņas karš ir interesantāks, – savu domu turpina Sauls Henrihovičs. – Man bija vairāk konkrētu armijas lietu, bet viņai ir jūtas. Jūtas vienmēr ir spilgtākas, tās vienmēr ir spēcīgākas

³⁰Mākslīgs kuģu ceļš Ņevā, Sanktpēterburgā. (Red. piez.)

nekā fakti. Kājniekos arī bija meitenes. Vajadzēja tikai parādīties kādai meitenei, un mēs visi saņēmāmies. Jūs to nevarat iedomāties... Nevarat! – Un tūlīt pat: – Šo vārdu es arī aizņēmos no viņas. Jūs nevarat iedomāties, cik jauki karā ir sievietes smieklī! Sievietes balss.

Vai karā bija mīlestība? Bija! Tās sievietes, kuras mēs tur satikām, ir brīnišķīgas sievas. Uzticamas draudzenes. Tie, kuri apprecējās karā, ir vislaimīgākie cilvēki, vislaimīgākie pāri. Mēs arī iemīlējāmies frontē. Visapkārt bija uguns un nāve. Tā ir spēcīga saikne. Nenoliegšu, ka bija arī citādi, karš bija ilgs, mēs daudz karojām. Bet es vairāk atceros gaišo. Cēlo.

Karā es paliku labāks... Neapšaubāmi! Kā cilvēks es tur paliku labāks, tāpēc ka tur bija daudz ciešanu. Es redzēju daudz ciešanu un pats daudz cietu. Tur nesvarīgais uzreiz tiek atmests, tas ir lieks. Tur tu to saproti... Bet karš mums atriebās. Bet... Mēs paši baidāmies to atzīt... Karš mūs panāca... Ne visām mūsu meitām ir laimīgs liktenis. Lūk, kāpēc – viņu mammas, frontinieces, meitas audzināja tā, kā viņas audzināja frontē. Un tēti arī. Atbilstīgi tai morālei. Bet frontē, kā es jau jums teicu, uzreiz var redzēt, kāds ir cilvēks, cik viņš ir vērts. Tur nevar noslēpties. Meitenēm nebija nojausmas, ka dzīvē var būt arī citādāk nekā viņu mājā. Viņas nebrīdināja par dzīves nežēlīgo pusi. Šīs meitenes apprecoties viegli nonāca neliešu rokās, tie viņas mājā, jo tas bija viegli izdarāms. Tā notika ar daudzu mūsu frontes draugu bērniem. Un ar mūsu meitu arī...

– Bērniem mēs nezin kāpēc nestāstījām par karu. Droši vien baidījāmies un viņus žēlojām. Vai mums bija taisnība? – aizdomājas Olga Vasiļjeva. – Es nenēsāju ordeņu lentītes. Bija gadījums, kad es tās norāvu un vairs nepiespraudu. Pēc kara es strādāju par maizes kombināta direktori. Atnācu uz sanāksmi, bet tresta priekšniece ieraudzīja manas lentītes un visu klātbūtnē pateica: “Kāpēc tu tās piespraudi kā vīrietis?” Viņai pašai bija darba ordenis, tas vienmēr bija piesprausts pie žaketes, bet mani kara apbalvojumi viņai nezin kāpēc nepatika. Kad mēs palikām kabinetā vienas, es viņai kā jūr-

niece visu pateicu, viņai bija neērti, bet man vairs nebija vēlēšanās
valkāt apbalvojumus. Tagad arī vairs nespraužu. Kaut gan lepojos.

Tikai pēc desmitiem gadu slavenā žurnāliste Vera Tkačenko
uzrakstīja par mums centrālajā avīzē "Pravda", par to, ka mēs bijām
karā. Ka ir sievietes frontinieces, kuras palika vientuļas, kuras neno-
kārtēja savu dzīvi, kurām joprojām nav sava dzīvokļa. Un ka mēs
esam parādā šīm svētajām sievietēm. Pēc tam sievietēm frontinie-
cēm sāka nedaudz pievērst uzmanību. Viņām bija 40–50 gadi, viņas
dzīvoja kopmītnēs. Beidzot viņām sāka piešķirt dzīvokļus. Mana
draudzene... Neminēšu viņas uzvārdu, lai neapvainotos... Armi-
jas feldšere... Trīsreiz ievainota. Beidzās karš, viņa iestājās Medici-
nas institūtā. Nevienu radnieku neatrada, visi bija gājuši bojā. Dži-
voja briesmīgā trūkumā, naktīs mazgāja kāpņu telpas, lai izdzīvotu.
Nevienam neatzinās, ka ir kara invalīde, ka viņai pienākas atvieglo-
jumi, saplēsa visus dokumentus. Es jautāju: "Kāpēc tu saplēsi doku-
mentus?" Viņa raudāja: "Kurš ar mani precētos?" "Nu ko," es teicu,
"pareizi izdariji." Viņa vēl skaļāk ieraudājās: "Tagad man šie doku-
menti noderētu. Es esmu smagi slima." Iedomāties? Viņa raudāja.

Uz Uzvaras 30. gadadienas svinībām Sevastopolē, krievu flotes
slavas pilsētā, ielūdza 100 jūrniekus – Lielā Tēvijas kara veterānus no
visām flotēm, viņu vidū – trīs sievietes. Divas no viņām bija manas
draudzenes. Flotes admirālis katrai no mums paklanījās, visu klāt-
būtnē pateicās un noskūpstīja roku. Kā to aizmirst?!

- Vai gribas aizmirst karu?

- Aizmirst? Aizmirst... – pārjautā Olga Vasiļjeva.

- Mēs nespējam to aizmirst. Tas nav mūsu spēkos, – ieilgušo
pauzi pārtrauc Sauls Henrihovičs. – Vai atceries, Oļā, Uzvaras
dienā mēs satikām vecu māti, viņai kaklā karājās tikpat vecs plakā-
tiņš: "Meklēju Tomasu Vladimiroviču Kuļņevu, pazudis bez vēsts
1942. gadā aplenktajā Ļeņingradā." Seja liecināja, ka viņa ir vairāk
nekā 80 gadus veca. Cik gadus viņa meklē? Un meklēs līdz savai
pēdējai stundai. Mēs arī.

- Es gribētu aizmirst. Es gribu... – lēnām, gandrīz čukstus saka Olga Vasiļjeva. – Es gribu vismaz vienu dienu nodzīvot bez kara. Bez mūsu atmiņām par to... kaut vai vienu dienu...

Es viņus atceros divatā kā frontes fotogrāfijā, no kurām vienu uzdāvināja man. Tur viņi ir jauni, daudz jaunāki nekā es. Viss uzreiz iegūst citu jēgu. Pietuvinās. Es skatos uz fotogrāfijām un jau citādi dzirdu to, ko tikko dzirdēju un ierakstīju. Starp mums pazūd laiks.

"Telefona klausule nešauj..."

Satiekas un stāsta dažādi...

Vieni sāk stāstīt uzreiz, jau pa telefonu: "Es atceros... Es visu atceros tā, it kā tas būtu noticis vakar..." Citi ilgi atliek tikšanos un sarunu: "Jāsaņemas... Es negribu atkal nokļūt tajā ellē..." Valentīna Pavlova Čudajeva ir no tiem, kuri ilgi baidās, nelabprāt ielaiž savā iztraucētajā pasaulē, vairākus mēnešus es viņai laiku pa laikam zvanīju, reiz mēs divas stundas norunājām pa telefonu un beidzot nolēmām satikties. Uzreiz – nākamajā dienā.

Un es esmu atnākusi...

- Ēdīsim pīrāgus. Es jau no rīta sāku rosīties, – uz sliekšņa mani jautri apskauj saimniece. – Mēs vēl paspēsīsim parunāt. Gan es vēl izraudāšos... Es jau sen dzīvoju ar savām bēdām... Vispirms – pīrāgi. Ar ievogām. Kā pie mums Sibīrijā. Nāc iekšā!

Piedod, ka es uzreiz pārgāju uz "tu". Tas ir frontes ieradums: "Meitenes! Aiziet, meitenes!" Mēs visas esam tādas, tu jau zini... esi dzirdējusi... Kā redzi, man nav kristāla. Visu, ko mēs ar vīru esam sakrājuši, glabājam skārda konfekšu kārbā – dažus ordeņus un medaļas. Tā stāv skapī, vēlāk parādīšu. – Aizved uz istabu. – Redzi, mēbeles arī ir vecas. Žēl mainīt. Ja lietas ilgi dzīvo mājā, tās iegūst dvēseli. Es tam ticu.

Iepazīstina ar savu draudzeni Aleksandru Fjodorovnu Zenčenko, apļenkātās Ņeņingradas komjaunatnes darbinieci.

Es apsēžos pie saklāta galda – nu ko, ja pīrāgi, tad pīrāgi, turklāt sibīriešu, ar ievogām, tādus es nekad neesmu ēdusi.

Trīs sievietes. Karsti pīrāgi. Bet sarunas uzreiz par karu.

– Jūs viņu nepārtrauciet ar jautājumiem, – brīdina Aleksandra Fjodorovna. – Ja apstāsies, sāks raudāt. Bet pēc asarām apklusīs... Nepārtrauciet...

Zenītartilērijas ieroča komandiere seržante Valentīna Pavlovna Čudajeva:

“Es esmu no Sibīrijas... Kas pamudināja mani, meiteni no tālās Sibīrijas, doties uz fronti? Kā saka, no pasaules malas. Par pasaules malu man kādā tikšanās reizē jautāja franču žurnālists. Muzejā viņš mani pamatīgi nopētīja, es pat samulsu. Ko viņš grib? Kāpēc tā skatās? Beigās viņš pienāca un ar tulka palīdzību palūdza, lai Čudajevas kundze sniedz interviju. Es, protams, ļoti uztraucos. Domāju – ko viņš grib? Viņš mani dzirdēja muzejā. Viņu laikam interesēja kaut kas cits. Vispirms viņš man izteica komplimentu: “Jūs šodien izskatāties tik jauna... Kā jūs varējāt karot?” Es viņa atbildu: “Kā jūs saprotat, tas pierāda to, ka mēs devāmies uz fronti ļoti jauni.” Viņu interesēja kaut kas cits – kā es no Sibīrijas nonācu frontē, tā taču ir pasaules mala! “Nē,” es sapratu, “jūs laikam interesējaties par to, vai pie mums notika totālā mobilizācija, ka es, skolniece, nonācu frontē.” Viņš pamāja ar galvu, ka tā ir. “Labi,” es teicu, “es atbildēšu uz šo jautājumu.” Un es viņam izstāstīju par visu savu dzīvi, tāpat kā tagad izstāstīšu to tev. Viņš raudāja... Francūzis raudāja... Beigās viņš atzinās: “Neapvainojieties, Čudajevas kundze. Mums, francūžiem, Pirmais pasaules karš bija spēcīgāks trieciens nekā Otrais pasaules karš. Mēs to atceramies – visur ir kapi un pieminekļi. Par jums mēs zinām maz. Daudzi cilvēki, īpaši jaunieši šodien domā, ka Hitleru uzvarēja tikai Amerika. Par to cenu, ko par uzvaru samaksāja padomju cilvēki, – 20 miljoniem cilvēku dzīvību četru gadu

laikā – mēs zinām maz. Un par jūsu ciešanām. Neizmērojamajām. Paldies, ka satriecāt manu sirdi!”

...Es neatceros savu māti. Viņa agri gāja bojā. Tēvs bija Novosibirskas apriņķa komitejas pilnvarotais, 1925. gadā viņu nosūtīja uz dzimto sādžu pēc graudiem. Valstī valdīja trūkums, bet kulaki slēpa un pūdēja graudus. Man bija tikai deviņi mēneši. Māte gribēja doties uz dzimteni kopā ar tēvu, viņš paņēma māti līdzī. Viņa paņēma līdzī mani un māsiņu – mūs nebija kur atstāt. Tēvs agrāk strādāja par kalpu pie tā kulaka, kuram vakarā sanāksmē piedraudēja – mēs zinām, kur ir graudi, ja paši neatdosiet, atradīsim un atņemsim ar varu. Atņemsim revolūcijas vārdā.

Sanāksme beidzās, sapulcējās tuvinieki, bet tētim bija pieci brāļi, viņi visi vēlāk atgriezās no Lielā Tēvijas kara tāpat kā tēvs. Viņi apsēdās pie galda, ēda tradicionālos Sibīrijas pelmeņus. Soli bija nolikti pie logiem... Māte sēdēja pie sienas ar vienu plecu pret logu, ar otru plecu pret tēvu, bet tēvs sēdēja tur, kur loga nebija. Aprilis... Sibīrijā tajā laikā vēl ir salnas. Mātei laikam palika auksti. To es sapratu vēlāk, kad biju jau pieaugusi. Viņa piecēlās, aplika ap pleciem tēva mēteli un sāka barot mani ar krūti. Tajā brīdī atskanēja bises šāvieni. Šāva uz tēvu, tēmēja uz mēteli... Māte tikai paspēja pateikt: “Tē...” –, viņa iemeta mani karstos pelmeņos... Viņai bija 24 gadi...

Vēlāk tajā pašā sādžā ciema padomes priekšsēdētājs bija mans vectētiņš. Viņu noindēja ar strihnīnu, ko iebēra ūdenī. Man ir saglabājusies fotogrāfija no vectēva bērēm. Vīrs zārka ir audums ar uzrakstu: “Viņu nogalināja šķiras ienaidnieki.”

Mans tēvs bija Pilsoņu kara varonis, bruņuvilciena komandieris, kas apspieda čehoslovāku korpusta dumpi. 1931. gadā viņu apbalvoja ar Sarkanā Karoga ordeni. Tolaik šis ordenis bija retums, īpaši pie mums, Sibīrijā. Tas bija liels gods, liela cieņa. Uz tēva ķermeņa ir 19 rētas, viņam nebija nevienas veselās vietas. Māte stāstīja – ne jau man, bet radiniekiem –, ka čehi tēvam piesprieda 20 gadus katorgā. Māte lūdza tikšanos ar viņu, tolaik viņa gaidīja

manu vecāko māsu Tasju, ritēja pēdējais grūtniecības mēnesis. Cietumā bija garš gaitenis, viņai neļāva iet pie tēva, bet pateica: “Boļševiku neliete! Rāpo...” Un viņa dažas dienas pirms dzemdībām rāpoja pa garā gaitēņa cementa grīdu. Lūk, kāda bija viņu tikšanās. Māte nepazina tēvu, viņš bija nosirmojis. Sirmgalvis. Bet viņam bija 30 gadi.

Vai es varēju vienaldzīgi nosēdēt, kad ienaidnieks atkal atnāca uz mūsu zemi, ja biju augusi tādā ģimenē ar tādu tēvu? Es taču esmu viņa asinis... Asintiņa... Viņam daudz kas bija jāpiedzīvo... 1937. gadā par viņu uzrakstīja ziņojumu, gribēja apmelot. Pārvērst par tautas ienaidnieku. Briesmīgās Staļina tīrīšanas... Ježovieši³¹... Kā teica biedrs Staļins, mežu cērt, skaidas lec. Izsludināja jaunu šķiru cīņu, lai valsts turpinātu dzīvot bailēs. Padevībā. Tēvs panāca pieņemšanu pie Kaļiņina³², un viņa labo vārdu atjaunoja. Visi pazina tēvu.

Par to man vēlāk izstāstīja radnieki...

1942. gads... Man bija pēdējais zvans. Mums visiem bija kaut kādi plāni, savi sapņi – kā jau meitenēm. Pēc izlaiduma mēs pa Obu braucām uz salu. Tik jautri un laimīgi... Kā saka, mēs vēl nebijām skūpstītas, man vēl nebija drauga. Sagaidījām salā saullēktu un atgriezāmies... Pilsētā valdīja troksnis, cilvēki raudāja. Visapkārt: “Karš! Karš!” Visur skanēja radio. Mēs to nespējām aptvert. Kāds karš? Mēs bijām tik laimīgi, mums bija grandiozi plāni – kur kurš mācīsies, par ko kļūs. Un pēkšņi karš! Pieaugušie raudāja, bet mēs nenobijāmies, mēs cits citu pārliecinājām, ka nepaies ne mēnesis un “mēs sakausim fašistus”. Dziedājām pirmskara dziesmas. Protams, mūsu armija sakaus ienaidnieku viņa teritorijā. Nebija ne šaubu ēnas... Ne kripatiņas...

³¹ Lielā terora aktivisti NKVD priekšnieka Nikolaja Ježova (*Николай Ежов*, 1895–1940) vadībā laikā no 1937. līdz 1938. gadam. (Red. piez.)

³² Mihails Kaļiņins (*Михаил Калинин*, 1875–1946) – PSRS Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs. (Red. piez.)

Visi sāka saprast tad, kad uz mājām atsūtīja nāves ziņas. Es saslimu: “Kā tad tā, vai viss ir pagalam?” Vācieši jau gatavojās parādei Sarkanajā laukumā...

Manu tēvu nesūtīja uz fronti. Bet viņš neatlaidīgi gāja uz kara komisariātu. Pēc tam tēvs aizgāja. Ar visu savu veselību, sirmo galvu un plaušām – viņam bija ieilgusi tuberkuloze. Nedaudz apārstēta. Un kāds vecums? Bet viņš aizgāja. Pieteicās Tērauda jeb, kā toreiz teica, Staļina divīzijā, tur bija daudz sibīriešu. Arī mums šķita, ka bez mums karš nav karš, mums arī bija jākaro. Tūlīt dodiet mums ieročus! Visa klase aizskrēja uz kara komisariātu. 10. februārī es aizgāju uz fronti. Pamāte raudāja: “Vaļa, neej! Ko tu dari? Tu esi tik vārga, tik tieva, kas tu par karotāju?” Es ilgi, ļoti ilgi biju rahītiska. Tas sākās pēc tam, kad nogalināja mammu. Es nestaigāju līdz piecu gadu vecumam... Es pēkšņi paliku spēcīga!

Divus mēnešus mūs veda preču vagonos. Divus tūkstošus meiteņu, veselu ešelonu. Sibīrijas ešelonu. Ko mēs redzējām, kad tuvojāmies frontei? Es atceros kādu ainu... Es to nekad neaizmirsīšu – sabombardēta stacija, bet pa peronu uz rokām lēkā matroži. Viņiem nebija ne kāju, ne kruķu. Viņi staigāja uz rokām... Viss perons ar tādiem... Un viņi vēl smēķē... Ieraudzīja mūs – smējās. Jokoja. Sirds iepukstējās straujāk... Tuk-tuk... Uz kurieni mēs dodamies? Braucam? Uz kurieni? Mēs dziedājām, lai kļūtu drosmīgākas, daudz dziedājām.

Kopā ar mums bija mūsu komandieri, viņi mūs mācīja. Atbalstīja. Mēs mācījāmies sakarus. Atbraucām uz Ukrainu, tur mūs pirmo reizi bombardēja. Tobrīd mēs bijām sanitārajā punktā pirtī. Kad gājām mazgāties, tur dežurēja tēvocis, pirts uzraugs. Mēs no viņa kautrējāmies, bijām pavisam jaunas meitenes. Kad sākās bombardēšana, mēs visas aizskrējām pie tēvoča, lai tikai izglābtos. Kaut kā apģērbāmies, es aptinu ap galvu dvieli, man bija sarkans dvielis, izskrējām ārā. Vecākais leitnants, arī vēl zēns, kļiedza:

- Meitenīt, uz patvertni! Noņemiet divieli! Maskējieties...

Bet es no viņa bēgu:

- Es neko nemaskēšu! Mamma man mācīja, ka nedrīkst skraidīt ar slapju galvu.

Pēc tam patvertnē viņš mani atrada:

- Kāpēc tu mani neklausi? Es esmu tavs komandieris.

- Tā tikai vēl trūka, ka tu būtu mans komandieris...

Es viņu bāru kā puišeli. Mēs bijām vienaudži.

Mums izsniedza lielus un biezus šineļus, mēs izskatījāmies kā labības kūļi, nevis gājām, bet vēlāmies. Sākumā mums pat nebija zābaku. Zābaki bija, bet tikai vīriešu izmēri. Pēc tam zābakus nomainīja, iedeva citus – purngals sarkans, bet stulms no melnas kirzas. Tad mēs jutāmies svarīgas! Visas tievas, vīriešu formas blūzes karājās uz mūsu augumiem. Tās, kas mācēja šūt, blūzes iešuva. Bet mums vēl kaut ko vajadzēja. Mēs taču esam meitenes! Staršina sāka mūs mērīt. Gan jāsmejas, gan jāraud. Atbrauc bataljona komandieris: “Vai staršina jums izsniedza visas sieviešu lietišas?” Staršina saka: “Izmēriju. Būs.”

Es kļuvu par zenīartilērijas daļas sakarnieci. Dežurēju komandpunktā pie sakariem. Varbūt būtu bijusi sakarniece līdz kara beigām, ja nebūtu saņēmusi ziņu, ka tēvs ir kritis. Man vairs nebija mīļotā tēta. Man vistuvākā cilvēka. Vienīgā. Es sāku lūgt: “Gribu atriebties. Gribu atmaksāt par sava tēva nāvi.” Es gribēju nogalināt... Gribēju šaut... Kaut gan man pierādīja, ka telefons artilērijā arī ir ļoti svarīgs. Bet telefona klausule pati nešauj... Es uzrakstīju ziņojumu pulka komandierim. Viņš atteica. Tad es, ilgi nedomādama, vērsos pie divīzijas komandiera. Atbrauca pie mums pulkvedis Krasnihs, nostādīja visus ierindā un jautāja: “Kur ir tā, kura grib kļūt par ieroča komandieri?” Es izgāju no ierindas – kakls tievs, smalks, bet kaklā karājas automāts, automāts ir smags, ar 71 patronu. Es laikam izskatījos tik nožēlojami, ka viņš pat pasmaidīja. Otrais jautājums: “Ko tu gribi?” Bet es viņam atbildēju: “Es gribu šaut.” Es nezinu, ko

viņš nodomāja. Ilgi klusēja. Neteica ne vārda. Pēc tam ātri pagriezās un aizgāja. Es domāju – viss, atteiks. Atskrēja komandieris: “Pulkvedis atļāva...”

Vai tu to saproti? Vai to tagad var saprast? Es gribu, lai tu saprastu manas sajūtas... Bez naida šaut nav iespējams. Tas ir karš, nevis medības. Es atceros, kā politiskajās nodarbībās mums lasīja Iljas Ērenburga³³ rakstu “Nogalini viņu!”³⁴. Cik reižu satiksi vācieti, tik reižu viņu nogalini! Slavens raksts, toreiz to lasīja visi, mācījās no galvas. Uz mani tas atstāja spēcīgu iespaidu, manā somā visu kara-laiku atradās šis raksts un paziņojums par tēta nāvi... Šaut! Šaut! Man ir jāatriebjas...

Es pabeidzu īsos kursus, ļoti īsus – mācījos trīs mēnešus. Mācījos šaut. Un kļuva par ieroča komandieri. Mani nosūtīja uz 1367. zenītartilērijas pulku. Sākumā pa degunu un ausīm tecēja asinis, kuņģis nestrādāja... Kakls tā izkalta, ka bija jāvemj... Naktī vēl nebija tik baisi, bet dienā bija. Šķita, lidmašīna lido tieši uz tevi, tieši uz tavu ieroci. Taranē tevi. Tas ir viens mirklis... Tūlīt tā tevi pārvērtīs par neko. Viss – beigas! Tas nebija domāts meitenēm... ne viņu ausīm, ne viņu acīm... Vispirms bija astoņdesmit piecnieces, tās sevi labi parādīja pie Maskavas, pēc tam tās izmantoja pret tankiem, mums iedeva trīsdesmit septiņmilimetrīgās. Tas bija Rževas virziens... Tur notika sīvas kaujas... Pavasarī Volgā sāka iet ledus... Ko mēs ieraudzījām? Mēs redzējām, ka peld melni sarkans ledus gabals, bet uz tā divi trīs vācieši un viens krievu zaldāts. Tā viņi gāja bojā, ieķērušies cits citā. Viņi iesala ledus gabalā, tas bija vienās asinīs. Visa māmuļa Volga bija vienās asinīs...”

Pēkšņi viņa apstājās: “Jāatvelk elpa... Citādi sākšu raudāt, sabojāšu mūsu tikšanos...” Pagriezās pret logu, lai savaldītos. Pēc minū-

³³ *Илья Эренбург* (1891–1967) – krievu rakstnieks, propadomisku tekstu autors. (Red. piez.)

³⁴ Šeit drīzāk domāts I. Ērenburga raksts “Nogalini!” (*Убей!*). Dzejolis ar nosaukumu “Nogalini viņu” (*Убей его!*; aut. Konstantins Simonovs (*Константин Симонов*) tika publicēts isi pirms iepriekš minētā I. Ērenburga raksta avīzē “Красная Звезда” 1942. gadā. Raksts kļuva par populārākā padomju propagandas lozunga “Nogalini vācieti!” avotu. (Red. piez.)

tes jau pasmaidīja: “Godīgi sakot, man nepatīk raudāt. No bērņības mācījos neraudāt...”

“Klausoties Vaļu, es atcerējos Ļeņingradas blokādi,” sarunā iesaistījās līdz šim brīdim klusējusi *Aleksandra Fjodorovna Zenčenko*. “Īpaši kāds gadījums, kas visus satrieca. Mums stāstīja, ka kāda paveca sieviete katru dienu atverot logu un ar kausiņu lejojot uz ielas ūdeni, un katru rītu viņa aizlejojot aizvien tālāk. Sākumā mēs domājām, ka viņa ir traka – ko tikai mēs nebijām redzējuši blokādes laikā – un devāmies pie viņas noskaidrot, kas notiek. Paklausīties, ko viņa mums teica: “Ja Ļeņingradā ienāks fašisti un tie ies pa manu ielu, es viņus apliešu ar verdošu ūdeni. Es esmu veca, neko citu vairs nespēju, bet es viņus apliešu ar verdošu ūdeni.” Un viņa trenējās... Katru dienu... Blokāde tikai sākās, vēl bija karsts ūdens... Tā bija ļoti inteligenta sieviete. Es pat atceros viņas seju.

Viņa izvēlējās cīņas paņēmienu, kam viņai vēl bija spēks. Iedomājieties to brīdi... Ienaidnieks jau bija pie pilsētas, kaujas notika pie Narvas vārtiem. Tika apšaudīti Kirova rūpnīcas cehi... Katrs domāja, ko viņš var darīt, lai aizsargātu pilsētu. Mirt bija pārāk vienkārši, vajadzēja izdarīt vēl kaut ko. Kaut kas jāpaveic. Tā domāja tūkstošiem cilvēku...”

“Es gribu atrast vārdus... Kā lai es to visu izsaku?” mums vai sev pašai jautāja Valentīna Pavlovna. “No kara es atgriezios sakropļota. Šķemba man savainoja muguru. Brūce bija neliela, bet mani aizsvieda tālu kupenās. Es vairākas dienas nebiju žāvējusi velteņus – vai nu nebija malkas, vai nebija pienākusi mana kārtā – krāsns bija maza, bet mūsu bija daudz. Kamēr mani atrada, es apsaldēju kājas. Es biju apbērta ar sniegu, bet es elpoju, un sniegā izveidojās eja... Tāda kā caurule... Mani atrada suņi sanitāri. Atraka sniegu un atnesa manu ausaini. Man bija noformēta nāves pase, visiem bija tādas pases – kādi radinieki, uz kurieni jāziņo. Mani atraka, noguldīja uz teltenes, puskažociņš bija piesūcies ar asinīm... Bet neviens nepievērsa uzmanību manām kājām...”

Es sešus mēnešus atrados hospitālī. Kāju gribēja amputēt virs ceļgala, tāpēc ka bija sākusies gangrēna. Tad es nedaudz zaudēju drosmi, negribēju kļūt par kropli. Kāpēc jādzīvo? Kam es esmu vajadzīga? Bez tēva, bez mātes. Dzīves nasta. Kam es tāda būšu vajadzīga? Pakāršos... Un es sanitārei mazā dvieļa vietā palūdzu lielu... Hospitālī visi mani kaitināja: “Te guļ vecmāmiņa... Veca māmiņa.” Tas notika tāpēc, ka hospitāļa priekšnieks, mani pirmo reizi redzot, pajautāja: “Cik tev ir gadu?” Es viņam ātri atbildēju: “19. Drīz būs 19.” Viņš iesmējās: “O! Veca, veca. Tas tik ir vecums!” Sanitāre Mašas tante mani arī kaitināja. Viņa man teica: “Es tev iedošu divieli, jo tevi gatavo operācijai. Bet es tevi uzmanišu. Meitenīt, man nepatīk tavas acis. Vai tu neesi izdomājusi kaut ko sliktu?” Es klusēju... Bet redzu, ka viņai ir taisnība – gatavo operācijai. Es nezināju, kas ir operācija, ne reizi nebiju griezta – tagad mans ķermenis atgādina ģeogrāfisko karti –, bet es nojautu. Paslēpu lielo divieli zem spilvena un gaidīju, kad visi apklusīs. Aizmigs. Gultas bija no metāla, domāju – piesiešu divieli pie gultas un pakāršos... Kaut tikai pietiktu spēka... Bet Mašas tante visu nakti bija pie manis. Viņa mani, jaunieti, pasargāja. Neaizmīga... Pasargāja muļķi...

Manas palātas ārsts – jauns leitnants – staigāja līdz hospitāļa priekšniekam un lūdza: “Ļaujiet man pamēģināt! Ļaujiet man pamēģināt...” Bet viņš atbildēja: “Ko tu mēģināsi? Viņai jau viens pirksts ir melns. Meitenei ir 19 gadi. Mūsu dēļ viņa nomirs.” Izrādījās, ka manas palātas ārsts iebilda pret operāciju, viņš piedāvāja citu – tolaik vēl jaunu metodi. Ar īpašu adatu ievadīt zem ādas skābekli. Skābeklis baro... Precīzi neizstāstīšu, es neesmu mediķis... Šis jaunais leitnants pierunāja hospitāļa priekšnieku. Man nenogriezta kāju. Sāka ārstēt ar šo metodi. Pēc diviem mēnešiem es jau staigāju. Protams, ar kruķiem, kājas bija kā lupatas, bez satura. Es tās nejutu, tikai redzēju. Pēc tam iemācījos staigāt bez kruķiem. Mani apsveica – tu piedzimi otrreiz. Pēc hospitāļa man pienācās atpūta. Kāda atpūta? Uz kuriem braukt? Pie kā? Es aizbraucu uz savu armijas daļu pie sava ieroča. Iestājos partijā. 19 gadu vecumā...

Uzvaras dienu es sagaidīju Austrumprūsijā. Vairākas dienas valdīja klusums, neviens nešāva, bet nakts vidū pēkšņi atskanēja signāls: “Gaiss!” Mēs visi pielēcām kājās. Un tad atskanēja kliegzieni: “Uzvara! Kapitulācija!” Kapitulācija – tas nekas, bet uzvara – tad mēs sapratām: “Karš ir beidzies! Karš ir beidzies!” Visi sāka šaut ar to, kas bija pa rokai, – ar automātiem, revolveriem... Šāva no zenīterociem.... Vieni slaucīja asaras, citi dejoja: “Es esmu dzīvs! Es esmu dzīvs!” Trešais nokrita zemē un apskāva smiltis un akmeņus. No prieka... Bet es stāvēju un sapratu – karš ir beidzies, bet mans tētis nekad vairs neatgriezīsies mājās. Karš beidzās... Komandieris pēc tam draudēja: “Nekādas demobilizācijas nebūs, kamēr jūs nesamaksāsiet par šaviņiem. Ko jūs izdarījāt? Cik šaviņu jūs izšāvāt?” Mums šķita, ka nu vienmēr būs miers, ka neviens nekad vairs negribēs karot, ka visi šaviņi ir jāiznīcina. Kādēļ tos vajag? Mēs bijām noguruši no naida. Noguruši no šaušanas.

Kā man gribējās nokļūt mājās! Lai tur vairs nav ne tēta, ne mammas. Māja – tas ir kaut kas tāds, kas ir lielāks nekā cilvēki, kuri tur dzīvo, kas ir lielāks par pašu māju. Tas ir kaut kas tāds... Cilvēkam ir jābūt mājām... Es pateicos savai pamātei, viņa mani sagaidīja kā māte. Pēc tam es viņu saucu par mammu. Viņa mani gaidīja, ļoti gaidīja. Kaut gan hospitāļa priekšnieks bija paspējis uzrakstīt, ka man amputēs kāju, ka viņai atvedīs kropli. Lai viņa sagatavotos. Apsolīja, ka es kādu brīdi padzīvošu pie viņas, pēc tam mani aizvedīs... Bet viņa gribēja, lai es atgrieztos mājās...

Viņa mani gaidīja... Es biju ļoti līdzīga tētim...

Mēs aizgājām uz fronti 18-20 gadu vecumā, atgriezāmies 22-24 gadu vecumā. Sākumā bija prieks, pēc tam bija bail – ko mēs darīsim civilajā dzīvē? Baidījāmies no mierīgas dzīves... Draudzenes paspēja pabeigt institūtu, bet mēs? Mēs neko nemācējām, mums nebija profesijas. Viss, ko mēs zinājām, bija karš, viss, ko mēs pratām, bija karš. Gribējās ātrāk tikt vaļā no kara. Šineli es ātri pāršuvu par mēteli, pāršuvu pogas. Kirzas zābakus pārdevu tirgū un nopirku kurpes.

Pirmo reizi uzvilku kleitu un apraudājos. Pati sevi spogulī nepazinu, mēs četrus gadus valkājām bikses. Kam es varēju pateikt, ka biju ievainota, kontuzēta? Pamēģini pateikt, kurš tevi pēc tam ņems darbā, kurš precēs? Mēs klusējām kā zivis. Nevienam neatzināmies, ka karojām frontē. Tikai savā starpā uzturējām sakarus, sarakstījāmies. Vēlāk mūs sāka celt godā, pēc 30 gadiem... Aicināja tikties... Sākumā mēs slēpāmies, pat apbalvojumus nenēsājām. Vīrieši nēsāja, bet sievietes ne. Vīrieši bija uzvarētāji, varoņi, līgavaiņi, viņiem bija karš, uz mums skatījās citām acīm. Pavisam citām... Es jums teikšu tā, mums atņēma uzvaru. Klusi aizstāja ar parastu sievietes laimi. Mēs nedalījām uzvaru. Tas aizvainoja... To bija grūti saprast. Frontē vīrieši mūs apbrīvoja, vienmēr sargāja, miera laikā es neesmu pieredzējusi tādu attieksmi pret sievietēm. Kad atkāpāmies, atgūlāmies uz zemes, lai atpūstos, vīrieši palika formas blūzēs, bet mums atdeva savus šinelus: "Meitenes... Meitenes ir jāapsedz..." Ja atrada gabaliņu vates vai marles: "Še, ņem, tev noderēs..." Dalījās ar pēdējo sausiņu. Karā mēs redzējām tikai labu un siltu attieksmi. Neko citu mēs neredzējām. Bet pēc kara? Es klusēju... Klusēju... Kas mums traucē atcerēties? Atmiņu smagums...

Mēs ar vīru aizbraucām uz Minsku. Mums nekā nebija – ne palagu, ne krūzišu, ne dakšiņu... Divi šineli, divas formas blūzes. Atradām karti, labu karti ar bjaza pamatu, mēs to izmērcējām... Lielu karti... Šis bjaza gabals bija mūsu pirmais palags. Kad piedzima meita, mēs to izmantojām autiņiem. Šo karti... Kā šodien atceros, tā bija pasaules politiskā karte... Meita gulēja koferī... Finiera koferis, ar ko vīrs atgriezās no frontes, kalpoja kā šūpulis. Mājās bija tikai mīlestība. Teikšu tā... Reiz atnāca vīrs: "Ejam, kāds ir izmetis vecu dīvānu..." Un mēs gājām pēc tā dīvāna – naktī, lai neviens mūs neredzētu. Kā mēs priecājāmies par šo dīvānu!

Mēs tomēr bijām laimīgi. Man bija tik daudz draudzeņu! Bija grūti laiki, bet mēs neskumām. Izņēmām produktus un zvanījām cita citai: "Nāc, es dabūju cukuru. Dzersim tēju." Uz grīdas nekā nebija, vīrs galvas nekā nebija, nevienam vēl nebija paklāju, kris-

tāla... nekā... Un mēs bijām laimīgi. Laimīgi, tāpēc ka bijām palikuši dzīvi. Runājām, smējāmies. Gājām pa ielu... Es nemitīgi jūsmoju, kaut gan nekā tāda nebija – visapkārt bija sadrupuši akmeņi, pat koki bija sakropļoti. Bet mūs sildīja mīlestība. Cilvēkam vajadzēja cilvēku, visi pēc kāda ilgojās. Pēc tam mēs izklidām, katrs uz savu pusi, uz savu māju, pie savas ģimenes, bet toreiz vēl bijām kopā. Plecu pie pleca kā frontes ierakumos...

Tagad mani bieži aicina uz tikšanos Vēstures muzejā... Lūdz vadīt ekskursijas. Tagad – jā. Pēc 40 gadiem! 40! Nesen es runāju ar jauniem itāliešiem. Viņi mani ilgi izjautāja, pie kāda ārsta es esot ārstējusies. Ar ko es esmu slimojusi. Nezin kāpēc viņi jautāja, vai es esmu vērsusies pie psihiatra. Kādus sapņus es redzu. Vai es sapņos redzu karu. Krievu sievietē, kura karoja ar ieroci rokās, viņiem bija mīkla. Kas tā par sievieti, kura ne tikai glāba un pārsēja ievainojumus, bet arī pati šāva un spridzināja... Nogalināja vīriešus... Viņi interesējās, vai es esmu precējusies. Viņi bija pārliecināti, ka neesmu. Vientuļa. Bet es smējos: “Visi veda no kara trofejas, bet es vedu vīru. Man ir meita. Tagad aug mazbērni.” Es tev nestāstīju par mīlestību... Es vairs nespēju, sirds to neizturēs. Citreiz... Bija mīlestība! Bija! Vai tad cilvēks var dzīvot bez mīlestības? Vai tad var izdzīvot? Frontē manī iemīlējās mūsu bataljona komandieris. Visu karu sargāja, nevienu nelaida tuvumā, pēc demobilizācijas viņš mani atrada hospitālī. Tad atzinās... Par mīlestību parunāsim vēlāk... Atnāc, noteikti atnāc! Tu man būsi kā otra meita. Protams, es sapņoju, ka man būs daudz bērnu, man patīk bērni. Bet man ir tikai meita... Meitiņa... Nebija veselības, nebija spēka. Es nespēju mācīties – bieži slimoju. Manas kājas, tas ir manu kāju dēļ... Tās mani pieviļ... Līdz pensijai strādāju par laboranti Politehniskajā institūtā, bet visi mani mīlēja. Profesori un studenti. Tāpēc ka manī bija daudz mīlestības, daudz prieka. Tā es sapratu dzīvi, tikai tā es gribēju dzīvot pēc kara. Dievs radīja cilvēku ne jau tādēļ, lai viņš šautu, bet tādēļ, lai viņš mīlētu. Kā tu domā?

Pirms diviem gadiem pie manis viesojās mūsu štāba priekšnieks Ivans Mihailovičs Griņko. Viņš jau sen ir pensijā. Sēdēja pie šī paša galda. Es arī biju izcepusi pīrāgus. Viņš runāja ar vīru, atcerējās... Sāka runāt par mūsu meitenēm... Es sāku rūgti raudāt: “Jūs teicāt, gods un cieņa. Bet gandrīz visas meitenes ir vientuļas. Neprecējušās. Dzīvo komunālajos dzīvokļos. Kas viņas pažēloja? Pasargāja? Kur jūs visi pēc kara pazudāt? Nodevēji!!” Vienu vārdu sakot, es viņiem sabojāju svētku noskaņojumu...

Štāba priekšnieks sēdēja tavā vietā. “Parādi,” viņš ar dūri sita pa galdu, “kurš tev darīja pāri. Tu man tikai parādi!” Lūdza piedošanu: “Vaļā, es tev neko nevaru pateikt, tikai raudāt.” Nežēlojiet mūs! Mēs esam lepnas. Lai vēsturi pārraksta desmit reizes. Ar Staļinu vai bez Staļina. Bet tas paliks – mēs uzvarējām! Un mūsu ciešanas. Tas, ko mēs pārdzīvojām. Tās nav ne grabažas, ne pelni. Tā ir mūsu dzīve.

Vairāk es neteikšu ne vārda...”

Pirms aiziešanas man iedeva paciņu ar pīrāgiem: “Tie ir sibi-riešu. Īpaši. Veikalā tādus nenopirksi...” Es dabūju vēl vienu garu sarakstu ar adresēm un telefona numuriem: “Visas par tevi priecāsies. Gaidīs. Es tev paskaidrošu – to ir briesmīgi atcerēties, bet vēl briesmīgāk ir neatcerēties.”

Tagad es saprotu, kāpēc viņas tomēr runā...

“Mūs apbalvoja ar mazām medaļām...”

No rīta es atveru savu pastkastīti...

Mans privātais pasts aizvien vairāk atgādina kara komisariāta vai muzeja pastu: “Sveicieni no Marinas Raskovas aviācijas pulka lidotājām”, “Partizānes no brigādes “Žeļezņak” lūdza, lai es Jums uzrakstu”, “Apsveic... Minskas pagrīdnieces... Novēlam veiksmi

uzsāktajā darbā...”, “Jums raksta lauka pirts un veļas mazgāšanas vienības ierindniecības...” Visā meklējumā laikā bija tikai daži kategoriski atteikumi: “Nē, tas ir kā briesmīgs sapnis... Nevaru! Nerunāšu!” Vai arī: “Negribu atcerēties! Negribu! Ilgi centos aizmirst...”

Es atceros vēl vienu vēstuli bez nosūtītāja adreses:

“Manam vīram Slavas ordeņu kavalierim pēc kara piesprieda desmit gadus nometnēs... Tā dzimtene sagaidīja savus varoņus. Uzvarētājus! Vīrs savam universitātes biedram vēstulē uzrakstīja, ka viņam esot grūti lepoties ar mūsu uzvaru – sava un citu zeme ir nosēta ar krievu liķiem. Slacīta ar asinīm. Viņu tūlīt apcietināja... Noņēma uzplečus...”

Vīrs atgriezās mājās no Kazahstānas pēc Staļina nāves... Slims. Bērnu mums nav. Man nav jāatceras karš, es karoju visu mūžu...”

Ne visi uzdrošinās uzrakstīt savas atmiņas, ne visiem izdodas uzticēt papīram savas jūtas un domas. “Traucē asaras...” (*Radiste seržante A. Burakova*) Sarakste, pretēji gaidītajam, dod tikai adreses un jaunus vārdus.

“Manī ir daudz metāla... Pie Vitebskas iegūtā ievainojuma šķemba atrodas plaušā, trīs centimetrus no sirds. Otra šķemba ir labajā plaušā. Divas – vēderā...”

Te ir mana adrese... Atbrauciet! Es vairs nevaru parakstīt, neko neredzu asaru dēļ...”

Sanitārā instruktore V. Gromova

“...Mēs ar vīru dzīvojam Tālajos Ziemeļos, Magadanā. Vīrs strādāja par šoferi, es – par kontrolieri. Tiklīdz sākās karš, mēs abi lūdzām sūtīt mūs uz fronti. Mums atbildēja, lai strādājam tur, kur mūs vajag. Tad mēs aizsūtījām telegrammu biedram Staļinam, ka ziedosim 50 000 rubļu (toreiz tā bija liela nauda, tas bija viss, kas mums bija) tanka uzbūvēšanai un abi vēlamies doties uz fronti. Mēs saņēmām valdības pateicību. 1943. gadā mūs ar vīru nosūtīja uz Čeljabinskas Tankistu skolu, ko mēs beidzām kā eksterni.

Tur mēs arī saņēmām tanku. Mēs abi bijām vecākie mehāniķi vadītāji, bet tankā tādām ir jābūt tikai vienam. Komandieris nolēma mani iecelt par tanka *IC-122* komandieri, bet vīru – par vecāko mehāniķi vadītāju. Tā mēs tikām līdz Vācijai. Abi bijām ievainoti. Mums ir apbalvojumi.

Vidējā lieluma tankos bija daudz meiteņu tankistu, bet smagajos tankos es biju viena. Dažreiz es domāju – lai kāds rakstnieks pieraksta manas atmiņas. Man pašai tik labi nesanāk...”

Tankiste jaunākā leitnante A. Boiko

“1942. gads... Mani iecēla par divīzijas komandieri. Pulka komandieris brīdināja: “Ņemiet vērā, kapteini, ka jūs saņemat nevis parastu, bet “meiteņu” divīziju. Puse sastāva ir meitenes, viņas prasa īpašu pieeju, īpašu uzmanību un rūpes.” Protams, es zināju, ka armijā dienē meitenes, bet nespēju to iedomāties. Mēs, kadru virsnieki, nedaudz piesardzīgi vērojām, kā “vājais dzimums” apgūst kara lietas, ko gadsimtu gaitā zināja tikai vīrieši. Teiksi tā, medmāsas – tas ir ierasts. Viņas sevi labi parādīja vēl Pirmajā pasaules karā, pēc tam pilsoņu karā. Bet ko darīs meitenes zenīartilērijā, kur ir jāstiepj pudu smagi šāviņi? Kā viņas izvietot baterijā, kur ir tikai viena zemnīca, bet nodaļās ir arī vīrieši? Viņām stundām ilgi būs jāšēž pie aparātiem, bet tie ir no dzelzs, ieroču sēdekļi arī ir no dzelzs, meitenes tur nedrīkst sēdēt. Visbeidzot – kur viņas mazgās un žāvēs matus? Radās daudz jautājumu, tas bija tik neparasti...”

Es apstaigāju baterijas, ieklausijos. Atzīstos, ka tas bija nedaudz neierasti – meitene ar šauteni postenī, meitene tornī ar binokli – es biju ieradies no ugunsliņijas, no frontes. Viņas bija tik dažādas: kautrīgas, bailīgas, kaprīzas un uzņēmīgas, ar dzirkstelīti. Ne visi prot pakļauties armijas disciplīnai, sievietes būtība pretojas armijas kārtībai. Meitenes aizmirsā, ko viņām lika darīt, saņēma vēstules no mājām un visu rītu raudāja. Sodi, bet citreiz atcel sodu –

žēl. Es domāju tā: “Viņas mani pazudinās!” Bet drīz vien es atteicos no savām šaubām. Meitenes kļuva par īstiem zaldātiem. Mēs kopā nogājām nežēlīgu ceļu. Atbrauciet! Būs ilga saruna...”

784. zenītartilērijas pulka 5. divīzijas bijušais komandieris I. A. Ļevickis

Adreses ir dažādas: Maskava, Kijeva, Krasnodaras novada Apšeronska, Vitebska, Volgograda, Jalutorovska, Suzdaļa, Gaļiča, Smoļenska... Kā to aptvert? Milzīga valsts. Pēkšņi palīdzēja gadījums. Negaidīta palīdzība. Kādu dienu pastnieks atnesa ielūgumu no 65. armijas veterāniem, no ģenerāļa P. I. Batova: “Mēs parasti sapulcējamies 16.-17. maijā Maskavā, Sarkanajā laukumā. Gan tradīcija, gan rituāls. Atbrauc visi, kuriem vēl ir spēks. Brauc no Murmanskas un Karagandas, no Almati un Omskas. No visām pusēm. No visas mūsu neaptveramās dzimtenes... Ar vienu vārdu sakot, gaidām...”

...Viesnīca “Maskava”. Maijs – uzvaras mēnesis. Visi apskaujas, raud, fotografējas. Nevar atšķirt, kur ir pie krūtīm piespiesti ziedi, bet kur ordeņi un medaļas. Es nokļūstu šajā straumē, tā mani paceļ un nes, neapturami velk sev līdzi, un drīz vien es nonāku nezināmā pasaulē. Uz nezināmas salas. Starp cilvēkiem, kurus es pazīstu un nepazīstu, bet es zinu – es viņus mīlu. Parasti viņi ir pazuduši un nemanāmi citu vidū, tāpēc ka jau aiziet, viņu kļūst aizvien mazāk un mazāk, bet mūsu – vairāk, bet vienreiz gadā viņi sapulcējas, lai kaut uz mirkli nokļūtu savā laikā. Viņu laiks – tās ir viņu atmiņas.

Septītajā stāvā, 52. istabā ir sapulcējies 5257. hospitālis. To vadīja *armijas ārste kapteine Aleksandra Ivanovna Zaiceva*. Viņa priecājas par mani un labprāt ar visiem iepazīstina, it kā mēs viena otru jau sen pazītu. Bet es nejauši piekļāvēju pie šīm durvīm. Uz labu laimi.

Pierakstu: *ķirurgē Gaļina Ivanovna Sazonova, ārste Jeļizaveta Mihailovna Aizenšteina, ķirurgijas medmāsa Valentīna Vasiļjevna Lukina, vecākā operāciju māsa Anna Ignatjevna Goreļika un*

medmāsas Nadežda Fjodorovna Potužnaja, Klaudija Prohorovna Boroduļina, Jeļena Pavlovna Jakovļeva, Angelīna Nikolajevna Timofejeva, Sofja Kamaldinovna Motrenko, Tamāra Dmitrijevna Morozova, Sofja Fiļimonovna Semeņuka, Larisa Tihonovna Deikuna.

Par lellēm un šautenēm

“Ak, meitenes, cik karš bija nelietīgs... Ja paskatās uz to ar mūsu acīm. Ar sievietes acīm... Briesmīgāks par briesmīgu. Tāpēc mums neko nejautā...”

“Atcerieties, meitenes – braucām preču vagonos... Zaldāti smējās, kā mēs turējām šautenes. Neturējām tā, kā tur ieročus, bet tā, kā... Tagad es vairs nevaru parādīt... Kā tur lelles...”

“Cilvēki raudāja, kļiedza... Es dzirdēju vārdu: “Karš!” Un domāju: “Kāds karš, ja rīt institūtā ir eksāmens? Eksāmens – tas ir tik svarīgi. Kāds karš var būt?”

“Pēc nedēļas sākās uzlidojumu, mēs jau glābām cilvēkus. Trīs Medicīnas institūta kursi – tādā laikā tas bija kaut kas. Pirmajās dienās es redzēju tik daudz asiņu, ka sāku no tām baidīties. Te nu ir gandrīz ārsts, te nu ir piecnieks praktiskajās nodarbībās. Bet cilvēki uzvedās lieliski. Un tas iedvesmoja.

Meitenes, es jums stāstīju... Beidzās bombardēšana, redzu – man priekšā kustas zeme. Skrienu uz turieni un sāku rakt. Ar rokām sataustīju seju, matus... Tā bija sieviete... Atraku viņu un sāku raudāt. Kad sieviete atvēra acis, viņa nejautāja, kas ar viņu ir noticis, viņa sāka uztraukties:

- Kur ir mana somiņa?

- Kāpēc jūs tagad meklējat somiņu? Gan jau atradīsies.

- Man tur bija dokumenti.

Sieviete nedomāja par to, vai viņa ir cietusi, viņa domāja par partijas biedra karti un armijas apliecību. Es uzreiz sāku meklēt viņas somiņu. Atradu. Viņa to uzlika sev uz krūtīm un aizvēra acis. Drīz vien piebrauca sanitārā mašīna, un mēs viņu tajā iecēlām. Es vēlreiz pārbaudīju, kur ir somiņa.

Vakarā es devos uz mājām, izstāstīju visu mammai un pateicu, ka esmu nolēmusi doties uz fronti...”

“Mūsējie atkāpās... Mēs visi izgājām uz ceļa... Garām gāja pavēcs zaldāts, apstājās pie mūsu mājas un zemu paklanījās manas mātes priekšā: “Piedod, māt... Sargi meiteni! Ai, sargājiet meiteni!” Man toreiz bija 16 gadi, gara bize... Un, lūk, kādas melnas skropstas...”

“Es atceros, kā mēs braucām uz fronti... Mašīna pilna ar meitenēm, liela slēgta mašīna. Bija nakts, tumšs, pa brezentu sitās zari, bija tāda spriedze, ka šķita – tās ir lodes, mūs apšauda... Karalaikā mainījās gan vārdi, gan skaņas... Karš... Ak, tagad tas vienmēr būs blakus! Es saku “mamma”, un tas ir pavisam cits vārds, es saku “mājas”, un tas ir pavisam cits vārds. Tiem kaut kas ir pievienojies. Pievienojies vairāk mīlestības, vairāk baiļu. Kaut kas vēl...”

No pirmās dienas es biju pārliccināta, ka viņi mūs neuzvarēs. Mūsu valsts ir tik liela. Bezgalīga...”

“Mammas meitiņa... Es nekad nebiju izbraukusi no savas pilsetas, nekad nebiju nakšņojusi citā mājā, es biju jaunākā ārste mīnmetēju baterijā. Kas ar mani notika! Kad sāka šaut mīnmetēji, es paliku kurla. Mani it kā apdedzināja. Es sēžu un čukstu: “Mammu, māmiņ... Māmiņ...” Mēs atradāmies mežā, no rīta izgāju ārā – klušums, rasa. Vai tiešām tas ir karš? Ir tik skaisti, ir tik labi...”

Mums lika uzvilkt armijas formu, bet es biju 1,5 metrus gara. Ielīdu biksēs, meitenes tās augšā sasēja. Es valkāju savu kleitu, bet no

priekšniecības slēpos. Par armijas disciplīnas pārkāpšanu es nonācu virssardzē...”

“Nekad nebūtu tam ticējusi... Es nezināju, ka varu gulēt ejot. Eju ierindā un guļu, uzgrūžos priekšā ejošajam, uz sekundi pamostos un turpinu gulēt. Zaldāta miegs vienmēr ir salds. Reiz tumsā es pavirzījos nevis uz priekšu, bet uz sāniem, sāku iet pa lauku, eju un guļu. Tad es iekritu kaut kādā grāvī, pamodos un skriešus panācu savējos.

Zaldāti apsēžas atpūsties – viena paštaisīta cigarete uz trim. Kamēr pirmais smēķē, otrais un trešais guļ. Pat iekrācas...”

“Es neaizmirsīšu – atveda ievainoto, nocēla no nestuvēm... Kāds paņēma viņa roku: “Nē, viņš ir miris.” Aizgāja. Pēkšņi ievainotais nopūtās. Kad atskanēja nopūta, es nometos ceļos pie viņa. Raudāju un kļiedzu: “Ārstu! Ārstu!” Ārsti modināja, kratīja, bet viņš atkal krita kā kūlis, tik stiprs bija miegs. Viņu nevarēja pamodināt pat ar ožamo spirtu. Viņš nebija gulējis trīs diennaktis.

Cik smagi ievainotie bija ziemā... Ragā sasalušas formas blūzes – no asinīm un sniega, kirzas zābaki asiņainā ledū – nevarēja sagriezt. Viņi visi bija auksti kā mironi.

Paskatos pa logu – ziema, neapprakstāms skaistums. Brīnumaini skaistas egles. Uz mirkli visu aizmirsti... Un atkal...”

“Tas bija slēpotāju bataljons... Tur bija tikai 10. klases skolēni... Viņus apšāva ar ložmetēju... Ja tādu atved, viņš raud. Mēs bijām viņu vecumā, bet jutāmies vecākas. Apskāvu viņu: “Mīļais bērns!” Bet viņš: “Ja jūs tur būtu bijusi, nesauktu mani par bērnu.” Viņš mira un visu nakti kļiedza: “Mamma! Mamma!” Tur bija divi puisi no Kurskas, mēs viņus saucām par Kurskas lakstīgalām. Gāju modināt, bet viņš gulēja, uz lūpām siekalas. Pavisam jauniņi...”

“Diennaktīm ilgi stāvējām pie operāciju galda... Stāvu, bet rokas nolaižas. Dažreiz galva nokrīt tieši uz operējamā. Gulēt! Gulēt!

Gulēt! Mums pietūka kājas, nevarējām uzvilkt kirzas zābakus. Acis tā nogura, ka tās bija grūti aizvērt...

Manam karam ir trīs smaržas: asiņu, hloroforma un joda..."

"Ak! Kādas brūces... Plašas, dziļas, plēstas... Varēja sajukt prātā... Ložu, granātu, šāviņu šķembas galvā, zarnās – visā ķermenī, kopā ar metālu izņēmām no ķermeņa zaldātu pogas, šineļa, formas blūžu un ādas siksnu gabalus. Kādam zaldātam bija sašķaidītas krūtis, varēja redzēt sirdi... Tā vēl pukstēja, bet viņš mira... Pēdējo reizi pārsēju, bija grūti noturēties, lai nesāktu raudāt. Domāju – ātrāk pabeigt, ierauties kaut kur stūrītī un izraudāties. Bet viņš man saka: "Paldies, māsiņ..." – un iedod man mazu metāla priekšmetu. Es paskatījos – sakrustoti zobeni un šautene. "Kādēļ atdod?" es jautāju. "Mamma teica, ka šis talismans mani izglābs. Man to vairs nevajag. Varbūt tu būsi laimīgāka nekā es," viņš teica un pagriezās pret sienu.

Vakarā asinis ir matos, caur halātu izsūcas līdz ķermenim, tās ir cepurītēs un maskās. Melnas, staipīgas, sajauktas ar visu, kas ir cilvēkā. Ar urīnu, ar izkārnījumiem...

Citreiz kāds pasauc: "Māsiņ, man sāp kāja." Bet kājas vairs nav... Visvairāk man bija bail nest mirušos, vējiņš paceļ palagu, un viņš skatās uz mani. Es nevarēju nest, ja acis bija atvērtas, es tās aizvēru..."

"Atveda ievainoto... Guļ uz nestuvēm, viss vienos pārsējos, viņš bija ievainots galvā, tikai nedaudz varēja redzēt. Nedaudz. Es viņam laikam kaut ko atgādināju, viņš mani uzrunāja: "Larisa... Larisa... Loročka..." Laikam meiteni, kuru viņš mīlēja. Tas bija mans vārds, es zinu, ka nekad nebiju satikusi šo cilvēku, bet viņš mani sauca. Es piegāju, neko nesapratu, sāku pētīt. "Tu atnāci? Tu atnāci?" Es paņēmu viņa roku un pieliecos... "Es zināju, ka tu atnāksi..." Viņš kaut ko čukstēja, bet es nesapratu, ko viņš čukst. Es vēl tagad nevaru to mierīgi izstāstīt, kā atceros šo gadījumu, acīs saskrien asaras. "Es," viņš teica, "aizgāju uz fronti un nepaspēju tevi noskūpstīt. Noskūpsti mani..."

Es pārlietos un viņu noskūpstīju. Uz viņa vaiga parādījās asara, tā ietecēja pārsējos, noslēpās. Un viss. Viņš nomira...”

Par nāvi un nāves pārsteigumu

“Cilvēki negribēja mirt... Mēs atsaucāmies uz katru vaidu, katru kļiedzienu. Kāds ievainotais juta, ka viņš mirst, viņš pieķērās pie mana pleca, apskāva un nelaida vaļā. Viņam šķita – ja kāds būs blakus, ja blakus būs medmāsa, dzīvība viņu neatstās. Viņš lūdza: “Es gribu padzīvot vēl minūti. Es gribu padzīvot vēl divas minūtes...” Vieni mira nedzirdami, klusi, citi kļiedza: “Es negribu mirt!” Lamājās – pie velna... Viens pēkšņi sāka dziedāt... Dziedāja moldāvu dziesmu... Cilvēks mirst, bet viņš tik un tā nedomā, netic, ka viņš mirst. Bet es redzu, kā matos iespīd dzeltena gaisma, kā ēna vispirms pārslid pār seju, pēc tam pa apģērbu... Viņš guļ miris, bet sejā redzams pārsteigums, it kā viņš gulētu un domātu – es esmu miris? Vai tiešām es esmu miris?

Kamēr viņš dzird... Es līdz pēdējam mirklim saku, ka ne, vai tad var mirt. Skūpstu viņu un apskauju – ko tu, ko tu! Viņš jau ir miris, acis skatās griestos, bet es viņam vēl kaut ko čukstu... Mierinu... Uzvārdus es vairs neatceros, tie ir aizmirsušies, bet sejas ir palikušas...”

“Nes ievainotos... Viņi raud... Raud bezspēcības, nevis sāpju dēļ. Viņi pirmo dienu ir atvesti uz fronti, daži ne reizi nav izšāvuši. Viņiem nepaspēja izsniegt šautenes, tāpēc ka pirmajos gados šautenes bija zelta vērtas. Bet vāciešiem bija tanki, mīnmetēji, aviācija. Biedri krita, citi ņēma viņu šautenes. Granātas. Ar kailām rokām devās kaujā... Kā kautiņā...

Un uzskrēja virsū tankiem...”

“Kad viņi mira... Kā viņi skatījās... Kā viņi...”

“Mans pirmais ievainotais... Lode bija trāpījusi kaklā, viņš nodzīvoja dažas dienas, bet neko neteica...

Nogriež roku vai kāju, asiņu nav... Ir balta, tīra gaļa, asinis tek vēlāk. Es vēl tagad nevaru sagriezt vistu, ja gaļa ir balta un tīra. Mutē parādās sāļa garša...”

“Vācieši neņēma gūstā armijas sievietes... Uzreiz nošāva. Vai veda un rādīja saviem zaldātiem – re, nevis sievietes, bet kroples. Mēs vienmēr glabājām pie sevis divas patronas, divas – ja viena neizšauj.

Mūsu medmāsa nonāca gūstā... Nākamajā dienā mēs ieņēmām to sādžu, visur mētājās beigti zirgi, motocikli, bruņutransportieri. Mēs viņu atradām – acis izdurta, krūtis nogrieztas... Viņa bija uzsēdināta uz mieta... Sals, viņa bija balta, balta, visi mati sirmi. Viņai bija 19 gadi.

Viņas mugursomā mēs atradām vēstules no mājām un zaļu gumijas putniņu. Bērnu rotaļlietu...”

“Mēs atkāpāmies... Mūs bombardēja. Pirmajā gadā mēs atkāpāmies un atkāpāmies. Fašistu lidmašīnas lidoja zemu, zemu, dzinās pakaļ katram cilvēkam. Vienmēr šķita, ka man. Es skrienu... Es redzu un dzirdu, ka lidmašīna lido manā virzienā... Redzu lidotāju, viņa seju, un viņš redz meitenes... Sanitārais pajūgs... Šauj pa vezumiem un vēl smaida. Viņš tīksminās... Tik nekaunīgs un briesmīgs smaids... Un skaista seja...

Es nezturu... Es kliežu... Skrienu uz kukurūzu – viņš seko, skrienu uz mežu – viņš mani piespiež pie zemes. Jau krūmi... Ielecu mežā, kaut kādās vecās lapās. Man no bailēm asiņo deguns, es nezinu, vai es esmu dzīva vai neesmu. Nē, dzīva... Kopš tā laika es baidos no lidmašīnām. Tā vēl ir tālu, bet es jau baidos, es jau domāju tikai par to, kur tā lido, kur es varu paslēpties, kur ielīst, lai nebūtu jāredz un jādzird. Es joprojām neciešu lidmašīnu skaņu. Nelidoju...”

“Ak, meitenes...”

“Pirms kara es gribēju precēties... Ar savu mūzikas skolotāju. Traks stāsts. Es nopietni iemilējos... Un viņš... Bet mamma neļāva: “Tu vēl esi maza!!”

Drīz vien sākās karš. Es lūdzu nosūtīt mani uz fronti. Gri-
bēju aizbraukt no mājām, pieaugt. Mājās visi raudāja un posa mani
ceļam. Siltas zeķes, veļa...

Pirmo kritušo es ieraudzīju pirmajā dienā... Hospitalis atradās
skolā, tās pagalmā nejauši ielidoja šķemba un nāvīgi ievainoja mūsu
feldšeri. Un es nodomāju – laulībai es biju par mazu, bet karam ne...
Mana mīlā mamma...”

“Tikko apstājāties... Iekārtojam hospitali, atved ievainotos,
pēkšņi pavēle – evakuēties. Dažus ievainotos iekrāvām mašīnās,
citus – ne. Mašīnu nepietika. Mūs steidzināja: “Atstājiet! Brauciet
paši!” Es kārtojos, bet viņi skatās uz mani. Pavada ar acīm. Viņu
skatienā ir viss: samierināšanās, aizvainojums... Lūdz: “Brāļi! Māsi-
ņas! Neatstājiet mūs vāciešiem! Nošaujiet!” Tik skumji! Tik skumji!!
Kurš var piecelties, nāk mums līdzi. Ja nevar – guļ. Un tu nevienam
no viņiem vairs nevari palīdzēt, baidies pacelt acis... Es biju jauna,
raudāju, raudāju...”

Kad uzbrukām, mēs nevienu ievainoto neatstājām. Ņēmām
līdzi pat ievainotos vāciešus. Kādu laiku es ar viņiem strādāju. Pie-
radu, pārsēju, it kā nekas. Tad es atcerējos 1941. gadu, kā mēs atstā-
jām savus ievainotos un ko viņi... Ko vācieši ar viņiem... Mēs redzē-
jām... Šķita, ka es nekad pie viņiem neiešu... Bet no rīta es eju un
pārsienu...”

“Mēs glābām... Bet daudzi nožēloja, ka ir mediķi un var tikai
pārsiet, nevis iet ar ieročiem. Nešauj. Es atceros... Es atceros šo
sajūtu. Atceros, ka sniegā asins aromāts bija īpaši spēcīgs... Kritu-
šie... Viņi gulēja laukos. Putni izknāba viņiem acis, knābāja seju,
rokas. Ai, briesmīga dzīve...”

“Kara beigās... Es baidījos rakstīt uz mājām vēstules. Domāju, ka nerakstīšu, ja nu mani pēkšņi nogalina, tad mamma raudās, ka karš ir beidzies, bet es esmu kritusi pirms pašas Uzvaras. Nevienš par to nerunāja, bet visi par to domāja. Mēs jau jutām, ka drīz uzvarēsim. Jau sākās pavasaris.

Es pēkšņi ieraudzīju, ka debesis ir zilas...”

“Ko es atceros... Kas ir palicis atmiņā? Klusums, neparasts klusums palātās, kur gulēja smagi ievainotie... Vissmagākie... Viņi nesarunājās. Nevienu nesauca. Daudzi bija bezsamaņā. Visbiežāk gulēja un klusēja. Domāja. Skatījās kaut kur sāņus un domāja. Ja sauca, nedzirdēja.

Par ko viņi domāja?”

Par zirgiem un putniem

“Mēs braucām un braucām...”

Stacijā blakus stāvēja divi sastāvi... Viens ar ievainotajiem, otrs ar zirgiem. Pēkšņi sākās uzlidojums. Sastāvi aizdegās... Mēs atvērām durvis, glābām ievainotos, lai viņi ietu prom, bet viņi visi metās glābt degošos zirgus. Kad kliec ievainoti cilvēki, tas ir briesmīgi, bet nav nekā briesmīgāka, ja zviedz ievainoti zirgi. Viņi nav vainīgi, viņi neatbild par cilvēku rīcību. Nevienš neskrēja uz mežu, visi metās glābt zirgus. Visi, kuri varēja. Visi!

Es gribu teikt... Es gribu teikt, ka fašistu lidmašīnas lidoja līdz ar zemi. Zemu, zemu. Pēc tam es domāju – vācu lidotāji visu redzēja, vai tiešām viņiem nebija kauns? Ko viņi domāja...”

“Es atceros kādu gadījumu... Mēs aizgājām uz ciematu, bet tur pie meža gulēja nogalināti partizāni. Es nespēju izstāstīt, kas ar viņiem bija izdarīts, sirds neizturēs. Viņi bija sagriezti gabaliņos...”

Zarnas izgāztas kā cūkām... Viņi gulēja... Netālu ganijās zirgi. Varēja redzēt, ka tie ir partizānu zirgi, pat ar sedliem. Nebija skaidrs, vai viņi bija aizbēguši no vāciešiem un atgriezušies vai arī viņus nepaspēja aizvest. Zirgi nebija tālu aizgājuši. Zāles bija daudz. Un atkal doma – kā cilvēki to darija zirgu klātbūtnē? Dzīvnieku klātbūtnē. Zirgi uz viņiem skatījās...”

“Dega lauks un mežs... Pļava dūmoja. Es redzēju sadegušas govīs ar suņus... Neierasts aromāts. Svešs. Es redzēju... Sadegušas mucas ar tomātiem, ar kāpostiem. Dega putni. Zirgi... Daudz... Uz ceļiem bieži mētājās kaut kas melns. Pie šī aromāta arī bija jāpierod...”

Toreiz es sapratu, ka degt var viss... Pat asinis deg...”

“Bombardēšanas laikā pie mums atnāca kaza. Apgūlās mums blakus. Vienkārši gulēja blakus un blēja. Bombardēšana beidzās, viņa nāca mums līdzī un spiedās pie cilvēkiem, dzīvniekam arī bija bail. Aizgājām līdz sādžai un teicām kādai sievietei: “Paņemiet, žēl.” Gribējās izglābt...”

“Manā palātā gulēja divi... Vācietis un apdedzis mūsu tankists. Es iegāju pie viņiem:

– Kā jūs jūtaties?

– Es jūtos labi, – atbildēja tankists. – Bet viņam ir slikti.

– Viņš taču ir fašists...

– Nē, man ir labi, bet viņam ir slikti.

Nu viņi bija cilvēki, nevis ienaidnieki, vienkārši blakus gulēja divi ievainoti cilvēki. Starp viņiem parādījās kaut kas cilvēcisks. Es vairākas reizes vēroju, cik ātri tas notika...”

“Kā tas... Nu kā... Atceraties... Vēlā rudenī lidoja putni... Gari, gari kāši. Šāva mūsu artilērija, šāva vācu artilērija, bet putni lidoja. Kā viņiem uzkliegt? Kā viņus brīdināt: “Šeit nelidojiet! Te šauj!” Kā?! Putni krita, krita zemē...”

“Pie mums uz pārsiešanu atveda esesiešus. Esesiešu virsniekus. Pie manis pienāca medmāsa:

- Kā mēs viņus pārsiesim? Rausim vai siesim normāli?
- Normāli. Viņi ir ievainoti...

Mēs viņus normāli pārsējām. Divi vēlāk aizbēga. Viņus noķēra, lai viņi vēlreiz neaizbēgtu, es viņu apakšbiksēm nogriezu podziņas...”

“Kad man pateica... Lūk, šie vārdi: “Karš ir beidzies!” Es apsēdos uz sterilā galda. Mēs ar ārstu sarunājām – kad paziņos par kara beigām, mēs apsēdīsimies uz sterilā galda. Izdarīsim kaut ko tādu neticamu. Es nevienu nelaidu pie galda, nelaidu ne tuvumā. Man bija cimdi, man bija maska, man bija sterils halāts, es pati visiem padevu vajadzīgo: tamponus, instrumentus... Bet tad es apsēdos uz šī galda...

Par ko mēs sapņojām? Vispirms, protams, uzvarēt, pēc tam – palikt dzīvai. Viena: “Kad beigsies karš, es dzemdēšu daudz bērnu.” Cita: “Es iestāšos institūtā.” Vēl kāda: “Es nenākšu ārā no frizētavas. Sākšu skaisti ģērbties, kopt sevi.” Vai: “Nopirkšu labas smaržas. Nopirkšu šallīti un piespraudīti.”

Pēkšņi šis laiks pienāca. Un visas aplkusa...”

“Atkarojām sādžu... Meklējam, kur ir ūdens. Ieejam pagalmā, kurā pamanījām akas vindu. Akas vindu ar kokgriezumiem... Pagalmā gulēja nošauts saimnieks... Viņam blakus sēdēja suns. Ieraudzīja mūs, sāka smilkstēt. Mēs uzreiz nesapratām, ka viņš mūs sauc. Ved uz māju... Mēs sekojām sunim. Uz sliekšņa gulēja sieva un trīs bērni...

Suns apsēdās viņiem blakus un sāka smilkstēt. Raudāt. Kā cilvēks...”

“Mēs iegājām mūsu ciematos... Tur bija tikai krāsnis, un viss. Tikai krāsnis! Ukrainā mēs atbrīvojām vietas, kur nekas nebija palicis,

auga tikai arbūzi, cilvēki ēda tikai arbūzus, viņiem nekā cita nebija. Viņi mūs sagaidīja un nesa arbūzus... Ziedu vietā...

Es atgriezos mājās. Zemnicā māte, trīs bērni, suns ēda vārītas balodenes. Uzvārīja balodenes, ēda paši un deva sunim. Un viņš ēda... Pirms kara mums bija daudz lakstīgalu, pēc kara divus gadus neviens tās nedzirdēja, visa zeme bija izārdīta, kā saka, atrasti veci mēsli. Zemi uzara. Lakstīgalas parādījās tikai pēc trim gadiem. Kur tās bija? Neviens nezina. Savā vietā viņas atgriezās pēc trim gadiem.

Cilvēki uzbūvēja mājas, tad atlidoja lakstīgalas..."

"Kad ieraugu lauku puķes, atceros karu. Tad mēs neplūcām puķes. Ja plūcām, tikai tad, kad kādu apglabāja... Kad atvadījāmies..."

"Ak, meitenes, cik tas ir nelietīgs... Šis karš... Pieminēsim mūsu draudzenes..."

"Tā nebiju es..."

Ko es visvairāk atceros?

Atceros klusu, neizpratnes pilnu cilvēka balsi. Cilvēks bija pārsteigts pats par sevi, par to, kas ar viņu ir noticis. Pagātne izzuda, apžilbināja kā karsts viesulis un pazuda, bet viņš palika. Palika ierastajā dzīvē. Viss bija parasts, izņemot viņa atmiņas. Es arī kļuvu par liecinieci. Liecinieci tam, ko cilvēki atceras un kā atceras, par ko viņi runā, bet ko cenšas aizmirst vai aizbīdīt vistālākajā atmiņas stūrī. Aizsegt. Kā viņi izmisīgi meklēja vārdus, bet gribēja atjaunot zudušo, cerot, ka pēc laika spēš saprast lietas būtību. Ieraudzīt un saprast to, ko toreiz neredzēja un nesaprata. Tur. Viņi pētīja paši sevi, atkal satikās ar sevi. Visbiežāk tie jau bija divi cilvēki – tas un

šis cilvēks, jaunais un vecais. Cilvēks karā un cilvēks pēc kara. Ilgi pēc kara. Mani visu laiku nepamet sajūta, ka es vienlaikus dzirdu divas balsis...

Turpat Maskavā es Uzvaras dienā satiku Olgu Jakovļevnu Omeļčenko. Visas sievietes bija vasarīgās kleitās, gaišos lakatiņos, bet viņa – armijas formā un beretē. Gara un spēcīga. Viņa nerunāja un neraudāja. Visu laiku klusēja, bet tā bija īpaša klusēšana, tā pateica daudz vairāk nekā vārdi. Viņa visu laiku it kā runāja ar sevi. Viņai nevienu nevajadzēja.

Mēs iepazīnāmies, pēc tam es aizbraucu pie viņas uz Polocku.

Man pavērās vēl viena kara lappuse, kas pārspēja jebkuru fantāziju...

Strēlnieku rotas sanitārā instruktore Olga Jakovļevna Omeļčenko:

“Mammas talismans... Mamma gribēja, lai es evakuētos kopā ar viņu. Mamma zināja, ka es raujos uz fronti, un piesēja mani pie pajūga, kas veda mūsu mantas. Es klusām sevi atsēju un aizgāju, man pie rokas palika virves gabals...

Visi brauc... Bēg... Kur iet? Kā nokļūt līdz frontei? Pa ceļam es satiku meiteņu grupu. Viena no viņām teica: “Te netālu dzīvo mana mamma, ejam pie manis.” Mēs atnācām naktī, pieklauvējām. Durvis atvēra meitenes māte, apskatīja mūs, bet mēs bijām netīras, noskrandušas, un pavēlēja: “Palieciet ārā!” Mēs stāvējām. Viņa atvilka miljonus čuguna katlus, paņēma visu mūs apģērbu. Mēs izmazgājām matus ar pelniem (ziepju vairs nebija) un uzlīdām uz krāsns, es aizmiglu dziļā miegā. No rīta meitenes māte uzvārija kāpostu zupu, izcepa maizi no klijām un kartupeļiem. Cik garšīga mums šķita šī maize, un zupa bija tik salda! Mēs tur palikām četras dienas, viņa mūs baroja. Deva nelielas porcijas, jo baidījās, ka mēs pārēdīsimies un nomirsim. Piektajā dienā viņa mums teica: “Ejiet!” Pirms tam atnāca kaimiņiene, mēs sēdējām uz krāsns. Māte mums ar pirkstu rādīja, lai klusējam. Pat kaimiņiem viņa neatzinās, ka meita ir mājās,

visi zināja, ka viņas meita ir frontē. Tā bija viņas vienīgā meita, bet māte viņu nežēloja, nevarēja piedot kaunu, ka meita ir atgriezusies. Nekaro.

Naktī viņa mūs pamodināja, iedeva sainīšus ar ēdienu. Katru apskāva un katrai pateica: “Ejiet!”

- Vai viņa nemēģināja aizkavēt savu meitu?

- Nē, viņa noskūpstīja meitu un teica: “Tēvs karo, ej tu arī karot!”

Pa ceļam šī meitene izstāstīja, ka ir medmāsa, ka viņa nokļuva ielenkumā...

Es ilgi klīdu pa dažādām vietām un beidzot nonācu Tambovā, iekārtojos darbā hospitālī. Tur bija labi, es pēc badošanās pieņēmos svarā, kļuvu apaļīga. Kad man palika 16 gadi, man pateica, ka es kā visas medmāsas un ārsti varu nodot asinis. Es sāku nodot asinis katru mēnesi. Hospitālī nemitīgi vajadzēja simtiem litru, asiņu trūka. Vienā reizē es nodevu puslitru asiņu, puslitru divreiz mēnesī. Saņēmu donora pārtiku: kilogramu cukura, kilogramu mannas, kilogramu desas, lai atjaunotu spēkus. Es draudzējos ar auklīti Ņuras tanti, viņai bija septiņi bērni, bet vīrs krita kara sākumā. Vecākajam dēlam bija 11 gadi, viņš gāja pēc produktiem un pazaudēja kartītes, es viņiem atdevu savu donora pārtiku. Reiz ārsts man teica: “Uzrakstīsim adresi, varbūt atradīsies tas, kuram pārlies tavas asinis.” Mēs uzrakstījām adresi un piestiprinājām zīmīti pie pudelītes.

Pēc kāda laika, apmēram pēc diviem mēnešiem, es nodevu dežūru un gāju gulēt. Mani pamodināja:

- Celies! Celies, pie tevis atbraucis brālis.

- Kāds brālis? Man nav brāļa.

Mūsu kopmītnes bija augšējā stāvā, es nokāpu lejā, skatos – stāvs jauns un skaists leitnants. Jautāju:

- Kurš meklēja Omeļčenko?

Viņš atbildēja:

- Es saucu. – Un parādīja man zīmīti, ko mēs ar ārstu uzrakstījām. – Lūk, es esmu tavs asinsbrālis...

Viņš man atveda divus ābolus, maisiņu ar konfektēm – toreiz konfektes nekur nevarēja nopirkt. Ak dievs! Cik tās konfektes bija garšīgas! Es aizgāju pie hospitāļa priekšnieka: “Brālis atbrauca!” Man iedeva brīvdienu. Viņš aicināja: “Ejam uz teātri!” Es vēl ne reizi nebiju bijusi teātrī, bet tagad biju un vēl kopā ar puisī. Puisis bija skaists. Virsnieks!

Pēc dažām dienām viņš aizbrauca, viņu sūtīja uz Voronežas fronti. Kad viņš atnāca atvadīties, es atvēru logu un pamāju viņam ar roku. Brīvdienu man nedeja, bija atvesti daudzi ievainotie.

Neviens man nerakstīja, es pat nevarēju iedomāties, kā tas ir – saņemt vēstuli. Pēkšņi man iedeva trijstūrīti, es to atvēru, bet tur bija rakstīts: “Jūsu draugs ložmetējnieku vada komandieris... kritis varoņa nāvē...” Tas bija mans asinsbrālis. Viņš bija no bērnuma, šī laikam bija vienīgā adrese, kas viņam bija. Mana adrese... Aizbraucot viņš ļoti lūdza, lai es palieku šajā hospitālī, lai pēc kara viņš vieglāk varētu mani atrast. “Karā,” viņš baidījās, “var viegli pazust.” Pēc mēneša es saņēmu vēstuli, ka viņš ir kritis... Man palika bail. Sirds salēcās... Es nolēmu izmantot visus spēkus, lai nokļūtu frontē un atriebtu savas asinis, es zināju, ka kaut kur ir izlietas manas asinis...

Nokļūt frontē nav nemaz tik viegli. Es uzrakstīju hospitāļa priekšniekam trīs ziņojumus, bet ceturto reizi ierados uz pieņemšanu:

- Ja jūs mani nelaidīsiet uz fronti, es aizbēgšu.

- Nu labi. Es tevi norīkošu, ja tu esi tik spītīga.

Protams, visbriesmīgākā bija pirmā kauja. Tāpēc, ka es vēl neko nezināju... Debesis dunēja, zeme dunēja, šķita, ka sirds pārsprāgs, ka āda tūlīt pārplīsīs. Es nedomāju, ka zeme var brāksšķēt. Viss brāksšķēja, viss dunēja. Šūpojās... Visa zeme... Es vienkārši nevarēju... Kā lai es to visu pārdzīvoju... Es domāju, ka neizturēšu. Man bija bail, un tad es nolēmu – lai nenobītos, es paņēmu savu komjaunatnes biedra karti, iemērcu to ievainotā asinīs, ieliku kabatiņā pie sirds un to aizpogāju. Tā es devu sev zvērestu, ka izturēšu un, galvenais,

nenobīšos. Ja es nobītos pirmajā kaujā, es vairs nevarētu paspert ne soli. Mani aizvestu no ugunsliņijas un aizsūtītu uz sanitāro bataljonu. Bet es gribēju būt ugunsliņijā, gribēju ieraudzīt kaut viena fašista seju... Pati... Mēs uzbrukām, gājām pa zāli, tā bija mums līdz viduklim. Tur jau vairākus gadus nebija sēts. Bija grūti iet. Tas bija Kurskas lokā...

Pēc kaujas mani izsauca štāba priekšnieks. Sagrauta būdiņa, tur nekā nebija. Viens krēsls un viņš. Mani nosēdināja uz šī krēsla:

- Skatos uz tevi un domāju, kas tev lika list tajā peklē. Nogalinās kā mušu. Tas taču ir karš! Elle! Es tevi pārceļšu uz sanitāro daļu. Labi, ja tevi nogalinās, bet ja tu paliksi bez acīm vai rokām? Vai tu par to esi padomājusi?

Bet es atbildēju:

- Biedri pulkvedī, es esmu padomājusi. Es lūdzu tikai vienu – atstājiet mani rotā!

- Labi, ej! – viņš man tā uzkliedza, ka es pat nobijos. Un pagriezās pret logu...

Kaujas bija smagas. Es biju tuvcīņā... Tas bija šausmīgi... Tas nav domāts cilvēkam... Sit, dur ar durkli, viens otru žņaudz. Lauž kaulus. Skan troksnis, kliegzieni. Vaidi. Un šie krakšķi... Šie krakšķi! Tos nevar aizmirst. Krakšķēja kauli... Tu dzirdi, kā krakšķ galvaskauss. Tas sadalās... Arī karā tas bija šausmīgi, tur nebija nekā cilvēciska. Ja man teiks, ka karā nav briesmīgi, es neticēšu. Vācieši pieceļas un nāk, viņiem vienmēr ir līdz elkoņiem uzrotītas piedurknes, pēc piecām desmit minūtēm būs uzbrukums. Tevi sāk kratīt drebuļi. Drudzis. Tā ir līdz pirmajam šāvienam... Bet pēc tam... Kad dzirdi komandu, vairs neko neatceries, celies kopā ar visiem un skrien. Un vairs nedomā par bailēm. Nākamajā dienā tu vairs neguli, tev jau ir bail. Tu visu atceries, visus sīkumus, tu sāk apjēgt, ka tevi varēja nogalināt, un tad tevi pārņem briesmīgas bailes. Uzreiz pēc uzbrukuma nevaļag skatīties sejas, tās ir pavisam citas sejas, ne tādas kā parastiem cilvēkiem. Viņi paši arī nevar cits uz citu paskatīties.

Nevar paskatīties pat uz kokiem. Ja tu pieej, viņš: “Ej prom! Ej...” Es nevaru izteikt, kas tas ir. Šķiet, ka visi ir nedaudz jukuši, pavīd kaut kas dzīvniecisks. Labāk to neredzēt. Es vēl joprojām nevaru noticēt, ka paliku dzīva. Dzīva... ievainota un kontuzēta, bet dzīva, neticu...

Aizveru acis un atkal visu redzu...

Šaviņš trāpīja municijas noliktavā, tā sāka degt. Zaldāts stāvēja blakus, sargāja, viņš apdega. Tas bija melns gaļas gabals... Viņš tikai lēkāja... Lēkāja vienā vietā... Visi skatījās no ierakumiem, neviens neizkustējās no vietas, visi bija apjukuši. Es paķēru palagu, pieskrēju, apsedzu zaldātu un apgūlos viņam blakus. Piespiedu viņu pie zemes. Zeme ir auksta... Lūk, tā... Viņš mētājās, kamēr pārsprāga sirds, un tad apklusa...

Es biju vienās asinīs... Pienāca kāds no vecajiem zaldātiem, apskāva, dzirdu – saka: “Karš beigsies, ja viņa paliks dzīva, viņa vairs nebūs cilvēks, viņai ir beigas.” Es pieredzēju tādas šausmas, izturēt to tādā vecumā nav iespējams! Mani kratīja drebuļi, it kā būtu sākusies lēkme, mani aizveda uz zemnīcu. Nevarēju nostāvēt... Trīcēju, it kā caur mani plūstu strāva... Neizstāstāmas sajūtas...

Atkal sākās kauja... Pie Sevskas vācieši mums uzbruka septiņas astoņas reizes dienā. Es vēl tajā dienā iznesu ievainotos ar ieročiem. Pierāpoju pie pēdējā, bet viņa roka bija pavisam sašķaidīta. Karājās tikai skrandas... Dzīslas... Viss vienās asinīs... Roka bija steidzami jānogriež, lai varētu to pārsiet. Citādi nevarēja. Man nebija ne naža, ne šķēru. Soma sitās pret sāniem, viss bija izkritis. Ko darīt? Es grauzu mīkstumu ar zobiem. Pārgrauzu un pārsēju... Sienu, bet ievainotais saka: “Ātrāk, māsa! Es vēl pakarošu.” Viņš murgoja...

Pēc dažām dienām, kad mums uzbruka tanki, divi nobijās. Viņi aizbēga... Un visa ķēde izjuka... Krita daudzi mūsu biedri. Ievainotie, kurus es biju ievilkusi sprādziena izrautajā bedrē, nokļuva gūstā. Pēc viņiem bija jāatbrauc mašīnai... Kad divi aizbēga, sākās panika. Un ievainotos pameta. Mēs pēc tam atgriezāmies tajā vietā, kur viņi gulēja – dažs ar izdurtām acīm, cits ar uzšķērstu vēderu... Kad es to

ieraudziju, vienas nakts laikā paliku melna kā zeme. Es viņus savācu vienā vietā... Es... Mani pārņēma briesmīgas bailes...

No rīta bataljonu nostādīja ierindā, izveda tos gļēvuļus un nostādīja. Nolasīja spriedumu par nošaušanu. Vajadzēja septiņus cilvēkus, lai izpildītu sodu. Iznāca trīs cilvēki, pārējie stāvēja. Es paņēmu automātu un izgāju. Kā es izgāju... Meitene... Visi man sekoja... Viņiem nedrīkstēja piedot. Viņu dēļ krita tādi puīši!

Mēs izpildījām sodu... Es nolaidu automātu, un mani pārņēma bailes. Es piegāju pie viņiem... Viņi gulēja... Viens no viņiem smaidīja...

Es nezinu, vai es tagad viņiem piedotu. To es nevaru pateikt... Es nemelošu. Dažreiz gribu paraudāt. Nesanāk...

Karā es visu aizmirsu. Savu agrāko dzīvi. Visu... Arī mīlestību...

Manī iemīlējās izlūku rotas komandieris. Ar saviem zaldātiem sūtīja zīmītes. Reiz es aizgāju ar viņu uz satikšanos. “Nē,” es teicu. “Es mīlu cilvēku, kurš jau sen ir miris.” Viņš pienāca man klāt, ieskatījās tieši acīs, pagriezās un aizgāja. Šāva, bet viņš gāja un pat nepieliecās... Pēc tam – tas notika jau Ukrainā – mēs atbrivojām lielu ciemu. Es domāju: “Pastaigāšos, paskatīšos.” Laiks bija labs, baltas mājas. Aiz ciema bija kapi, svaigi rakta zeme... Tur bija apglabāti tie, kuri krita kaujā par šo ciemu. Es nezinu, kas mani vilka uz to pusi. Uz dēliša bija fotogrāfija un uzvārds. Pie katra kapiņa... Pēkšņi skatos – pazīstama seja... Izlūku rotas komandieris, kurš man atzinās mīlestībā. Un viņa uzvārds... Es sajutos nelāgi. Mani pārņēma spēcīgas bailes... it kā viņš mani redzētu, it kā viņš būtu dzīvs... Tajā brīdī pie kapa pienāca viņa rotas puīši. Viņi visi mani pazina, viņi nesa man zīmītes. Nevienš nepaskatījās uz manu pusi, it kā manis tur nebūtu. Es biju neredzama. Vēlāk, kad es viņus satiku, man šķita... Tā es domāju... Viņi gribēja, lai es arī ietu bojā. Viņiem bija grūti redzēt, ka esmu dzīva... Es to jutu... It kā es būtu viņiem kaut ko nodarījusi... Un viņam...

Es atgriezos no kara un smagi saslimu. Ilgi dzīvoju pa slimnīcām, kamēr nokļuvu pie veca profesora. Viņš sāka mani ārstēt... Ārstēja vairāk ar vārdiem nekā ar zālēm, viņš man izskaidroja manu slimību. Ja es būtu aizgājusi uz fronti 18-19 gadu vecumā, organisms jau būtu nobriedis, bet es aizgāju 16 gadu vecumā, es biju ļoti jauna, un karš mani spēcīgi traumēja. "Protams, zāles – tā ir viena lieta," viņš skaidroja, "tās jūs apārstēs, bet, ja gribat atjaunot veselību, gribat dzīvot, es jums iesaku apprecēties un dzemdēt pēc iespējas vairāk bērnu. Tikai tas jūs var glābt. Pēc katra bērna organisms atdzims."

- Cik jums bija gadu?

- Kad beidzās karš, man bija 20 gadi. Protams, es vēl nedomāju precēties.

- Kāpēc?

- Es jutos ļoti nogurusi, daudz vecāka par saviem vienaudžiem, pat veca. Draudzenes dejoja, izklaidējās, bet es nevarēju, es skatījos uz pasauli ar vecām acīm. No citas pasaules... Vecene! Man pievērsa uzmanību jauni puīši. Puikas. Bet viņi neredzēja manu dvēseli, to, kas tajā notika. Es jums izstāstīju par vienu dienu... Par kaujām pie Sevskas. Tikai viena diena... Pēc tam naktī man no ausīm tecēja asinis. No rīta pamodos kā pēc smagas slimības. Spilvens bija asiņains...

Bet hospitālī? Operāciju telpā aiz aizslietņa atradās liela sile, kurā mēs likām nogrieztās rokas un kājas... No ugunsliņijas atbrauca kapteinis, atveda ievainotu biedru. Es nezinu, kā viņš tur nokļuva, bet kapteinis ieraudzīja šo sili... un noģība.

Es varu atcerēties un atcerēties. Neapstājoties... Kas ir galvenais?

Es atceros kara skaņas. Visapkārt viss dunēja, grabēja, krakšķēja no uguns... Karā cilvēka dvēsele noveco. Pēc kara es vairs nekad nebiju jauna... Tas ir galvenais. Mana doma...

- Vai jūs apprecējāties?

- Apprecējos. Dzemdēju un izaudzināju piecus dēlus. Piecus zēnus. Meitenes Dievs man nedeva. Mani pārsteidza tas, ka pēc

visām bailēm un šausmām es spēju dzemdēt skaistus bērnus. Es esmu laba mamma un laba vecmāmiņa.

Tagad es atceros visu, un man šķiet, ka tā nebiju es, bet kāda cita meitene...”

Es atgriezos mājās, atvedu četras kasetes (divas sarunu dienas) par “vēl vienu karu”, mani pārņēma dalītas jūtas – šausmas un bai-les, neizpratne un sajūsma. Ziņkārība un apjukums, maigums. Mājās es dažas epizodes izstāstīju draugiem. Es to negaidīju, bet visi reaģēja vienādi: “Tas ir pārāk briesmīgi. Kā viņa to izturēja? Nesajuka prātā?” Vai arī: “Mēs esam pieraduši lasīt par citu karu. Tajā karā ir novilkta precīza robeža: viņi-mēs, ļaunais-labais. Bet šeit?” Visu acīs es redzēju asaras, un visi aizdomājās. Laikam par to pašu, par ko domāju es. Uz zemes ir bijuši tūkstošiem karu (nesen izlasīju, ka ir bijuši vairāk nekā trīs tūkstoši lielu un mazu karu), bet karš joprojām ir un paliek viens no galvenajiem cilvēka noslēpumiem. Nekas nav mainījies. Es mēģinu samazināt dižo vēsturi līdz cilvēkam, lai kaut ko saprastu. Atrastu vārdus. Bet šajā šķietami nelielajā un pārredzamajā teritorijā – viena cilvēka dvēselē – viss kļūst vēl nesaprotamāks un neprognozējamāks nekā vēsturē. Tāpēc, ka es redzu dzīvas asaras, dzīvas jūtas. Dzīvu cilvēku sejas, kurām sarunas laikā pārskrien sāpju un baiļu ēnas. Dažreiz manī iezogas savērniecisks minējums par tik tikko manāmo cilvēku ciešanu skaistumu. Tad es nobīstos pati no sevis...

Ir tikai viens ceļš – iemīlēt cilvēku. Saprast viņu ar mīlestību.

“Es vēl tagad atceros šīs acis...”

Meklējumi turpinās... Šoreiz man nav tālu jābrauc...

Iela, kur es Minskā dzīvoju, ir nosaukta Padomju Savienības varoņa Vasilija Zaharoviča Korža vārdā. Viņš bija pilsoņu kara

dalībnieks, Spānijas kara varonis un partizānu brigādes komandieris Lielajā Tēvijas karā. Katrs baltkrievs vismaz skolā ir lasījis grāmatu par viņu vai redzējis filmu. Baltkrievu leģenda. Simtiem reižu redzot viņa vārdu uz aploksnēm un telegrammu veidlapām, es nekad nedomāju par viņu kā par reālu cilvēku. Mīts jau sen bija nomainījis dzīvu cilvēku. Kļūvis par viņa dubultnieku. Šoreiz es gāju pa zināmo ielu ar jaunām sajūtām – pusstundas brauciens ar trolejbusu uz otru pilsētas galu, un es satikšu viņa meitas – abas karoja frontē –, satikšu viņa sievu. Manu acu priekšā leģenda atdzims un pārvērtīsies par cilvēka dzīvi, nolaidīsies uz zemes. Lielais kļūs mazs. Kaut gan man patīk skatīties uz debesīm vai jūru, bet smilšu graudiņš mikroskopā mani aizrauj vairāk. Viena piliena pasaule. Tā lielā un neticamā dzīve, ko es tur atklāju. Kā lai nosauc mazo par mazu, bet lielo par lielu, ja gan viens, gan otrs ir tik bezgalīgi? Es jau sen tos neatšķiru. Man viens cilvēks – tas ir daudz. Viņā ir viss – var apmaldīties.

Atrodu vajadzīgo adresi, tā atkal ir masīva un lempīga daudzstāvu ēka. Trešā ieeja, liftā nospiežu septītā stāva taustiņu...

Durvis atver jaunākā māsa Zinaīda Vasiļjeva. Tās pašas plātās, tumšās uzacis un spītīgi atklātais skatiens kā tēvam fotogrāfijās.

– Mēs visi sapulcējamies. No rīta māsa Oļā atbrauca no Maskavas. Viņa tur dzīvo. Pasniedz Patrīsa Lumumbas vārdā nosauktajā universitātē³⁵. Mūsu mamma arī ir šeit. Mēs satikāties, pateicoties jums.

Abas māsas Oļga Vasiļjeva un Zinaīda Vasiļjeva Koržas bija sanitārās instruktora kavalērijas eskadronos. Abas sēž blakus un skatās uz māti Feodosiju Aleksejevu.

³⁵ Mūsdienās Krievijas Tautu draudzības universitāte (*Российский университет дружбы народов*). Patrīsa Lumumbas (*Patrice Lumumba*, 1925–1961), pirmā Kongo Demokrātiskās Republikas premjerministra un Āfrikas tautu nacionālās atbrīvošanās kustības simbola, vārdā tā bija nosaukta no 1961. līdz 1992. gadam. Universitātē studēja studenti no Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas. (Red. piez.)

Viņa arī sāka:

- Viss dega... Mums lika evakuēties... Ilgi braucām. Aizbraucām līdz Staļingradas apgabalam. Sievietes ar bērniem virzījās uz aizmuguri, bet vīrieši brauca no turienes. Kombainieri, traktoristi, visi brauca. Veselām mašīnām. Atceros, viens piecēlās kājās un kliecēja: "Māmiņas, māsiņas! Brauciet uz aizmuguri, novāciet graudus, lai mēs uzvarētu ienaidnieku!" Viņi visi noņēma cepures un skatījās uz mums. Bet mēs bijām paspējušas paņemt līdzī tikai savus bērnus. Turam tos. Kāda uz rokām, citas pie rokas. Viņš lūdza: "Māmiņas, māsiņas! Brauciet uz aizmuguri, novāciet graudus..."

Mūsu sarunas laikā viņa vairs neteiks ne vārda. Bet meitas dažreiz mierinot klusi noglāstīs viņas rokas.

Zinaīda Vasiļjeva:

- Mēs dzīvojām Pinskā... Man bija 14, Oļai – 16, bet brālim Ļoņam – 13 gadi. Oļu mēs tieši tajās dienās nosūtījām uz bērnu sanatoriju, tēvs kopā ar mums gribēja braukt uz laukiem. Pie radiņkiem... Tajā naktī viņa faktiski mājās nebija. Viņš strādāja partijas apgabala komitejā. Naktī tēvu izsauca, viņš atgriezās mājās tikai no rīta. Ieskrēja virtuvē, kaut ko uzkoda un teica:

- Bērni, ir sācies karš. Nekur neejiet! Gaidiet mani!

Naktī mēs aizbraucām. Tēvam visdārgākā piemiņa no Spānijas bija medību bise, ļoti skaista, ar patronsomu. Tas bija apbalvojums par drosmi. Viņš pameta bisi brālim:

- Tagad tu esi galvenais, tu esi vīrietis, tev ir jāsargā mamma un māsiņas...

Šo bisi mēs sargājām visu karalaiku. Visas mūsu labās lietas mēs pārdevām vai apmainījām pret maizi, bet bisi sargājām. Nevarējām no tās šķirties. Mums tā bija piemiņa no tēva. Vēl viņš uzmeta uz mašīnas lielu apmetni, tas bija viņa vissiltākais apģērba gabals.

Stacijā pārsēdāmies vilcienā, bet pirms Gomeļas nokļuvām spēcīgā apšaudē. Komanda: "Ārā no vagoniem, slēpties krūmos!" Kad

apšaude beidzās... Vispirms bija klusums, pēc tam atskanēja kliegzieni... Visi skrēja... Mamma ar brāli paspēja ielēkt vagonā, bet es paliku. Ļoti nobijos... Ļoti! Es nekad nebiju palikusi viena. Bet nu – viena. Man šķiet, es uz kādu laiku zaudēju valodu... Kļuva mēma... Kāds man kaut ko jautāja, bet es klusēju... Pēc tam pieķēros kādai sievietei, palīdzēju viņai pārsiet ievainotos – viņa bija ārste. Viņu sauca biedrene kapteinis. Tālāk es braucu kopā ar viņas sanitāro daļu. Viņi mani apmīloja, pabaroja, bet ātri attapās:

- Cik tev gadu?

Es sapratu – ja pateikšu taisnību, mani aizsūtīs uz kādu bērnu namu. To es ātri apjēdzu. Es vairs negribēju zaudēt šos spēcīgos cilvēkus. Es gribēju karot tāpat kā viņi. Mūs visu laiku pārliecināja, tēvs arī teica, ka mēs karosim citas valsts teritorijā, ka tas nebūs ilgi un karš drīz beigsies ar uzvaru. Kā tad bez manis? Tā es toreiz domāju. Es pateicu, ka man ir 16 gadi, un mani atstāja. Drīz vien nosūtīja uz kursiem. Tur es mācījos apmēram četrus mēnešus. Mācījos un visu laiku rūpējos par ievainotajiem. Pieradu pie kara... Protams, bija jāpierod... Mācījos nevis skolā, bet turpat, sanitārajā bataljonā. Mēs atkāpāmies un vedām ievainotos līdzi.

Mēs negājām pa ceļiem – ceļus bombardēja, apšaudīja. Mēs gājām pa purviem, pa ceļmalām. Gājām nesaskaņoti. Dažādas daļas. Kaut kur koncentrējāmies, tātad kaut kur notika kaujas. Tā mēs gājām, gājām un gājām. Gājām pa laukiem. Kāda tur raža! Gājām un mīdījām rudzus. Togad bija lieliska raža, labība bija izaugusi gara jo gara. Zaļa zāle, saule, bet guļ kritušie, asinis... Nogalināti cilvēki un dzīvnieki... Tā mēs aizgājām līdz Rostovai. Tur mani uzlidojumā ievainoja. Atguvu samaņu vilcienā, dzirdu – pavecs zaldāts ukraiņis bar jauno: "Tava sieva dzemdībās tā neraudāja, kā tu raudi." Kad ieraudzīja, ka es esmu atvērusi acis, teica: "Pakliedz, mīļā, pakliedz! Tev kļūs vieglāk. Tu drīksti." Es atcerējos mammu un sāku raudāt...

Pēc hospitāļa man pienācās atvaļinājums, un es mēģināju sameklēt savu mammu. Bet mamma meklēja mani, un māsa Oļa

meklēja mūs. Kāds brīnums! Mēs atradāmies ar Maskavas paziņu palīdzību. Visi uzrakstijām uz viņu adresi un atradāmies. Brīnums! Mamma dzīvoja pie Staļingradas kolhozā. Es aizbraucu uz turieni.

Tās bija 1941. gada beigas...

Kā viņi dzīvoja? Brālis strādāja ar traktoru, vēl pavisam bērns, 13 gadi. Sākumā viņš bija piekabju āķētājs, kad visi traktoristi aizgāja uz fronti, kļuva par traktoristu. Strādāja dienu un nakti. Mamma gāja aiz traktora vai sēdēja blakus, viņa baidījās, ka brālis aizmigs un nokritīs. Viņi abi gulēja kādā mājā uz grīdas... Neizģērbušies, citādi nebūtu ar ko segties. Lūk, tāda bija viņu dzīve... Drīz vien atbrauca Oļā, viņu pieņēma par uzskaitvedi. Viņa rakstīja kara komisariātam, lūdza sūtīt uz fronti, bet vienmēr saņēma atteikumus. Mēs nolēmām – es jau biju karojusi – brauksim abas uz Staļingradu un atradīsim kādu armijas daļu. Mammu mēs nomierinājām un piemānījām, sakot, ka brauksim uz Kubaņu, uz bagātajām vietām, tur dzīvoja tēva paziņas...

Man bija vecs šinelis, formas blūze un divi pāri bikšu. Vienas bikses atdevu Oļai, viņai nekā nebija. Uz divām mums bija viens zābaku pāris. Mamma no aitu vilnas mums uzadīja kaut ko līdzīgu siltām zeķēm vai čībām. Mēs 60 kilometrus gājām kājām līdz Staļingradai – viena uzvelk zābakus, otra – mamma čības, pēc tam mainījāmies. Gājām salā, tas bija februārī, salām, badojāmies. Ko mamma mums pagatavoja ceļam? Auksto gaļu no kaut kādiem kauļiem un dažus plāceņus. Mēs bijām ļoti izsalkušas... Ja aizmigām, tad sapņos redzējām ēdienu. Sapnī virs manis lidoja baltmaizes kukuļi.

Nokļuvām līdz Staļingradai, bet tur mūs nevienam nevajadzēja. Nevieni mūs pat neuzklausīja. Tad mēs nolēmām braukt uz turieni, kur mamma mūs sūtīja, – uz Kubaņu, uz tēva doto adresi. Ielīdām kādā preču vagonā – es uzvilku šineli un sēdēju, bet Oļā tajā laikā slēpās zem plauktiem. Pēc tam mēs pārģērbāmies, es palīdu zem plauktiem, bet Oļā sēdēja. Karavīrus neaiztika. Naudas mums nebija...

Nokļuvām Kubaņā... Tas bija brīnums... Atradām paziņas. Tur mēs uzzinājām, ka veidojas brīvprātīgo kazaku korpuss. Tas bija 4. kavalērijas kazaku korpuss, pēc tam tas kļuva par gvardes korpusu. To veidoja tikai no brīvprātīgajiem. Tur bija visu vecumu cilvēki: gan kazaki, kurus agrāk komandēja Budjonnijs un Vorošilovs³⁶, gan jaunieši. Mūs pieņēma. Joprojām nezinu, kāpēc. Laikam tāpēc, ka mēs lūdzām vairākas reizes. Nekur citur mēs nevarējām iet. Mūs ieskaitīja vienā eskadronā. Katrai iedeva formas tērpu un zirgu. Zirgs bija jābaro, jādzirda, jākopj, bija jādara viss. Labi, ka mums bērniībā bija zirgs, es biju pie tā pieradusi un iemīlējusi. Kad man iedeva zirgu, sēdos mugurā – nekas briesmīgs nenotika. Ne jau viss uzreiz izdevās, bet es nebaidījos. Man bija mazs zirdziņš, aste līdz zemei, bet ātrs un paklausīgs, un es ātri iemācījos jāt. Es pat dižojos... Pēc tam jau jāju ar ungāru un rumāņu zirgiem. Es tā iepazinu un iemīlēju zirgus, ka vēl tagad nevaru vienaldzīgi paiet garām zirgam. Es to apskauju. Mēs gulējām zem zirgiem, viņi lēnām cilāja kājas, bet cilvēku neaizskāra. Zirgs nekad nekāps virsū mirušam cilvēkam, bet, ja cilvēks ir ievainots un dzīvs, nekad neaizies prom un nepametīs. Ļoti gudrs dzīvnieks. Kavalēristam zirgs ir draugs. Uzticams draugs.

Pirmās kaujas kristības... Mūsu korpuss pie Kuščovskas staņicas atsita tanku uzbrukumu. Pēc Kuščovskas kaujas – slavenā Kubaņas kazaku eskadrona uzbrukuma – korpussam piešķīra gvardes nosaukumu. Kauja bija briesmīga... Mums ar Oļu tā bija visbriesmīgākā, jo mēs vēl ļoti baidījāmies. Kaut gan es uzskatīju, ka esmu karojusi un zinu, kas tas ir... Lūk, tā... Kavalēristi plūda kā lavīna – apmetņi plīvoja, zobeni izvilkti, zirgi gārdza, kad zirgs lido, viņam ir milzīgs spēks... Visa šī lavīna devās tanku un artilērijas virzienā – tas atgādināja murgu. Kaut ko nereālu... Fašistu bija daudz, viņu bija vairāk, viņiem bija automāti, blakus bija tanki – viņi neizturēja, saprotat, neizturēja šo lavīnu. Viņi nometa automātus... Pameta ieročus un bēga... Lūk, tāda aina...

³⁶ Kliments Vorošilovs (*Климент Ворошилов*, 1881–1969) – padomju karavadonis, politiķis. (Red. piez.)

Olga Vasiļjevna par to kauju:

- Es pārsēju ievainotos... Blakus gulēja fašists, es domāju, ka viņš ir miris, un nepievērsu viņam uzmanību, bet viņš bija ievainots... Un viņš gribēja mani nogalināt... Es sajutu, ka mani kāds pagrūž, un pagriezos pret viņu. Paspēju ar kāju izsist automātu. Es viņu nenogalināju, bet arī nepārsēju un aizgāju. Viņš bija ievainots vēderā...

Zinaīda Vasiļjevna turpina:

- Es vedu ievainoto un pēkšņi redzu – no tanketes puses nāk divi vācieši. Tanketi sašāva, viņi laikam paspēja izlēkt. Viena sekunde! Ja es nepaspētu izšaut kārtu, viņi nošautu mani un ievainoto. Viss notika tik negaidīti. Pēc kaujas es piegāju pie vāciešiem, viņi gulēja ar atvērtām acīm. Es vēl joprojām atceros šīs acis... Viens bija skaists, jauns vācietis... Bija žēl, kaut gan viņš bija fašists, tik un tā... Man ilgi bija šī sajūta – negribējās nogalināt, saprotat. Sirdī bija tāds naidis – kāpēc viņi atnāca uz mūsu zemi? Pamēģini pati nogalināt, tas ir briesmīgi. Cita vārda nav... Ļoti briesmīgi. Kad pati...

Kauja beidzās. Simtiem kazaku devās tālāk, bet Oļas nebija. Es braucu aiz visiem, braucu pēdējā, nemitīgi atskatījos. Jau vakars. Bet Oļas nebija... Pa ķēdīti paziņoja, ka viņa un vēl daži cilvēki esot palikuši savākt ievainotos. Es neko citu nevarēju darīt, tikai gaidīt viņu. Atpaliku no savas nodaļas, pagaidīju, pēc tam visus atkal panācu. Raudāju – vai tiešām pirmajā kaujā būšu zaudējusi māsu? Kur viņa ir? Kas ar viņu ir noticis? Varbūt viņa kaut kur mirst un mani sauc...

Oļa... Oļa arī raudāja... Atrada mani naktī... Visi kazaki raudāja, kad redzēja mūsu tikšanos. Mēs apskāvām viena otru un nevarējām atrauties. Tad mēs sapratām, ka mēs nedrīkstam, kopā mēs neizturēsīm. Labāk ir šķirties. Sirds neizturēs, ja viena redzēs, kā otra krīt. Nolēmām, ka man ir jādodas uz citu eskadronu. Kā šķirties... Kā?

Tālāk mēs karojām atsevišķi, sākumā dažādos eskadronos, pēc tam dažādās divīzijās. Ja radās izdevība, sūtījām sveicienus, jautā-

jām, vai ir dzīva... Nāve bija uz katra soļa. Gaidīja... Es atceros, kā pie Ararata...

Mēs stāvējām smiltīs. Araratu bija ieņēmuši vācieši. Bija Ziemassvētki, vācieši svinēja. No mums izvēlējās eskadronu un 40 milimetru bateriju. Mēs izgājām pulksten piecos, gājām visu nakti. Rītausmā mēs satikām mūsu izlūkus, viņi iznāca agrāk.

Lejā atradās ciems... Kā bļodā... Vācieši nedomāja, ka mēs tiksim cauri smiltīm, tāpēc aizsardzība bija neliela. Mēs ļoti klusu izgājām cauri viņu aizmugurei. Nojājām no kalna, saņēmām ciet sargus un iegājām, ielidojām ciemā. Vācieši skrēja ārā kaili, tikai ar automātiem rokā. Tur bija eglītes... Viņi visi bija piedzērušies... Katrā pagalmā bija vismaz divi trīs tanki. Tur bija tanki, bruņutransportieri... Visa tehnika. Mēs uzreiz sākām to spridzināt, atskanēja šāvieni, troksnis, sākās panika... Visi skraidīja... Situācija bija tāda, ka visi baidījās trāpīt savējam. Viss dega... Un dega Ziemassvētku eglītes...

Man bija astoņi ievainotie... Vēdu viņus augšā kalnā... Mēs laikam bijām pieļāvuši kļūdu – nepārgriezām sakarus. Vācu artilērija sāka mūs apšaudīt gan ar mīnmetējiem, gan lielgabaliem. Es iecēlu savus ievainotos sanitāru ratos, un viņi sāka braukt... Manu acu priekšā pajūgā trāpīja šāviņš, un viss izšķīda. Kad es paskatījos, dzīvs bija palicis tikai viens cilvēks. Vācieši jau nāca uz kalnu... Ievainotais lūdz: "Atstāj mani, māsa... Atstāj mani, māsa... Es mirstu..." Viņam bija sašķaidīts vēders... Zarnas... Tas viss... Viņš pats to savāca un bāza atpakaļ...

Es domāju, ka ievainotais ir notriepis manu zirgu ar asinīm, paskatījos – zirgam bija ievainots sāns, visa individuālā pakete sagāja ievainojumā. Man bija daži cukura graudiņi, iedevu zirgam cukuru. Šāva no visām pusēm, nevarēja saprast, kur vācieši, kur mūsējie. Pēc desmit metriem būtu jābūt ievainotajiem... Domāju – jāmeklē pajūgs, visi jāsavāc. Jāju un redzēju nogāzi, lejā trīs ceļi: pa labi, pa kreisi un taisni. Es apjuku... Uz kurieni jāt? Es stingri turēju grožus. Zirgs gāja tur, kur es viņu vadīju. Nezinu, kāds instinkts man palīdzēja, biju dzirdējusi, ka zirgi jūt ceļu. Neaizājot līdz krustcelēm,

es atlaidu grožus, un zirgs aizgāja citā virzienā, tur es pati nebūtu devusies. Gāja, gāja un gāja.

Es sēdēju bez spēka, man jau bija vienalga, uz kurienu zirgs iet. Kam jānotiek, tas notiks. Zirgs gāja, pēc tam sāka rikšot, māt ar galvu, es jau pacēlu un pavilku grožus. Noliecos un pieturēju viņa brūci ar roku. Zirgs rikšoja vēl ātrāk, pēc tam... skaļi iezviedzās, kādu izdzirdēja. Es baidījos – ja nu tie ir vācieši? Nolēmu vispirms palaist zirgu, bet pati pamanīju svaigas pēdas – tur bija gājuši zirgi, tur bija ložmetēja ratu riteņa sliede – bija gājuši vismaz 50 cilvēki. Pēc 200–300 metriem zirgs uzdūrās pajūgam. Tur bija ievainotie, tur es ieraudzīju mūsu eskadrona paliekas.

Pie mums jau devās palīdzība, pajūgi, ložmetēji... Bija pavēle paņemt visus. Apšaudes laikā zem lodēm mēs savācām visus – gan ievainotos, gan kritušos. Es arī braucu ar ratiem. Visus atradu, arī to vēderā ievainoto vīrieti, visus aizvedu. Palika tikai nošautie zirgi. Bija jau gaišs, braucu un ieraudzīju gulošu zirgu baru. Skaisti, spēcīgi zirgi... Vējš plivināja viņu krēpes...

Lielajā istabā, kur mēs sēdējām, visu sienu aizņēma palielinātas mūsu pirmskara un frontes fotogrāfijas. Te viņas vēl ir skolnieces – cepurītēs, ar ziediem. Fotografēts divas nedēļas pirms kara sākuma. Parastas, bērnišķīgas sejas, svarīgā brīža dēļ apspiesti smieklī un vēlēšanās izskatīties pieaugušām. Te viņas jau ir kazaku cepurēs un kavalēristu apmetņos. Nofotografējušās 1942. gadā. Pagājis tikai gads, bet sejas jau ir citas, cilvēks ir cits. Šo fotogrāfiju Zinaida Vasiļjeva atsūtīja mātei no frontes – pie formas blūzes pirmā medaļa “Par drošsirdību”. Te abas ir nofotografējušās Uzvaras dienā... Atceros pārmaiņas sejās – no maigiem bērnišķīgiem vaibstiem līdz pārlicinātas sievietes skatienam, nedaudz nežēlīgam un skarbam. Grūti noticēt, ka šīs pārmaiņas notika dažu mēnešu un gadu laikā. Parasti laiks veic šo darbu daudz lēnāk un nemanāmāk. Cilvēka seja veidojas ilgi. Tajā lēnām iezīmējas dvēsele.

Karš ātri veidoja savu cilvēka tēlu. Gleznoja savus portretus.

Olga Vasiļjeva:

- Mēs ieņēmām lielu sādžu. Trīssimt māju. Tur bija atstāts vācu hospitālis. Vietējās slimnīcas ēkā. Pirmais, ko es ieraudzīju, – pagalmā bija izrakta liela bedre, daļa ievainoto bija nošauta – pirms aiziešanas vācieši paši nošāva savus ievainotos. Viņi laikam nolēma, ka mēs arī tā darīsim. Darīsim to pašu, ko viņi darīja ar mūsu ievainotajiem. Bija palikusi tikai viena palāta, tik tālu laikam nebija tikuši, bet varbūt pameta tāpēc, ka viņiem visiem nebija kāju.

Kad mēs iegājām palātā, viņi naidīgi paskatījās uz mums – laikam domāja, ka esam atnākuši viņu nogalināt. Tulks teica, ka mēs ievainotos ārstējam, nevis nogalinām. Tad viens sāka runāt – viņi trīs dienas neko neesot ēduši un trīs dienas neesot pārsieti. Es paskatījos – tiešām, tas bija šausmīgi. Ārsts viņus sen nebija skatījis. Brūces bija sastrutojušas, pārsēji ieauguši ķermenī.

- Vai jums viņu bija žēl?

- To, ko es toreiz jutu, nevar nosaukt par žēlumu, žēlums – tā tomēr ir līdzjūtība. Es to nejutu. Tas bija kaut kas cits... Bija tāds gadījums... Kāds zaldāts iesita gūsteknim... Tas man šķita kaut kas neiespējams, es viņu aizstāvēju, kaut gan sapratu... Tas bija viņa dvēseles kļedziens... Viņš mani pazina, protams, bija vecāks, nolamājās. Bet vairs nesita... Viņš mani lamāja: “Vai tu aizmirsi... Tu aizmirsi, kā viņi...” Es neko nebiju aizmirsusi, es atceros tos zābakus... Vācieši pie savām tranšējām izlika zābakus ar nogrieztām kājām. Tas notika ziemā, kājas atgādināja mietus... Šie zābaki... Tas bija viss, ko mēs redzējām no saviem biedriem... Kas bija palicis...

Atceros, ka reiz mums palīdzēja jūrnieki... Daudzi no viņiem uzsprāga uz mīnām – mēs uzdūrāmies lieliem mīnu laukiem. Jūrnieki ilgi gulēja. Gulēja saulē... Līķi uzpūtās, jūrnieku krekli atgādināja arbūzus. Lielus arbūzus lielā laukā. Gigantiskus.

Es neaizmirsu, es neko neaizmirsu. Bet es nevarēju iesist gūsteknim kaut vai tāpēc, ka viņš bija neaizsargāts. Katrs lēma par sevi, un tas bija svarīgi.

Zinaīda Vasiļjeva:

- Kaujā pie Budapeštas. Tas notika ziemā... Es vilku ievainotu seržantu, ložmetējnieku vada komandieri. Man bija bikses, vamsis un ausaine. Velku un redzu – melns sniegs... Viss apdedzis... Es sapratu, ka tā ir šāviņa izrauta bedre, tas, ko man vajadzēja. Ielienu bedrē, bet tur kāds ir dzīvs – es jūtu, ka ir dzīvs, nograbēja kaut kas metālisks... Es pagriežos, bet tur guļ ievainots vācu virsnieks un tēmē uz mani ar automātu. Mani mati bija izlīduši no ausaines, plecā sanitāra soma, uz tās sarkans krusts. Kad es pagriežos, viņš ieraudzīja manu seju, saprata, ka esmu meitene, un sāka smieties. Nervu spriedze samazinājās, un viņš nometa automātu. Viņam bija vienalga...

Mēs trijātā sēdējām vienā bedrē: mūsu ievainotais, es un tas vācietis. Bedre bija maza, kājas saskārās. Mani klāja asinis, mūsu asinis bija sajaukušās. Vācietim bija milzīgas acis, viņš skatījās uz mani, ko es darīšu. Nolādētais fašists! Viņš uzreiz aizmeta automātu, saprotat? Šo ainu... Mūsu ievainotais nesaprata, kas notiek, ķērās pie revolvera... Pastiepās un gribēja vācieti nožņaupt... Bet viņš skatījās uz mani... Es vēl joprojām atceros šīs acis... Pārsēju mūsējo, bet vācietis mirkst asinīs, viņš asiņo, viena kāja ir sadragāta. Vēl nedaudz, un viņš nomirs. Es to labi sapratu. Nepabeigusi pārsiet mūsu ievainoto, es pārplēsu vācieša apģērbu, pārsēju viņu un uzliku žņauptu. Pēc tam es atkal atgriezos pie mūsējā. Vācietis teica: “*Gut. Gut.*” Atkārtoja tikai šo vārdu. Mūsu ievainotais, kamēr nebija zaudējis samaņu, kaut ko man kļiedza... Draudēja... Es viņu glaudīju, mīrināju. Piebrauca sanitāru rati, es izvilku abus... Iekrāvu ratos. Vācieti arī. Saprotat?

Olga Vasiļjeva:

- Ja vīrieši ugunsliņijā ieraudzīja sievieti, viņu seja mainījās, viņus pārvērta pat sievietes balss skaņas. Reiz naktī es apsēdos pie zemnīcas un sāku klusu dziedāt. Es domāju, ka visi guļ, neviens

mani nedzird, bet no rīta komandieris man teica: “Mēs negulējām. Esam noilgojušies pēc sievietes balss...”

Pārsienu tankistu... Notiek kauja, troksnis. Viņš jautā: “Meitenīt, kā jūs sauc?” Pateica pat kādu komplimentu. Bija tik savādi šajā troksnī un šausmās izrunāt savu vārdu – Oļā. Es vienmēr centos būt stalta un braša. Man bieži teica: “Ak kungs, vai viņa ir bijusi kaujā, tik tīra.” Es ļoti baidījies no tā, ka mani nogalinās un es gulēšu neglīta. Es redzēju daudzas kritušas meitenes... Dubļos, ūdenī... Nu... Kā tad... Es negribēju tā mirt... Citreiz es slēpos no apšaudes un nedomāju, ka mani var nogalināt, bet slēpu seju. Rokas. Man šķiet, ka par to domāja visas mūsu meitenes. Bet vīrieši par mums smējās, viņiem tas šķita jocīgi. Viņas domā par velns zina ko, par muļķībām, nevis par nāvi. Par sieviešu niekiem.

Zinaīda Vasiļjeva:

- Nāvi nevar pieradināt... Nē... Pierast pie tās... Mēs slēpāmies no vāciešiem kalnos. Palika pieci smagi ievainoti cilvēki. Viņiem visiem bija ievainojumi vēderā, tās ir nāvīgas brūces, pēc dienas vai divām viņi mirs. Aizvest viņus nevarēja, nebija transporta. Mani un otru sanitāro instruktori Oksanočku atstāja šķūnī pie viņiem un apsolīja: “Pēc divām dienām atgriezīsieties un jūs aizvedīsim.” Pie mums atgriezās pēc trim dienām. Trīs diennaktis mēs bijām kopā ar ievainotajiem. Viņi bija pie samaņas, spēcīgi vīrieši. Negribēja mirt... Mums bija tikai kaut kādi pulveri, nekā cita nebija... Viņi nemitīgi lūdza dzert, bet to viņi nedrīkstēja. Vieni saprata, bet citi lamājās. Skanēja lamuvārdi. Kāds meta ar krūzi, cits ar zābaku... Tās bija trīs visbriesmīgākās dienas manā dzīvē. Viņi mira mūsu acu priekšā, cits pēc cita, bet mēs tikai skatījāmies...

Pirmais apbalvojums... Mani apbalvoja ar medaļu “Par drošsirdību”. Es negāju to saņemt. Es apvainojos. Tik tiešām, jāsmejas. Saprotat, kas notika? Manu draudzeni apbalvoja ar medaļu “Par kaujas nopelniem”, bet mani ar medaļu “Par drošsirdību”. Viņa

bija piedalījusies tikai vienā kaujā, bet es piedalījos kaujā pie Kuščovskas staņicas un citās operācijās. Mani tas aizvainoja – viņai par vienu kauju jau ir “kaujas nopelni”, daudz nopelnu, bet man tikai “par drošsirdību”, it kā es būtu vienreiz kaut ko izdarījusi. Atbrauca komandieris, kad uzzināja, kas ir noticis, sāka smieties. Viņš man paskaidroja, ka medaļa “Par drošsirdību” ir vislielākā medaļa, tas gandrīz ir ordenis.

Donbasā pie Makejevkas mani ievainoja gurnā. Ielīda maza šķembiņa akmentiņa lielumā un apstājās. Jūtu – asinis, pieliku individuālo paketi. Skrienu tālāk, lieku pārsējus. Kauns kādam pateikt, meitene ievainota, un kur – gurnā. Dibenā... 16 gadu vecumā man bija kauns kādam to teikt. Es skraidīju, liku pārsējus, kamēr zaudēju samaņu asins zuduma dēļ. Zābaki bija pietecējuši pilni...

Mūsējie paskatījās un nolēma – laikam nogalināta. Atnāca sanitāri, aiznesa. Kauja turpinājās. Vēl nedaudz, un es būtu nomirusi. Tankisti devās izlūkos un pamanīja kaujaslaukā meiteni. Es gulēju bez cepures, tā bija norīpojusi. Viņi ieraudzīja – tek asinis, tātad dzīva... Aizveda uz sanitāro bataljonu. No turienes aizsūtīja uz hospitāli, vienu, pēc tam citu. Ā... Mans karš drīz beidzās... Pēc pusgada mani atvaļināja veselības stāvokļa dēļ. Man bija 18 gadi... Bet veselības vairs nebija – trīs ievainojumi, smaga kontūzija. Es esmu meitene, es, protams, to slēpu, stāstīju par ievainojumiem, bet kontūziju slēpu. Tā par sevi atgādināja. Mani atkal ievietoja hospitālī. Piešķīra invaliditāti... Un es? Es saplēsu un izmetu šos dokumentus, pat atteicos no kaut kādas naudas. Bija jāstaigā pa komisijām, jāpārreģistrējas. Jāstāsta par sevi – kad kontuzēja, kad ievainoja. Kur?

Hospitālī mani apciemoja eskadrona komandieris un staršina. Eskadrona komandieris karalaikā man ļoti patika, bet tur viņš mani nepamanīja. Skaists vīrietis, viņam pietāvēja formas tērps. Visiem vīriešiem pietāv formas tērps. Kā izskatījās sievietes? Biksēs, bizes bija aizliegtas, visām mati nogriezti kā zēniem. Kara beigās mums dažreiz atļāva veidot frizūru, negriezt matus. Hospitālī mani mati

bija atauguši, es jau pinu garu bizi, biju pieņēmusies svarā, un viņi... Tik tiešām, jāsmejas! Abi manī iemīlējās... Uzreiz! Visu karalaiku bijām kopā, nekas tāds nebija, bet te pēkšņi divi – gan eskadrona komandieris, gan staršina mani bildināja. Mīlestība! Mīlestība... Kā mēs visi gribējām mīlestību! Laimi!

Tas notika 1945. gada beigās...

Pēc kara gribējās karu ātrāk aizmirst. Mums ar māsu palīdzēja tēvs. Tētis bija gudrs cilvēks. Viņš paņēma mūsu medaļas, ordeņus, komandieru pateicības, noslēpa un teica:

- Bija karš, jūs karojāt. Tagad aizmirstiet! Agrāk bija karš, tagad ir sākusies cita dzīve. Uzvelciet kurpītes. Jūs esat skaistas meitenes. Ir jāmācās, jāprecas.

Oļā nevarēja uzreiz pierast pie jaunās dzīves, viņa bija lepna. Negribēja novilkt zaldāta šineli. Es atceros, kā tēvs mātei teica: "Tā ir mana vaina, ka meitenes tik jaunas devās karot. Kaut nu karš nebūtu viņas salauzis... Tad karos visu mūžu."

Par ordeņiem un medaļām man izsniedza īpašus talonus, lai es varētu kaut ko nopirkt armijas veiclā. Es nopirku gumijas zābaciņus, toreiz vismodernākos, nopirku mēteli, kleitu un zābakus. Šineli nolēmu pārdot. Gāju uz tirgu... Es atnācu gaišā vasaras kleitā... Ar sprādzīti matos... Ko es tur ieraudzīju? Jauni puīši bez rokām, bez kājām... Visi karojušie cilvēki... Ar ordeņiem, ar medaļām... Ja bija veselas rokas, pārdeva paša grebtas karotes. Sieviešu krūšturus, biksītes. Bet citi... Bez rokām, bez kājām... Sēž un lej asaras. Lūdz nau-diņu... Toreiz invalīdu ratiņu nebija, viņi brauca ar paštaisītiem dēļiem, stumjot tos ar rokām, ja tādas bija. Piedzērušies. Dziedāja dziesmu "Aizmirsts, pamests"³⁷. Lūk, tādas ainas... Es aizgāju, es nepārdevu savu šineli. Vēl kādu laiku dzīvoju Maskavā, laikam piecus gadus, bet nevarēju aiziet uz tirgu. Baidījos, ka mani pazīs kāds no šiem sakropļotajiem un uzsauks: "Kāpēc tu toreiz izvilki mani

³⁷ Dziesma *Позабыт-позаброшен*. (Red. piez.)

no apšaudes? Kāpēc izglābi?” Es atcerējos kādu jaunu leitnantu... Viņa kājas... Vienu bija nogriezusi šķemba, otra vēl kaut kā karājās... Es viņu pārsēju... Bombardēšanas laikā... Bet viņš man kļēdza: “Nevelc! Piebeidz!! Piebeidz!... Es tev pavēlu...” Saprotiet? Es visu laiku baidījos satikt šo leitnantu...

Kad es atrados hospitālī, tur visi pazina jaunu, skaistu puisi. Tankists Miša... Nevieni nezināja viņa uzvārdu, zināja tikai vārdu. Viņam amputēja kājas un labo roku, palika tikai kreisā. Amputēja augstu, kājas nogrieza līdz pat iegurnim, valkāt protēzes nebija iespējams. Viņu vadāja ratiņos. Speciāli viņam izgatavoja augstus ratiņus – kuri varēja, tie vadāja. Uz hospitāli nāca daudz civiliedzīvotāju, palīdzēja kopt, īpaši tādus smagus ievainotos kā Miša. Gan sievietes, gan skolēni. Pat bērni. Mišu nēsāja uz rokām. Viņš nežēlojās. Viņš tik ļoti gribēja dzīvot! Mišam bija tikai 19 gadi, viņš vēl nebija dzīvojis. Neatceros, vai Mišam bija kāds radnieks, bet viņš zināja – viņu nepametīs nelaimē, viņš ticēja – viņu neaizmirsīs. Protams, mūsu valstī bija karš, visur valdīja posts. Kad mēs atbrīvojām sādžas, tās bija nodedzinātas. Cilvēkiem bija palikusi tikai zeme. Tikai zeme.

Mēs ar mūsu nekļuvām par ārstēm, kaut gan pirms kara par to sapņojām. Varējām iestāties Medicīnas institūtā bet jebkādiem eksāmeniem, mums kā frontiniecēm bija tādas tiesības. Mēs bijām redzējušas, kā cieš un mirst cilvēki, un vairs negribējām to redzēt. Pat iedomāties. Pēc 30 gadiem es pārlicināju savu meitu nestāties Medicīnas institūtā, kaut gan viņa ļoti gribēja. Pēc desmitiem gadu... Tiklīdz aizveru acis – redzu... Pavasaris... Mēs ejam pa lauku, kur tikko notikusi kauja, meklējam ievainotos. Lauks ir izmīdīts. Atrodu divus kritušos – jauns mūsu zaldāts un jauns vācietis. Vienkārši skatās debesīs... Es vēl joprojām atceros šīs acis...

Olga Vasiljevna:

- Lūk, ko es atceros no pēdējās kara dienas. Mēs braucam – un pēkšņi kaut kur atskan mūzika. Vijole... Šajā dienā man beidzās

karš... Tas bija brīnums – pēkšņi atskanēja mūzika. Citas skaņas... Es it kā pamodos... Mums visiem šķita, ka pēc kara, pēc tādas asaru jūras dzīve būs brīnišķīga. Skaista. Pēc Uzvaras... Pēc tās dienas... Mums šķita, ka visi cilvēki būs labestīgi, mīlēs cits citu. Visi kļūs par brāļiem un māsām. Kā mēs gaidījām šo dienu...

"Mēs nešāvām..."

Karā ir daudz cilvēku... Un karā ir daudz darba...

Daudz darba, kas ir saistīts ar nāvi, un daudz darba, kas ir saistīts ar dzīvi. Tur ne tikai šauj un nošauj, mīnē un atminē, bombardē un spridzina, metas tuvciņā – tur arī mazgā veļu, vāra biezputru, cep maizi, tīra virtuves katlus, kopj zirgus, remontē mašīnas, tēš un naglo zārkus, iznēsā pastu, labo zābakus, ved tabaku. Karā lielākā dzīves daļa sastāv no banālām lietām. Un arī no sīkumiem. Tā ir neierasta doma, vai ne? "Tur bija kalni parasta sieviešu darba," atceras *sanitāre Aleksandra Josifovna Mišutina*. Armija gāja uz priekšu, tai sekoja "otrā fronte" – veļas mazgātājas, pavāri, autoatslēdznieki, pastnieki...

Kāds no viņiem man atrakstīja: "Mēs neesam varoņi, mēs bijām aizkulisēs." Kas notika aizkulisēs?

Par zābaciņiem un nolādēto koka gabalu

"Mēs soļojam pa dubļiem, zirgi slīkst šajos dubļos vai krīt kā beigti. Mašīnas noslāpst... Zaldāti paši velk ieročus. Velk pajūgus ar maizi un veļu. Ar mahorkas kastēm. Es redzu, ka viena mahorkas kaste ielido dubļos. Seko rupji krievu lamuvārdi... Taupa šāviņus, taupa mahorku..."

Vīrs man saka, visu laiku atkārtro: “Skaties uzmanīgi! Tas ir eposs! Eposs!”

Kara žurnāliste Tatjana Arkadjevna Smeļanska

“Pirms kara es dzīvoju laimīgi... Kopā ar tēti un mammu. Mans tētis atgriezās no Ziemas kara. Viņš atgriezās bez viena labās rokas pirksta, un es viņam pajautāju: “Tēti, kādēļ ir karš?”

Drīz vien sākās karš, es vēl nebiju kārtīgi pieaugusi. Evakuējāmies no Minskas. Mūs aizveda uz Saratovu. Tur es strādāju kolhozā. Mani izsauca ciema padomes priekšsēdētājs:

- Meitenīt, es visu laiku domāju par tevi.

Es biju pārsteigta:

- Tēvocīt, ko jūs domājat?

- Ja nebūtu tā nolādētā koka gabala! Vainīgs tas nolādētais koka gabals...

Stāvu un neko nesaprotu. Viņš saka:

- Atsūtīja dokumentu, divi jāsūta uz fronti, bet man neviena nav. Ietu pats, bet tas nolādētais koka gabals. Tevi sūtīt nedrīkst – tu esi evakuēta. Bet varbūt iesi? Man ir divas meitenes: tu un Marija Utkina.

Marija bija gara, kārtīga meita. Es – nekas īpašs.

- Iesi?

- Vai man iedos autus?

Mēs bijām noskranduši, nepaspējām paņemt līdzī apģērbu.

- Tu esi ļoti jauka, tev tur iedos zābaciņus.

Un es piekritu.

...Izkāpām no ešelona, atbrauca tēvocis, plecīgs, ūsains, neviens viņam līdzī nebrauca. Es nezinu iemeslu, es to nejautāju, es nebiju aktīviste, pirmā nekur nelīdu. Pēc tam atbrauca skaists virsnieks. Lelle! Viņš pierunāja, un mēs braucām. Atbraucām uz daļu, bet tur ūsainais tēvocis smejas: “Nu, strupdegunes, ar mani nebraucāt?”

Majors mūs izsauca pa vienai un jautāja: “Ko tu proti darīt?”

Viena atbildēja: “Slaukt govīs.” Otra: “Es mājās vāriju kartupeļus, palīdzēju mammai.”

Izsauca mani:

- Bet tu?

- Es protu mazgāt veļu.

- Redzu – tu esi laba meitene. Ja tu vēl prastu gatavot.

- Protu.

Visu dienu gatavoju ēst, bet naktī zaldātiem mazgāju veļu. Stāvēju postenī. Man kļiedza: “Sardze! Sardze!” –, bet es nevarēju atbildēt, nebija spēka. Nebija spēka pat atbildēt...”

Pavāre ierindniece Irina Nikolajevna Ziņina

“Braucu ar sanitāro vilcienu... Atceros, ka visu pirmo nedēļu raudāju – pirmkārt, bez mammas, otrkārt, gulēju uz trešā plaukta, kur tagad liek bagāžu. Tur bija mana “istaba”.

- Kādā vecumā jūs aizgājāt uz fronti?

- Es mācījos 8. klasē, bet nepabeidzu. Aizbēgu uz fronti. Sanitārajā vilcienā visas meitenes bija manā vecumā.

- Ko jūs tur darījāt?

- Mēs kopām ievainotos, dzirdījām, barojām, padevām padubitas bija mūsu darbs. Kopā ar mani dežurēja vecāka meitene, sākumā viņa mani saudzēja: “Ja prasa pīli, pasauc mani.” Ievainojumi bija smagi – kādam nebija rokas, citam – kājas. Pirmajā dienā es saucu viņu, bet viņa nevarēja būt man blakus visu dienu un nakti – es paliku viena. Ievainotais mani sauc: “Māsiņ, pīli!”

Es pastiepu viņam pīli un redzu, ka viņš to neņem. Skatos – viņam nav roku. Galvā ātri iešāvās doma, es kaut kā sapratu, kas ir jādara, bet dažas minūtes stāvēju neziņā. Jūs mani saprotat? Man bija jāpalīdz... Bet es nezināju, kas tas ir, es to vēl nebiju redzējusi. To pat kursos nemācīja...”

Sanitārās vienības dalībniece Svetlana Nikolajevna Ļubiča

“Es nešāvu... Vārīju zaldātiem putru. Par to man piešķīra medaļu. Es par to pat neatceros – vai tad es karoju? Vārīju putru, zaldātu zupu. Stiepu katlus, tvertnes. Smagas, smagas... Atceros, ka komandieris dusmojās: “Es varētu tās tvertnes sašaut... Kā tu pēc kara dzemdēsi?” Reiz viņš tiešām sašāva visas tvertnes. Kādā ciematā bija jāatrod mazākas.

Atnāca zaldāti no ugunsliņijas, viņiem ļāva atpūsties. Nabadziņi, visi netīri, nomocījušies, kājas un rokas apsaldētas. No sala īpaši baidījās uzbeki un tadžiki. Pie viņiem vienmēr ir saulains un silts laiks, bet te 30-40 grādu sals. Nevarēja atsilt, bija jābaro. Viņš pats nevarēja pacelt karoti pie mutes...”

Pavāre ierindniece Aleksandra Semjonovna Masakovska

“Mazgāju veļu... Visu kara laiku pavadīju pie siles. Mazgājām ar rokām. Vateņus, formas blūzes... Atved veļu, tā ir novalkāta, utaina. Balti maskēšanās halāti piesūkušies ar asinīm, nevis balti, bet sarkani. Melni no vecām asinīm. Pirmajā ūdenī mazgāt nevarēja – tas bija sarkans vai melns... Formas blūze bez piedurknes, uz krūtīm caurums, bikses bez staras. Mazgājām ar asarām un skalojām ar asarām.

Formas blūžu kalni... Vateņu kalni... Kad atceros, sāk sāpēt rokas. Ziemā vateņi ir smagi, uz tiem ir sasalušas asinis. Tagad es tos bieži redzu sapnī... Melnu kalnu...”

Veļas mazgātāja ierindniece Marija Stepanovna Detko

“Karā bija tik daudz brīnumu... Es jums izstāstīšu...”

Zālē guļ Anna Kaburova... Mūsu sakarniece. Viņa mirst – lode trāpījusi sirdī. Tajā laikā virs mums laižas dzērvju kāsis. Visi pacēla galvu uz debesīm, un viņa atvēra acis. Paskatījās: “Cik žēl, meitenes!” Pēc tam kādu brīdi klusēja un mums uzsmaidīja: “Meitenes, vai tiešām es mirstu?” Tajā brīdī atskrēja mūsu pastniece, mūsu Klava, viņa kliedz: “Nemirsti! Nemirsti! Tev vēstule no mājām...” Aņa neaizver acis, viņa gaida...

Mūsu Klava apsēžas viņai blakus, atver aploksni. Vēstule no mammas: “Manu dārgo, mīlo meitiņ...” Man blakus stāv ārsts, viņš saka: “Tas ir brīnums. Brīnums!! Viņa dzīvo, par spīti medicīnas likumiem...” Vēstuli izlasīja... Un tikai tad Aņa aizvēra acis...”

Sakarniece seržante Marija Nikolajevna Vašļevska

“Mana profesija... Mana profesija – vīriešu friziere...

Atnāk meitene... Es nezinu, kā viņai griezt matus. Viņai ir kupli, cirtaini mati. Zemnīcā ienāk komandieris:

- Griez kā vīrietim.

- Bet viņa ir sieviete.

- Nē, viņa ir zaldāts. Pēc kara viņa atkal būs sieviete.

Tik un tā... Tiklīdz mati atauga, es meitenēm tinu ruļļus. Ruļļu vietā bija čiekuri... Sausi egļu čiekuri... Vismaz šķipsniņu varēja uztīt...”

Friziere ierindniece Vašļisa Južņina

“Es maz esmu lasījusi grāmatas... Es neprotu skaisti stāstīt... Mēs apgērbām zaldātus, griezām matus, gludinājām veļu – tā bija mūsu varonība. Braucām ar zirgiem, retāk ar vilcienu, zirgi bija nomocīti, var teikt, mēs kājām aizgājām līdz pašai Berlīnei. Ja tā padomā, mēs darījām visu, kas bija jādara – palīdzējām nest ievainotos, pie Dņepras pienesām šaviņus, tos nevarēja atvest, vairākus kilometrus nesām ar rokām. Rakām zemnīcas, labojām tiltus...”

Nonācām ielenkumā, aizbēgu, šāvu tāpat kā visi. Nogalināju vai nenogalināju, nepateikšu. Skrēju un šāvu tāpat kā visi.

Man šķiet, ka es maz atceros. Bet tik daudz kas notika! Es atcerēšos... Atnāc vēlreiz...”

Veļas mazgātāja ierindniece Anna Zaharovna Gorlača

“Man ir neliels stāstiņš...

Staršina jautā:

- Meitenīt, cik tev gadu?

- Sešpadsmit, kas tad ir?
- Mums nepilngadīgas nevajag, – viņš saka.
- Ko jūs gribēsiet, to arī darišu. Kaut vai cepšu maizi. Pieņēma...”

Maizes cepēja ierindniece Natālija Muhametdinova

“Es biju rakstvede... Mani pierunāja strādāt štābā... Man teica – mēs zinām, ka tu pirms kara strādāji par fotogrāfi, tagad jūs arī fotografēsiet.

Es labi atceros, ka negribēju fotografēt nāvi. Kritušos. Fotografēja, kad zaldāti atpūtās – smēķēja, smējās –, kad pasniedza apbalvojumus. Žēl, ka toreiz nebija krāsainu filmiņu, tikai melnbaltās. Iznes pulka karogu... Es to varētu skaisti nofotografēt...

Bet šodien... Pie manis atnāk žurnālisti un jautā: “Vai jūs fotografējāt kritušos? Kaujaslauku...” Es sāku meklēt... Man ir maz nāves fotogrāfiju... Ja kāds krita, puisi man lūdza: “Vai tev viņš kaut kur ir dzīvs?” Mēs meklējām, kur viņš ir dzīvs... Lai viņš smaidītu...”

Rakstvede seržante Jeļena Viļenska

“Mēs būvējām... Būvējām dzelzceļus, pontonu tiltus, blindāžas. Fronte bija blakus. Zemi rakām naktī, lai mūs nepamanītu.

Zāģējām kokus. Manā nodaļā galvenokārt bija meitenes, visas jaunas. Daži vīrieši, kuri nevarēja dienēt. Kā mēs nesām kokus? Pieķērāmiešiem pie koka un nesām. Visa nodaļa vienu koku. Asiņainas tulznas uz rokām... Uz pleciem...”

Celtniecības bataljona nodaļas vadītāja Zoja Lukjanovna Veržbicka

“Es pabeidzu pedagoģisko skolu... Diplomu saņēmu jau kara laikā. Kara dēļ mūs nesūtīja strādāt, aizsūtīja uz mājām. Atbraucu uz mājām, pēc dažām dienām izsauca uz kara komisariātu. Mamma mani nelaida, protams, es vēl biju jauna, tikai 18 gadi: “Es tevi sūtīšu

pie brāļa, teikšu, ka tevis nav mājās.” Es teicu: “Es taču esmu komjauniete.” Kara komisariātā mūs sapulcināja un paskaidroja, ka frontes maizes ceptuvēs vajagot sievietes.

Šis darbs ir ļoti smags. Mums bija astoņas dzelzs krāsnis. Atbraucām uz sagrautu ciematu vai pilsētu, uzstādījām tās. Uzstādījām krāsnis, vajag malku, 20–30 spaiņus ūdens, piecus maisus miltu. 18 gadus vecas meitenes stiepa 70 kilogramus smagus miltu maisus. Divatā ņēmām un nesām. Vai uz nestuvēm uzliek 40 maizes kukuļus. Es, piemēram, nevarēju panest. Dienu un nakti pie krāsns, dienu un nakti. Traukos ir iejauta mīkla, vajag citus. Mūs bombardē, bet mēs cepam maizi...”

Maizes cepēja ierindniece Marija Semjonovna Kulakova

“Es visus četrus kara gadus pavadīju uz riteņiem... Braucu pēc norādēm: “Ščukina saimniecība”, “Kožuro saimniecība”. Saņēmām bāzē tabaku, papirosus, kramu – visu, bez kā kaujinieki ugunsliņijā nevar iztikt, – un devāmies ceļā. Ar mašīnām, ar pajūgiem, bet visbiežāk kājām kopā ar vienu vai diviem zaldātiem. Nesām uz savas muguras. Līdz tranšejām ar zirgiem nevar aizbraukt, vācieši izdzirdēs troksni. Nesām pašas. Uz savas muguras, mīļā...”

Sagādniece ierindniece Jeļena Ņikiforovna Jevska

“Kara sākumā... Man bija 19 gadi... Es dzīvoju Vladimiras apgabala Muromas pilsētā. 1941. gada oktobrī mūs, komjauniešus, sūtīja būvēt ceļu Muroma–Gorkija–Kuļebaki. Kad atgriezāmies no darba frontes, mūs mobilizēja.

Mani aizsūtīja uz sakaru skolu Gorkijā, uz pasta darbinieku kursiem. Pabeidzu kursus, nokļuvu karojošajā armijā – 60. strēlnieku divīzijā. Dienēju kā virsnieks pulka pastā. Pati ar savām acīm redzēju, kā cilvēki raudāja, skūpstīja aploksnes, kad ugunsliņijā saņēma vēstules. Daudziem radinieki bija gājuši bojā vai dzīvoja ienaidnieka okupētajā teritorijā. Nevarēja atrakstīt. Tad mēs rakstījām

vēstules no Nezināmās: “Dārgais zaldāt, tev raksta Nezināma meitene. Kā tu cīnies ar ienaidnieku? Kad atgriezīsies ar Uzvaru?” Naktīs sēdējām un sacerējām... Karalaikā es uzrakstīju simtiem tādu vēstuļu...”

Pasta darbiniece jaunākā leitnante Marija Aleksejevna Remņeva

Par speciālajām “K” ziepēm un virssardzi

“1. maijā es apprecējos... Bet 22. jūnijā sākās karš. Atlidoja pirmās vācu lidmašīnas. Es strādāju bērnumamā ar spāņu bērniem, kurus atveda pie mums uz Kijevu. Tas notika 1937. gadā... Spānijas pilsoņu kara laikā... Mēs nezinājām, kas ir jādara, bet spāņu bērni pagalmā sāka rakt ierakumus. Viņi jau visu zināja... Bērnus nosūtīja uz aizmuguri, bet es devos uz Penzas apgabalu. Man bija uzdevums – organizēt medmāsu kursus. 1941. gada beigās es pati šajosursos pieņēmu eksāmenu, jo visi ārsti bija devušies uz fronti. Mani aizsūtīja uz Staļingradu, uz armijas lauka hospitāli. Meiteņu vidū es biju visvecākā. Manai draudzenei Soņai Udrugovai – mēs tagad draudzējamies – toreiz bija 16 gadi, viņa bija beigusi deviņas klases un šos medmāsu kursus. Mēs jau trīs dienas bijām frontē, Soņa sēdēja mežā un raudāja. Es piegāju:

– Soņečka, kāpēc tu raudi?

– Kā tu nesaproti? Es trīs dienas neesmu redzējusi mammu.

Kad es tagad atgādinu par šo gadījumu, viņa smejas.

Kurskas lokā mani no hospitāļa pārcēla uz lauka veļas mazgāšanas vienību, es biju komandiera vietniece politiskajos jautājumos. Veļas mazgātājas bija noligtas. Notika tā: mēs braucām ar pajūgiem, kuros atradās vannītes, siles, patvāri ūdens sildīšanai, bet uz tiem sēdēja meitenes sarkanos, zaļos, zilos un pelēkos svārkos. Visi smējās: “Re, kur brauc veļas mazgātāju armija!” Mani sauca par veļas mazgātāju komi-sāri. Vēlāk manas meitenes ģērbās pieklājīgāk, kā saka, “dabūja formu”.

Darbs bija ļoti smags. Nekādu veļas mazgājamo mašīnu toreiz nebija. Mazgāja ar rokām... Ar sieviešu rociņām... Mēs ierodamies, mums ierāda kādu māju vai zemnīcu. Tur mēs mazgājam veļu, pirms žāvēšanas to piesūcināja ar speciālām “K” ziepēm, lai nebūtu utu. Bija dusts, bet tas nelīdzēja, izmantojām “K” ziepes, tās smirdēja, smaka bija briesmīga. Telpā, kur mēs mazgājām un žāvējām veļu, mēs arī gulējām. Viena zaldāta veļai piešķīra 20-25 gramus ziepju. Bet tā bija melna kā zeme. Daudzām meitenēm no veļas mazgāšanas, no smaguma un spriedzes bija bruka, “K” ziepes izraisīja ekzēmu, nogāja nagi. Mēs domājām, ka tie nekad neataugs. Tik un tā pēc dažu dienu atpūtas atkal bija jāmazgā.

Meitenes mani klausīja...

Reiz mēs atbraucām pie lidotājiem. Iedomājaties, viņi mūs ieraudzīja netīrā un novalkātā apģērbā un nicīgi noteica: “Kas tad tās par veļas mazgātājam...” Manas meitenes gandrīz apraudājās:

- Zampoļit³⁸, paskatieties...

- Nekas, mēs viņiem atriebsimies.

Un mēs sarunājām. Vakarā manas meitenes uzvilka labāko apģērbu un aizgāja uz pļaviņu. Viena mūsu meitene spēlēja ermonikas, un viņi dejoja. Norunājām – ar lidotājiem nedejosim. Puiši nāca, bet neviena meitene negāja ar viņiem dejojot. Tā arī lidotāji visu vakaru dejoja cits ar citu. Beidzot sāka lūgties: “Viens mulķis pateica, bet jūs apvainojāties uz visiem.”

Nolīgtos darbiniekus nedrīkstēja turēt virssardzē, bet ko darīt, ja sanāk kopā simts meiteņu? Pulksten 23.00 bija jādodas pie miera, un viss. Viņas centās aizlavīties – meitenes ir meitenes. Es viņas iesēdināju virssardzē. Reiz pie mums no kaimiņu daļas atbrauca priekšniecība, bet divas meitenes sēdēja virssardzē.

³⁸ Zampoļits – komandiera vietnieks politiskajā darbā (*заместитель командира по политической работе*). (Red. piez.)

- Kā tad tā? Jūs turat nolīgtos darbiniekus virssardzē? – man jautāja.

Es mierīgi atbildēju:

- Biedri pulkvedī, rakstiet ziņojumu komandierim. Tās ir jūsu tiesības. Man ir jācīnās par disciplīnu. Man bija ideāla kārtība.

Tā viņi arī aizbrauca.

Disciplīna bija stingra. Reiz es satiku kādu kapteini – viņš gāja gar manu māju, es izgāju ārā. Viņš apstājās:

- Mans dievs! Jūs iznācāt no šīs mājas, vai zināt, kas šeit dzīvo?

- Zinu.

- Te dzīvo zampoļits. Vai zināt, cik viņa ir nikna?

Es teicu, ka neko tādu neesmu dzirdējusi.

- Mans dievs! Viņa nekad nesmaida, viņa ir tik dusmīga.

- Vai jūs gribat ar viņu iepazīties?

- Mans dievs! Nē!

Tad es atzinos.

- Iepazīsimies, es esmu zampoļits.

- Nevar būt! Man par viņu stāstīja...

Es saudzēju savas meitenes. Bija viena skaista meitene Vaļa. Reiz mani uz desmit dienām izsauca uz štābu. Kad atbraucu, man pateica, ka Vaļa šajās dienās esot ieradusies mājās vēlu, viņa esot bijusi kopā ar kādu kapteini. Bija, un viss, tā jau ir pagātne. Pagāja divi mēneši, uzzināju, ka Vaļa ir stāvoklī. Es viņu izsaucu: “Vaļa, kā tas varēja notikt? Uz kurieni tu brauksi? Tava pamāte (viņai bija pamāte, nevis māte) dzīvo zemnīcā.” Viņa raudāja: “Tā ir jūsu vaina. Ja jūs nebūtu aizbraukusi, nekas tāds nebūtu noticis.” Viņas izturējās pret mani kā pret māti, kā pret vecāko māsu.

Viņai bija plāns mētelītis, bet laiks bija auksts, es atdevu savu šineli. Un mana Vaļa aizbrauca...

1945. gada 8. marts. Mēs sarīkojām svētkus. Uzvarījām tēju. Sameklējām konfektes. Manas meitenes izgāja ārā un ieraudzīja, ka no meža iznāk divi vācieši. Automāti vilkās pa zemi... Ievainoti...

Manas meitenes viņus ielenca. Protams, es kā zampoļits uzrakstīju ziņojumu, ka šodien, 8. martā, veļas mazgātājas sagūstīja divus vāciešus.

Nākamajā rītā notika komandieru sanāksme, politiskās nodaļas priekšnieks sākumā paziņoja:

- Biedri, gribu jūs iepriecināt – karš drīz beigsies. Vakar 21. veļas mazgātāju vienības meitenes sagūstīja divus vāciešus.

Visi sāka aplaudēt.

Karalaikā mūs neapbalvoja, kad karš beidzās, man teica: “Apbalvojiet divus cilvēkus.” Es biju sašutusi. Es lūdzu atļauju runāt un pateicu, ka esmu veļas mazgātāju vienības zampoļits, pastāstīju, cik smags ir veļas mazgātāju darbs, ka daudzām ir bruka un ekzēmas, ka meitenes ir jaunas, strādāja vairāk nekā mašīnas. Man jautāja: “Vai varat līdz rītdienai uzrakstīt apbalvojamo sarakstu? Mēs apbalvosim vēl.” Mēs ar vienības komandieri visu nakti sēdējām pie sarakstiem. Daudzas meitenes saņēma medaļu “Par drošsirdību”, “Par kaujas nopelniem”, bet vienu veļas mazgātāju apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni. Vislabākā veļas mazgātāja, neatkāpās no siles ne soli, citreiz nevienai vairs nebija spēka, bet viņa mazgāja. Tā bija paveca sieviete, visa viņas ģimene bija gājusi bojā.

Kad es sūtīju meitenes uz mājām, gribēju viņām kaut ko iedot. Viņas visas bija no Baltkrievijas un Ukrainas, tur viss bija sagrauts un iznīcināts. Kā lai es viņas laižu ar tukšām rokām? Mēs atradāmies kādā vācu ciematā, tur bija šuvēju darbnīca. Es aizgāju to apskatīt – man par laimi, mašīnas bija kārtībā. Katrai meitenei, kura devās prom, mēs pasniedzām dāvanu. Es biju tik priecīga, tik laimīga. Tas bija viss, ko es varēju darīt savu meiteņu labā.

Visas gribēja doties uz mājām, bet baidījās atgriezties. Nevienš nezināja, kas mūs tur sagaida...”

*Veļas mazgātāju vienības komandiera vietniece
politiskajā darbā leitnante Valentīna Kuzminična Bratčikova-Borščevska*

“Mans tētis... Mans mīļotais tētis bija komunisti, svēts cilvēks. Dzīvē es neesmu satikusi nevienu cilvēku, kurš būtu labāks par tēti. Viņš mani audzināja: “Kas es būtu bez padomju varas? Nabags. Kalpotu pie kulaka. Padomju vara man iedeva visu, es ieguvu izglītību. Kļuvi par inženieri, būvēju tiltus. Par to man ir jāpateicas padomju varai.”

Man patika padomju vara. Man patika Staļins un Vorošilovs. Patika visi mūsu vadoņi. To man iemācīja tētis.

Sākās karš, es paaugos. Vakaros mēs ar tēti dziedājām internacionāli un “Svēto karu”³⁹. Tētis spēlēja akordeonu. Kad man palika 18 gadi, tētis nāca man līdzī uz kara komisariātu...

No armijas es aizrakstīju uz mājām vēstuli, ka būvēju un apsargāju tiltus. Mūsu ģimene par to ļoti priecājās. Tētis mums iemācīja mīlēt tiltus, mēs tos mīlējām no bērnības. Kad es redzēju sagrautu tiltu – tas bija sabombardēts un uzspridzināts –, es pret to izturējos kā pret dzīvu cilvēku, nevis stratēģisku objektu. Es raudāju... Savā ceļā es sastapu simtiem sagrautu tiltu, lielu un mazu, karalaikā tos iznīcināja pirmos. Mērķis numur viens. Kad mēs braucām gar drupām, es vienmēr domāju – cik gadu vajadzēs, lai to visu atjaunotu? Karš nogalina laiku, dārgo cilvēka laiku. Es labi atceros, ka katru tiltu tētis būvēja vairākus gadus. Naktīs un pat nedēļas nogalēs sēdēja pie rasējumiem. Karā mani visvairāk bija žēl laika. Tēta laika...

Tēta jau sen vairs nav, bet es turpinu viņu mīlēt. Es neticu, kad par tādiem kā viņš saka – viņi bija stulbi un akli, ticēja Staļinam. Baidījās no Staļina. Ticēja Ļeņina idejām. Domāja vienādi. Ticiet man, viņi bija labi un godīgi cilvēki, viņi ticēja komunisma idejām, nevis Staļinam un Ļeņinam. Ticēja sociālismam ar cilvēka seju, kā to vēlāk nosauks. Ticēja, ka visi būs laimīgi. Ikviens. Sapņotāji, ideālisti – jā, akli – nē. Es nekad tam nepiekritīšu. Neparko! Kara vidū mums parādījās lieliski tanki un lidmašīnas, labi ieroči, bet bez ticības nebūtu iespējams

³⁹Dziesma *Священная война*. (Red. piez.)

sakaut tik briesmīgu ienaidnieku, kas bija pakļāvis visu Eiropu, – hitleriešu armiju – varenu un disciplinētu. Mēs nepārlauztu tās mugurkaulu. Mūsu galvenais ierocis bija ticība, nevis bailes, dodu jums partijas godavārdu (karalaikā es iestājos partijā un vēl joprojām esmu komuniste). Es nekaunos par savu partijas biedra karti, neesmu no tās atsacījies. Mana ticība kopš 1941. gada nav mainījiesies...”

Inženiere celtniece ierindniece Tamāra Lukjanovna Toropa

“Vācu armiju apturēja pie Voronežas... Viņi ilgi nevarēja ieņemt pilsētu. Bombardēja vienā laidā. Lidmašīnas lidoja pāri mūsu Moskovkas ciemam. Es vēl nebiju redzējusi ienaidnieku, biju redzējusi tikai viņa lidmašīnas. Drīz vien es uzzināju, kas ir karš...”

Mūsu hospitālim paziņoja, ka pie pašas Voronežas ir sabombardēts vilciena sastāvs, mēs aizbraucām uz turieni – ieraudzījām... Ko mēs ieraudzījām? Tikai malto gaļu... Es nespēju parunāt... Ai-ai-ai! Pirmais atguvās mūsu galvenais ārsts. Viņš skaļi iekliedzās: “Nestuves!” Es biju visjaunākā, man tikko bija palikuši 16 gadi, visi mani pieskatīja, lai es nenogībtu. Mēs gājām pa sliedēm, ložņājām pa vagoniem. Nestuves palika tukšas – vagoni dega, nebija dzirdami ne vaidi, ne kliegzieni. Izdzīvojušo nebija. Es turējos pie sirds, man no bailēm aizvērās acis. Kad atgriezāmies hospitālī, visi nokrita kur nu kurais – kāds nolika galvu uz galda, cits – uz krēsliem – un aizmiga.

Es nodežurēju un devos uz mājām. Atnācu noraudzījies, apgūlos, tiklīdz aizvēru acis, atkal visu ieraudzīju... Mamma atgriezās no darba, atnāca tēvocis Mitja. Dzirdu mammas balsi:

– Nezinu, kas notiks ar Ļenu. Paskaties, kā ir pārvērtusies viņas seja, kopš viņa strādā hospitālī. Viņa neizskatās pēc sevis, klusē, ne ar vienu nerunā, miegā kliegz. Kur ir pazudis viņas smaids un smieklis? Tu zini, cik viņa bija jautra. Nu viņa vairs nejoko.

Es klausijos mammas teiktajā, man līja asaras.

Kad 1943. gadā Voronežu atbrīvoja, es pieteicos militarizētājā apsardzē. Tur bija tikai meitenes. Visām bija 17-20 gadi. Jaunas,

skaistas, nekad nebiju redzējusi tik daudz skaistu meiteņu vienā vietā. Vispirms es iepazinot ar Marusju Prohorovu, viņa draudzējās ar Taņu Fjodorovu. Viņas bija no vienas sādžas. Taņa bija nopietna, viņai patika tīrība un kārtība, bet Marusjai patika dziedāt un dejot. Viņa dziedāja jautras častuškas. Visvairāk viņai patika krāsoties, viņa stundām ilgi sēdēja pie spoguļa. Taņa viņu bāra: “Kāpēc tu krāsojies, labāk izgludini savu formu vai sakārto gultu.” Vēl bija Paša Ļitavrina, ļoti drosmīga meitene. Viņa draudzējās ar Šuru Batiščevu. Šura bija klusa un kautrīga, vismierīgākā no mums visām. Savukārt Ļusjai Ļihačevai patika veidot cirtas, ievēdoja un uzreiz ķērās pie ģitāras. Viņa cēlās un gūlās ar ģitāru rokā. Visveicākā no mums bija Poļina Ņeverova, viņas vīrs krita frontē, viņa vienmēr bija bēdīga.

Mēs visas valkājām armijas formu. Kad mamma mani pirmo reizi ieraudzīja formas tērpā, viņa nobālēja:

- Tu nolēmi dienēt armijā?

Es viņu nomierināju.

- Nē, mamma. Es taču tev teicu, ka apsargāju tiltus.

Mamma sāka raudāt.

- Karš drīz beigsies. Tad tu uzreiz novilksi šineli.

Es arī tā domāju.

Mēs uzzinājām, ka karš ir beidzies, pēc divām dienām sarkanajā stūrītī notika sanāksme. Tajā uzstājās apsardzes priekšnieks biedrs Naumovs.

- Mani dārgie kaujinieki, – viņš teica, – karš ir beidzies. Bet vakar es saņēmu pavēli, ka Rietumu dzelzceļam vajag militarizētās apsardzes kaujiniekus.

Zālē kāds iekliedzās:

- Tur taču ir banderovieši!⁴⁰

⁴⁰ Ukrainas nacionālistu organizācijas (*Організація українських націоналістів*) biedri Stepana Banderas (*Степан Бандера*, 1909–1959) vadībā. (Red. piez.)

Naumovs aplusa, bet pēc tam teica:

- Jā, meitenes, tur ir banderovieši. Viņi karo ar Sarkano armiju. Bet pavēle ir pavēle, tā ir jāpilda. Tie, kuri grib braukt, uzrakstiet iesniegumu apsardzes priekšniekam. Brauks brīvprātīgie.

Mēs atgriezāties kazarmās un apgūlāties savās gultās. Iestājās kapa klusums. Neviena no mums negribēja tik tālu braukt. Neviena no mums negribēja mirt pēc kara. Nākamajā dienā mūs atkal sapulcināja. Es sēdēju pie prezidija galda, tas bija aplāts ar sarkanu galdautu. Un es domāju, ka sēžu pie šī galda pēdējo reizi.

Apsardzes priekšnieks uzstājās ar runu:

- Es zināju, Babina, ka tu brauksi pirmā. Meitenes, jūs visas esat malači, ka nenobijāties. Karš ir beidzies, var atgriezties mājās, bet jūs braucat aizstāvēt Dzimteni.

Pēc divām dienām mēs aizbraucām. Braucām preču vagonā, uz grīdas bija siens, tas smaržoja pēc zāles.

Nekad agrāk nebiju dzirdējusi, ka ir tāda pilsēta Strija, nu tā bija mūsu dienesta vieta. Pilsēta man nepatika – maza un briesmīga, katru dienu skanēja mūzika un kādu apglabāja: vai nu milici, vai komunistu, vai komjaunieti. Mēs atkal ieraudzījām nāvi. Es sadraudzējos ar Gaļinu Korobkinu. Viņa tur gāja bojā. Vēl ar kādu meiteni... Viņu naktī nodūra... Tur es vairs nejojokoju un nesmejtos...”

Militarizētās apsardzes kaujiniece Jeļena Ivanovna Babina

Par izkusušajiem gultņiem un krievu lamuvārdiem

“Gluži kā tēvs... Viņa meita...”

Mans tēvs Mironš Ļenkovs pilsoņu kara laikā no neizglītota puisiņa bija kļuvis par vada komandieri. Viņš bija īsts komunistš. Kad viņš nomira, mēs ar mammu palikām dzīvot Ļeņingradā – šai pilsētai man ir jāpateicas par visu labo, kas manī ir. Mana kaislība bija

grāmatas. Es raudāju, lasot Lidijas Čarskas⁴¹ romānus, aizrautīgi lasīju Turgeņeva darbus. Man patika dzeja...

1941. gada vasarā... Jūnija beigās mēs aizbraucām pie vecmāmiņas uz Donu. Kad sākās karš, mēs bijām ceļā. Pa stepi sāka skraidīt ziņneši ar kara komisariāta pavēstēm. Kazaku sievas, pavadot vīrus karā, dziedāja, dzēra un skaļi raudāja. Es devos uz Bokovskas stacīcu, uz kara komisariātu. Man pateica īsi un skarbi:

- Bērnus uz fronti nesūtām. Komjauniete? Brīnišķīgi! Palīdzi kolhozā!

Mēs maisījām graudus, lai tie nepārkarstu. Pēc tam vācām dārzeņus. Tulznas uz rokām palika cietas, lūpas sasprēgāja, seju klāja stepes iedegums. Es atšķīros no lauku meitenēm tikai ar to, ka zināju daudz dzejoļu un varēju tos runāt no galvas visu ilgo ceļu no lauka līdz mājām.

Karš tuvojās. 17. oktobrī fašisti okupēja Taganrogu. Cilvēkus evakuēja. Vecmāmiņa palika, bet mūs ar māsu sūtīja prom: "Jūs esat jaunas. Glābieties!" Mēs piecas dienas kājām gājām līdz Obļivskas stacijai. Sandales bija jāaizmet, staņicā es ierados ar plikām kājām. Stacijas priekšnieks visus brīdināja: "Negaidiet slēgtos vagonus, sēdieties uz platformām! Tūlīt piebrauks lokomotīve, mēs jūs sūtīsim uz Staļingradu." Mums paveicās – mēs ielidām platformā ar auzām. Iebāzām plikās kājas graudos, apsedzāmies ar lakatu... Cieši piespiedāmies viena otrai un aizsnaudāmies... Maizes mums jau sen nebija, medus arī. Pēdējās dienās mūs baroja kazacietes. Mēs kautrējāmies ņemt ēdienu, nevarējām par to samaksāt, bet viņas mūs uzmundrināja: "Ēdiet, mīļās! Tagad visiem ir slikti, jāpalīdz citiem." Es sev apsolīju, ka nekad neaizmirsīšu šo cilvēku labestību. Nekad! Nekādā gadījumā! Un neaizmirsu.

No Staļingradas braucām ar tvaikoni, pēc tam ar vilcienu divos naktī ieradāmies Medvedickas staņicā. Cilvēku vilnis mūs

⁴¹ *Лидия Чарская* (1875–1938) – krievu bērnu grāmatu autore, dzejniece, aktrise. (Red. piez.)

iznesa uz perona. Mēs bijām pārvērtušās par divām lāstekām, nevarējām pakustēties, stāvējām un viena otru pieturējām, lai nenokristu. Lai nesašķīstu gabaliņos, kā tas reiz notika ar vardi, ko izņēma no sašķidrināta skābekļa un meta pret grīdu. Par laimi, kāds, ar kuru mēs kopā braucām, par mums atcerējās. Piebrauca cilvēku pārpildīts pajūgs, mūs piesēja aizmugurē. Iedeva vateņus. Teica: “Ejiet, citādi jūs nosalsiet. Nevarēsiet sasildīties. Jūs nedrīkst vest.” Sākumā mēs kritām, bet gājām, pēc tam pat skrējām. Un tā 16 kilometrus...

Frankas ciems, kolhozs “1. maijs”. Kolhoza priekšsēdētājs ļoti priecājās, uzzinot, ka esmu no Ļeņingradas un esmu pabeigusi deviņas klases.

- Tas ir labi. Tu man palīdzēsi. Būsi grāmatvede.

Kādu brīdi es pat priecājos. Bet tad aiz priekšsēdētāja muguras ieraudzīju plakātu “Meitenes, pie stūres!”

- Es nesēdēšu kantorī, – es atbildēju priekšsēdētājam. – Ja man iemācīs, es varēšu braukt ar traktoru.

Traktori stāvēja ieputināti sniegā. Mēs tos atrakām, apdedzinot pie metāla rokas, atstājot uz tā ādas gabaliņus. Sarūsējušās, stingri aizgrieztās skrūves šķīta sametinātas. Kad tās nevarēja izkustināt pretēji pulksteņa rādītāja virzienam, mēģinājām skrūvēt uz otru pusi. Kā par nelaimi... Tieši tajā brīdī... It kā no zemes izlēdis, mūsu priekšā nostājās Ivans Ivanovičs Ņikitins, vienīgais īstais traktorists un mūsu darbaudzinātājs. Viņš saķēra galvu un nevarēja novaldīt lamuvārdus. Ak, tu! Ka tavu māti... Šī lamāšanās atgādināja vaidus. Tik un tā vienreiz es sāku raudāt...

Uz lauka es izbraucu atpakaļgaitā – mana traktora ātrumkārbā lielākā daļa zobratu bija “bezzobaini”. Aprēķins bija vienkāršs – 20 kilometru garajā ceļā kāds traktors izies no ierindas, tad tā ātrumkārbu pārliks manā traktorā. Tā arī notika. Tāda pati traktoriste kā es Sāročka Gozenbuka nepamanīja, ka no radiatora ir iztecējis ūdens, un sabojāja motoru. Ak, tu! Ka tavu māti...

Pirms kara es nemācēju braukt ar divriteni, bet te – traktors. Ilgi sildījām motoru ar atklātu liesmu, pārkāpjot visus noteikumus. Uzzināju, kas ir pārliešana. Un kā iedarbināt traktoru pēc tādas metodes “Kad nekādi slēdži nedarbojas”... Smērvielas un degvielu izsniedza saskaņā ar karalaika normām. Par katru pili bija jāatbild ar savu galvu tāpat kā par izkusušiem gultņiem. Ak, tu! Ka tavu māti... Par katru pili...

Todien... Pirms došanās uz lauku pagriezu kartera krāniņu, lai pārbaudītu eļļu. Sāka tecēt tumšs šķidrums. Kļiedzu brigadierim, ka jāielej jauna eļļa, viņš pienāca, paberzēja šķidrumu rokās, pasmaržoja un teica: “Nebaidies! Vēl vienu dienu vari pastrādāt.” Es strīdējos: “Nedrīkst, jūs teicāt...” Viņš pēkšņi sadusmojās: “Teicu, bet tagad tu mani neliec mierā. Pilsētas lelles! Baigi gudrās, Ak, tu... Ka tavu māti...” Viņš lika man braukt... Es braucu. Karsts, traktors dūmo, trūka gaisa, bet tas ir sākums – kas notiek ar gultņiem? Man šķita, ka tie klab. Apstājos – it kā neklab. Nospiežu gāzes pedāli – klab. Un pēkšņi zem paša sēdekļa – tuk, tuk, tuk!

Izslēdzu motoru, pieskrēju pie apskates lūkām – divi gultņi izkusuši. Es apsēdos uz zemes, apķēros ap riteni un otro reizi karalaikā sāku raudāt. Pati vainīga – es taču redzēju, kāda bija eļļa. Es nobijos no lamuvārdiem. Vajadzētu atbildēt ar to pašu, bet es taču esmu samaitātās intelīģences pārstāve.

Izdzirdēju kaut kādas skaņas un pagriezos. Re, kā! Kolhoza priekšsēdētājs, MTS⁴² direktors, politiskās daļas vadītājs un, protams, mūsu brigadieris. Viņš bija vainīgs!

Viņš stāvēja un nevarēja pakustēties. Visu sapratu. Klusēja. Ak, tu! Ka tavu māti...

MTS direktors arī visu saprata:

- Cik?

- Divi, – es atbildēju.

⁴²Mašīnu-traktoru stacija. (Red. piez.)

Saskaņā ar karalaika likumiem mani vajadzēja tiesāt. Pants par nolaidību un kaitniecību.

Politiskās daļas vadītājs pagriezās pret brigadieru:

- Kāpēc tu nesaudzē savas meitenes? Kā lai es sūtu šo bērnu uz tiesu!

Viss kaut kā nokārtojās. Ar sarunu palīdzību. Brigadieris manā klātbūtnē vairs nelamājās. Bet es iemācījos... Ak, tu! Ka tavu māti... Un parādīju...

Pēc tam sekoja laimīgs notikums – atradās mūsu mamma. Viņa atbrauca, un mums atkal bija ģimene. Mamma pēkšņi teica:

- Es domāju, ka tev ir jāiet skolā.

Es uzreiz nesapratu:

- Kur?

- Kurš tavā vietā beigs 10. klasi?

Pēc visa piedzīvotā bija savādi atkal sēdēt skolas solā, rēķināt uzdevumus, rakstīt domrakstus, iekalt vācu valodas darbības vārdus, nevis cīnīties ar fašistiem. Un tas notika laikā, kad ienaidnieks atradās pie Volgas!

Man vajadzēja tikai nedaudz pagaidīt – pēc četriem mēnešiem man būs 17 gadi. Ne 18, bet tomēr 17. Tad neviens man nepavēlēs palikt mājās. Neviens! Rajona komitejā viss noritēja gludi, bet kara komisariātā bija jāpacinās. Vecuma un redzes dēļ. Bet pirmais palīdzēja otrajam... Kad sāka runāt par manu vecumu, es nosaucu kara komisāru par birokrātu... Un pieteicu bada streiku... Apsēdos viņam blakus un divas diennaktis nekustējos ne no vietas, pastumjot malā viņa piedāvāto maizes gabalu un karsta ūdens krūzi. Piedraudēju, ka nomiršu badā, bet vispirms uzrakstīšu zīmīti, kurš ir vainojams manā nāvē. Diezin vai viņš nobijās un noticēja, bet tomēr nosūtīja mani uz medicīnisko komisiju. Tas viss notika vienā istabā. Blakus. Ārsts pārbaudīja manu redzi un noplātīja rokas, kara komisārs iesmējās un paziņoja, ka es velti esot badojusies. Viņam bija manis žēl. Es atbildēju, ka neredzu badošanās dēļ. Piegāju pie loga, tuvāk pie nelaimīgās

tabulas, un sāku raudāt. Es raudāju tik ilgi... Raudāju ilgi... Kamēr iemācījos apakšējās rindiņas. Pēc tam noslaucīju asaras un teicu, ka esmu gatava vēlreiz doties uz komisiju. Viss izdevās.

1942. gada 10. novembrī, saskaņā ar pavēli paņēmušas līdzī produktus desmit diennaktīm, mēs (25 meitenes) iekāpām vecas mašīnas kravas kastē un sākām dziedāt “Pavēle tam dota...”⁴³, aizstājot vārdus “pilsoņu karā” ar vārdiem “savu valsti aizstāvēt”. No Kamišinas, kur mēs devām zvērestu, mēs kājām gājām pa Volgas kreiso krastu līdz pat Kapustinjarai. Tur atradās rezerves pulks. Tur, tūkstošiem vīriešu vidū, mēs kaut kā pazudām. No dažādām daļām atbrauca “pircēji”, komplektēja papildspēkus. Mūs viņi centās nepamanīt. Nemitīgi skatījās garām...

Ceļā es sadraudzējos ar Annušku Rakšenko un Asju Basinu. Viņām abām nebija nekādas profesijas, es uzskatīju, ka mana profesija armijai nav vajadzīga. Tāpēc, ja kādu izsauca no ierindas, mēs draudzīgi spērām trīs soļus uz priekšu, pieļaujot, ka armijas daļā ātri apgūsim jebkuru profesiju. Bet mums pagāja garām.

Kad mēs pagājām uz priekšu, atbildot uz komandu: “Šoferi, traktoristi, mehāniķi – trīs soļus uz priekšu!” –, “pircējam”, jaunam vecākajam leitnantam, neizdevās paiet garām. Es pagāju uz priekšu nevis trīs, bet piecus soļus, un viņš apstājās;

– Kāpēc jūs izvēlaties tikai vīriešus? Es arī esmu traktoriste!

Viņš brīnījās:

– Nevar būt! Kā darbojas traktors?

– Viens, trīs, četri, divi.

– Vai gultņus esi kausējusi?

Es godīgi atzinos, ka esmu sakausējusi divus gultņus.

– Labi. Ņemu. Godīguma dēļ. – Viņš pamāja un gāja tālāk.

Manas draudzenes pienāca pie manis. Nostājās blakus. Vecākais leitnants izlikās, ka tā ir jābūt. Ak, tu! Ka tavu māti...

⁴³ Dziesma *Прощание*. (Red. piez.)

Daļas komandieris, iepazīstoties ar papildspēkiem, vecākajam leitnantam pajautāja:

- Kāpēc tu atvedi šīs meitenes?

Leitnants samulsa un atbildēja, ka viņam esot mūsu žēl – ja mēs nokļūtu kaut kur citur, mūs apšautu kā irbes.

Komandieris nopūtās:

- Labi. Vienu – uz virtuvi, otru – uz noliktavu, gudrāko uz štābu par rakstvedi. - Viņš paklusēja un piebilda: - Žēl, skaistas.

Visgudrākā biju es, bet strādāt par rakstvedi! Kāda tam saistība ar mūsu skaistumu? Aizmirsusi par armijas disciplīnu, es sadusmojos:

- Mēs esam brīvprātīgās! Devāmies aizstāvēt Dzimteni. Iesim tikai uz kaujas vienībām...

Nezin kāpēc pulkvedis uzreiz padevās:

- Ja kaujas vienības, tad kaujas vienības. Divas – uz darbnīcām pie darbgalda, bet to runīgo – pie motoriem.

Tā sākās mūsu dienests 44. lauka darbnīcā. Tā bija rūpnīca uz riteņiem. Mašīnās – tās sauca par ļetučkām⁴⁴ – atradās darbgaldi: frēzes, metāla griezēji, slīpmašīnas; elektrostacija, uzpildes stacija, vulkanizācija. Pie darbgaldiem strādāja divi cilvēki. Katrs pa 12 stundām bez jebkādām pauzēm. Pusdienu, vakariņu, brokastu laikā strādāja pārinieks. Ja kādam bija jāstāv sardzē, otrs strādāja 24 stundas. Strādājām sniegā, dubļos. Uzlidojumu laikā. Neviens vairs neteica, ka mēs esam skaistas. Bet skaistas meitenes karā žēloja, vairāk žēloja. Tā ir taisnība. Viņas bija žēl apglabāt... Žēl bija sūtīt mammai nāves ziņu... Ak, tu! Ka tavu māti...

Es vēl tagad bieži redzu sapņus... Es zinu, ka es tos redzu, bet reti kad atceros. Paliek sajūta, ka esmu kaut kur bijusi... Un atgriezies... Sapnī sekundē notiek tas, kam dzīvē ir vajadzīgi gadi. Citreiz es jaucu, kur ir sapnis, kur realitāte... Manuprāt, tas notika

⁴⁴ No krievu val. vārda "lidot" – remonta un evakuācijas bruņumašīnas nosaukums sarunvalodā. (Red. piez.)

Zimovņikos, es tikko bija atnākusi pagulēt, kad sākās uzlidojums. Ak, tu! Ka tavu māti... Labāk lai mani nogalina, nevis sabojā tādu prieku kā dažas stundas miega. Kaut kur blakus nogranda spēcīgs sprādziens. Māja sašūpojās. Bet es tik un tā aizmiglu...

Man nebija bail, šo sajūtu man nebija. Goda vārds! Tikai pēc visniknākajiem uzlidojumiem sāpēja caurais zobs. Un tikai uz īsu brīdi. Es vēl joprojām uzskatītu, ka esmu ļoti drosmīga, ja vien daudzus gadus pēc kara nebūtu jādodas pie speciālistiem, jo man dažādās organisma vietās sākās neciešamas sāpes. Pieredzējis neiropatologs, pajautājis, cik man ir gadu, brīnījās:

- 24 gadu laikā tā sagraut savu veģetatīvo nervu sistēmu! Kā jūs dzīvosiet?

Es atbildēju, ka dzīvošu labi. Pirmkārt, es esmu dzīva! Es sapņoju, ka izdzīvošu. Jā, es paliku dzīva, bet dažus mēnešus pēc kara beigām man pietūka locītavas, nekustējās un briesmīgi sāpēja labā roka, vēl vairāk pasliktinājās redze, noslīdēja niere, izkustējās aknas un, kā izrādījās, bija sagrauta veģetatīvā nervu sistēma. Bet es visu karalaiku sapņoju, ka mācīšos. Universitāte man kļuva par otro Staļingradu. Es to pabeidzu gadu agrāk, citādi nepietiktu spēka. Četrus gadus vienā šinelī – ziemā, pavasarī, rudenī – un izbalējušā, izdilušā formas blūzē... Ak, tu! Ka tavu māti..."

Lauka darbnīcas autoatslēdzniece Antoņina Mironovna Ņenkova

"Vajadzēja zaldātu... bet gribējās būt arī skaistai..."

Vairāku gadu laikā ir pierakstīts simtiem stāstu... Grāmatu plauktos sašķiroti kasešu simti un apdrukātu lapu tūkstoši. Es ieklausos un lasu...

Kara pasaule man aizvien vairāk atklāj savu negaidīto pusi. Agrāk es sev neļautāju, kā, piemēram, varēja gadiem ilgi gulēt seklos ierakumos vai pie ugunskura uz zemes, valkāt zābakus un šineļus, visbeidzot, kā varēja nesmieties un nedejot. Nevalkāt vasaras kleitas? Aizmirst par kurpēm un ziediem... Viņām bija tikai 18-20 gadi! Es biju pieradusi domāt, ka karā sievietes dzīvei nav vietas. Tā tur nav iespējama, gandrīz vai aizliegta. Bet es kļūdījos... Ļoti ātri, jau pirmo tikšanās laikā, es pamanīju – sievietes runāja par visu, pat par nāvi, bet vienmēr atcerējās (jā!) par skaistumu, tas bija neatņemama viņu dzīves daļa: “Viņa gulēja zārkā tik skaista... kā līgava...” (*kājniece A. Stroceva*) vai: “Man bija jāsaņem medaļa, bet man bija veca formas blūze. Es piešuvu apkaklīti no marles. Tomēr balta... Man šķita, ka tajā bridī es biju skaista. Bet spoguļa nebija, es sevi neredzēju. Viss bija sabombardēts...” (*sakarniece N. Jermakova*) Viņas jautri un labprāt stāstīja par saviem viltīgajiem meiteņu trikiem, mazajiem noslēpumiem, neredzamajām zīmēm, kā sievietes vīrišķīgajā kara sadzīvē un vīrišķīgajās kara lietās tomēr gribēja palikt tādas, kādas viņas ir. Nemainīt savu dabu. Pārsteidz tas, ka viņu atmiņā (tomēr ir pagājuši 40 gadi) ir saglabājušies daudzi kara sadzīves sīkumi. Detaļas, nianses, krāsas un skaņas. Viņu pasaulē sadzīve un dzīve saplūda, dzīves plūdums bija vērtība, viņas atcerējās par karu kā par dzīves laiku. Ne tik daudz notikumus, bet dzīvi – es vairākas reizes vēroju, kā viņu sarunās mazais uzvar lielo, pat vēsturi. “Žēl, ka es biju skaista tikai karā... Tur pagāja mani labākie gadi. Sadega. Pēc tam es ātri novecoju...” (*Automātiste Anna Galaja*)

Pēc daudziem gadiem vieni notikumi pēkšņi kļuva svarīgāki, citi zaudēja savu nozīmi. Palielinājās cilvēciskais, intīmais, gan man, gan – tas ir vispārsteidzošāk – viņām pašām tas kļuva interesantāks un tuvāks. Cilvēciskais uzvarēja necilvēcisko tikai tāpēc, ka tas bija cilvēciskais. “Nebaidies no mūsu asarām! Nežēlo mūs! Tas ir sāpīgi, bet es tev esmu pateicīga par to, ka atcerējos savu jaunību...” (*Zenīartilēriste, seržante K. S. Tihonoviča*)

Es nepazinu tādu karu. Pat nenojautu par to...

Par vīriešu zābakiem un sieviešu cepurītēm

“Mēs dzīvojām zemē... Kā kurmji... Tomēr kaut kādi nieciņi mums bija saglabājušies. Pavasarī atnesām un nolikām zariņus. Priecājāmies. Rīt tu varēji vairs nebūt – mēs domājām par to. Un iegaumējām, iegaumējām... Kādai meitenei no mājām atsūtīja vilnas kleitu. Mēs viņu apskaudām, kaut gan valkāt savu apģērbu bija aizliegts. Staršina bija vīrietis, viņš norūca: “Labāk būtu tev atsūtījuši paladziņu. Tas būtu noderīgāks.” Mums nebija palagu un spilvenu. Mēs gulējām uz zariem un salmiem. Es biju paslēpusi auskarus, naktī es tos ieliku ausīs un gulēju ar tiem...

Kad mani pirmo reizi kontuzēja, es nedzirdēju un nerunāju. Es sev pateicu – ja balss neatjaunosies, metīšos zem vilciena. Es dziedāju, un nu nav balss. Bet balss atgriezās.

Es biju laimīga, ieliku auskarus. Atnāku uz dežūru – no prieka kļiedzu:

- Biedri vecākais leitnant, ziņo dežurante...
- Kas tas tāds?
- Kas?
- Aizvākt!
- Kas noticis?
- Nekavējoties izņemt auskarus! Kas tas par zaldātu?

Vecākais leitnants bija ļoti skaists. Visas mūsu meitenes bija viņā nedaudz iemīlējušās. Viņš mums teica, ka karā vajagot zaldātus un tikai zaldātus. Vajadzēja zaldātu... Bet gribējās būt arī skaistai... Es visu karalaiku baidījos, ka sakropļošu kājas. Man bija skaistas kājas. Kas tad vīrietim? Ja viņš zaudēs kājas, tas nebūs nekas briesmīgs. Viņš tik un tā būs varonis. Līgavainis! Ja sievieti sakropļos, viņas liktenis būs izlemts. Sievietes liktenis...”

Sakaru nodaļas komandiere seržante Marija Nikolajevna Ščolokova

“Es visu karalaiku smaidīju... Es uzskatīju, ka man pēc iespējas biežāk ir jāsmaida, tāpēc ka sievietei ir jāmirdz. Pirms došanās

uz fronti vecs profesors mums mācīja: “Jums katram ievainotajam ir jāsaka, ka jūs viņu milat. Jūsu visspēcīgākās zāles ir mīlestība. Mīlestība saglabā, dod spēku izdzīvot.” Ievainotais gul, viņam tik ļoti sāp, ka viņš raud, bet tu saki: “Mans mīlais! Mans labais...” “Māsiņ, vai tu mani mīli?” (Viņi visas jaunās meitenes sauca par māsiņām.) “Protams, ka mīlu. Tikai atveseļojies ātrāk.” Viņi varēja apvainoties un lamāties, mēs – nekad. Par vienu rupju vārdu mūs sodīja pat ar virssardzi.

Grūti... Protams, ka grūti... Grūti ierāpties mašīnā, ja uzvilkti svārki un visapkārt ir vīrieši. Mašīnas bija augstas, speciālas sanitārās mašīnas. Uzrāpies pašā augšā! Pamēģini...”

Ķirurģe vecākā leitnante Vera Vladimirovna Ševaldiševa

“Piebrauca vilciens... Preču vagoni... Mēs bijām 12 meitenes, pārējie vīrieši. 10–15 kilometrus braucam, un vilciens stāv. 10–15 kilometri, un atkal stāvam. Ne ūdens, ne tualetes... Skaidrs?

Vīrieši pieturā iekurina ugunsgrūdu, izpurina utis, žāvē apģērbu. Bet ko mēs? Meklējam kādu aizsegu un tur izģērbjamies. Man bija adīts džemperītis, katrā milimetrā, katrā cilpiņā bija pa utij. Ja paskatījos, palika nelabi. Bija galvas, drēbju un kaunuma utis... Man bija visas... Es taču kopā ar vīriešiem... Es kopā ar viņiem nemeklēju utis. Kauns. Aizmetu džemperī un paliku vienā kleitiņā. Kādā stacijā sveša sievietē man atnesa jaciņu un vecas kurpes.

Mēs ilgi braucām, bet pēc tam vēl ilgāk gājām kājām. Bija sals. Es gāju un visu laiku skatījos spogulī, vai neesmu apsaldējusies. Vakarā redzēju, ka vaigi ir apsaldēti. Es biju tik stulba... Es zināju – ja vaigi ir apsaldēti, tie ir balti. Bet man bija sarkani, sarkani. Domāju – lai tie vienmēr būtu apsaldēti. Nākamajā rītā tie palika melni...”

Telegrāfiste ierindniece Nadežda Vasiļjeva Aleksejeva

“Mums bija daudz skaistu meiteņu... Aizgājām uz pirti, bet pie pirts bija frizētava. Mēs paskatījāmies cita uz citu un visas

nochrāsojām uzacis. Mūsu komandieris bārās: “Jūs atbraucāt uz karu vai uz balli?” Visu nakti raudājām, berzām. No rīta viņš pienāca pie katras un atkārtoja: “Man vajag zaldātus, nevis dāmas. Dāmas karā neizdzīvo.” Ļoti stingrs komandieris. Pirms kara viņš bija matemātikas skolotājs...

*Aerostatīste jaunākā seržante
Anastasija Petrovna Šeļega*

“Man šķiet, ka es nodzīvoju divas dzīves – vīrieša un sievietes... Kad nokļuvu skolā, tur valdīja armijas disciplīna: gan mācībās, gan ierindā, gan kazarmās – viss notika saskaņā ar reglamentu. Mums, meitenēm, nekādu atlaižu nebija. To vien varēja dzirdēt: “Pārtraukt sarunas!” “Sarunas!” Vakarā gribējās pasēdēt, izšūt... Atcerēties kaut ko sievišķīgu... Tas bija kategoriski aizliegts. Mēs palikām bez mājām, bez mājas rūpēm, tas bija neierasti. Atpūtāties tikai stundu – sēdējām Ļeņina istabā⁴⁵, rakstījām vēstules, varēja brīvi pastāvēt, parunāt. Smieklī un skaļi kļiedzieni bija aizliegti.

- Vai drīkstam padziedāt?

- Nē, nedrīkst.

- Kāpēc nedrīkst?

- Nav atļauts. Dziedāsiet ierindā, ja saņemsiet pavēli. Pavēle: “Dziedātāj, dziedī!”

- Vai tāpat dziedāt nedrīkst?

- Nedrīkst. Tas neatbilst reglamentam.

- Vai grūti bija pierast?

- Man šķiet, ka es pie tā nepieradu. Tikko bijām iemigušas, pēkšņi: “Celties!” Mēs izlidojām no gultām kā vēja nestas. Sākām ģērbties, bet sievietēm ir vairāk apģērba nekā vīriešiem, viss krita ārā no rokām. Visbeidzot paķērām siksnu un skrējām uz ģērbtuvu. Skrienot

⁴⁵ Tas pats, kas sarkanais stūrītis – telpa brīvā laika pavadīšanai, politinformācijai. (Red. piez.)

paķērām šineli un lēkšojām uz ieroču istabu. Tur uzlikām lāpstām pārvalkus, izvilcām tiem cauri siksnu, pielikām somiņu un kaut kā sasprādzējām. Paķērām šauteni, skrienot aizvērām aizslēgu un bur-tiski noripojām no ceturtā stāva. Ierindā sakārtojāmies. Tam visam bija atvēlētas minūtes.

Tas notika jau frontē... Man bija trīs izmērus lielāki zābaki, tie liecās, rievās ieēdās putekļi. Saimniece atnesa divas olas: “Paņem ceļam, tu esi tik tieva, ka salūzīsi.” Bet es klusām, tā, lai viņa neredzētu, pārsitu abas olas – tās bija mazas – un notīriju zābakus. Protams, gribējās ēst, bet uzvarēja sievišķība – būt skaistai. Jūs nezināt, kā berž šinelis, cik tas ir smags, cik tas viss ir vīrišķīgs – gan sikсна, gan viss. Man ļoti nepatika, ka šinelis berza kaklu, un vēl tie zābaki. Mainījās gaita, viss mainījās...

Es atceros, ka mēs bijām bēdīgas. Visu laiku bijām bēdīgas...”

Sapieru vada komandiere jaunākā leitnante

Staņislava Petrovna Volkova

“Nebija viegli mūs pārvērst par zaldātiem... Nebija viegli...

Saņēmām formas tērpus. Staršina mūs nostādīja ierindā:

- Nolidzināt purngalus! Mēs nolīdzinājām. Purngali bija līdzieni, bet mēs pašas stāvējām tālu, jo zābakiem bija 40. un 41. izmērs. Viņš:

- Purngaliņi, purngaliņi!

Bet pēc tam:

- Kursantes, kur ir ceturtā cilvēka krūtis⁴⁶?

Protams, mēs to nevarējām izdarīt, un viņš skaļi jautā:

- Ko jūs esat salikuši formas blūžu kabatās?

Mēs smejamies.

- Pārtraukt smieklus! – staršina kliedz.

⁴⁶ Līdzināšanās pēc ceturtā cilvēka krūšu līnijas, tā panākot ideāli līdzenu ierindu. Ja ierindā ir sievietes, tas praktiski nav iespējams, jo krūšu izmēri atšķiras un blakus stāvošo sieviešu krūtis var nejaut saskatīt ceturtā ierindnieka krūšu līniju. Mūsdienu armijā līdzināšanās notiek pēc garākā cilvēka ierindā vai grupas komandiera. (Red. piez.)

Lai mēs iemācītos precīzi un pareizi sasveicināties, viņš mums lika sveicināt visu, sākot no krēsliem un beidzot ar izkārtajiem plakatkiem. Ak, kā viņš ar mums nomocijās!

Kādā pilsētā mūs ierindā aizveda uz pirti. Vīrieši aizgāja uz vīriešu pusi, mēs – uz sievietes. Tur sievietes sāka kliegt un aizsegties: “Zaldāti nāk!” Nevarēja atšķirt, vai mēs esam meitenes vai zēni – mums bija īsi mati un armijas formas tērpi. Citreiz mēs gājām uz tualeti, sievietes atveda milici. Mēs viņam sakām:

- Kur tad lai mēs ejam?

Viņš sāka kliegt uz sievietēm:

- Tās taču ir meitenes!

- Kādas meitenes, zaldāti...”

Strēlnieku korpusa bataljona sakaru priekšniece majore

Marija Nikolajevna Stepanova

“Atceros tikai ceļu. Ceļu... Uz priekšu un atpakaļ...”

Kad mēs nonācām Otrajā Baltkrievijas frontē, mūs gribēja atstāt divīzijas štābā, teica: “Jūs esat sievietes, jums nav jādodas uz ugunsliņiju.” Mēs: “Nē, mēs esam snaiperes, sūtiet mūs uz turieni, kur jāsūta.” Tad viņi mums teica: “Mēs jūs sūtīsim uz vienu pulku, tur ir labs pulkvedis, viņš saudzē meitenes.” Komandieri bija dažādi. Mums tā arī pateica.

Šis pulkvedis mūs sagaidīja ar tādiem vārdiem: “Pielūkojiet, meitenes, ja atbraucāt karot, tad karojiet, neko citu nedariet. Visapkārt ir vīrieši, sievietes nav. Velns viņu zina, kā jums vēl to paskaidrot. Karš, meitenes...” Viņš saprata, ka mēs vēl esam pavisam mazas. Pirmais uzlidojums. Es pietupos un aizsedzu galvu ar rokām, pēc tam nodomāju, ka roku arī žēl. Es vēl nebiju gatava nāvei.

Atceros, kā Vācijā... Ai, jāsmejas! Kādā vācu ciematā mūs uz nakti izmitināja pilī. Daudz istabu, veselas zāles. Tādas zāles! Skapjos bija daudz skaistu apģērbu. Katra meitene izvēlējās kleitu. Man iepatikās dzeltena kleita un halāts, es nevaru izstāstīt, cik šis halāts

bija skaists – garš, viegls... Kā pūciņa! Bija jāiet gulēt, visas bija briesmīgi nogurušas. Mēs uzvilcām kleitas un gājām gulēt. Uzvilcām to, kas mums patika, un tūlīt pat aizmīgām. Es gulēju kleitā, virs tās uzvilku halātu...

Citreiz pamestā cepuru darbnīcā mēs katra izvēlējamies cepuri. Lai tās nedaudz pavalkātu, mēs gulējām sēdus. No rīta piecēlamies... Vēlreiz paskatījāmies spogulī... Noņēmām cepures, atkal uzvilcām formas blūzes un bikses. Līdzī neko nesaņēmām. Ceļā pat adata ir smaga. Iebāzām aiz stulma karoti, un viss..."

Snaipere seržante Bella Isaakovna Epšteina

“Vīrieši... Viņi ir tādi... Viņi ne vienmēr mūs saprata...

Bet savu pulkvedi Pticinu mēs ļoti mīlējām. Saucām par Veco. Viņš nebija tāds kā citi, saprata sievietes dvēseli. Pie Maskavas – mēs atkāpāmies – tas bija vissmagākais laiks, bet viņš mums teica:

- Meitenes, Maskava ir blakus. Es atvedīšu jums frizieri. Uzkrāsojiet skropstas un uzacis, uztaisiet frizūru! Tas nav atļauts, bet es gribu, lai jūs būtu skaistas. Karš būs ilgs... Tik drīz nebeigsies...

Viņš atveda kaut kādu frizieri. Mums uztaisīja frizūru, uzkrāsoja. Mēs bijām tik laimīgas..."

Telegrāfiste Zinaīda Prokofjevna Gomareva

“Mēs skrējām pa Lādogas ezera ledu... Uzbrukumā. Iekļuvām spēcīgā apšaudē. Visapkārt ūdens, ja ievaino – cilvēks uzreiz nogrimst. Es rāpjos, pārsienu ievainotos, pierāpoju pie viena, viņam ir savainotas kājas, zūd samaņa, bet viņš mani atgrūž un iebāž roku savā mantu maisā. Meklē savus krājumus. Vismaz pirms nāves paēdīs... Pirms iešanas uz ledus mēs saņēmām produktus. Es gribu viņu pārsiet, bet viņš ķeras pie mantu maisa un neļauj – vīriešiem bija grūti paciest badu. Bads viņiem bija briesmīgāks nekā nāve...

Par sevi es atceros, lūk, ko... Vispirms bija bail no nāves... Pārsteigums apvienojās ar ziņkārību. Pēc tam nebija ne viena, ne

otra – noguruma dēļ. Visu laiku uz spēka izsīkuma robežas. Aiz tās. Beigās palika tikai vienas bailes – pēc nāves nebūt skaistai. Sieviešu bailes... Kaut tikai šāviņš nesaraustītu mani gabalos... Es zinu, kā tas ir... Pati esmu vākusi...”

Sanitārā instruktore Sofja Konstantinovna Dubņakova

“Lija, nemitīgi lija... Skrienam pa dubļiem, cilvēki krīt dubļos. Ievainotie, nogalinātie. Negribas šajā purvā iet bojā. Kā jauna meitene tur gulētu... Citreiz, tas bija jau Baltkrievijā... Oršas mežos bija sīki ievu krūmiņi. Zilas puķītes. Visa pļaviņa zilā krāsā. Tādos ziedos varētu iet bojā! Tur gulēt... Es vēl biju muļķe, 17 gadus veca... Tā es iedomājos nāvi...”

Es domāju, ka mirt – tas nozīmē kaut kur aizlidot. Reiz mēs naktī runājām par nāvi, bet tikai vienu reizi. Baidījāmies izrunāt šo vārdu...”

Izlūks ierindniece Ļubova Ivanovna Osmolovska

“Mūsu pulkā bija tikai sievietes... 1942. gada maijā mēs izlidojām uz fronti...”

Mums iedeва lidmašīnu Po-2. Mazu, klusu. Tā lidoja nelielā augstumā, bieži vien tieši virs zemes. Pirms kara aeroklubos jaunieši ar tām mācījās lidot, neviens nevarēja iedomāties, ka to izmantos armijas vajadzībām. Lidmašīnas konstrukcija bija no koka, finieris, kas apvilks ar audumu. Vispār ar marli. Ja tai trāpīja tiešā tēmējumā, lidmašīna aizdegās un sadega gaisā, nenokrītot zemē. Kā sērkokciņš. Vienīgā pieklājīgā metāla detaļa bija motors M-II. Vēlāk, kara beigās, mums izsniedza izpletņus un stūrmaņa kabīnē ierīkoja ložmetēju, pirms tam nekādu ieroču nebija, apakšā četri bumbu turētāji, un viss. Tagad mūs sauktu par pašnāvniekiem, varbūt mēs tādi arī bijām. Jā! Bijām! Bet uzvara bija vērtīgāka par dzīvību. Uzvara!

Jūs jautājat, kā mēs izturējām? Es jums atbildēšu...

Pirms aiziešanas pensijā es saslimu no domas, ka nebūs jāstrādā. Kāpēc es 50 gadu vecumā ieguvu otru augstāko izglītību? Kļuva par vēsturnieci. Visu mūžu es biju ģeoloģe. Labs ģeologs vienmēr ir laukā, bet man vairs nebija spēka. Atbrauca ārsts, uztaisīja kardiogrammu un pajautāja:

- Vai jums ir bijis infarkts?
- Kāds infarkts?
- Jums visa sirds vienās rētās.

Šīs rētas laikam bija no karalaika. Kad lidoju virs mērķa, es trīcēju. Viss ķermenis trīcēja, tāpēc ka lejā bija ugunis – iznīcinātāji šāva, zenīartilērija šāva... Vairākas meitenes aizgāja no pulka, neizturēja. Mēs lidojām galvenokārt naktīs. Kādu laiku mūs mēģināja sūtīt uzdevumos dienā, bet tūlīt pat atteicās no šīs ieceres. Mūsu Po-2 varēja sašaut no automāta...

Nakts laikā mēs izlidojām līdz 12 reizēm. Es redzēju slaveno lidotāju asu Pokriškinu, kad viņš atgriezās no kaujas lidojuma. Viņš bija spēcīgs vīrietis, viņam nebija 20-23 gadi kā mums; kamēr lidmašīnā iepildīja degvielu, tehniķis paspēja novilkt un izgriezt viņa kreklu. No tā tecēja šķidrums, it kā viņš būtu stāvējis lietū. Nu jūs viegli varat iedomāties, kas notika ar mums. Atlidojām un nespējām izkāpt no kabīnes, mūs izcēla. Mēs nevarējām panest planšeti, vilkām to pa zemi.

Bet mūsu meiteņu ieroču pienesēju darbs! Četras bumbas – tie ir 400 kilogrami – viņas nesa uz lidmašīnu ar rokām. Un tā visu nakti – viena lidmašīna pacēlās, cita – nolaidās. Organisms mainījās tik lielā mērā, ka visu karalaiku mēs nebijām sievietes. Nekādu sieviešu lietu... Mēnešreižu... Jūs jau saprotat... Pēc kara ne visas varēja dzemdēt.

Mēs visas smēķējām. Es arī smēķēju, šķita, ka tas nedaudz nomierina. Atlido – viss trīc, uzsmēķē – nomierinies. Valkājām ādas jakas, bikses un formas blūzes, ziemā bija kažokādas jaka. Neapziņāti gaitā un kustībās parādījās kaut kas vīrišķīgs. Kad beidzās karš,

mums uzšuva haki krāsas kleitas. Mēs pēkšņi sajūtām, ka esam meitenes...”

Stūrmane gvardes leitnante Aleksandra Semjonovna Popova

“Man nesen pasniedza medaļu... Sarkanā Krusta medaļu... Starptautisko Florences Naitingeilas zelta medaļu. Visi apsveica un brīnījās: “Kā jūs varējāt izvilkt 147 ievainotos? Armijas fotogrāfijās redzama tik miniatūra meitene.” Jā, varbūt es izvilku 200, kurš gan toreiz skaitīja. Man tas neienāca prātā, mēs to nesapratām. Notiek kauja, cilvēki asiņo, bet es sēžu un pierakstu? Es nekad negaidīju, kad beidzās uzbrukums, rāpos kaujas laikā un meklēju ievainotos. Ja cilvēku savainos šķemba, bet es atrāpšos pēc pāris stundām, cilvēks noasiņos.

Mani trīs reizes ievainoja un trīs reizes kontuzēja. Karā visi par kaut ko sapņoja: kāds gribēja atgriezties mājās, cits – aiziet līdz Berlīnei, bet man bija viena vēlēšanās – nodzīvot līdz dzimšanas dienai, lai man būtu 18 gadi. Nezin kāpēc es baidījos, ka nomiršu agrāk un nenodzīvošu līdz 18 gadu vecumam. Valkāju bikses, laiviņu, vienmēr biju noskrandusi, jo vienmēr rāpoju uz ceļiem un vēl nesu ievainoto. Neticēju, ka kādreiz varēs piecelties un iet pa zemi, nevis rāpot. Tas bija sapnis! Atbrauca kaut kāds divīzijas komandieris, ieraudzīja mani un jautāja: “Kas tas par pusaudzi? Kāpēc jūs viņu te turat? Viņam būtu jāmacās.”

Atceros, ka trūka pārsēju... Bija tik briesmīgi šauti ievainojumi, ka brūcē iegāja vesela paka. Es novilku un saplēsu visu veļu, lūdzu puisi: “Novelciet apakšbikses un apakškreklus, cilvēki mirst.” Viņi novilka veļu un saplēsa strēmelēs. Es nekautrējos, it kā mēs būtu brāļi. Dzīvoju viņu vidū kā zēns. Ejam trijatā, sadevušies rokās. Vidējais stundu vai divas guļ. Pēc tam mainījāmies.

Aizgāju līdz Berlīnei. Parakstījos uz reihstāga: “Es, Sofja Kunceviča, atnācu uz šejieni, lai nogalinātu karu.”

Ja ieraugu brāļu kapu, nometos ceļos. Pie katra kapa... Tikai ceļos...”

Strēlnieku rotas sanitārā instruktore staršina Sofja Adamovna Kunceviča

Par sieviešu diskantu un matrožu māņticību

“Es dzirdēju... Vārdus... Indi... Vārdi kā akmeņi... Vīrieši esot gribējuši doties karā. Vai tad sieviete var nogalināt?! Tās nav normālas, pilnvērtīgas sievietes...”

Nē! Tūkstoškārt nē! Nē, tā bija cilvēciska vēlēšanās. Bija karš, mana dzīve bija parasta. Meitenes dzīve... Bet kaimiņiene saņēma vēstuli – vīrs esot ievainots, atrodies hospitālī. Es nodomāju: “Viņš ir ievainots, kas karo viņa vietā?” Viens atgriezās bez rokas – kas karo viņa vietā? Otrs atgriezās bez kājas – kas karo viņa vietā? Es rakstīju, lūdzu, lūdzos, lai man ļauj dienēt armijā. Mēs bijām tā audzināti, ka bez mums valstī nekas nevar notikt. Mums iemācīja to mīlēt. Sajūsmināties. Ja ir sācies karš, mums kaut kā ir jāpalīdz. Ir vajadzīgas medmāsas, tātad ir jāklūst par medmāsu. Ja ir vajadzīgas zenīartilēristes, tad ir jāklūst par zenīartilēristi.

Vai frontē mēs gribējām līdzināties vīriešiem? Sākumā gribējām – nogriezām īsus matus, izmainījām gaitu. Bet vēlāk ne, nekā! Pēc tam gribējās krāsoties, neēdām cukuru, lai ar to iecietinātu matus. Mēs bijām laimīgas, kad dabūjām katliņu ar ūdeni, lai izmazgātu matus. Ja ilgi gājām, meklējām mīkstu zāli. Rāvām to, un kājas... Saprotat, mazgājām ar zāli... Mums, meitenēm, bija savas īpatnības... Armija par to nedomāja... Mūsu kājas bija zaļas... Labi, ja staršina bija pavecs cilvēks un visu saprata, neizņēma no mantu maisa lieko veļu, ja bija jauns, noteikti izmeta lieko. Kas gan var būt lieks meitenēm, kurām dažkārt divreiz dienā ir jāpārgērbjas. Mēs norāvām apakškreklīem piedurknes, bet tie bija tikai divi. Tātad tikai četras piedurknes...”

Zenīartilēriste vecākā seržante Klāra Semjonova Tihonoviča

“Pirms kara man patika viss, kas bija saistīts ar armiju... Vīrišķīgais... Es lūdzu, lai aviācijas skola atsūtītu uzņemšanas noteikumus. Man piestāvēja armijas forma. Man patika ierinda, precizitāte,

īsās komandas. Saņēmu atbildi no aviācijas skolas: “Vispirms pabeidziet desmit klases.”

Protams, kad sākās karš, es tādā noskaņojumā nevarēju nosēdēt mājās. Uz fronti mani nesūtīja. Nekādā gadījumā, jo man bija 16 gadi. Kara komisārs teica: “Ko par mums padomās ienaidnieks, ja karš tikko ir sācies, bet mēs sūtām uz fronti bērnus, nepilngadīgas meitenes.”

- Jāsakauj ienaidnieks.

- Saka bez jums.

Es viņu pārliecināju, ka esmu gara, ka neviens nepateiks, cik man gadu, visi noteikti domās, ka esmu vecāka. Stāvēju kabinetā un negāju prom: “Rakstiet 18, nevis 16 gadi!” “To tu tagad tā saki, bet ko tu par mani vēlāk domāsi?”

Pēc kara es vairs negribēju apgūt nevienu armijas profesiju. Gri-bējās ātrāk novilkt aizsargkrāsas apģērbu... Es vēl joprojām neiere-dzu bikses, es tās nevelku pat tad, kad eju uz mežu. Lasīt sēnes un ogas. Gribējās valkāt kaut ko parastu, sievišķīgu...”

Zenīrtailēriete ierindniece Klāra Vasiļjeva Gončarova

“Karū mēs sajūtām uzreiz... Pabeidzām skolu, un tajā pašā dienā ieradās “pircēji” – tā sauca tos, kuri ieradās pēc jauniem cilvēkiem pārformētajām armijas daļām. Tie vienmēr bija vīrieši, varēja just, ka viņi mūs žēlo. Mūsu domas vienam par otru atšķīrās – mēs rāvāmies ārā no ierindas, lai mūs ātrāk izvēlētos, pamanītu, lai mēs ātrāk varētu sevi parādīt, bet viņi bija noguruši, skatījās uz mums, zinot, uz kuriem mūs sūtīs. Viņi visu saprata.

Mūsu pulkā pārsvarā bija vīrieši, tikai 22 sievietes. Tas bija 870. tālās bombardēšanas pulks. No mājām paņēmām divas trīs veļas maiņas, neko daudz nevarējām paņemt. Mūs sabombardēja, palikām tādas, kā bijām, bija jābēg. Vīrieši aizgāja uz šķirošanas punktu, tur viņus pārģērbā. Bet mums nekā nebija. Iedeva autus, mēs no tiem uzšuvām biksītes un krūšturus. Kad komandieris to uzzināja, mūs sabāra.

Pagāja pusgads... Pārslodzes dēļ mēs vairs nebijām sievietes... Mums vairs nebija... Izjuka bioloģiskais cikls... Skaidrs? Tas bija briesmīgi! Bail iedomāties, ka tu nekad vairs nebūsi sieviete..."

Apbruņotāja vecākā seržante Marija Nesterovna Kuzmenko

"Mēs centāties... Mēs negribējām, lai par mums teiktu: "Ak, šīs sievietes!" Mēs centāties vairāk nekā vīrieši, mums bija jāpierāda, ka neesam sliktākas par vīriešiem. Pret mums ilgi izturējās augstprātīgi, iecietīgi: "Šie sievišķi nav karotāji..."

Kā ir būt vīrietim? Mēs to nevarējām. Mūsu domas ir viens, bet mūsu būtība – kaut kas cits. Mūsu bioloģija...

Ejam... 200 meitenes, bet aizmugurē 200 vīrieši. Karstums. Pārgājiens ātrā solī – 30 kilometri. 30! Mēs ejam, pēc mums smiltis paliek sarkani traipi... Sarkanās pēdas... Tās lietas... Mūsu... Kā to var noslēpt? Zaldāti nāk aiz mums un izliekas, ka neko nav redzējuši. Neskatās zem kājām... Bikses sakalta, kļuva cietas kā stikls. Grieza. Tur bija brūces, nemitīgi bija jūtama asins smaka. Mums taču neko nedeva... Mēs gaidījām, kad zaldāti uz krūmiem žāvēs kreklus. Dažus nočiepām... Vēlāk viņi to saprata, smējās: "Staršina, iedod mums veļu! Mūsējo paņēma meitenes." Ievainotajiem trūka vates un marles... Kur nu vēl... Sieviešu veļa parādījās tikai pēc diviem gadiem. Mēs valkājām vīriešu apakšbikses un kreklus. Ejam... Zābakos! Kājas ir izsutušas. Ejam... Uz pārceltuvi, tur gaida prāmji. Nonācām līdz pārceltuvei, sākās apšaušana. Briesmīga apšaušana, vīrieši skrēja slēpties. Sauca mūs... Mēs nedzirdējām sprādzienus, mums bija citas rūpes, mēs skrējām uz upi. Uz ūdeni... Ūdens! Ūdens! Mēs tur sēdējām, kamēr izmirkām... Apšaudē... Lūk, kā... Kauns bija briesmīgāks nekā nāve. Dažas meitenes ūdenī gāja bojā...

Toreiz es pirmo reizi gribēju būt vīrietis... Pirmo reizi...

Nu lūk, Uzvara. Sākumā es gāju pa ielu un neticēju Uzvarai. Es apšēdos pie galda un neticēju Uzvarai. Uzvara!! Mūsu Uzvara..."

Sakarniece seržante Marija Semjonovna Kaļiberda

“Latviju jau atbrīvoja... Mēs atradāmies pie Daugavpils. Tonakt es gatavojos doties pie miera. Dzirdu – sargs kādam uzsauc: “Stāt! Kas nāk?” Burtiski pēc desmit minūtēm mani izsauca pie komandiera. Iegāju komandiera zemnīcā, tur sēdēja mūsu biedri un kāds vīrietis civilā apģērbā. Es labi atceros šo cilvēku. Šajos gados biju redzējusi vīriešus armijas formas tērpā, šineļos, bet viņam bija melns mētelis ar plīša apkakli.

– Vajadzīga jūsu palīdzība, – vīrietis man teica. – Divus kilometrus no šejienes dzemdē mana sieva. Viņa ir viena, mājās neviena nav.

Komandieris jautāja:

– Tas atrodas neitrālajā zonā. Jūs zināt – tas ir bīstami.

– Sieviete dzemdē. Man viņai jāpalīdz.

Mani pavadīja pieci automātisti. Salīku somā pārsienamo materiālu, man nesen izsniedza jaunus autus, paņēmu līdzi arī tos. Gājām. Mūs nemitīgi apšaudīja, bet netrāpīja. Mežs bija tik tumšs, ka pat nevarēja redzēt mēnesi. Beidzot parādījās kaut kādas ēkas siluets. Tā bija viensēta. Kad iegājām mājā, es ieraudzīju sievieti. Viņa gulēja uz grīdas, apseģusies ar vecām lupatām. Vīrs uzreiz aizsedza logus. Divi automātisti – pagalmā, divi – pie durvīm, viens man blakus tur lukturīti. Sieviete ar pūlēm savaldīja vaidus, viņai ļoti sāpēja.

Es viņai visu laiku lūdzu:

– Pacietieties, mīļā! Nedrīkst kliegt! Pacietieties!

Tā bija neitrālā zona. Ja pretinieks ko pamanītu, mūs apmētātu ar šāviņiem. Kad zaldāti uzzināja, ka bērns ir piedzimis... “Urā! Urā!” Klusu, gandrīz čukstus. Ugunsliņijā piedzima bērns!

Atnesa ūdeni. To nevarēja uzvārit, es apmazgāju bērnu ar aukstu ūdeni. Ietinu savos autos. Mājās nekā nebija, tikai vecās lupatas, uz kā gulēja māte.

Tā es vairākas naktis devos uz šo viensētu. Pēdējo reizi pirms uzbrukuma atnācu un atvadījos:

– Es vairs nevarēšu nākt pie jums. Braucu prom.

Sieviete kaut ko pajautāja vīram latviski. Viņš man pārtulkoja:

- Sieva jautā, kā jūs sauc.

- Anna.

Sieviete atkal kaut ko pateica. Vīrs atkal pārtulkoja:

- Viņa saka, ka tas ir ļoti skaists vārds. Jums par godu mēs nosauksim savu meitu par Annu.

Sieviete nedaudz paslējās – piecelties viņa vēl nevarēja – un pasniedza man skaistu perlamutra pūdernīcu. Tā acīmredzot bija viņas dārgākā manta. Es atvēru pūdernīcu un naktī, kad visapkārt šāva un sprāga šāviņi, sajutu pūdera smaržu... Tas bija kas tāds... Es vēl tagad gribu raudāt... Pūdera smarža, perlamutra vāciņš... Mazs bērniņš... Meitenīte... Kaut kas mājīgs, kaut kas no īstas sievietes dzīves...”

Feldšere gvardes leitnante Anna Nikolajevna Hroloviča

“Sievietes flotē... Tas bija kaut kas aizliegts, pat nedabisks. Uzskatīja, ka sieviete uz kuģa nes nelaimi. Es esmu no Fastovas, mūsu ciemata sievietes līdz nāvei kaitināja mammu: ko tu dzemdēji – meiteni vai puiku? Es rakstīju pašam Vorošilovam, lai mani uzņem Ļeņingradas Artilērijas skolā. Mani uzņēma tikai pēc viņa pavēles. Vienīgo meiteni.

Es pabeidzu skolu, mani tik un tā gribēja atstāt uz sauszemes. Tad es vairs neatziņos, ka esmu sieviete. Palīdzēja ukraiņu uzvārds Rudenko. Vienreiz es tomēr sevi nodevu. Mazgāju klāju, izdzirdēju troksni un pagriezos – matrozis dzina kaķi, tas nezina kā bija nonācis uz kuģa, kur vēl no pirmo jūrasbraucēju laikiem ir saglabājies ticējums, ka kaķi un sievietes jūrā nes nelaimi. Kaķis gribēja palikt uz kuģa, tas rādīja tādus trikus, ko apskaustu jebkurš pasaules klases futbolists. Uz kuģa atskanēja smiekli. Brīdī, kad kaķis gandrīz iekrita ūdenī, es nobijos un iekliedzos. Tas laikam bija tāds sievietes diskants, ka vīrieši vienā mirklī pārtrauca smieties. Iestājās klusums.

Dzirdēju komandiera balsi:

- Sardze, vai uz kuģa uzkāpa sieviete?

- Nē, biedri komandieri.

Sākās panika – uz kuģa ir sieviete.

Es biju pirmā sieviete Jūras kara flotes kadru virsniece. Karalaikā apbruņoju kuģus, jūras kājniekus. Tad angļu presē parādījās ziņa, ka krievu flotē dienē kaut kāda nezināma būtne – it kā vīrietis, it kā sieviete. Un šo “lēdiju ar kortiku” neviens neprecēšot. Mani neprecēs?! Nē, labais kungs, tu kļūdies, apprecēs – visskaistākais virsnieks...

Es biju laimīga sieva, esmu laimīga māte un vecmāmiņa. Tā nav mana vaina, ka vīrs krita karā. Floti es mīlēju un mīlu visu dzīvi...”

*Maskavas flotes ekipāžas rotas komandiere, atvaļinātā apakšpulkvede,
kapteine Tašija Petrovna Rudenko-Ševeļeva*

“Es strādāju rūpnīcā... Ķēžu rūpnīcā mūsu Mihaļčikovas sādža, Gorkijas apgabala Kstovskas rajonā. Tiklīdz vīriešus iesauca armijā un nosūtīja uz fronti, mani nostādīja pie darbgalda, es veicu vīriešu darbu. No turienes pārcēla uz karsto cehu, kur kala kuģu ķēdes, – biju uzstīta.

Lūdzos uz fronti, bet vadība dažādu iemeslu dēļ paturēja mani rūpnīcā. Tad es uzrakstīju rajona komjaunatnes komitejai un 1942. gada martā saņēmu pavēsti par iesaukšanu. Uz fronti devās vairākas meitenes, mūs pavadīja visa sādža. 30 kilometrus līdz Gorkijai gājām kājām, tur mūs sadalīja pa dažādām armijas daļām. Mani nosūtīja uz 784. vidējā kalibra zenīartilērijas pulku.

Drīz vien mani iecēla par pirmo numuru – tēmētāju. Man ar to nepietika, es gribēju kļūt par lādētāju. Tiesa gan, to uzskatīja par vīriešu darbu – bija jāceļ 16 kilogramus smagi šāviņi, intensīvi jāšauj ar ātrumu zalve piecās sekundēs. Ne velti es biju strādājusi par uzstītu. Pēc gada man piešķīra jaunākā seržanta dienesta pakāpi un iecēla par otrā ieroča komandieri, tur dienēja divas meitenes un četri vīrieši. No intensīvas šaušanas ieroču stobri palika sarkani, šaut bija bīstami, par spīti noteikumiem, mēs tos dzesējām ar mitrām segām.

Ieroči neizturēja, bet cilvēki izturēja. Es biju izturīga un spēcīga meitene, bet zinu, ka karā spēju vairāk nekā miera laikā. Pat fiziski. Nezin no kurienes uzradās nezināms spēks...

Pa radio dzirdēju par Uzvaru, es izsludināju trauksmi un devu pēdējo pavēli:

- Azimuts – 1500. Leņķis – 100. Spridzinātājs – 120, temps – 10!

Es pati piegāju pie vadības pulsts un ar četriem šāviņiem salutēju mūsu Uzvarai pēc četriem kara gadiem.

Izdzirdot šāvienus, atskrēja visi, kas atradās baterijas pozīcijās, kā arī bataljona komandieris Slatvinskis. Par patvaļu viņš visu klātbūtnē lika mani apcietināt, bet vēlāk atcēla savu lēmumu. Tad mēs visi salutējām no personīgajiem ieročiem, apkampāmies un skūpstījāmies. Dzērām degvīnu, dziedājām dziesmas. Bet pēc tam visu nakti un visu dienu raudājām...”

Zenītieroča komandiere jaunākā seržante

Klaudija Vasiļjeva Konovalova

“Man uz pleciem ir rokas ložmetējs... Es nekad neatzišos, ka tas ir smags. Kurš mani uzskatīs par otro numuru? Nepilnvērtīgs kaujinieks, jānomaina. Nosūtīs uz virtuvi. Tas būs kauns. Nedod dievs, visu karu pavadīt virtuvē! Tad es raudātu...”

- Vai sievietes pildīja tādus pašus uzdevumus kā vīrieši?

- Mūs centās pasaudzēt. Bija jālūdz, lai sūta kaujas uzdevumā, vai tas jānopelna. Jāizceļas. Lai tā notiktu, vajadzēja drosmi un neatlaidīgu raksturu.

Ne visas meitenes to spēja. Mūsu virtuvē strādāja Vaļa. Viņa bija maiga, kautrīga, nevarēju iedomāties viņu ar šauteni rokā. Vajadzības gadījumā Vaļa, protams, šautu, bet viņa netiecās pēc uzdevumiem. Es? Es tiecos. Es sapņoju!

Bet skolā es biju klusa meitene... Nemanāma...”

Staļina vārdā nosauktās 12. partizānu kavalērijas brigādes partizāne

Gaļina Jaroslavna Dubovika

“Pavēle: ierasties pēc 24 stundām... Nosūtījums: 713. pārvietojamais lauka hospitālis...”

Atceros, ka ieradot hospitālī melnā markizeta kleitā un kurpītēs, uz pleciem bija vīra mētelis. Man uzreiz izsniedza formas tērpu, bet es to atteicos saņemt – viss bija trīs četrus numurus lielāks nekā mans apģērbs. Hospitāļa priekšniekam ziņoja, ka es nepakļaujos armijas disciplīnai. Viņš neko nedarīja, teica, ka pēc dažām dienām es pati pārgērbšoties.

Pēc dažām dienām mēs pārbraucām uz citu vietu, mūs stipri apšaudīja. Slēpāmies kartupeļu laukā, pirms tam bija lijis lietus. Vai varat iedomāties, par ko pārvērtās mana markizeta kleita un kādas izskatījās kurpītes? Nākamajā dienā es jau apģērbos kā zaldāts. Pilnā formas tērpā.

Tā sākās mans kara ceļš... Līdz pašai Vācijai...

1942. gada janvāra pirmajās dienās mēs iegājām Kurskas apgabala Afoņevkas ciemā. Bija stiprs sals. Divas skolas ēkas bija pārpildītas ar ievainotajiem – viņi gulēja uz nestuvēm, uz grīdas, uz salmiem. Nebija mašīnu un benzīna, lai ievainotos pārvestu uz aizmuguri. Hospitāļa priekšnieks nolēma organizēt zirgu pajūgus no Afoņevkas un kaimiņu ciemiem. No rīta atbrauca pajūgi. Tos vadīja tikai sievietes. Ragavās atradās mājās austas segas, pārsegi, spilveni, dažās pat pēļi. Es vēl joprojām nespēju bez asarām atcerēties, kā tas notika... Šīs ainas... Katra sieviete izvēlējās savu ievainoto, sāka gatavot viņu ceļam un klusi runāt: “Mīļais dēliņ!”, “Nu, mans mīļais!”, “Nu, mans labais!” Visas bija paņēmušas līdzī nedaudz mājas ēdiena, pat siltus kartupeļus. Viņas ietina ievainotos savās mājās lietās, uzmanīgi noguldīja ragavās. Man vēl joprojām ausīs skan šī lūgšana, šīs klusās sievu runas: “Nu, mans mīļais!”, “Nu, mans labais...” Žēl, man pat ir sirdsapziņas pārmetumi, ka mēs toreiz nepajautājām šīm sievietēm uzvārdus.

Vēl es atceros, kā mēs virzījāmies pa atbrīvoto Baltkrieviju un sādžās neredzējām vīriešus. Mēs satikām tikai sievietes. Bija palikušas tikai sievietes...”

Medmāsa Jeļena Ivanovna Varjuhina

Par mēmajām šausmām un izdomas skaistumu

“Vai es atradīšu tādus vārdus? Es varu pastāstīt, kā es šāvu. Par to, kā es raudāju, nevaru. Tas paliks neizteikts. Es zinu vienu – karā cilvēks kļūst briesmīgs un neizprotams. Kā viņu var saprast?

Jūs esat rakstniece. Izdomājiet kaut ko pati. Kaut ko skaistu. Bez utīm un dubļiem, bez vēmekļiem... Bez degvīna un asins smaržas... Ne tik briesmīgu kā dzīve...”

Ložmetējniece ierindniece Anastasija Ivanovna Medvedkina

“Nezinu... Nē, es saprotu, par ko jūs jautājat, bet man pietrūks vārdu... Mana valoda... Kā raksturot? Vajag... Lai... Lai žņaudz spazmas, kā tās žņaudz mani – naktī guļu klusumā un pēkšņi atceros. Trūkst gaisa. Drebuļi. Lūk, tā...”

Tie vārdi kaut kur ir... Ir vajadzīgs dzejnieks... Kā Dante...”

Sanitārā instruktore seržante Anna Petrovna Kaļagina

“Dažreiz, kad dzirdu mūziku... Vai dziesmu... Sievietes balsi... Es tur atrodu to, ko toreiz jutu. Kaut ko līdzīgu...”

Es skatos kino par karu – tā nebija, lasu grāmatu – tā nebija. Ne tā... Sanāk kaut kas cits. Sāku runāt pati – atkal kaut kas cits. Ne tik briesmīgi un ne tik skaisti. Zināt, cik skaists karalaikā ir rīts? Pirms kaujas... Tu skaties un zini – tev tas var būt pēdējais. Zeme ir tik skaista... Un gaiss... Un saulīte...”

Kara ķirurgē Olga Ņikitična Zabeļina

“Geto mēs dzīvojām aiz dzeloņstieplēm... Es pat atceros, ka tas notika otrdienā, nezin kāpēc es vēlāk pievērsu uzmanību tam, ka tā bija otrdiena. Otrdiena... Datumu un mēnesi neatceros. Bet tā bija otrdiena. Es nejauši piegāju pie loga. Uz soliņa iepretim mūsu mājai sēdēja zēns un meitene un skūpstījās. Visapkārt grautiņi, šāvieni. Bet viņi skūpstās! Šī mierīgā aina mani satrieca...”

Otrā ielas galā – mūsu iela bija īsa – parādījās vācu patruļa. Viņi arī visu redzēja, visu lieliski varēja redzēt. Es neko nepaspēju aptvert. Protams, nepaspēju... Kliedziens. Troksnis. Šāvienī... Es... Nekādu domu... Pirmā sajūta – bailes. Es tikai pamanīju, ka zēns un meitene pielec kājās un krīt. Viņi nokrita kopā.

Bet pēc tam... Pagāja diena, divas... Trešā... Es domāju tikai par to. Tas bija jāsaprot – viņi skūpstījās ārā, nevis mājās. Kāpēc? Viņi tā gribēja mirt... Zināja, ka tik un tā ies bojā geto, un gribēja mirt citādi. Protams, tā ir mīlestība. Kas gan cits? Kas gan tas varētu būt... Tikai mīlestība.

Es jums izstāstīju... Tas tiešām izklausījās skaisti. Bet dzīvē? Dzīvē es sajutu šausmas... Jā... Ko vēl? Es vēl padomāšu... Viņi cīnījās... Viņi gribēja skaisti nomirt. Esmu pārliccināta, ka tā bija viņu izvēle...”

Pagrīdniece Ļubova Eduardovna Kresova

“Es? Es negribu runāt... Kaut gan... Īsāk sakot... Par to nedrīkst runāt...”

Strēlniece ierindniece Irina Moisejevna Ļepicka

“Pa pilsētu klaiņoja jukusi sievietē... Viņa vairs nemazgājās un neķemmēja matus. Viņas piecus bērnus nogalināja. Visus. Nogalināja dažādi. Vienam iešāva galvā, citam ausī...”

Viņa piegāja pie cilvēkiem... Pie jebkura... Un teica: “Es tev izstāstīšu, kā nogalināja manus bērnus. Ar kuru sāksim? Ar Vasjenku... Viņam iešāva ausī? Bet Toļīkam iešāva galvā... Ar kuru sāksim?”

Visi no viņas bēga. Viņa bija jukusi, tāpēc varēja stāstīt...”

Partizānu medmāsa Antoņina Albertovna Vižutoviča

“Es atceros tikai kliedzienu – uzvara! Visu dienu skanēja kliedzieni... Uzvara! Uzvara! Brāļi! Sākumā es nenoticēju, mēs jau

bijām pieraduši pie kara – tāda ir dzīve. Uzvara! Mēs uzvarējam...
Mēs bijām laimīgi! Laimīgi!!”

Medmāsa seržante Anna Mihailovna Perepjolka

“Jaunkundzes! Vai jūs zināt – sapieru vada komandieris dzīvo tikai divus mēnešus...”

Es nemitīgi runāju par vienu un to pašu... Tik un tā atgriežos vienā punktā...

Visbiežāk es runāju par nāvi. Par viņu attiecībām ar nāvi – tā nemitīgi bija blakus. Tik tuvu un tik ierasti kā dzīve. Es cenšos saprast, kā šajā bezgalīgajā miršanas eksperimentā varēja izdzīvot. Redzēt katru dienu. Domāt. Neviļus iztēloties.

Vai par to var izstāstīt? Ko pasaka vārdi un mūsu jūtas? Kas ir neizskaidrojams? Man rodas aizvien vairāk jautājumu, bet atbilžu paliek aizvien mazāk.

Dažreiz es pēc tikšanās atgriežos mājās ar domu, ka ciešanas – tā ir vientulība. Klusa izolācija. Citreiz man šķiet, ka ciešanas ir īpašs zināšanu veids. Cilvēka dzīvē ir kaut kas tāds, ko citādi nav iespējams izstāstīt, saglabāt, īpaši pie mums. Tā ir iekārtota mūsu pasaule, tā esam iekārtoti mēs.

Ar vienu no šīs nodaļas varonēm es tikos Baltkrievijas Valsts universitātes auditorijā. Pēc lekcijas studenti skaļi un priecīgi kārtoja burtnīcas. “Kādi mēs toreiz bijām?” viņa ar pretjautājumu atbildēja uz manu pirmo jautājumu. “Tādi paši kā viņi, mani studenti. Tikai apģērbs bija citāds un meiteņu rotaslietas – vienkāršākas. Metāla gredzentiņi, stikla krelles. Gumijotas čibiņas. Vēl nebija ne džinsu, ne magnetofonu.”

Es skatījos uz aizejošajiem studentiem, bet stāsts jau sākās...

“Pirms kara mēs ar draudzeni pabeidzām universitāti, kara laikā – sapieru skolu. Braucām uz fronti jau kā apakšvirsnieces... Jaunākās leitnantes...”

Mūs sagaidīja tā: “Malači, meitenes! Labi, ka atbraucāt, meitenes. Mēs jūs nekur nesūtīsim. Sēdēsiet štābā.” Tā mūs sagaidīja inženieru armijas štābā. Mēs bijām vīlušās un devāmies meklēt frontes virspavēlnieku Maļinovski. Kamēr mēs gājām, ciematā izplatījās ziņa, ka divas meitenes meklē virspavēlnieku. Pie mums pienāca virsnieks un teica:

- Uzrādiet savus dokumentus!

Viņš tos apskatīja.

- Kāpēc jūs meklējat virspavēlnieku, jums ir jādodas uz inženieru armijas štābu.

Mēs viņam atbildējām:

- Mūs atsūtīja kā sapieru vada komandieres, bet grib atstāt štābā. Mēs panāksim, ka mūs ieceļ par sapieru vada komandierēm un nosūta uz ugunsliņiju.

Virsnieks mūs atkal aizveda uz inženieru armijas štābu. Tur viņi visi ilgi runāja, māja bija pilna ar cilvēkiem, un katrs kaut ko ieteica, bet daži smējās. Mēs iespītējāmies un norādījām, ka mums ir nosūtījums, mums ir jāklūst par sapieru vada komandierēm. Virsnieks, kurš mūs atveda, sadusmojās:

- Jaunkundzes! Vai jūs zināt, cik ilgi dzīvo sapieru vada komandieris? Sapieru vada komandieris dzīvo tikai divus mēnešus...

- Mēs zinām, tāpēc gribam nokļūt ugunsliņijā.

Neko nevarēja darīt, mums uzrakstīja norīkojumu:

- Labi, mēs jūs sūtīsim uz 5. uzbrukuma armiju. Kas ir uzbrukuma armija, jūs droši vien zināt, to apliecina nosaukums. Tā ir nemitīga atrašanās ugunsliņijā.

Viņi mums sastāstīja visādas šausmas. Bet mēs priedājāmies:

- Piekrītam!!

Aizbraucām uz 5. uzbrukuma armijas štābu, tur sēdēja inteliģents kapteinis. Viņš mūs ļoti skaisti uzņēma, bet, kad izdzirdēja, ka mēs gribam kļūt par sapieru vada komandierēm, saķēra galvu:

– Nē, nē! Ko jūs! Mēs jums atradīsim darbu šeit, štābā. Vai jūs jokojat, tur ir tikai vīrieši, ja komandieris būs sieviete – tas būs neprāts. Ko jūs, ko jūs!

Divas dienas viņi mūs “apstrādāja”. Precīzāk sakot... Pierunāja. Mēs neatkāpāmies – būsim tikai sapieru vada komandieres. Neatkāpāmies ne soli. Bet tas vēl nebija viss. Beidzot... Beidzot mēs saņēmām norīkojumu. Mani aizveda uz manu vadu... Zaldāti skatās – cits ar izsmieklu, cits ar dūsmām, cits rausta plecus – uzreiz viss bija skaidrs. Kad bataljona komandieris pateica, ka esmu jaunā vada komandiere, visi pēkšņi noelsās: “Ū-ū-ū-ū...” Kāds pat nosplāvās.

Pēc gada, kad mani apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, šie paši puīši, kuri bija palikuši dzīvi, uz rokām ienesa mani zemnīcā. Viņi ar mani lepojās.

Ja jautāsi, kādā krāsā ir karš, es teikšu, ka zemes krāsā. Sapierim... Melnā, dzeltenā mālaines zemes krāsā...

Mēs kaut kur gājām... Nakšņojām mežā. Iekurinājām uguns-kuru, tas kurējās, un mēs klusi sēdējām, bet kāds pat iesnaudās. Es aizmigu, skatoties uz uguni, es gulēju ar atvērtām acīm – uz uguni lidoja kaut kādi naktstauriņi un mušiņas, tie lidoja visu nakti, bez skaņas, bez trokšņa, tie klusām pazuda lielajā ugunskurā. Citi tiem sekoja... Precīzāk sakot... Gluži kā mēs. Gājām un gājām. Plūdām kā straume.

Pēc diviem mēnešiem mani nenogalināja, pēc diviem mēnešiem mani ievainoja. Pirmoreiz ievainoja viegli. Un es vairs nedomāju par nāvi...”

Sapieru vada komandiere jaunākā leitnante Staņislava Petrovna Volkova

“Bērnībā... Es sākšu ar savu bērnību... Karā es visvairāk baidījos atcerēties bērnību. Tieši bērnību. Karā nedrīkst atcerēties kaut ko maigu. Maigu nedrīkst. Tas ir tabu.

Tā, lūk... Bērnībā tēvs man ar aparātu nodzina matus līdz saknēm. To es atcerējos tad, kad mums nogrieza matus un mēs no meitenēm pārvērtāmies par jauniem zaldātiņiem. Dažas meitenes nobijās... Bet man bija viegli pierast. Mana stihija. Ne velti tēvs vaidēja: “Aug puika, nevis meitene.” Pie visa bija vainīga mana kaislība, kuras dēļ es ne reizi vien saņēmu no vecākiem brāzienu. Ziemā es lēcu no stāvas kraujas aizputinātajā Obā. Pēc stundām paņēmu tēva vecās vatētās bikses, uzvilku un piesēju pie velteņiem. Vatēni iebāzu biksēs un cieši nosaitēju ar siksnu. Galvā ausaine, sasieta zem zoda. Tādā paskatā es kā lācis, šūpodamās no vienas kājas uz otru, gāju uz upi. Ieskrējos no visa spēka un lēcu no kraujas...

Ak! Kas tās bija par sajūtām, kamēr es lidoju bezdibenī un iekritu ar galvu sniegā. Aizrāvās elpa! Citas meitenes arī mēģināja to darīt kopā ar mani, bet viņām negāja tik gludi – kāda sastiepa kāju, cita sasita degunu pret cieto sniegu, vēl kaut kas notika. Es biju veiklāka nekā zēni.

Es atcerējos par bērnību... Tāpēc, ka negribas uzreiz stāstīt par asinīm... Bet es saprotu, ka tas ir svarīgi, tas, protams, ir svarīgi. Man patīk lasīt grāmatas. Es saprotu...

1942. gada septembrī mēs ieradāmies Maskavā... Veselu nedēļu mūs vadāja pa dzelzceļa apli. Apstājāmies stacijās: Kunceva, Perova, Očakova, visur no ešelona izkāpa meitenes. Atnāca tā sauktie “pircēji”, dažādu armijas daļu komandieri, aģitēja mūs kļūt par snai-perēm, sanitārajām instruktorēm, radistēm... Mani tas nevilināja. Beidzot no visa ešelona palika 13 cilvēki. Mūs visas ievietoja vienā preču vagonā. Sliežu strupceļā stāvēja tikai divi vagoni – mūsējais un štāba. Divas diennaktis pie mums neviens nenāca. Mēs smējāmies un dziedājām dziesmu “Aizmirsts un pamests”. Otrās dienas vakarā mēs ieraudzījām, ka uz mūsu vagonu kopā ar ešelona priekšnieku dodas trīs virsnieki.

“Pircēji”! Viņi bija gari, slaidi, apjozuši portupejas. Šinēļi pieguļ kā uzlieti, zābaki nospodrināti līdz spīdumam, ar piešiem. Vai

tu re! Tādus mēs vēl nebijām redzējušas. Viņi iekāpa štāba vagonā, bet mēs piespiedāmies pie sienas, lai dzirdētu, ko viņi runās. Priekšnieks rādīja mūsu sarakstus un katru īsi raksturoja – kas, no kurienes, kāda izglītība. Beidzot mēs izdzirdējām: “Visas ies.”

Tad priekšnieks izkāpa no vagona un pavēlēja mums nostāties ierindā. Pajautāja: “Vai jūs vēlaties apgūt kara mākslu?” Kā mēs to varam nevēlēties, protams, ka vēlamies. Pat ļoti! Sapņojam! Neviena no mums pat nepajautāja, kur un ko mēs mācīsimies. Pavēle: “Vecākais leitnant Mitropoļski, vediet meitenes uz skolu!” Mēs uzmetām plecos mantu maisus, nostājāmies pa pāriem, un virsnieks mūs veda pa Maskavas ielām. Miļotā Maskava... Galvaspilsēta... Pat šajā grūtajā laikā tā bija skaista... Miļa... Virsnieks gāja ātri, lieliem soļiem, mēs netikām viņam līdz. Tikai Uzvaras 30. gadadienā Maskavā Sergejs Fjodorovičs Mitropoļskis mums, bijušajām Maskavas Kara inženieru skolas kursantēm, atzinās, ka viņam esot bijis kauns vest mūs pa Maskavu. Viņš esot centies iet tālāk no mums, lai nepievērstu sev uzmanību. Šim sieviešu baram... Mēs to nezinājām un skriešus viņam sekojām. Mēs laikam bijām skaistas!

Tā, lūk... Pirmajās mācību dienās es nopelnīju divas ārpuskārtas dežūras – mani neapmierināja aukstā auditorija un vēl kaut kas. Zināt, skolas niķi. Es saņēmu pēc nopelniem – viena ārpuskārtas dežūra, otra... Drīz vien vēl un vēl. Kursanti mani ievēroja postenī pie skolas un sāka smieties – algots dežurants. Viņiem, protams, nāca smieklī, bet es netiku uz lekcijām un naktī nevarēju gulēt. Visu dienu stāvu pie durvīm pie skapīša, bet naktī vaskoju kazarmu grīdu. Kā to toreiz darīja? Tūlīt paskaidrošu... Siki... Tas nebija tā, kā ir tagad, kad ir dažādas sukas, aparāti un tamlīdzīgi. Toreiz... Kad visi bija devušies pie miera, es novilku zābakus, lai tos nenosmērētu ar vasku, aptīnu kājas ar veca šineļa gabaliem, apsēju ar auklu, izveidojot kaut ko līdzīgu vīzēm. Izmētāju pa grīdu vaska gabalus, izberzu tos ar suku, nevis kaprona, bet saru – tie parasti salipa – un tad sāku vaskot ar kājām. Grīdai bija jāspīd kā spogulim.

Tā es visu nakti deju. Kājas sāpēja un tirpa, muguru nevarēju atlikt, sviedri tecēja acīs. No rīta nebija spēka uzkleigt rotai: “Celties!” Dienā arī nevarēju apsēsties, jo dežurantam visu laiku ir jāstāv pie skapīša. Reiz ar mani notika tāds negadījums... Jāsmejas... Stāvu uz soliņa, tikko esmu pabeigusi kazarmu uzkopšanu. Tik ļoti sagriebās gulēt, jutu – tūlīt nokritīšu. Atspiedos pret skapīti un aizsnaušos. Pēkšņi izdzirdēju, ka kāds atver telpas durvis, pielēcu kājās – manā priekšā stāvēja bataljona dežurants. Es pacēlu roku pie galvas un ziņoju: “Biedri vecākais leitnant, rota atpūšas.” Viņš skatījās uz mani ar lielām acīm un nespēja valdīt smieklus. Tad es sapratu, ka es kā kreile steigā esmu pielikusi pie cepures kreiso roku. Es mēģināju to ātri nomainīt ar labo, bet bija jau par vēlu. Es atkal saņēmu sodu⁴⁷.

Es ilgi nesapratu, ka tā nav ne spēle, ne skola, bet karaskola. Gatavošanās karam. Komandiera pavēle padotajam ir likums.

Pēdējā eksāmenā atceros pēdējo jautājumu:

- Cik reižu dzīvē kļūdās sapieris?

- Sapieris kļūdās vienu reizi.

- Lūk, meitenīt...

Sekoja ierastais:

- Kursante Bairaka, varat būt brīva.

Un tad – karš. Īsts karš...

Mani aizveda uz manu vadu. Komanda: “Vads, mierā!” –, bet vads pat nedomā celties. Dažs guļ, dažs sēž un smēķē, bet kāds stāpās tā, ka kauli nokrakšķ: “Eh!” Viņi izlikās, ka mani neredz. Vīri bija aizvainoti, ka viņiem, pieredzējušiem vīriešiem izlūkiem, ir jāklausa kaut kādai 20 gadus vecai meitenei. Es to labi sapratu un biju spiesta pavēlēt: “Atlikt!”

Pēkšņi sākās apšaušana... Es ielēcu grāvī, bet šinelis bija jauns, tāpēc es nenogūlos uz vēdera dubļos, bet uz sāniem sniegā. Jaunībā

⁴⁷ Arī mūsdienu militārais reglaments paredz, ka militārā sveicināšana jāveic ar labo roku. Salutēt ar kreiso roku drīkst vien tad, ja labā roka ir savainota vai tās nav. Tomēr nav novērots, ka situācijās ārpus ierindas, salutējot ar kreiso roku, kareivis tiktu sodīts. (Red. piez.)

tā mēdz būt – šinelis ir dārgāks par dzīvību. Meitene muļķe! Mani zaldāti smējās.

Tā, lūk... Kas ir inženieru izlūkošana, ko mēs veicām? Naktī kaujinieki neitrālajā joslā izraka nelielu bedri. Pirms rītausmas es kopā ar kādas nodaļas komandieri aizlīdu uz šo ierakumu un kaujinieki mūs nomaskēja. Tā mēs gulējām visu dienu, baidoties lieku reizi pakustēties. Pēc divām stundām sala rokas un kājas, kaut gan biju uzvilksusi velteņus un puskažociņu. Pēc četrām stundām pārvērtos lāstekā. Sniga... Pārvērtos par sniegavīru... Tas bija ziemā... Vasarā bija jāguļ karstumā vai lietū. Visu dienu mēs uzmanīgi visu vērojām un veidojām ugunsliņijas novērojumu karti – kur ir notikušas izmaiņas zemes virskārtā. Ja atradām uzkalniņus un zemes pikučus, netīru sniegu, nomīnātu zāli vai nobirdinātu rasu, tas bija tas, ko mēs meklējām... Mūsu mērķis... Skaidrs – tur vācu sapieri ir izveidojuši mīnu laukus. Ja bija izveidoti dzeloņstieplu nožogojumi, bija jānoskaidro to garums un platums. Kādas mīnas izmantotas: kājnieku, tanku vai mīnas pārsteigumi? Meklējām pretinieka uguns punktus...

Pirms mūsu armijas uzbrukuma naktī strādājām. Centimetru pēc centimetra iztaustījām apkārtni. Veidojām mīnu laukos gaites... Visu laiku rāpojām pa zemi... Es kā atspole šaudījos no vienas nodaļas pie citas. “Manu” mīnu vienmēr bija vairāk.

Bija dažādi atgadījumi... Pietiktu veselai filmai... Seriālam.

Virsnieki ielūdza mani brokastīs. Es piekritu – sapieri ne vienmēr saņēma siltu ēdienu, parasti ēdām to, ko atradām. Kad visi apsēdās pie virtuves galda, es pievērsu uzmanību krievu krāsniņ, kas bija aizsegta ar aizslietni. Piegāju un sāku to pētīt. Virsnieki jokoja – sievietei mīnas rēgojoties pat māla podos. Es atbildēju uz jokiem un pēkšņi pamanīju, ka pašā lejā aizslietņa kreisajā pusē ir neliels caurumiņš. Ieskatījos uzmanīgāk un pamanīju tievu vadiņu, kas bija nostiepts uz krāsns pusi. Es ātri pagriezos pret sēdošajiem: “Māja ir mīnēta, lūdzu, ejiet ārā!” Virsnieki aplusa un neticīgi skatījās uz

mani, nevienam negribējās iet prom no galda. Smaržoja gaļa, cepti kartupeļi... Es vēlreiz atkārtāju: “Nekavējoties ejiet ārā no telpas!” Sāka strādāt sapieri. Un tur... Tur... Krāsni atradās vairākas ar auklu sasietas emaljētas krūzes. Zaldāta sapnis! Labākas nekā katliņš. Krāsns dziļumā atradās divi melnā papīrā ietīti saiņi. 20 kilogrami sprāgstvielu. Te tev nu bija podi.

Pārvietojāmies pa Ukrainu, tas jau bija Staņislavskas, tagadējais Ivanofrankivskas apgabals. Vads saņēma uzdevumu steidzami atminēt cukura rūpnīcu. Katra minūte bija dārga – nebija zināms, kādā veidā rūpnīca ir mīnēta; ja bija ieslēgts pulksteņa mehānisms, sprādziens varēja atskanēt jebkurā brīdī. Paātrinātā soli devāmies izpildīt uzdevumu. Laiks bija silts, bijām vieglā apģērbā. Kad gājām garām artilēristu tālšāvēju pozīcijām, viens no viņiem izlēca no tranšejas un iekliedzās: “Trauksme! Rāmis!” Es pacēlu galvu un meklēju debesis “rāmi”⁴⁸. Nekādas lidmašīnas nebija. Viss bija kluss. Kur tad ir tas “rāmis”? Tad viens no maniem sapieriem palūdza atļauju iziet no ierindas. Redzu, viņš dodas pie artilērista un iecērt pļauku. Es nepaspēju neko aptvert, bet artilērists iekliedzās: “Puiši, mūsējos sit!” No tranšejas izlēca citi artilēristi un ielenca manu sapieri. Mans vads, ilgi nedomādams, nometa nūjas, mīnu meklētājus, mantu maisus un metās viņam palīgā. Sākās kautiņš. Es nesapratu, kas ir noticis. Kāpēc vads iesaistījās kautiņā? Svarīga bija katra minūte, bet te tāds tracis. Pavēlēju: “Vads, stāties ierindā!” Neviens nepievērsa man uzmanību. Tad es paķēru pistoli un izšāvu gaisā. No blindāžas izlēca virsnieki. Kamēr visus nomierināja, pagāja zināms laiciņš. Pie mana vada pienāca kapteinis un pajautāja: “Kurš ir komandieris?” Es ziņoju. Kapteinis izbolīja acis, viņš pat apjuka. Pēc tam pajautāja: “Kas šeit notika?” Es nevarēju atbildēt, jo patiesībā nezināju iemeslu. Tad pienāca mana vada komandiera palīgs un izstāstīja, kas notika. Tā es uzzināju, kas ir “rāmis”, cik aizskarošs sievietēm ir šis vārds. Tā sauca palaistuves. Frontes lamuvārds...

⁴⁸ Tā sarunvalodā dēvēja lidmašīnu *Focke-Wulf Fw 189*. (Red. piez.)

Zināt... Mēs runājam atklāti... Karā es centos nedomāt ne par mīlestību, ne par bērniību. Arī par nāvi. M-m-m... Mēs runājam atklāti... Tā, lūk... Es jau teicu – man bija daudz aizliegumu, lai izdzīvotu. Es sev īpaši stingri aizliedzu visu maigo. Pat domas par to. Atcerēties. Atceros, atbrīvotajā Ļvovā mums pirmo reizi piešķīra vairākus brīvus vakarus. Pirmo reizi visā karalaikā... Pilsētas kinoteātrī bataljons skatījās kinofilmu. Sākumā bija neierasti sēdēt mīkstos krēslos, redzēt skaistu telpu, sajust mājīgumu un klusumu. Pirms seansa spēlēja orķestris, uzstājās mākslinieki. Foajē bija sarīkotas dejas. Dejoja polku, krakovjaku, padesperaņu un beigās vienmēr krievu deju. Mūzika mani īpaši ietekmēja... Nespēju noticēt, ka kaut kur šauj un mēs drīz atkal dosimies uz ugunsliņiju. Ka nāve bija kaut kur blakus.

Nākamajā dienā manam vadam pavēlēja pārmeklēt mīnētu teritoriju starp ciematu un dzelzceļu. Tur uzsprāga vairākas mašīnas. Mīnas... Gar šoseju gāja izlūki ar mīnu meklētājiem. Smidzināja auksts lietus. Visi izmirka līdz pēdējai vīlītei. Mani zābaki piemirka, palika smagi, it kā zoles būtu no dzelzs. Šineļa stūrus es aizbāzu aiz siksnas, lai nemaisītos pa kājām. Man pa priekšu pavadā gāja mans suns Neļka. Ja atrada mīnu vai šaviņu, apsēdās blakus un gaidīja, kamēr to neitralizēja. Mans uzticamais draugs... Neļka apsēdās... Gaidīja un smilkstēja... Man pa ķēdīti atsūtīja pavēli: "Leitnant, pie ģenerāļa!" Es atskatījos – uz lauku ceļa stāvēja apvidus mašīna. Es pārlēcu pāri grāvim, ejot sakārtoju šineļa stūrus, siksnu un laiviņu. Tik un tā neizskatījos kā komandieris.

Pieskrēju pie mašīnas, atvēru durvis un sāku ziņot:

- Biedri ģenerāli, saskaņā ar jūsu pavēli...

Izdzirdēju:

- Atlikt...

Es nostājos miera stājā. Ģenerālis pat nepagriezās uz manu pusi, bet pa mašīnas logu skatījās uz ceļu. Viņš nervozēja un bieži skatījās pulkstenī. Es stāvēju. Viņš uzrunāja savu ziņnesi:

- Kur ir sapieru komandieris?

Es atkal mēģināju ziņot:

- Biedri ģenerāli...

Viņš beidzot pagriezās pret mani un īgni norūca:

- Kāda velna pēc man tevi vajag?

Es visu sapratu un gandrīz sāku smieties. Viņa ziņnesis visu saprata pirmais:

- Biedri ģenerāli, varbūt viņa ir sapieru komandiere?

Ģenerālis paskatījās uz mani:

- Kas tu esi?

- Sapieru vada komandiere, biedri ģenerāli.

- Tu esi vada komandiere? – viņš bija sašutis.

- Tieši tā, biedri ģenerāli!

- Vai tur strādā tavi sapieri?

- Tieši tā, biedri ģenerāli!

- Ko tu te skandini – ģenerāli, ģenerāli...

Viņš izkāpa no mašīnas, pagāja dažus soļus uz priekšu un pagriezās pret mani. Pastāvēja, nomērīja ar acīm. Un uzrunāja savu ziņnesi:

- Redzēji?

Bet man pajautāja:

- Cik tev gadu, leitnante?

- 20, biedri ģenerāli.

- No kurienes tu esi?

- Sibīriete.

Viņš vēl ilgi mani izjautāja, piedāvāja pāriet uz tanku daļu. Bija sašutis par manu nobružāto apģērbu – viņš neko tādu nepieļautu. Viņam bija vajadzīgi sapieri. Pēc tam pveda mani malā un parādīja uz mežiņu:

- Tur stāv mani tanki. Es gribu, lai tie brauktu pa dzelzceļu. Slie-des un gulšņi ir noņemti, bet ceļš var būt mīnēts. Palīdzi tankistiem, pārbaudi ceļu! Te visērtāk un ātrāk var sasniegt ugunsliņiju. Tu zini, kas ir pēkšņs uzbrukums?

- Zinu, biedri ģenerāli.

- Paliec sveika, leitnante! Noteikti nodzīvo līdz uzvarai, tā vairs nav tālu. Saproti?

Dzelzceļš tiešām bija mīnēts. Mēs pārbaudījām.

Visiem gribējās nodzīvot līdz uzvarai...

1944. gada oktobrī mūsu bataljons 220. ipašās atmiņēšanas vienības sastāvā kopā ar 4. Ukrainas frontes armiju iegāja Čehoslovākijas teritorijā. Visur mūs sagaidīja ar prieku. Meta ziedus, augļus, cigarešu paciņas... Ielās izklāja paklājus... Tas, ka meitene komandē vīriešu vadu un pati ir sapiere atmiņētāja, kļuva par sensāciju. Mati man bija nogriezti kā zēnam, es valkāju bikses un formas svārkus, īsāk sakot, biju līdzīga pusaudzim. Dažreiz es uz zirga iejāju ciematā, bija grūti pateikt, kas ir jātnieks, bet sievietes to nojauta un mani nopētīja. Sieviešu intuīcija... Smieklīgi... Lieliski! Es devos uz dzīvokli, kur man bija jādzīvo, un saimnieki uzzināja, ka īrnieks ir virsnieks, bet nav vīrietis. Daudzi pārsteigumā stāvēja atvērtu muti... mēmais kino! Bet man tas... M-m-m... Man tas pat patika. Patika tādā veidā pārsteigt. Tas pats bija Polijā. Atceros, ka kādā ciematiņā sirmgalve noglaudīja man galvu. Es sapratu: "Vai kundze grib pārlicināties, ka man nav ragu?" Viņa samulsa un atbildēja, ka ne, viņa gribēja pažēlot "tik jaunu meiteni".

Bet mīnas – uz katra soļa. Mīnu bija daudz. Reiz mēs iegājām mājā, kāds pirmais ieraudzīja hromādas zābakus, kas stāvēja pie skapja. Jau pastiepa roku, lai tos paņemtu. Es iekliedzos: "Neuzdrošinies aiztikt!" Kad piegāju un sāku pētīt, izrādījās, ka tie ir mīnēti. Mēs redzējām mīnētus krēslus, kumodes, bufetes, lelles, lustras... Zemnieki lūdza atmiņēt tomātu, kartupeļu un kāpostu vagas. Lai nogaršotu varenīkus, vadam kādā sādžā bija jāatmiņē kviešu lauks un pat sprigulis, lai izkultu graudus...

Tā, lūk... Izstaigāju Čehoslovākiju, Poliju, Ungāriju, Rumāniju, Vāciju... Atmiņā iespaidu ir maz, vairāk atceros redzētās apkārtnes reljefa ainas. Laukakmeņi... Gara zāle... Vai nu tā tiešām bija

gara, vai arī mums tā šķita, jo pa to bija ārkārtīgi grūti iet, strādāt ar nūjām un mīnu meklētājiem. Veca zāle... Dadži augstāki nekā krūmi... Atceros daudzus strautiņus un gravas. Meža biezoknis, nepārtraukti stieplu žogi ar sapuvušiem mietiem, aizauguši mīnu lauki. Aizaugušas puķu dobes. Tur vienmēr bija mīnas, vāciešiem patika puķu dobes. Reiz laukā ar lāpstu raka kartupeļus, bet mēs blakus izrakām mīnas...

Rumānijā, Dežas pilsētā, es dzīvoju jaunas rumānietes mājā, viņa labi runāja krieviski. Izrādījās, ka viņas vecmāmiņa ir krieviete. Sieviete bija trīs bērni. Vīrs krita frontē Rumāņu brīvprātīgo divīzijā. Bet viņai patika smieties, priecāties. Reiz viņa mani uzaicināja uz dejām. Piedāvāja savus tērpus. Kārdinājums bija liels. Es uzvilku bikses, formas blūzi, hromādas zābakus, bet vīrs tā – rumāņu tautastērpu – garu izšūtu kreklu un šaurus, rūtainus vilnas svārkus, ap vidukli es apsēju viņas melno jostu. Ap galvu apsēju krāsainu lakatu ar garām bārkstīm. Jāpiebilst, ka, ložņājot pa kalniem, es vasarā biju iedegusi gluži melna, tikai deniņos bija redzamas baltas cirtas, un no deguna nāca nost āda, citādi mani nevarētu atšķirt no īstas rumānietes. Rumāņu meitenes.

Kluba viņiem nebija, jaunieši pulcējās kādā mājā. Kad mēs atnācām, tur jau skanēja mūzika, visi dejoja. Es ieraudzīju gandrīz visus sava bataljona virsniekus. Sākumā baidījos, ka mani pazīs un atmaskos, tāpēc apsēdos maliņā, nepievēršot sev uzmanību, un pat aizsedzos ar lakatiņu. Gribējās visu redzēt... Kaut vai no tālienes... Kad viens no mūsu virsniekiem mani vairākas reizes uzlūdza dejojot un ar uzkrāsotām lūpām un uzacīm mani nepazīna, man palika jautri. Es priecājos no sirds... Man patika, kad teica, ka esmu skaista. Dzirdēju komplimentus... Dejoju un dejuju...

Karš beidzās, bet mēs vēl veselu gadu atminējām laukus, ezerus un upītes. Karalaikā visu meta ūdenī, galvenais bija iet, laikus nonākt pie mērķa. Nu bija jādomā par kaut ko citu... par dzīvi... Sapieriem karš beidzās vairākus gadus pēc kara, viņi karoja visilgāk.

Kā ir gaidīt sprādzienu pēc Uzvaras? Gaidīt šo mirkli... Nē, nē! Nāve pēc uzvaras bija visbriesmīgākā nāve. Divkārtīga nāve.

Tā, lūk... Kā dāvanu jaunajā, 1946. gadā man izsniedza desmit metrus sarkana satīna auduma. Es pasmejās: “Ko es ar to darišu? Ja nu vienīgi pēc demobilizācijas uzšūšu sev sarkanu kleitu. Uzvaras kleitu.” Es to nojautu... Drīz vien saņēmu pavēli par demobilizāciju... Kā ierasts, bataljons man sarīkoja svinīgas atvadas. Vakarā virsnieki man pasniedza lielu, zilu smalkvilnas lakatu. Par to man bija jānodzied dziesma par zilo lakatiņu. Es viņiem dziedāju visu vakaru.

Vilcienā man paaugstinājās temperatūra. Seja pietūka, muti nevarēja atvērt... Nāca gudrības zobi... Es atgriezos no kara...”

*Sapieru mīnētāju vada komandiere jaunākā leitnante
Appolīna Ņikonovna Lickeviča-Bairaka*

“Tikai vienreiz paskatīties...”

Tagad būs stāsts par mīlestību...

Mīlestība – cilvēka vienīgais privātais notikums karā. Viss pārējais bija kopīgs – pat nāve.

Kas mani pārsteidza? Tas, ka par mīlestību viņas nerunāja tik atklāti kā par nāvi. Visu laiku kaut ko noklusēja, it kā aizsargājās un katru reizi apstājās pie kādas robežas. Modri to apsargāja. Starp viņām pastāvēja nerakstīta vienošanās – tālāk nedrīkst. Priekšskars aizvērās. No kā aizsargājās – tas ir skaidrs – no pēckara aizvainojumiem un apmelojumiem. Viņas to pieredzēja. Pēc kara viņas piedalījās vēl vienā karā, ne mazāk briesmīgā par to, no kā viņas bija atgriezušās. Ja kāds uzdrošinājās atklāti runāt līdz galam, ja paspruka drosmīga atzišanās, tad beigās atskanēja lūgums: “Izmainiet manu uzvārdu” vai “Mūsdienās par to nav pieņemts skaļi runāt... nav pieklājīgi...” Es vairāk dzirdēju par romantisko un traģisko.

Protams, tā nav visa dzīve un visa patiesība. Bet tā ir viņu patiesība. Kā godīgi atzinās kāds no karalaika rakstniekiem: “Lai nolādēts šis karš – mūsu zvaigžņu stunda!” Tā bija viņu dzīves parole, kopīgs epigrāfs.

Bet tomēr – kāda bija mīlestība tur? Blakus nāvei...

Par nolādēto sievišķi un maija rozēm

“Karš man atņēma manu mīlestību... Manu vienīgo mīlestību...

Pilsētu bombardēja, pie manis atskrēja māsa Ņina, atvadījāties. Domājām, ka vairs netiksimies. Viņa man teica: “Es kļūšu par sanitāro instruktori, tikai uz kurieni man ir jāiet?” Es atceros, ka skatījos uz māsu, bija vasara, viņai bija plāna kleita, uz kreisā pleca pie kakla bija dzimumzīme. Viņa bija mana māsa, bet dzimumzīmi es ievēroju pirmo reizi. Skatījos un domāju: “Es tevi visur pazišu.”

Un tik asas sajūtas... Tāda mīlestība... Sirds plīsa...

Visi devās prom no Minskas. Ceļus apšaudīja, gājām pa mežu. Kaut kur kļiedza meitene: “Mamma, karš!” Mūsu armijas daļa atkāpās. Gājām pa plašu lauku, brieda rudzu vārpas, bet pie ceļa bija zema zemnieku būda. Sākās Smoļenskas apgabals... Pie ceļa stāvēja sieviete, šķīta, viņa ir lielāka nekā viņas māja, viņa bija ģērbusies ar nacionālajiem rakstiem izšūtā lina apģērbā. Viņa bija sakrustojusi rokas uz krūtīm un zemu klanijās, zaldāti gāja, bet viņa klanijās un teica: “Lai Tas Kungs ļauj jums atgriezties mājās!” Zināt, viņa klanījās un tā teica katram. Visiem acīs bija asaras...

Es viņu atcerējos visu karalaiku... Bija arī citas atmiņas – tas notika Vācijā, kad mēs uzbrukām vāciešiem. Kaut kāds ciemats... Pagalmā sēdēja divas vācietes ar cepurītēm un dzēra kafiju. It kā nekāda kara nebūtu... Un es padomāju: “Mans dievs, mūsu zeme ir drupās, mūsu cilvēki dzīvo zemē un ēd zāli, bet jūs sēžat un dzerat kafiju.” Blakus ir mūsu mašīnas, iet mūsu zaldāti... Viņas dzer kafiju...

Pēc tam es braucu pa mūsu zemi... Un ko es redzēju? No sādžas pāri palikusi tikai krāsns. Sēž sirmgalvis, bet aiz viņa stāv trīs mazdēli, dēls un vedekla laikam ir gājuši bojā. Veca sieviete lasīja žagarus, lai iekurtu krāsni. Pakāra apmetni – tātad viņi nāca no meža. Šajā krāsni nekā nevārijās.

Un tik asas sajūtas... Tāda mīlestība...

Mūsu ešelons apstājās. Neatceros, kas tur bija – vai nu laboja ceļu, vai mainīja lokomotīvi. Es sēdēju blakus kādai medmāsai, bet divi mūsu zaldāti netālu vārīja biežputru. Pie mums nezin no kurienes pienāca divi vācu gūstekņi un sāka lūgt ēdienu. Mums bija maize. Mēs paņēmām baltmaizes kukuli, sadalījām un atdevām viņiem. Tad es izdzirdēju, ko runā zaldāti, kuri vārīja biežputru:

- Paskaties, cik daudz maizes ārsti iedeva mūsu ienaidniekam! – Viņi turpināja tādā pašā garā – mēs nezinot, kas ir īsts karš, esot sēdējušas hospitāļos, no kurienes viņiem...

Pēc kāda laika pie zaldātiem, kuri vārīja biežputru, piegāja citi gūstekņi. Zaldāts, kurš tikko mums pārmeta, vienam vācietim teica:

- Ko, ēst sagribējās?

Bet vācietis stāvēja... Gaidīja. Cits zaldāts iedeva savam biedram maizes kukuli:

- Labi, nogriez viņam maizi!

Zaldāts nogrieza maizes gabalus. Vācieši paņēma maizi un stāvēja – redzēja, ka vārās biežputra.

- Labi, – teica kāds zaldāts, – iedod viņiem biežputru!

- Tā vēl nav gatava.

Jūs dzirdējāt?

Vācieši stāvēja, it kā saprastu valodu. Gaidīja. Zaldāti pievienoja biežputrai speķi un salika viņu konservu kārbās.

Lūk, kāda ir krievu zaldāta dvēsele. Viņi mūs nosodīja, bet paši iedeva maizi un biežputru un tikai tad, kad bija pievienots speķis. Lūk, ko es atceros...

Un tik asas sajūtas... Tik spēcīgas...

Karš jau sen ir beidzies... Es posos uz kūrortu... Tobrīd bija Karību krīze. Pasaule atkal palika nemierīga. Viss sašūpojās. Kārtoju koferi, paņēmu kleitas, salocīju jaciņas. Šķiet, neko neesmu aizmirsusi. Paņēmu somiņu ar dokumentiem un izņemu no tās savu karavīra apliecību. Domāju: “Ja kaut kas notiks, es uzreiz došos uz kara komisariātu.”

Es jau biju pie jūras, atpūtos un ēdnīcā kādam pie galda izstāstīju, ka, braucot uz šejieni, paņēmu līdzīgu karavīra apliecību. Es to pateicu bez jebkāda mērķa, es negribēju lielīties. Kāds vīrietis pie mūsu galda uztraucās:

- Nē, tikai krievu sieviete, dodoties uz kūrortu, var ņemt līdzīgu karavīra apliecību, lai vajadzības gadījumā uzreiz dotos uz kara komisariātu.

Es atceros viņa prieku. Viņa sajūsmu. Tā uz mani skatījās mans vīrs. Ar tādu skatienu...

Piedodiet par garo ievadu... Es nemāku stāstīt pēc plāna. Manas domas vienmēr lēkā, jūtas sadalās...

Es devos uz fronti kopā ar vīru. Divatā.

Es daudz ko esmu aizmirsusi. Kaut gan atceros katru dienu...

Beidzās kauja... Neticams klusums. Viņš ar rokām glāstīja zāli, tā bija mīksta... Un skatījās uz mani. Skatījās... Ar tādām acīm...

Viņu grupa devās izlūkos. Gaidījām viņus divas dienas... Es negulēju divas dienas... Snauduļoju. Pamodos no tā, ka viņš sēdēja man blakus un skatījās. “Ej gulēt.” “Žēl iet gulēt.”

Un tik asas sajūtas... Tāda mīlestība... Sirds plīst...

Es daudz ko esmu aizmirsusi, gandrīz visu esmu aizmirsusi. Bet domāju, ka neaizmirsīšu. Nekādā gadījumā neaizmirsīšu.

Mēs jau gājām pa Austrumprūsiju, visi runāja par Uzvaru. Viņš krita... Krita vienā mirklī... Šķembas dēļ... Nomira vienā acumirklī. Sekundē. Man paziņoja, ka viņi ir atvesti, es aizskrēju... Es viņu apskāvu, neļāvu aiznest. Apglabāt. Karā apglabāja ātri – dienā krita, ja kauja bija ātra, kritušos uzreiz savāca, saveda vienā vietā un izraka lielu

bedri. Aizbēra. Citreiz tikai ar sausām smiltīm. Ja ilgi skatās uz šīm smiltīm, šķiet, tās kustas. Trīc. Smiltis kustas. Tāpēc ka tur... Man šie cilvēki vēl ir dzīvi, viņi vēl nesen bija dzīvi... Es viņus redzu, sarunājos ar viņiem... Neticu... Mēs ejam un vēl neticam, ka viņi ir tur... Kur?

Es neļāvu vīru apglabāt uzreiz. Gribēju, lai mums būtu vēl viena nakts. Pasēdēt viņam blakus. Skatīties... Glāstīt...

No rīta... Es nolēmu, ka vedīšu viņu uz mājām. Uz Baltkrieviju. Bet tie bija vairāki tūkstoši kilometru. Kara ceļi... Juceklis... Visi domāja, ka es bēdās esmu sajukusi prātā. "Tev jānomierinās. Tev ir jāpaguļ." Nē! Es gāju no viena ģenerāļa pie cita, nonācu līdz frontes komandierim Rokosovskim. Sākumā viņš atteica... Kaut kāda nenormālā! Tik daudzi apglabāti brāļu kapos, atdusas svešā zemē...

Es vēlreiz ierados pie viņa uz pieņemšanu:

- Gribat, es metīšos jūsu priekšā ceļos.

- Es jūs saprotu... Bet viņš ir miris...

- Mums nebija bērnu. Mūsu māja ir nodegusi. Pat fotogrāfijas ir pazudušas. Nekā nav. Ja es viņu aizvedīšu uz dzimteni, paliks vismaz kaps. Un man pēc kara būs kur atgriezties.

Klusē. Staigā pa kabinetu. Staigā.

- Biedri maršal, vai jūs kādu esat milējis? Es neapglabāšu vīru, es apglabāšu mīlestību.

Klusē.

- Tad es arī gribu šeit nomirt. Kāpēc man jādzīvo bez viņa?

Viņš ilgi klusēja. Pēc tam pienāca un noskūpstīja man roku.

Man uz vienu nakti piešķīra īpašu lidmašīnu. Es iekāpu lidmašīnā... Apskāvu zārku... Un zaudēju samaņu..."

Ārste kapteine Jefrosīņa Grigorjevna Breusa

"Karš mūs izšķīra... Vīrs – frontē. Sākumā mūs evakuēja uz Harkovu, pēc tam uz Tatāriju⁴⁹. Tur es iekārtojos darbā. Reiz

⁴⁹ Tatarstānas nosaukums padomju laikā. (Red. piez.)

mani kāds meklēja, mans meitas uzvārds bija Lisovska. Visi sauca: “Sovska! Sovska!” Tad es atsaucos: “Tā esmu es!” Man teica: “Ejiet uz NKVD, saņemiet caurlaidi un brauciet uz Maskavu!” Kāpēc? Man neviens neko nepaskaidroja, un es nezināju. Karalaiks... Braucu un domāju – varbūt vīrs ir ievainots, varbūt mani izsauca pie viņa. Es jau četrus mēnešus nebiju no viņa saņēmusi nekādas ziņas. Es domāju tā – ja atradīšu viņu bez rokām, bez kājām, sakropļotu, uzreiz vedīšu mājās. Kaut kā dzīvosim.

Aizbraucu uz Maskavu, aizgāju uz norādīto adresi. Tur bija uzraksts “BKP CK”, tā tad tur bija Baltkrievijas valdība, tur tādu kā es bija ļoti daudz. Mēs interesējāmies: “Kas? Kāpēc? Kāpēc mūs sapulcināja?” Teica: “Visu uzzināsiet.” Mūs sapulcināja lielā zālē, tur bija Baltkrievijas CK sekretārs biedrs Ponomarenko, citi vadītāji. Man jautāja: “Vai gribat nokļūt tur, no kurienes atbraucāt?” No kurienes es atbraucu – no Baltkrievijas. Protams, ka gribu. Mani nosūtīja uz īpašu skolu. Sāka gatavot sūtīšanai uz ienaidnieka aizmuguri.

Vienā dienā es pabeidzu mācīties, bet jau nākamajā mūs iesēdināja mašīnās un aizveda uz frontes līniju. Pēc tam mēs gājām kājām. Es nezināju, kas ir fronte un kāda ir neitrālā josla. Pavēle: “Gatavoties! Gatavība numur viens!” Bah! Izšāva raķetes. Redzu, sniegs ir balts, balts, bet te ir cilvēku rinda, mēs esam nogūlušies cits aiz cita. Mūsu ir daudz. Raķete nodziest, šāvienu nav. Jauna pavēle: “Skriešus!” –, un mēs sākām skriet. Tā mēs tikām pāri...

Partizānu vienībā es brīnumainā kārtā saņēmu vēstuli no vīra. Tik daudz prieka, tik negaidīti, divus gadus es par viņu nezināju. Bet tad – lidmašīna nometa pārtiku, munīciju... Un pastu... Pastā, šajā brezenta maisā, bija vēstule man. Tad es uzrakstīju vēstuli CK. Rakstīju, ka darišu visu, lai būtu kopā ar vīru. Šo vēstuli es slepus atdevu lidotājam, lai komandieris neko neuzzinātu. Drīz uzzināju jaunumus, paziņoja – pēc uzdevuma izpildīšanas mūsu grupu gaida Maskavā. Visu mūsu īpašo grupu. Sūtīs uz citu vietu... Jālido visiem, bet Fedosenko – obligāti.

Gaidījām lidmašīnu, bet tas notika naktī – tumšs kā mucā. Vīrs mums riņķoja kaut kāda lidmašīna, bet pēc tam tā sāka mūs bombardēt. Tas bija “messeršmits”⁵⁰, vācieši bija pamanījuši mūsu noietni, lidmašīna aizlidoja, lai apgrieztos. Tajā laikā nolaidās mūsu lidmašīna U-2 un apstājās tieši zem egles, pie kuras es stāvēju. Lidotājs nolaidās un gatavojās uzreiz pacelties, viņš redzēja – vācietis tūlīt apgriezies un sāks šaut. Es ieķēros spārnā un kliecdu: “Man jālido uz Maskavu! Man ir atļauja!” Lidotājs pat nolamājās: “Sēdies!” Tā mēs lidojām divatā. Nebija ievainoto... Neviena.

Maskavā maijā es staigāju velteņos. Aizgāju uz teātri velteņos. Tas bija brīnišķīgi! Rakstīju vīram – kā mēs varētu satikties? Es pagaidām biju rezervē... Bet man apsolīja... Es visur lūdzu – sūtiet mani uz turieni, kur ir vīrs, iedodiet man kaut vai divas dienas, es gribu tikai vienreiz uz viņu paskatīties, pēc tam atgriezšos, varēsiet mani sūtīt, kur vien gribēsiet. Visi raustīja plecus. Es tomēr uzzināju pasta numuru, kur karoja mans vīrs, un devos pie viņa. Vispirms devos uz apgabala partijas komiteju, parādīju vīra adresi, dokumentus, ka esmu viņa sieva, un teicu, ka gribu satikt vīru. Man atbildēja, ka tas nav iespējams, ka viņš ir ugunslinijā, lika doties atpakaļ, bet es biju novārgusi, izsalkusi – kā atpakaļ? Devos pie kara komisāra. Viņš paskatījās uz mani un pavēlēja, lai man iedod kādu apģērba gabalu. Man iedeva formas blūzi un siksnu, ar ko sajozties. Viņš sāka mani atrunāt:

– Ko jūs, tur, kur ir jūsu vīrs, ir ļoti bīstami...

Es sēdēju un raudāju, tad viņš apžēlojās un iedeva man caurlaidi.

– Izejiet, – viņš teica, – uz šosejas, tur būs regulētājs, viņš jums parādīs, kur jābrauc.

Es atradu šoseju, atradu regulētāju, viņš mani iesēdināja mašīnā, un es braucu. Atbraucu uz armijas daļu, tur visi brīnās, visapkārt tikai karavīri. “Kas jūs esat?” man jautāja. Es nespēju pateikt, ka

⁵⁰ Messerschmitt AG – vācu lidaparātu ražotne, kas Otrā pasaules kara laikā nodrošināja vācu armiju ar lidaparātiem Bf 109 un Me 262. (Red. piez.)

esmu sieva. Kā kaut ko tādu var pateikt, visapkārt sprāga bumbas... Es atbildēju, ka esmu māsa. Es pat nezinu, kāpēc pateicu, ka esmu māsa. "Pagaidiet," man teica, "jāiet vēl seši kilometri uz to pusi." Kā es varēju gaidīt, ja biju tik tālu nonākusi? Tieši tajā brīdī no turienes atbrauca mašīna pēc pusdienām, tajā sēdēja rudmatains staršina ar vasarraibumiem. Viņš teica:

- O, es zinu Fedosenko. Bet viņš pašā tranšējā.

Es viņu pierunāju. Mani iesēdināja mašīnā, braucu – nekur neko nevar redzēt... Mežs... meža ceļš... Tas man bija jaunums – ugunsli-nija, bet neko nevar redzēt. Reizēm atskanēja šāvieni. Atbraucām. Staršina jautāja:

- Kur ir Fedosenko?

Viņam atbildēja:

- Viņi vakar devās izlūkos, nepaspēja atgriezties pirms rītausmas un tagad nogaida.

Bet sakari ar viņiem bija. Viņam pateica, ka esot atbraukusi māsa. Kāda māsa? Teica: "Rudmate." Viņa māsa bija tumšmate. Ja rudmate, viņš uzreiz saprata, kas par māsu. Nezinu, kā viņš atrāpoja, bet Fedosenko drīz vien ieradās, un mēs satikāmies. Kāds prieks...

Es tur biju divas dienas un nolēmu:

- Ej uz štābu un ziņo. Es palikšu pie tevis.

Viņš aizgāja pie priekšniecības, bet es neelpoju – viņi varēja pateikt, lai 24 stundu laikā manas kājas te nebūtu. Tā taču ir fronte, tas ir skaidrs. Pēkšņi ieraudzīju – uz zemnīcu nāk priekšniecība: majors, pulkvedis. Visi paspieda roku. Protams, pēc tam mēs zemnīcā apsēdāmies, iedzērām, un katrs izteica savas domas. Sieva atrada vīru tranšējā, tā ir īsta sieva, ar dokumentiem. Tā tik ir sievietē! Ļaujiet paskatīties uz tādu sievieti! Viņi teica tādus vārdus, ka visi raudāja. To vakaru es atceros visu mūžu... Kas man vēl ir atlicis?

Iecēla par sanitāri. Kopā gājām izlūkos. Šauj mīnmetējs, redzu – nokrita. Domāju – nogalināts vai ievainots? Skrienu uz turieni, bet mīnmetējs šauj, un komandieris kliedz:

- Kur tu skrien, nolādētais sievišķi!!

Aizrāpoju – dzīvs... Dzīvs!

Pie Dņepras naktī mēnessgaismā man pasniedza Sarkanā Karoga ordeni. Nākamajā dienā vīru smagi ievainoja. Mēs kopā skrējām, mēs kopā gājām pa puvu, kopā rāpojām. Ložmetēji šāva un šāva, bet mēs rāpojām un rāpojām, viņu ievainoja gurnā. Ievainoja ar sprāgstošu lodi – pamēģini uzlikt pārsēju, tas taču ir dibens. Viss sašķaidīts, piedzīts ar dubļiem un zemi. Mēs centāmies pārraut ielenkumu. Ievainotos nevarēja izvest, man nebija nekādu medikamentu. Vienīgā cerība, ka izlauzīsimies. Kad izlauzāmies, es pavadīju vīru līdz pat hospitālim. Kamēr es viņu vedu, bija sākusies vispārēja asins saindēšanās. Tas bija Jaungads... Sākās 1944. gads... Viņš mira... Es sapratu, ka viņš mirst... Vīrs daudzreiz bija apbalvots, es savācu visus viņa ordeņus un noliku blakus. Atnāca ārsti, bet viņš gulēja. Pienāca ārsts:

- Jums ir jāiet prom. Viņš jau ir miris.

Es atbildu:

- Klusu, viņš vēl ir dzīvs.

Tieši tobrīd vīrs atvēra acis un teica:

- Izskatās, ka griesti ir zili.

Es paskatījos:

- Nē, tie nav zili. Vasja, griesti ir balti. – Bet viņam šķita, ka zili.

Kaimiņš viņam teica:

- Nu, Fedosenko, ja tu paliksi dzīvs, tev būs sava sieva jādēsā uz rokām.

- Nēsāšu arī, – viņš piekrita.

Es nezinu, viņš droši vien jūta, ka mirst, tāpēc saņēma manu roku, pavilka uz savu pusi un noskūpstīja. Tā, kā skūpstā pēdējo reizi:

- Ļubočka, žēl, ka visi svin Jaungadu, bet mēs esam šeit... Nežēlojies, mums vēl viss ir priekšā...

Viņam bija palikušas dažas stundas... Notika nelaime, bija jānomaina gultas veļa... Es uzklāju tīru palagu, pārsēju kāju, bet

nevarēju uzvilkt viņu uz spilvena. Viņš taču ir vīrietis, smags, bet es viņu vilku. Noliecos zemu, zemu, jūtu, ka tas ir viss – pēc dažām minūtēm viņš nomirs... Bija vakars. Pulkstenis bija 22 un 15 minūtes... Es atceros pat minūtes... Es pati arī gribēju nomirt... Bet man zem sirds bija mūsu bērns, tikai tas mani atturēja, un es pārdzīvoju tās dienas. Vīru apglabāju 1. janvārī, bet pēc 38 dienām man piedzima dēls. Viņš piedzima 1944. gadā, pašam jau ir bērni. Vīrs bija Vasiļijs, dēls Vasiļijs Vasiļjevičs, mazdēls arī ir Vasja... Vasiļoks...”

Sanitāre ierindniece Ļubova Fomiņična Fedosenko

“Redzēju... Katru dienu... Bet nevarēju samierināties. Jauns, skaists vīrietis mirst... Gribējās paspēt... viņu noskūpstīt. Izdarīt kaut ko sievišķīgu, ja kā ārste vairs nevarēju palīdzēt. Vismaz pasmaidīt. Noglāstīt. Paņemt roku...”

Daudzus gadus pēc kara kāds vīrietis man atzinās, ka atceras manu jauko smaīdu. Viņš man bija parasts ievainotais, es viņu pat neatceros. Viņš teica, ka šis smaīds esot atgriezis viņu dzīvē, atsaucis no viņsaules... Sievietes smaīds...”

Ķirurgē vecākā leitnante Vera Vladimirovna Ševaldiševa

“Mēs ieradāmies Pirmajā Baltkrievijas frontē... 27 meitenes. Vīrieši uz mums skatījās ar sajūsmu. “Nevis veļas mazgātājas, nevis telefonistes, bet meitenes snaiperes. Mēs pirmo reizi redzam tādas meitenes. Kādas meitenes!” Mums par godu staršina sacerēja dzejoli. Būtība bija tāda – meitenēm bija jābūt aizkustinošām kā maija rozēm, lai karš nesakropļotu viņu dvēseli.

Dodoties uz fronti, katra no mums zvērēja – nekādu romānu tur nebūs. Ja paliksim dzīvas, viss notiks pēc kara. Pirms kara mēs pat nebijām skūpstījušās. Mūsu uzskati par šīm lietām bija stingrāki nekā mūsdienu jauniešiem. Skūpstīties mums nozīmēja iemīlēties uz visu mūžu. Frontē mīlestība it kā bija aizliegta, ja par to uzzināja komandieri, vienu no mīlētājiem parasti pārcēla uz citu armii-

jas daļu, vienkārši izšķīra. Mēs to sargājām. Mēs neizpildījām savus bērības zvērestus... Mēs mīlējām...

Es domāju – ja karā nebūtu iemīlējusies, es neizdzīvotu. Mīlestība izglāba. Tā mani izglāba...”

Snaipere vecākā seržante Sofja Krigele

“Jūs jautājat par mīlestību? Es nebaidos teikt patiesību... Es biju KLS, tas, ko atšifrē kā kara lauka sieva. Sieva karā. Otrā. Nelikumīgā.

Pirmais bataljona komandieris...

Es viņu nemīlēju. Viņš bija labs cilvēks, bet es viņu nemīlēju. Pēc dažiem mēnešiem es aizgāju uz viņa zemnīcu. Kur sprukt? Visapkārt tikai vīrieši, labāk dzīvot kopā ar vienu, nevis baidīties no visiem. Kaujas laikā es tā nebaidījos kā pēc kaujas, īpaši tad, kad mēs atpūtāmies, devāmies uz pārformēšanu. Kad šauj, viņi sauc: “Māsiņ! Māsiņ!” –, bet pēc kaujas visi tevi uzmana... Naktī nav iespējams izlīst no zemnīcas. Vai citas meitenes jums to stāstīja? Es domāju, ka kaunējās... Noklusēja. Lepnas! Bet tā notika, jo negribējās mirt. Bija žēl mirt, kad esi jauns... Vīriešiem ir grūti četrus gadus iztikt bez sievietēm... Mūsu armijā bordeļu nebija un nekādas tabletes nedeва. Kaut kur to varbūt uzmanīja. Pie mums ne. Četrus gadus... Komandieri vēl kaut ko varēja atļauties, vienkārši zaldāti – nē. Disciplīna. Bet par to klusē... Nerunā... Nē... Piemēram, es bataljonā biju vienīgā sieviete, dzīvoju kopējā zemnīcā. Kopā ar vīriešiem. Manu lāviņu nodalīja, bet kas tā par nodalīšanu, ja zemnīca bija sešus metrus gara. Naktī es pamodos no tā, ka vicināju rokas – vienu iepļaukāju, citam sadevu pa pirkstiem. Mani ievainoja, nonācu hospitāli un tur arī vicināju rokas. Auklīte mani naktī modināja: “Ko tu dari?” Kam to var stāstīt?

Pirmo komandieri nogalināja mīnas šķemba.

Otrais bataljona komandieris...

Es viņu mīlēju. Es gāju viņam līdzī kaujā, es gribēju būt blakus. Es viņu mīlēju, bet viņam bija mīlotā sieva un divi bērni. Viņš

man parādīja fotogrāfijas. Es zināju – ja viņš paliks dzīvs, pēc kara atgriezīsies pie ģimenes. Kalugā. Nu un? Mums bija tik laimīgi brīži! Mēs piedzīvojām tādu laimi! Atgriezāties... Briesmīga kauja... bet mēs esam dzīvi. Viņa dzīvē nekas tāds neatkārtosies! Nesanāks! Es zināju... Es zināju, ka bez manis viņš nebūs laimīgs. Viņš nevarēs būt tik laimīgs, cik laimīgi mēs bijām karā. Nevarēs... Nekad!

Kara beigās es paliku stāvoklī. Es to gribēju... Mūsu meitu es izaudzināju pati, viņš man nepalīdzēja. Nepakustināja ne pirkstiņu. Nevienas dāvanas vai vēstules... vai atklātnītes. Karš beidzās, un beidzās mīlestība. Kā dziesmā... Viņš aizbrauca pie likumīgās sievas, pie bērniem. Atstāja man par piemiņu savu fotogrāfiju. Es negribēju, lai karš beigtos... Bail to teikt... Atklāt savu sirdi... Es esmu traka. Es milēju! Es zināju, ka līdz ar karu beigsies arī mīlestība. Viņa mīlestība... Tik un tā es viņam esmu pateicīga par tām jūtām, ko viņš man deva, ko es iepazinu kopā ar viņu. Es viņu milēju visu mūžu, gadu gaitā es saglabāju savas jūtas. Man vairs nav jāmelo. Es jau esmu veca. Jā, visu mūžu! Un to nenozēloju.

Meita man pārmeta: “Mammu, kāpēc tu viņu mīli?” Bet es mīlu... Nesen uzzināju, ka viņš ir miris. Es ilgi raudāju. Mēs ar meitu tādēļ sastrīdējāmies: “Kāpēc tu raudi? Viņš tev jau sen ir miris.” Bet es viņu mīlu arī tagad. Atceros karu kā labāko savas dzīves laiku, tur es biju laimīga...

Tikai, lūdzu, bez uzvārda. Manas meitas dēļ...”

Sanitārā instruktore Sofja K-viča

“Karalaikā...”

Mani aizveda uz armijas daļu... Uz ugunsliņiju. Komandieris sagaidīja ar vārdiem: “Lūdzu, noņemiet cepuri!” Es biju pārsteigta... Noņemu... Kara komisariātā mums nogrieza īsus matus, kamēr bijām armijas nometnēs, kamēr nokļuvām līdz frontei, tie bija nedaudz atauguši. Cirtojās – man ir cirtaini mati. Sīkas sprodziņas... To vairs nevar redzēt... Es jau esmu veca... Viņš skatījās

un skatījās uz mani: “Es divus gadus neesmu redzējis sievieti. Gribu paskatīties.”

Pēc kara...

Es dzīvoju komunālajā dzīvoklī. Visām kaimiņienēm bija vīri, viņas man darīja pāri. Ņirgājās: “Ha-ha-a... Pastāsti, kā tu tur... ar vīriešiem...” Manā kartupeļu katlā ielēja etiķi. Iebēra karoti sāls... Ha-ha-a...

Manu komandieri demobilizēja. Viņš atbrauca pie manis, un mēs apprecējāmies. Sarakstījāmies dzimtsarakstu nodaļā, un viss. Bez kāzām. Pēc gada viņš aizgāja pie citas sievietes – mūsu fabrikas ēdnīcas vadītājas: “Viņa lieto smaržas, bet tu smaržo pēc zābakiem un autiem.”

Tā nu es dzīvoju viena. Šajā pasaulē man neviena nav. Paldies, ka atnāci...”

Strēlniece seržante Jekaterina Ņikitična Saņņikova

“Bet mans vīrs... Labi, ka viņa te nav, viņš ir darbā. Vīrs man stingri pavēlēja... Viņš zina, ka man patīk stāstīt par mūsu mīlestību... Kā es vienā naktī no pārsējiem uzšuvu sev kāzu kleitu. Pati. Pārsējus mēs ar meitenēm krājām mēnesi. Tie bija trofejas... Man bija īsta kāzu kleita! Ir saglabājusies fotogrāfija – es baltā kleitā un zābakos, bet zābakus neredz. Es atceros, ka kājās bija zābaki. Jostiņa es uztaisīju no vecas laiviņas... Lieliska jostiņa. Nu ko es... par savu... Vīrs pavēlēja stāstīt par karu, par mīlestību neviena vārda. Viņš ir stingrs. Mācīja pie kartes... Divas dienas mani mācīja, kur atradās katra fronte... Kur bija mūsu armijas daļa... Tūlīt paņēmsu pierakstus, es pierakstīju viņa teikto. Nolasišu...”

Kāpēc tu smeijies? Ai, cik labi tu smeijies. Es arī smējos... Kas es par vēsturnieci! Labāk parādīšu fotogrāfiju, kur es esmu pārsēju kleitā.

Tur es sev patīku... Baltā kleitā...”

Sanitārā instruktore jefreitore Anastasija Leonidovna Žardecka

Par briesmīgo klusumu debesīs un pazaudēto gredzentiņu

“Es devos uz fronti no Kazaņas 19 gadu vecumā...

Pēc pusgada es rakstīju mammai, ka izskatos kā 25-27 gadus veca sieviete. Katru dienu bailes, šausmas. Lido šķemba, un šķiet, ka tev novelk ādu. Cilvēki mira. Mira katru dienu, katru stundu, bija tāda sajūta, ka katru minūti. Nepietika palagu apsegšanai. Atstājām apakšveļā. Palātās valdīja briesmīgs klusums. Tādu klusumu es nekur citur neesmu dzirdējusi. Kad cilvēks mirst, viņš vienmēr skatās uz augšu, nekad neskatās sāņus vai uz to, kas ir blakus. Tikai uz augšu... Griestos... Skatās tā, it kā tur būtu debesis...

Es sev teicu, ka šajā ellē es nedzirdēšu nevienu vārdu par mīlestību. Es tam nespēšu noticēt. Karš bija daudzus gadus, es pat neatceros dziesmas. Neatceros pat slaveno “Zemnicu”⁵¹. Nevienu... Atceros tikai to – kad devos uz fronti, mūsu dārzā ziedēja ķirši. Es gāju un atskatījos... Pēc tam es droši vien pa ceļam redzēju dārzus, tie ziedēja arī karalaikā. Bet es neatceros... Skolā es bieži smējos, bet te nekad nesmaidīju. Ja redzēju, ka kāda meitene bija izraustījusi uzacis vai nokrāsojusi lūpas, biju sašutusi. Es to kategoriski noliedzu – kā tā var, kā viņa grib tādā laikā kādam iepatīkties?

Visapkārt bija ievainotie, visapkārt bija vaidi... Mirušajiem tik dzeltenīgi zaļas sejas. Kā tu vari domāt par prieku? Par savu laimi? Es negribēju apvienot to ar mīlestību. Ar to... Man šķiet, ka šādos apstākļos mīlestība vienā mirklī ies bojā. Kāda mīlestība var būt bez svētkiem, bez skaistuma? Beigsies karš, būs skaista dzīve. Un mīlestība. Bet te... Te – nē. Ja nu es iešu bojā, tas, kurš mani mīlēs, cietīs. Man būtu žēl. Lūk, kādas sajūtas man bija...

Mans tagadējais vīrs man tur pievērsa uzmanību, mēs satikāmies frontē. Bet es negribēju viņā klausīties: “Nē, nē, beigsies karš, tad mēs varēsim par to runāt.” Neaizmirsīšu, kā viņš reiz atgriezās

⁵¹ Dziesma *В землянке*. (Red. piez.)

no kaujas un pajautāja: “Vai tev ir kāda jaciņa? Lūdzu, uzvelc! Ļauj man paskatīties, kāda tu esi jaciņā.” Bet man bija tikai formas blūze.

Mana draudzene frontē apprecējās, es viņai teicu: “Viņš tev nav dāvinājis ziedus. Nav izrādījis uzmanību. Un pēkšņi – laulības. Vai tad tā ir mīlestība?” Es neatbalstīju viņas jūtas.

Karš beidzās... Mēs skatījāmies viens uz otru un neticējām, ka karš ir beidzies un mēs esam palikuši dzīvi. Tagad mēs sāksim dzīvot... Mīlēsim... Mēs to visu jau bijām aizmirsuši, nepratām. Es atbraucu uz mājām, mēs ar mammu devāmies uz ateljē, lai uzšūtu man kleitu. Manu pirmo pēckara kleitu.

Pienāca mana kārta, man jautāja:

- Kādu fasonu gribat?

- Es nezinu.

- Jūs atnācāt uz ateljē un nezināt, kādu kleitu gribat?

- Nezinu...

Es piecus gadus nebiju redzējusi nevienu kleitu. Es pat biju aizmirsusi, kā šuj kleitu. Ka ir jābūt iešuvēm, kaut kādiem izgriezumiem... Pazemināts viduklis, paaugstināts viduklis... Es to nesa-pratu. Nopirku augstpapēžu kurpes, pastaigāju pa istabu un novilku. Noliku kaktā un domāju: “Es nekad neiemācīšos ar tām staigāt.”

Medmāsa Marija Seļiverstovna Božoka

“Es gribu atcerēties... Es gribu teikt, ka es no kara atgriezios ar neparasti skaistām jūtām. To nav iespējams raksturot, ar kādu sajūsmu pret mums izturējās vīrieši. Es dzīvoju kopā ar viņiem vienā zemnīcā, gulēju uz vienas lāviņas, kopā gāju uzdevumos. Kad biju sasalusi tā, ka varēja dzirdēt, kā salst liesa, kā mēle mutē sasalst – vēl nedaudz un es zaudēšu samaņu – lūdzu: “Miša, atpogā kažoku, sasildi!” Viņš pasildīja: “Nu, vai ir vieglāk?” “Vieglāk.”

Dzīvē es neko tādu vairs neesmu pieredzējusi. Kad Dzimtene bija briesmās, par privāto dzīvi nedrīkstēja domāt.

- Vai mīlestība bija?

- Jā, mīlestība bija. Es to satiku... Piedodiet, varbūt es kļūdos un tas ir nedabiski, bet es nosodīju šos cilvēkus. Es uzskatīju, ka šis nav īstais laiks mīlestībai. Visapkārt bija ļaunums. Naids. Man šķita, ka tā domāja daudzi...

- Kāda jūs bijāt pirms kara?

- Man patika dziedāt. Patika smieties. Gribēju kļūt par lido-tāju. Kādas tur varēja būt domas par mīlestību! Manā dzīvē tā nebija galvenā. Galvenā bija Dzimtene. Tagad es domāju, ka mēs bijām naivi..."

Partizāne Jeļena Viktorovna Kļenovska

"Hospitalī... Viņi visi bija laimīgi. Viņi bija laimīgi, tāpēc ka bija palikuši dzīvi. 20 gadus vecs leitnants pārdzīvoja, ka viņam nav vienas kājas. Toreiz uz visu bēdu fona tā šķita laime – viņš ir dzīvs, viņam tikai nav vienas kājas. Galvenais, ka dzīvs. Viņam būs gan mīlestība, gan sieva, viss būs. Tagad palikt bez vienas kājas ir šausmīgi, bet toreiz viņi lēkāja uz vienas kājas, smēķēja, smējās. Viņi bija varoņi un vispār... Ko jūs!

- Vai jūs tur iemīlējāties?

- Protams, mēs bijām tik jaunas. Tiklīdz atveda jaunus ievainotos, mēs noteikti iemīlējāties. Mana draudzene iemīlējās kādā vecākajā leitnantā, viņš bija vienos ievainojumos. Draudzene man parādīja – lūk, viņš. Protams, es arī nolēmu viņā iemīlēties. Kad leitnantu veda prom, viņš man palūdza fotogrāfiju. Man bija viena fotogrāfija – mēs nofotografējāties kādā stacijā. Es paņēmu fotogrāfiju, lai atdotu viņam, bet pēc tam sāku domāt – ja nu tā nav mīlestība, bet es viņam uzdāvināšu fotogrāfiju? Viņu tūlīt aiznesīs, es pastiepu viņam roku, dūrē ir fotogrāfija, bet es neuzdrošinājos atlaist pirkstus. Lūk, arī visa mīlestība...

Pēc tam bija Pavļiks, arī leitnants. Viņam ļoti sāpēja, tāpēc es uz viņa spilvena noliku šokolādīti. Kad mēs 20 gadus pēc kara satikāmies, viņš pateicās par šokolādi manai draudzenei Iļīlai Drozdovai.

Ļiļa jautāja: “Kādu šokolādi?” Tad es atzinos, ka to izdarīju es... Un viņš mani noskūpstīja... Noskūpstīja pēc 20 gadiem...”

Sanitārās vienības dalībniece Svetlana Nikolajevna Ļubiča

“Reiz pēc koncerta... Lielā hospitālī... Pie manis pienāca galvenais ārsts un palūdza: “Šeit atsevišķā palātā atrodas smagi ievainots tankists. Viņš ne uz ko nereaģē, varbūt viņam palīdzēs jūsu dziesma.” Gāju uz palātu. Es visu mūžu atcerēšos šo cilvēku, kurš brīnumainā kārtā bija izlēdis no degoša tanka un apdedzis no galvas līdz kājām. Viņš gulēja, nekustīgi izstiepies gultā, ar melnu seju bez acīm. Kakls sažņaudzās, un es vairākas minūtes nespēju saņemt. Pēc tam sāku klusu dziedāt... Redzēju, ka ievainotā seja sakustas. Viņš kaut ko nočukstēja. Es pieliecos un sadzirdēju: “Padziediet vēl...” Es dziedāju vēl un vēl, nodziedāju visu savu repertuāru, kamēr galvenais ārsts pateica: “Šķiet, viņš aizmiga...”

Dziedātāja Lilija Aleksandrovska

“Pie mums – bataljona komandieris un medmāsa Ļuba Siļina... Viņi viens otru mīlēja! Visi to redzēja... Viņš gāja kaujā, un viņa... Teica, ka sev nepiedos, ja neredzēs, ka viņš krīt, ja neredzēs viņa pēdējo brīdi. “Lai mūs nogalina kopā. Nogalina ar vienu šāviņu,” viņa gribēja. Viņi gribēja kopā vai nu mirt, vai dzīvot. Mūsu mīlestībai nebija šodienas un vakardienas, bija tikai šodiena. Katrs zināja, ka mīl tikai tagad, bet pēc minūtes tevis vai šī cilvēka var nebūt. Karā viss notika ātrāk – gan dzīve, gan nāve. Dažu gadu laikā mēs nodzīvojām veselu dzīvi. Es nekad nevienam to neesmu spējusi izskaidrot. Tur bija cits laiks...”

Kādā kaujā bataljona komandieri smagi ievainoja, bet Ļubai nedaudz saskrāpēja plecu. Komandieri aizsūtīja uz aizmuguri, bet Ļuba palika. Viņa jau bija stāvoklī, komandieris iedeva viņai vēstuli: “Brauc pie mani vecākiem. Lai kas ar mani notiktu, tu esi mana sieva. Mums būs dēls vai meita.”

Vēlāk Ļuba man atrakstīja – viņa vecāki nepieņēma ne viņu, ne viņas bērnu. Bet bataljona komandieris krita.

Daudzus gadus gatavojos... Gribēju aizbraukt pie viņas ciemos, bet tā arī nesanāca. Mēs bijām senas draudzenes. Ceļš bija tāls – uz Altaju. Nesen es saņēmu vēstuli, ka viņa ir mirusi. Tagad viņas dēls aicina mani aizbraukt un Ļubas kapu...

Gribu aizbraukt..."

Medmāsa vecākā seržante Ņina Leonidovna Mihaja

“Uzvaras diena...

Mēs sapulcējamies uz mūsu tradicionālo tikšanos. Es iznācu no viesnīcas, bet meitenes man teica:

- Kur tu, Ļiļa, biji? Mēs tā raudājām.

Izrādās, pie viņām bija pienācis kāds vīrietis, kazahs, un jautājis:

- Meitenes, no kurienes jūs esat? No kāda hospitāļa?

- Ko jūs meklējat?

- Es katru gadu braucu uz šejieni un meklēju vienu medmāsu.

Viņa izglāba man dzīvību. Es viņā iemilējos. Gribu atrast.

Manas meitenes smējās:

- Kāpēc jūs meklējat medmāsiņu, viņa jau ir vecmāmiņa.

- Nē...

- Vai jums ir sieva? Bērni?

- Ir mazbērni, bērni un sieva. Es pazaudēju sirdi... Sirds nav...

Meitenes man to pateica, un mēs kopā sākām domāt, vai tas nav mans kazahs.

Atveda kazahu zēnu. Pavisam jauniņš. Mēs viņu operējām. Zarnu trakts bija savainots septiņās vai astoņās vietās, viņu uzskatīja par bezcerīgu. Viņš gulēja tik bēdīgs, ka es viņu uzreiz pamanīju. Ja bija brīvs brīdis, aizskrēju: “Kā klājas?” Injicēju vēnā zāles, izmērīju temperatūru, viņš izķepurojās.

Sāka veseloties. Ievainotie pie mums ilgi nepalika, mēs bijām netālu no ugunsliņijas. Sniedzām pirmo palīdzību, izrāvām nāvei no

nagiem un sūtījām tālāk. Nākamajā braucienā viņu vajadzēja aizvest.

Puisis gulēja uz nestuvēm, man paziņoja, ka viņš mani saucot:

- Māsiņ, pienāc pie manis.

- Kas noticis? Ko tu gribi? Tev viss ir labi. Tevi sūta uz aizmuguri. Viss būs kārtībā. Uzskati, ka esi izdzīvojis.

Viņš lūdza:

- Es tevi ļoti lūdzu, es saviem vecākiem esmu vienīgais dēls. Tu mani izglābi. - Viņš man iedeva dāvanu - mazu gredzentiņu.

Es nenēsāju gredzenus, man tie nepatika. Un es atteicos:

- Es nevaru. Nevaru.

Viņš lūdza. Ievainotie viņam palīdzēja.

- Paņem, viņš to dāvina no sirds.

- Tas taču ir mans pienākums, saprotat?

Viņi mani pierunāja. Tiesa gan, vēlāk es šo gredzentiņu pazaudēju. Tas man bija par lielu, reiz es iesnaudos, mašīna iebrauca gribā, un tas kaut kur nokrita. Bija žēl.

- Vai jūs atradāt to vīrieti?

- Mēs tā arī nesatikāmies. Es nezinu, vai tas bija viņš. Mēs ar meitenēm viņu meklējām visu dienu.

1946. gadā es atgriezos mājās. Man jautāja: "Tu valkāsi formas tērpu vai civilo apģērbu?" Protams, ka formas tērpu. Es pat nedomāju to novilkt. Vakarā Virsnieku namā bija dejas. Tūlīt jūs dzirdēsiet, kāda bija attieksme pret armijas meitenēm.

Es uzvilku kurpes, kleitu, bet šineli un zābakus atstāju garderobē.

Pie manis pienāca kāds karavīrs un uzlūdza uz deju.

- Jūs, - viņš teica, - neesat šejieniete. Ļoti inteligenta meitene.

Viņš bija kopā ar mani visu vakaru. Neatkāpās ne soli. Dejas beidzās, viņš man saka:

- Iedodiet savu numuriņu.

Viņš gāja pirmais. Garderobē viņam iedeva zābakus un šineli.

- Tas nav mans...

Es piegāju:

- Nē, tas ir mans.

- Jūs man neteicāt, ka bijāt frontē.

- Vai jūs man to jautājāt?

Viņš apjuka. Nespēja uz mani paskatīties. Bet pats tikko bija atgriezies no kara...

- Kāpēc jūs tas tik ļoti pārsteidza?

- Es nevarēju iedomāties, ka jūs esat bijusi armijā. Saprotat, frontes meitene...

- Jūs pārsteidza tas, ka esmu viena? Bez vīra un neesmu stāvoklī? Nevalkāju vateni, nesmēķēju papirosus "Kazbek" un nelamājos?

Es neļāvu viņam sevi pavadīt.

Es vienmēr esmu lepojusies ar to, ka biju frontē. Aizstāvēju Dzimteni..."

Ķirurģijas medmāsa Lilija Mihailovna Butko

"Mans pirmais skūpstis..."

Jaunākais leitnants Nikolajs Belohvostiks... Ai, paskatieties, es jau esmu vecmāmiņa, bet nosarku. Toreiz bija jaunība. Bijām jauni. Es domāju... Biju pārliecināta... Ka... Es nevienam, pat draudzenei nestāstīju, ka esmu viņā iemīlējusies. Līdz ausīm. Mana pirmā mīlestība... Varbūt arī vienīgā? Kurš gan to var zināt... Es domāju, ka rotā neviens to nenojauš. Man neviens agrāk tā nebija patīcis! Ja patika, tad ne tik ļoti. Bet viņš... Es staigāju un nemitīgi par viņu domāju, katru minūti. Ka... Tā bija īsta mīlestība. Es to sajutu. Visas zīmes... Ai, paskatieties, nosarku...

Mēs viņu apglabājam... Viņš gulēja uz apmetņa, viņu tikko nogalināja. Vācieši mūs apšaudīja. Bija jāapglabā ātri... tieši tagad... Atradām vecus bērzus, izvēlējamies to, kas auga tālāk no veca ozola. Vislielāko. Pie tā... Es centos atcerēties, lai atgrieztos un atrastu šo vietu. Te beidzas sādža, te ir krustceles... Kā to atcerēties? Kā atce-

rēties, ja viens bērzs mūsu acu priekšā jau deg... Kā? Sākām atvadīties... Man saka: “Tu pirmā!” Mana sirds salēcās, es sapratu... Ka... Izrādījās, ka visi zināja par manu mīlestību. Visi zināja... Prātā iešāvās doma – varbūt viņš arī zināja? Lūk... Viņš guļ... Tūlīt viņu guldis zemes klēpī... Apraks. Pārklās ar smiltīm... Es ļoti priecājos par domu, ka varbūt viņš arī to zināja. Ja nu es viņam arī patiku? It kā viņš būtu dzīvs un tūlīt man kaut ko atbildēs... Atcerējos, ka Jaungadā viņš man uzdāvināja vācu šokolādīti. Es to mēnesi neēdu, nēsāju kabatā.

Es to atceros visu mūžu... Šo brīdi... Lido bumbas... Viņš... Guļ uz apmetņa... Šo brīdi... Bet es priecājos... Stāvu un pie sevis smaidu. Nenormālā. Es priecājos, ka varbūt viņš zināja par manu mīlestību...

Es piegāju un viņu noskūpstīju. Pirms tam es nekad nebiju skūpstījusi vīrieti... Tas bija pirmais...”

Sanitārā instruktore Ļubova Mihailovna Grozdja

Par lodes un cilvēka vientulību

“Mans stāsts ir īpašs... Mani mierina lūgšanas. Es lūdzu dievu par savu meitenīti...”

Atceros mammas sakāmvārdu. Mammai patika teikt: “Lode ir muļķe, liktenis ļauns.” Tā viņa teica jebkurā nelaimē. Lode ir viena, un cilvēks ir viens, lode lido, kur grib, bet liktenis spēlējas ar cilvēku, kā grib. Turp, šurp, turp, šurp. Cilvēks kā spalviņa, zvirbuļa spalviņa. Viņš nezina savu nākotni. Mums tas nav lemts... Mums nav atļauts atklāt šo noslēpumu. Kad mēs braucām no kara, man zilēja čigāniete. Pienāca stacijā, paveda malā... Solīja lielu mīlestību... Man bija vācu pulkstenis, es to noņēmu un atdevu viņai par šo lielo mīlestību. Noticēju.

Tagad es nevaru izraudāt šo mīlestību...

Karā es posos jautri. Kā komjauniete. Kopā ar visiem. Mēs braucām preču vagonos, uz tiem ar melnu mazutu bija uzrakstīts: “40 cilvēki – 8 zirgi.” Bet mēs bijām simt.

Es kļuvi par snaiperi. Bet varēju kļūt par sakarnieci, nodrīga profesija gan karā, gan miera laikā. Sievišķīga. Man teica, ka ir jāšauj, – šāvu. Labi šāvu. Man ir divi Slavaskas ordeņi, četras medaļas. Par trim kara gadiem.

Mums kļiedza – Uzvara! Paziņoja – Uzvara!! Es atceros savas pirmās sajūtas – prieks. Un uzreiz, tajā pašā mirklī – bailes! Panika! Panika! Kā dzīvot tālāk? Tēvs krita pie Staļingradas. Divi vecākie brāļi kara sākuma pazuda bez vēsts. Palikām mēs ar mammu. Divas sievietes. Kā dzīvot? Visas mūsu meitenes aizdomājās... Vakarā sapulcējāmies zemnīcā... Runājām par to, ka dzīve tikai tagad sākas. Bija gan prieks, gan bailes. Agrāk baidījāmies no nāves, bet nu no dzīves... Bailes bija līdzvērtīgas. Patiešām! Runājām, runājām, bet pēc tam sēdējām un klusējām.

Apprecēsimies vai neapprecēsimies? Mīlestības dēļ vai bez mīlestības? Zilējām ar margrietīņām... Metām upē vainagus, kaušējām sveces... Es atceros – kādā sādžā mums parādīja, kur dzīvo burve. Viņa zilēja ūdenī. Pēc rokas. Citreiz mēs pie lejerkastnieka vilkām zīmītes. Biļetītes. Es izvilku laimīgas biļetītes... Kur ir mana laime?

Kā mūs sagaidīja Dzimtene? Es nevaru stāstīt bez asarām... Pagājuši 40 gadi, bet man joprojām deg vaigi. Vīrieši klusēja, bet sievietes... Viņas mums kļiedza: “Mēs zinām, ko jūs tur darijāt! Kārdinājāt ar savām jaunajām p... mūsu vīrus? Frontes m... Armijas palaistuves...” Dažādi apvainoja... Krievu valoda ir bagāta...

Puisis pēc dejām mani pavadīja, man pēkšņi palika slikti, sirds sāka strauji pukstēt. Gāju, gāju un apsēdos kupenā. “Kas tev notika?” “Nekas. Pārdejojos.” Tas bija divu ievainojumu dēļ. Tas bija karš... Bija jāmacās būt maigai. Būt vājai un traulai, bet kājās zābaki – 40. izmērs. Nebiju pieradusi, ka mani kāds apskauj. Biju pieradusi

atbildēt pati par sevi. Gaidīju maigus vārdus, bet tos nesapratu. Tie izklausījās bērnišķīgi. Frontē vīriešu vidū – spēcīgi krievu lamuvārdi. Es biju pieradusi pie tiem. Draudzene strādāja bibliotēkā, viņa mani mācīja: “Lasi dzejoļus! Lasi Jeseņinu!”

Es ātri apprecējos. Pēc gada. Ar mūsu rūpnīcas inženieri. Es sapņoju par mīlestību. Gribēju māju un ģimeni. Lai māja smaržotu pēc maziem bērniem. Ošņāju pirmos autiņus, nespēju apstāties. Lai mes smarža... Sievietes... Karā nav sievietes smaržu, ir tikai vīriešu. Karš smaržo pēc vīriešiem.

Man ir divi bērni... Zēns un meitene. Pirmais bija zēns. Labs, gudrs zēns. Viņš pabeidza institūtu. Arhitekts. Bet meitene... Mana meitene... Viņa sāka staigāt piecu gadu vecumā, pirmo vārdu “mamma” izrunāja septiņu gadu vecumā. Viņa joprojām saka nevis “mamma”, bet “mumo”, nevis “tētis”, bet “tuto”. Viņa... Man vēl tagad šķiet, ka tā nav īstenība. Kaut kāda kļūda. Viņa ir trakonamā... Viņa ir tur 40 gadus. Kopš aizgāju pensijā, eju pie viņas katru dienu. Mans grēks...

Es jau daudzus gadus 1. septembrī pārku viņai jaunu ābeci. Mēs augām dienām kopā lasām ābeci. Dažreiz, atgriežoties mājās, šķiet, es vairs neprotu lasīt un rakstīt. Runāt. Man neko tādu nevajag. Kādēļ?

Es esmu sodīta... Kāpēc? Varbūt tāpēc, ka nogalināju? Es domāju... Vecumā ir daudz laika... Domāju un domāju. No rīta noņemtos ceļos, skatos pa logu. Un lūdzu Dievu... Lūdzu par visiem... Es neesmu apvainojusies uz vīru, sen esmu viņam piedevusi. Piedzima meita... Viņš paskatījās uz mums... Nedaudz padzīvoja un aizgāja. Aizgāja ar pārmetumiem: “Vai tad normāla sieviete dotos karā? Mācītos šaut? Tāpēc tu neesi spējīga dzemdēt normālu bērnu.” Es lūdzos par viņu...

Varbūt viņam ir taisnība? Ja tā padomā... Mani grēki...

Es mīlēju Dzimteni vairāk par visu. Es mīlēju... Kam es to tagad varu izstāstīt? Manai meitenītei... Tikai viņai... Es atceros karu, bet

meita domā, ka es viņai stāstu pasakas. Bērnu pasakas. Briesmīgas bērnu pasakas...

Uzvārdu nerakstiet... nevajag..."

Snaipere Klaudija S-va

"Par labajiem kartupeļiem..."

Bija vēl viens karš... Šajā karā neviens kartē neatzīmēja, kur ir neitrālā josla, bet kur sākas frontes līnija. Neviens nevarēja saskaitīt visus zaldātus. Apbruņojuma vienības. Šāva no zenītliegabaliem, ložmetējiem, mednieku bisēm. No vecām kramenīcām. Tur nebija pārtraukumu un ģenerālo uzbrukumu, daudzi karoja vienatnē. Mira vienatnē. Cīnījās nevis armija – divīzijas, bataljoni, rotas –, bet tauta – partizāni un pagrīdnieki: vīrieši, sirmgalvji, sievietes, bērni. Tolstojs šo kustību sauca par "tautas kara vāli" un "slēpto patriotisma siltumu", bet Hitlers (tāpat kā Napoleons) saviem ģenerāļiem sūdzējās, ka "Krievija karo bez noteikumiem".

Šajā karā nāve nebija visbriesmīgākā. Briesmīgāks bija kas cits... Iedomājieties frontē zaldātu, kuram blakus ir ģimene – bērni, sieva, veci vecāki. Jebkurā mirklī ir jābūt gataviem upurēt arī viņus. Ziegot. Drošsirdībai un nodevībai tur bieži vien nebija liecinieku.

Mūsu sādžās Uzvaras dienā raud, nevis priecājas. Daudz raud. Skumst. "Bija tik briesmīgi... Es apglabāju visus radniekus, karā es apglabāju dvēseli." (*Pagrīdniece V. G. Androsika*)

Sāk stāstīt klusu, bet beigās gandrīz klieudz.

"Es esmu lieciniece..."

Pastāstīšu par mūsu partizānu vienības komandieri... Neminiēt uzvārdu, jo viņa radnieki vēl ir dzīvi. Viņiem būs sāpīgi lasīt...

Sakarnieki paziņoja vienībai – komandiera ģimeni – sievu, divas mazas meitiņas un vecu māti – apcietināja gestapo. Visur bija izkārti paziņojumi, tirgū dalīja lapiņas – ja komandieris nepadosies, ģimeni pakārs. Laiks, lai padomātu, bija divas dienas. Policaji braukāja pa sādžām un aģitēja cilvēkus – sarkanie komisāri nežēlo pat savus bērnus. Viņi ir briesmoņi. Viņiem nav nekā svēta. Lapiņas no lidmašīnas izkaisīja virs meža... Komandieris gribēja padoties, gribēja nošauties. Visu šo laiku viņu neatstāja vienu. Viņam sekoja. Viņš nevarēja nošauties...

Sazinājāmies ar Maskavu. Ziņojām par situāciju. Saņēmām instrukciju... Tajā pašā dienā notika vienības partijas sapulce. Tajā pieņēma lēmumu nereaģēt uz vācu provokāciju. Viņš kā komunisti pakļāvās armijas disciplīnai...

Pēc divām dienām aizsūtījām uz pilsētu izlūkus. Viņi atnesa briesmīgu ziņu – visa ģimene bija pakārta. Nākamajā kaujā komandieris krita... Krita neizskaidrojamā veidā. Nejauši. Es domāju, ka viņš gribēja mirt...

Vārdu vietā tek asaras... Kā man sevi pārliecināt. Ka ir jārūnā? Kā noticēt... Cilvēki grib labi un mierīgi dzīvot, nevis klausīties manī un ciest..." (*Partizāne V. Korotajeva*)

Un es sevi pārliecinu, ka ir jāturpina...

Par groziņu ar mīnu un plīša rotaļlietu

“Es izpildīju uzdevumu... Es vairs nevarēju palikt ciematā, devos uz vienību. Pēc dažām dienām gestapo apcietināja māti. Brālis paspēja aizbēgt, bet māti aizveda. Viņu mocīja un pratināja, kur ir meita. Viņa tur bija divus gadus. Divus gadus fašisti viņu kopā ar citiem dzina pa priekšu, dodoties operācijās... Viņi baidījās no partizānu mīnām un vienmēr dzina pa priekšu vietējos iedzīvotājus. Ja būs mīnas, cilvēki uzsprāgs, bet vācu zaldāti paliks neskarti. Dzīvais vairogs... Divus gadus viņi tā vadāja manu māti...

Vairākas reizes bija tā: sēžam slēpnī un pēkšņi redzam, ka nāk sievietes, bet aiz viņām – vācieši. Kad pienāk tuvāk, ieraugu, ka tur ir mana māte. Visbriesmīgākais ir gaidīt, kad komandieris pavēlēs šaut. Visi ar bailēm gaida šo pavēli, tāpēc ka kāds čukst: “Tur ir mana māte,” – cits: “Tur ir mana māsiņa,” – bet vēl kāds ieraudzīja savu bērnu... Manai mammai vienmēr bija balts lakatiņš. Viņa bija gara, viņu vienmēr pamanīja pirmo. Es vēl nebiju pamanījusi, bet man ziņo: “Tava mamma nāk...” Ja pavēlēja šaut – šaujam. Es nezinu, kur es šauju, bet galvā tikai viena doma – kur ir baltais lakatiņš, vai viņa ir dzīva, nenokrita? Baltais lakatiņš... Visi izklīda un pazuda, es nezināju, vai mamma ir dzīva. Divas dienas vai ilgāk stāgāju domīga, kamēr no ciemata atnāca sakarnieki un pateica, ka dzīva. Tad es atkal varēju dzīvot. Un tā līdz nākamajai reizei. Man šķiet, ka tagad es to neizturētu... Bet es viņus ienīdu... Man palīdzēja naid... Es vēl joprojām dzirdu, kā klieudz bērns, kuru iemet akā. Vai esat kādreiz dzirdējusi šo kļiedzienu? Bērns lido un klieudz, klieudz it kā kaut kur no pazemes, no viņsaules. Tas nav ne bērns, ne cilvēka kļiedziens... Bet redzēt sazāgētu jaunu puisi... Mūsu partizānu... Pēc tam, dodoties uzdevumā, sirds lūdz tikai vienu – nogalināt viņus, nogalināt pēc iespējas vairāk, pazemot visnežēlīgākajā veidā. Kad es redzēju sagūstītus fašistus, gribēju visus saplosīt. Nožņaugt. Nožņaugt ar rokām, sagrauzt ar zobiem. Es viņus nenoģalinātu, tā būtu pārāk viegla nāve. Es viņus nenošautu ar šauteni...

Pirms pašas atkāpšanās 1943. gadā fašisti nošāva manu māti... Mana mamma bija tāda, viņa pati mūs svētīja:

- Ejiet, bērni, jums ir jādzīvo. Kāpēc vienkārši jānomirst, nevaļag vienkārši nomirt.

Mamma nelietoja skaļus vārdus, viņa atrada vienkāršus sievietes vārdus. Viņa gribēja, lai mēs dzīvotu un mācītos, īpaši jau mācītos.

Sievietes, kuras bija kopā ar viņu vienā kamerā, stāstīja, ka katru reizi pirms aizvešanas mamma esot lūgusi:

- Ai, sievas, es lūdzu tikai vienu – ja es nomirstu, palīdziet maniem bērniem!

Pēc kara viena no šīm sievietēm pieņēma mani savā ģimenē, kaut gan viņai bija divi mazi bērni. Mūsu māju fašisti nodedzināja, jaunākais brālis krita partizānos, mammu nošāva, tēvs bija frontē. Atgriezās ievainots un slims. Padzīvoja īsu brīdi un drīz vien nomira. No visas ģimenes paliku tikai es. Šī sieviete bija nabadzīga, viņai bija divi bērni, es nolēmu aiziet, kaut kur aizbraukt. Bet viņa raudāja un nelaida.

Kad uzzināju, ka māte ir nošauta, es zaudēju prātu. Es mocījos, man nebija miera. Man vajadzēja... Man viņa bija jāatrod... Viņas nošāva un kapu nolīdzināja ar smagām mašīnām... Lielā prettanku grāvī... Man aptuveni parādīja, kur viņa stāvēja, es aizskrēju, raku, ar rokām pārcilāju mirušos. Es pazinu māti pēc gredzentiņa uz rokas... Kad ieraudzīju gredzentiņu, iekliedzos un vairs neko neatceros. Neko neatceros... Kādas sievietes viņu izvilka, ar konservu bundžu apmazgāja un apglabāja. Es to bundžu vēl joprojām glabāju.

Dažreiz naktīs guļu un domāju – māte gāja bojā manis dēļ. Nē, ne manis dēļ... Ja es, baidoties par tuviniekiem, nebūtu gājusi cīnīties, ja tā rīkotos arī citi, tad nebūtu tā, kā ir tagad. Bet sev pateikt... Aizmirst... Kā gāja mana māte... Skanēja pavēle... Un es šāvu uz to pusi, no kurienes viņa nāca... Viņas balto lakatiņu... Jūs nekad neuzzināsiet, cik grūti ir ar to dzīvot. Jo ilgāk, jo grūtāk. Dažreiz naktī zem loga atskan jaunu cilvēku balsis vai smiekli, bet es satrūkstos, man šķiet, ka tur raud vai kliedz bērns. Pēkšņi pamosos un jūtu, ka nevaru paelpot. Smacē deguma smaka... Jūs nezināt, kā ož degošs cilvēka ķermenis, īpaši vasarā. Satraucoši un saldi. Es vēl tagad, kad strādāju rajona izpildkomitejā, dodos uz ugunsgrēka vietu sastādīt dokumentus. Ja man pasaka, ka kaut kur deg ferma, ir sadeguši dzīvnieki, es nekad nebraucu, es to nespēju... Man tas atgādina... Šī smaka... Kā dega cilvēki... Naktī pamosos, skrienu pēc smaržām, bet tās atgādina šo smaku. Tā ir visur...

Es ilgi baidījos apprecēties. Baidījos dzemdēt. Ja nu sāksies karš, ja es došos uz fronti. Kur paliks bērni? Tagad man patīk lasīt grāmatas par dzīvi pēc nāves. Kas tur ir? Ko es tur satikšu? Gribu un baidos satīkties ar mammu. Jaunībā nebaidījos, bet tagad esmu veca...”

Bitošas partizānu brigādes partizāne izlūks

Antoņina Aleksejeva Kondrašova

“Mani pirmie iespaidi... Es ieraudzīju vācieti... Es it kā saņēmu triecienu, sāpēja viss ķermenis, katra šūniņa – kā viņi var būt šeit? Naidis bija stiprāks nekā bailes par tuviniekiem, mīļajiem, bailes no nāves. Protams, mēs domājām par tuviniekiem, bet mums nebija izvēles. Ienaidnieks atnāca uz mūsu zemi ar ļaunumu... Ar uguni un zobenu...”

Piemēram, kad uzzināju, ka mani apcietinās, es devos uz mežu. Pie partizāniem. Aizgāju, atstājot mājās 75 gadus vecu māti, turklāt vienu. Mēs vienojāmies, ka mamma tēlos aklu un kurlu, tad viņu neaiztik. Protams, es sevi tā mierināju.

Nākamajā dienā pēc manas aiziešanas fašisti ielauzās mājā. Mamma izlikās, ka viņa ir akla un vājdzirdīga, kā mēs bijām vienojušās. Mammu briesmīgi sita, gribēja zināt, kur ir meita. Mamma ilgi slimoja...”

Pagrādniece Jadviga Mihailovna Savicka

“Es līdz galam palikšu tāda... Tāda, kādi mēs toreiz bijām. Jā, naiva, jā, romantiska. Līdz sirmiemi matiem... bet tā būšu es!

Mana draudzene Katja Simakova bija partizānu sakarniece. Viņai bija divas meitiņas. Abas mazas, sešus septiņus gadus vecas. Viņa paņēma meitiņas pie rokas, staigāja pa pilsētu un iegaumēja, kur atrodas tehnika. Ja sargs uzsauca, viņa atvēra muti un tēloja mulķīti. Tā vairākus gadus... Māte upurēja savas meitenītes...

Vēl mums bija Zažarska, viņai bija meita Valērija. Septiņus gadus veca meitene. Bija jāuzspridzina ēdnīca. Mēs nolēmām ielikt

mīnu krāsnī, bet tā bija jāaiznes. Māte teica, ka mīnu atnesīs viņas meita. Mīnu ielika groziņā, virs tās bija bērna apģērbs, plīša rotaļlieta, divi desmiti olu un sviests. Un tā šī meitenīte atnes uz ēdnīcu mīnu. Saka, mātes instinkts esot visspēcīgākais. Nē, ideja ir spēcīgāka! Un ticība ir spēcīgāka! Es domāju... Es esmu par to pārliecināta – ja nebūtu tādas mammas un tādas meitenes, ja viņas neatnestu mīnu, mēs nebūtu uzvarējuši. Jā, dzīve – tas ir labi. Brīnišķīgi! Bet ir vēl dārgākas lietas...”

*Antopaļas rajona partijas pagrīdes komitejas sekretāre
Aleksandra Ivanovna Hramova*

“Mūsu vienībā bija brāļi Čimuki... Savā sādžā viņi uzskrēja virsū slēpnim, atšaudījās kaut kādā šķūnī, to aizdedzināja. Viņi šāva, kamēr bija patronas... Pēc tam iznāca apdeguši... Viņus veda ratos, rādīja, lai kāds pasakot, kas viņi ir. Lai kāds nodotu...”

Visa sādža stāvēja. Stāvēja viņu tēvs un māte, neviens neizdvesa ne skaņas. Kāda sirdij ir jābūt mātei, lai nekliegtu. Neatsauktos. Bet viņa zināja – ja sāks raudāt, visu sādžu nodedzinās. Nogalinās ne tikai viņu. Nogalinās visus. Par vienu nogalinātu vācu zaldātu nodedzināja sādžu. Viņa zināja... Par visu var apbalvot, bet šai mātei nepietiks ar visaugstāko Varoņa zvaigzni... par viņas klusēšanu...”

Partizāne Poļina Kasperoviča

“Mēs abas ar mammu aizgājām pie partizāniem... Viņa visiem mazgāja veļu un vārīja ēdienu. Ja vajadzēja, stāvēja postenī. Reiz es devos uzdevumā, bet mātei pateica, ka mani pakāra. Kad es pēc dažām dienām atgriezos un mamma mani ieraudzīja, viņu paralizēja, viņa vairākas stundas neko nevarēja pateikt. Tas viss bija jāpārdzīvo...”

Mēs atradām uz ceļa sievieti, viņa bija bezsamaņā. Viņa nevarēja pāriet, rāpoja un domāja, ka ir jau nomirusi. Juta, ka tek asinis, bet domāja, ka tas notiek viņā saulē, nevis šajā. Kad mēs atdzīvinājām sievieti, viņa atguvās un mēs izdzirdējām... Sieviete stāstīja, kā

viņus šāva, veda uz nošaušanu viņu un viņas piecus bērņus. Kamēr viņus veda uz šķūni, bērņus nogalināja. Šāva un priecājās par to... Pēdējais palika zīdains. Fašists rāda – pamet gaisā, es šaušu. Māte pameta bērnu tā, lai pati to nogalinātu... Savu bērnu... Lai vācietis nepaspētu izšaut... Viņa teica, ka negribot dzīvot, ka pēc visa tā varot dzīvot tikai viņšaulē... Negribēja...

Es negribēju nogalināt, es nepiedzimu, lai nogalinātu. Es gribēju kļūt par skolotāju. Bet es redzēju, kā dedzināja sādžu... Es nevarēju kliegt, es nevarēju skaļi raudāt – mēs gājām izlūkos un tuvojamies sādžai. Es varēju tikai graužt savas rokas, kopš tā laika man uz rokām ir rētas, es tās sagrauzu līdz asinīm. Līdz gaļai. Atceros, kā kļiedza cilvēki... Kļiedza govīs... Kļiedza vistas... Man šķita, ka visi kļiedz cilvēku balsīs. Viss dzīvais. Dega un kļiedza.

To nesaku es, to saka manas bēdas...”

Partizānu sakarniece Valentīna Mihailovna Iļkeviča

“Mēs zinājām... Visi zināja, ka mums ir jāuzvar...”

Vēlāk cilvēki domāja, ka tēvu atstāja, ka viņam bija partijas rajona komitejas uzdevums. Neviens viņu neatstāja, nekāda uzdevuma nebija. Mēs paši nolēmām cīnīties. Es neatceros, ka mūsu ģimenē būtu valdījusi panika. Bija liela nelaime – jā, bet panikas nebija, visi ticēja, ka mēs uzvarēsim. Pirmajā dienā, kad vācieši ienāca mūsu sādžā, tēvs vakarā uz vijoles spēlēja internacionāli. Viņam gribējās izdarīt kaut ko tādu. Kaut kā protestēt...

Pagāja divi vai trīs mēneši... Vai...

Tas bija ebreju zēns... Vācietis piesēja zēnu pie velosipēda, lai viņš skriētu līdz kā suns: “Ātrāk! Ātrāk!” Brauc un smejas. Jauns vācietis... Drīz vien tas viņam apņika, vācietis nokāpa no velosipēda un rādīja zēnam, lai metas uz ceļiem... Četrpārus... Rāpo kā suns... Lēkā... “Sunītis! Sunītis!” Pameta nūju: atnes! Zēns piecēlās, aizskrēja un atnesa nūju rokās. Vācietis sadusmojās... Sāka zēnu sist. Lamāt. Rāda: staigā četrpārus un nes nūju zobos. Zēns to izdarīja...

Vācieties spēlējās ar zēnu divas stundas. Bet pēc tam atkal pie-sēja pie velosipēda un devās atpakaļ. Zēns skrēja kā suns... Uz geto pusi...

Bet jūs jautājat, kāpēc mēs sākām cīnīties. Iemācījāties šaut..."

Partizāne Valentīna Pavlovna Kožemjakina

"Kā aizmirst... Ievainotie ēda sāli ar karotēm... Ierindā nosauc uzvārdu, kaujinieks iznāk un bezspēkā nokrīt kopā ar šauteni. No bada.

Tauta mums palīdzēja. Ja nepalīdzētu, partizānu kustība neva-rētu pastāvēt. Tauta karoja kopā ar mums. Dažreiz ar asarām, bet tomēr atdeva:

- Bērniņi, bēdāsimies kopā. Gaidīsim uzvaru.

Iebēra pēdējos sīkos kartupeļus, iedeva maizi. Vāca mums pār-tiku. Viens saka: "Es iedošu tik un tik," – otrs: "Tik un tik." "Bet tu, Ivan?" "Bet tu, Marija?" "Došu tikpat, cik citi, bet man ir bērni."

Ko mēs darītu bez iedzīvotājiem? Mežā bija vesela armija, bet bez viņiem mēs ietu bojā – viņi sēja, ara, rūpējās par bērniem un mums, apgērba visu karalaiku. Ara naktī, kamēr nešauj. Atceros – aizgājām uz kādu sādžu, bet tur apglabāja sirmgalvi. Viņu nošāva naktī. Viņš sēja labību. Tā bija sažņaudzis saujā graudus, ka nevarēja atlikt pirkstus. Apglabāja ar visiem graudiem...

Mums bija ieroči, mēs varējām aizstāvēties. Bet viņi? Par to, ka partizānam iedeva maizi, draudēja nošaušana. Es pārnakšņoju un aizgāju – ja kāds ziņotu, ka es nakšņoju šajā mājā, viņus visus nošautu. Bet tur bija viena sieviete, bez vīra, ar trim maziem bēr-niem. Kad atnācām, viņa mūs nedzina prom, bet izkurināja krāsni, izmazgāja veļu... Atdeva pēdējo: "Ēdiet, puisīši!" Pavasarī kartupe-liši bija sīki, sīki kā zirnīši. Mēs ēdām, bet bērni sēdēja uz krāsns un raudāja. Tie bija pēdējie kartupeļi..."

Gomeļas apgabala 225. partizānu pulka komisāre

Aleksandra Ņikiforovna Zaharova

“Pirmais uzdevums... Man atnesa skrejlapas. Es tās iešuvu spilvenā. Mamma klāja gultu un sataustīja. Atārdīja spilvenu un ieraudzīja skrejlapas. Sāka raudāt. “Tu pazudināsi sevi un mani.” Bet vēlāk viņa man palīdzēja.

Pie mums bieži ieradās partizānu sakarnieki. Izjūdz zirgu, ienāk. Kā jūs domājat, kaimiņi to neredzēja? Redzēja un nojauta. Es teicu, ka viņus no sādžas sūta brālis. Bet visi labi zināja, ka man sādžā nav nekāda brāļa. Es viņiem esmu pateicīga, man ir jāpateicas visai mūsu ielai. Pietiktu tikai ar vienu vārdu, lai visa mūsu ģimene ietu bojā. Pietika tikai parādīt ar pirkstu uz mūsu pusi. Bet neviens... Neviens cilvēks... Karalaikā es tā iemilēju cilvēkus, ka nekad vairs nespēju tos nemīlēt...

Pēc atbrīvošanas... Es gāju pa ielu un atskatījos, es vairs nevarēju nebaidīties, nevarēju mierīgi iet pa ielu. Gāju un skaitīju mašīnas, stacijā – vilcienus... Ilgi nevarēju pierast...”

Pagrīdniece Vera Grigorjevna Sedova

“Es jau raudu... Līst asaras...”

Mēs iegājām mājā, bet tur nekā nebija – divi noēvelēti soliņi un galds. Šķiet, viņiem nebija pat krūzes, lai padzertos ūdeni. Viss bija atņemts. Tikai kaktā stāvēja svētbilde, uz tās karājās dvielis.

Sēdēja vecītis un vecenīte. Kāds partizāns novilkā zābakus, auti bija tik saplēsti, ka viņš tos vairs nevarēja aptīt. Lietus, dubļi, bet zābaki cauri. Vecenīte piegāja pie svētbildes, noņēma dvieli un atdeva viņam: “Bērniņ, kā tu varēsi paiet?”

Nekā cita šajā mājā nebija...”

Partizāne Vera Safronovna Davidova

“Pirmajās dienās... Es aiz sādžas atradu divus ievainotos... Viens bija ievainots galvā, otram zaldātam kājā bija šķemba. Es pati izvilku šķembu, brūcē ielēju petroleju, neko citu nevarēju atrast. Es jau zināju... Petroleja dezinficē...”

Es par viņiem parūpējos, izārstēju. Vispirms viens aizgāja uz mežu, pēc tam otrs. Pēdējais, ejot prom, metās man pie kājām. Gri-bēja skūpstīt man kājas:

- Mīļo māsiņ! Tu man izglābi dzīvību.

Nebija vārda, nekā nebija. Tikai māsa un brālis.

Vakaros sievietes pulcējās manā mājā:

- Vācieši saka, ka esot ieņēmuši Maskavu.

- Nekad!!

Kopā ar šīm sievietēm mēs pēc atbrīvošanas atjaunojām kol-hozu, mani iecēla par priekšsēdētāju. Vēl bija četri vectētiņi un pieci 10-13 gadus veci puisiļi. Viņi bija mani arāji. Bija 20 zirgi, viņiem bija kraupis⁵², zirgi bija jāārstē. Tā bija visa mūsu saimniecība. Nebija ne riteņu, ne saku. Sievietes raka zemi ar lāpstām, ecēja ar govīm un buļļiem, buļļiem bija apraustītas astes, ja viņi apgūlās, nevarēja pacelt. Pa dienu puisiļi ecēja, bet vakarā atsēja sainīšus, visiem bija viens ēdiens – prasnaki. Jūs nezināt, kas tas ir. Skābeņu sēklas, kaķpēdi-ņas... Nezināt? Tas ir tāds augs. Plūcām āboliņu. To visu sagrūdām piestā. Un cepām prasnakus. Tādu maizi... Rūgtu, rūgtu...

Rudenī atsūtīja pavēli nozāgēt 580 kubikmetrus koku. Ar ko? Paņēmu līdz 12 gadus vecu puisiļi un 10 gadus vecu meiteni. Citas sievietes darīja tāpat. Kokus mēs nodevām..."

Partizānu sakarniece Vera Mitrofanovna Tolkačeva

Stāsta *Josifs Georgijevičs Jasjukevičs* un viņa meita *Marija* – karalaikā viņi bija *Rokosovska brigādes Petrakova*⁵³ vārdā nosauktās *partizānu vienības sakarnieki*.

Josifs Georgijevičs:

- Es visu atdevu uzvarai... Visdārgāko. Mani dēli karoja frontē. Divus māsasdēlus nošāva par sakariem ar partizāniem. Manu māsu,

⁵² Zirgu kašķis. (Red. piez.)

⁵³ Andrejs Petrakovs (*Андрей Петраков*) – viens no Konstantīna Rokosovska (*Константин Рокоссовский*, 1896–1968) brigādes partizānu vienības komandieriem. (Red. piez.)

viņu māti, fašisti sadedzināja. Viņu pašu mājā... Cilvēki stāstīja – kamēr dūmi neapņēma māju, viņa esot stāvējusi taisna kā svece ar svētbildi rokā. Pēc kara: riet saule, man šķiet, ka kaut kas deg...

Marija:

- Es biju 13 gadus veca meitene. Es zināju, ka tēvs palīdz partizāniem. Saprātu. Naktī atnāca kaut kādi cilvēki. Kaut ko atstāja, kaut ko paņēma. Tēvs bieži ņēma mani līdzī, uzsēdināja uz vezuma: "Sēdi tur un necelies!" Kad aizbraucām uz vajadzīgo vietu, viņš izvilka no vezuma ieročus vai skrejlapas.

Pēc tam viņš mani sāka sūtīt uz staciju. Iemācīja, kas ir jāatceļas. Es klusu ielavījos krūmos un līdz vakaram skaitīju, cik sastāvu aizbrauca. Atcerējos, ko veda, to varēja redzēt – ieročus, tankus vai zaldātus. Divas trīs reizes dienā vācieši šāva pa krūmiem.

- Vai nebija bail?

- Es biju maza, vienmēr ielīdu tā, ka mani neviens nepamanīja. Bet todien... Es to labi atceros... Tēvs divas reizes mēģināja izbraukt no mājām, kur mēs dzīvojām. Mežmalā viņu gaidīja partizāni. Divas reizes mēģināja, un divas reizes patruļa lika atgriezties. Satumsa. Tēvs pasauca mani: "Marijka..." Mātes balss: "Es nelaidīšu bērnu!" Viņa centās mani atraut no tēva...

Es skrēju cauri mežam, kā viņš lika. Es zināju visas taciņas, tiesa gan, baidījos no tumsas. Atradu partizānus, viņi gaidīja, pateicu visu, ko tēvs lika. Kad atgriezios, sāka aust gaisma. Kā apiet vācu patruļas? Es riņķoju pa mežu, riņķoju un iegāzos ezerā, tēva svārki un zābaki, viss nogrima. Es izlīdu no āliņģa... Skrēju pa sniegu basām kājām... Saslimu, kā nogūlos, tā vairs necēlos no gultas. Kājas neklausīja. Ārstu un zāļu toreiz nebija. Mamma mani ārstēja ar zāļu uzlējumiem. Lika mālu...

Pēc kara mani aizveda pie ārstiem. Bet bija jau par vēlu. Bija jāpaliek gultā... Es varu nedaudz pasēdēt. Guļu un skatos pa logu... Atceros karu...

Josifs Georgijevičs:

- Es viņu nēsāju uz rokām... 40 gadus. Kā mazu bērnu... Pirms diviem gadiem nomira sieva. Viņa man teica, ka visu ir piedevusi. Jaunības grēkus... Visu... Bet par Marijku nav piedevusi. To es sapratu pēc acīm... Es baidos mirt, tad Marijka paliks viena. Kurš viņu nēsās uz rokām? Kurš viņai vakarā pārmetīs krustu? Palūgs Dievu...

Par mammučiem un tētukiem

Minskas apgabala Voložinas rajona Ratincu sādža. Stundas brauciens no galvaspilsētas. Parasta baltkrievu sādža – koka mājas, krāsaini slēgi, ielās – gaiļi un zosis. Bērni spēlējas smiltīs. Uz soliņiem sēž vecas sievietes. Es esmu atbraukusi pie vienas no viņām, bet sapulcējās visa iela. Sāka runāt. Runāja vienā balsī.

Katra par savu, bet kopā par vienu. Par to, kā ara, sēja, cepa partizāniem maizi, kā sargāja bērnus, gāja pie zīlniecēm un čigānietēm, skaidroja sapņus un lūdza Dieva aizsardzību. Gaidīja no kara vīrus.

Pierakstīju trīs pirmos uzvārdus: *Jeļena Adamovna Veļičko, Justina Lukjanovna Grigoroviča, Marija Fjodorovna Mazuro. Pārējos es nesapratu asaru dēļ...*

“Ak, manu meitiņ! Zelta meitiņ, man nepatīk Uzvaras diena. Es raudu! Ai, raudu! Kā sāku domāt, viss atgriežas. Laime aiz kalniem, bet bēda aiz pleciem...”

Vācieši nodedzināja sādžu, visu atņēma. Mēs palikām uz pelēkiem akmeņiem. Atnācām no meža, nekā nav. Bija palikuši tikai kaķi. Ko ēdām? Vasarā lasīju ogas un sēnes. Man bija pilna māja ar bērniem.

Kad beidzās karš, iestājāmies kolhozā. Es pļāvu, grābu un kūlu. Vilku arklu zirgu vietā. Zirgu nebija, tos nogalināja. Suņus apšāva.

Mana mamma teica tā: kad nomiršu, nezinu, kas notiks ar dvēseli, bet vismaz rokas atpūtīsies. Manai meitenītei bija desmit gadi, viņa pļāva kopā ar mani. Brigadieris atbrauca paskatīties, kā tik mazs bērns līdz vakaram izpildīs normu. Mēs pļāvām un pļāvām, saule norietēja aiz meža, mums vajadzēja, lai tā būtu augstāk. Mums ar dienu nepietika. Bija jāizpilda divas normas. Maksāt mums neko nemaksāja, tikai vilka ķeksīšus un skaitīja nostrādātās dienas. Vasarā ej uz lauku, bet rudenī nesaņem pat miltu maisu. Bērnu barojām ar kartupeļiem...”

“Karš ir beidzies. Paliku viena. Esmu gan govys, gan bullis, gan sieva, gan vīrs. Ai-ai-ai!”

“Karš – tā ir nelaime... Manā mājā bija tikai bērni. Ne soliņa, ne lādes. Apģērba nebija. Ēdām ozolzīles, vasarā zāli... Kad mana meitenīte sāka mācīties skolā, es viņai nopirku pirmos zābaciņus. Viņa ar tiem gulēja, negribēja vilkt nost. Lūk, kā mēs dzīvojam! Dzīve beidzas, bet nav ko atcerēties. Tikai karš...”

“Paziņoja, ka ir atdzīti mūsu gūstekņi, ja kāds atpazīs radniekus, varēs vest uz mājām. Mūsu sievas piecēlās un aizskrēja. Vakarā kāda atveda savējo, bet kāda svešu un stāstīja tādas lietas, ka grūti bija noticēt, – cilvēki pūstot dzīvi, mirstot badā, esot noēduši kokiem visas lapas... Ēdot zāli... Rokot no zemes saknes... Nākamajā dienā es arī aizskrēju, savējos neatradu, domāju – izglābšu kādam dēlu. Man patika kāds melnīgsnējs puisis, viņu sauca par Saško, tagad tā sauc manu mazdēlu. Viņam bija 18 gadi... Iedevu vācietim speķi, olas un dievojos: “Brālis.” Metu krustus. Pārnācām mājās, viņš bija tik vārgs, ka nevarēja apēst olu. Šie cilvēki vēl nebija nodzīvojuši pie mums mēnesi, kad atradās nelietis. Dzīvoja kā visi, precējies, divi bērni... Aizgāja uz komandantūru un paziņoja, ka mēs esot paņēmušas svešus vīriešus. Nākamajā dienā ar motocikliem ieradās vācieši. Lūdzāmieš, kritām ceļos, bet mūs piemānīja, teica, ka vedī-

šot tuvāk mājām. Es atdevu Saško vectēva uzvalku... Es domāju, ka viņš dzīvos...

Bet viņus izveda no sādžas... Un apšāva ar automātiem... Visus. Līdz pēdējam... Viņi bija jauni, jauni un labi! Un mēs, deviņi cilvēki, pie kuriem puīši dzīvoja, nolēmām viņus apglabāt. Pieci cilvēki vilka viņus ārā no bedres, četri skatījās, vai nebrauc vācieši. Ar rokām neņēmām, bija karsts, viņi bija tur nogulējuši četras dienas... Baidījāmies viņus ievainot ar lāpstām... Uzvēlām uz galdautiem un vilkām. Dzērām ūdeni, aizsējām degunus. Lai paši nenokristu... Mežā izrakām vienu kapiņu, salikām visus rindiņā... Galvas apsedzām ar palagiem... Kājas...

Gadu mēs nevarējām nomierināties, raudājām par viņiem. Visas domāja – kur ir mans vīrs vai dēls? Vai viņi ir dzīvi? No kara vēl var sagaidīt, bet no smiltīm nekad... Ai-ai-ai...”

“Man bija labs vīrs. Mēs ar viņu paspējām nodzīvot tikai pusotru gadiņu. Kad viņš devās prom, man zem sirds bija bērns. Bet viņš nesagaidīja meitenīti, dzemdēju bez viņa. Vīrs aizgāja vasarā, bet meitenīte piedzima rudenī.

Es baroju bērnu ar krūti, gads vēl nebija. Sēdēju uz gultas, baroju... Kāds piekļauvēja pie loga: “Lena, mēs atnesām ziņu... Par tavu vīru...” (Sievietes neļāva pastniekam nākt, atnāca pateikt pašas.) Es stāvēju un turēju meitenīti, no krūtīm sāka gāzties piens, tas lija uz grīdas. Meitenīte sāka kliegt – viņa nobijās. Manu krūti vairs neņēma. To man pateica dienu pirms Pūpolsvētdienas. Aprīlī... Saulīte jau sildīja... Lapiņā bija rakstīts, ka mans Ivans ir kritis Polijā. Viņa kaps atrodas pie Gdaņskas. Krita 1945. gada 17. martā... Tik plāna papīra lapiņa... Mēs jau gaidījām Uzvaru, kad pārnāks vīri. Dārzi ziedēja...

Pēc izbīļa meitenīte ilgi slimoja, kamēr sāka mācīties skolā. Ja kāds aizcirta durvis vai iekliedzās – viņa saslima. Naktīs raudāja. Es ilgi ar viņu nomocijos, septiņus gadus neredzēju saulīti, man tā nespīdēja. Acu priekšā viss bija tumšs.

Pateica – Uzvara! Vīri sāka atgriezties mājās. Atgriezās mazāk, nekā mēs pavadījām. Mazāk nekā puse. Pirmais atgriezās mans brālis Juziks. Tiesa gan, viņš bija sakropļots. Viņam bija tāda paša vecuma meita kā manējā. Četri gadi, pēc tam pieci... Mana meite-nīte gāja pie viņiem spēlēties, bet reiz atskrēja raudādama: “Es neiešu pie viņiem.” “Kāpēc tu raudi?” es jautāju. “Oļečku (viņa meitiņu sauca par Oļečku) tētuks ņem klēpī un žēlo. Bet man nav tētuka. Man ir tikai mammucis.” Mēs apskāvāmies...

Tā pagāja divi, trīs gadi. Viņa ieskrēja pie manis mājā: “Es labāk pasēdēšu mājās. Kad tētuks nāks, es ar citiem bērniem spēlēšos ārā, viņš mani nepazīs. Viņš taču mani nav redzējis.” Es nevarēju izdzīt viņu no mājas pie citiem bērniem. Viņa augu dienu sēdēja mājās. Gaidīja tētuku. Bet tētuks tā arī neatgriezās.”

“Manējais, dodoties karā, stipri raudāja, ka jāatstāj mazi bērni. Žēlojās. Bet bērni bija tik mazi, ka vēl nesaprata – viņiem ir tēti. Galvenais – visi bija puikas. Vismazāko es vēl nēsāju uz rokām. Vīrs paņēma bērnu un piespieda pie sevis. Es skrēju viņam pakaļ, kāds kļiedza: “Kolonnā stāties!” Bet viņš neatdeva bērnu, nostājās kolonnā ar viņu... Karavīrs kļiedza uz vīru, bet viņš slacīja bērnu ar asarām. Visi autiņi bija slapji. Mēs ar bērniem skrējām viņam pakaļ, noskrējām piecus kilometrus. Kopā ar mums skrēja arī citas sievietes. Mani bērni jau bija noguruši, es tik tikko varēju panest mazuli. Bet Volodja, mans vīrs, atskatījās, un es turpināju skriet. Paliku pēdējā... Bērnus atstāju kaut kur pa ceļam... Es sekoju viņam tikai ar mazuli...

Pēc gada saņēmām ziņu: jūsu vīrs Vladimirs Grigorovičs krita Vācijā, netālu no Berlīnes. Es pat neesmu redzējusi viņa kapu. Viens kaimiņš atgriezās vesels, otrs atgriezās bez kājas. Mani pārņēma skumjas – kaut manējais arī atgrieztos, kaut bez kājām, bet dzīvs. Es viņu nēsātu uz rokām...”

“Man palika trīs dēliņi... Es stiepu labības kūļus, malku no meža, kartupeļus un sienu. Visu pati... Pati nesu un vilku arklu un ecēšas. Nu un? Pie mums katrā otrajā mājā dzīvo atraitle vai kara-vīra sieva. Mēs palikām bez vīriem. Bez zirgiem. Zirgus arī atdevām karam.

Es... Es vēl biju pirmrindniece. Man pasniedza divus godarakstus, bet vienreiz pat desmit metrus satīna. Tas tik bija prieks! Saviem puikām, visiem trim, uzšuvu krekliņus.”

“Pēc kara... Kritušo dēli tikko bija paaugušies. Izauguši. Puišiem bija 13-14 gadi, bet viņi domāja, ka ir jau pieauguši. Gribēja precēties. Vīru nebija, bet sievietes visas jaunas...”

Ja man teiktu, ka ir jāatdod gov, lai kara nebūtu, es atdotu. Lai mani bērni neuzzinātu, ko esmu pārdzīvojusi. Es dzirdu savas bēdas dienu un nakti...”

“Paskatos pa logu, šķiet, viņš tur sēž... Dažreiz pievakarē kaut kas parādās... Es jau esmu veca, bet redzu viņu jaunu. Tādu, kādu es viņu pavadīju. Ja redzu sapnī, tur viņš arī ir jauns. Tur es arī esmu jauna...”

Visas sievas saņēma nāves ziņu, bet man uz lapiņas “pazudis bez vēsts”. Uzrakstīts ar zilu tinti. Pirmos desmit gadus gaidīju katru dienu. Arī tagad gaidu. Kamēr cilvēks dzīvo, viņš cer...”

“Kā sieviete var izdzīvot viena? Cilvēks atnāca, palīdzēja vai nepalīdzēja. Viena nelaime. Katrs kaut ko pateica... Cilvēki runāja, suņi rēja... Ja mans Ivans redzētu savus piecus mazdēlus. Dažreiz es nostājos pie viņa portreta, parādu fotogrāfijas. Parunāju ar viņu...”

“Ai-ai-ai... Mūsu Dieviņš... Žēlsirdīgais...”

“Kādā naktī uzreiz pēc kara es redzēju sapni: es izeju pagalmā, bet tur manējais staigā... Armijas formā... Viņš mani sauca. Es

izlēcu no gultas, atvēru logu... Klusums. Pat putni nedziedāja. Gulēja. Vējš staigāja pa lapām... Svilpodams...

No rīta paņēmu desmit olas un aizgāju pie čigānietes. “Viņa vairs nav,” viņa izlika kārtis. “Negaidi velti. Viņa dvēsele staigā ap māju.” Mēs viens otru mīlējām. Mums bija liela mīlestība...”

“Kāda zilniece man iemācīja: “Kad visi aizmieg, apsien melnu lakatu un apsēdies pie liela spoguļa. Tad viņš parādīsies... Nepieskaries ne viņam, ne viņa apgērbam. Tikai runā ar viņu...” Es nosēdēju visu nakti... Viņš parādījās uz rīta pusi... neko man neteica, klusēja, tikai asaras lija. Viņš parādījās trīs reizes. Kad pasaucu – atnāk. Raud. Tad es vairs viņu nesaucu. Bija žēl...”

“Es arī gaidu tikšanos ar savējo... Runāšu ar viņu dienu un nakti. Man no viņa neko nevajag, lai tikai viņš klausītos. Viņš droši vien arī ir novecojis. Tāpat kā es.”

“Mana zemīte... Roku kartupeļus un bietes... Viņš ir kaut kur tur, un es arī drīz aiziešu pie viņa... Māsa man saka: “Neskaties uz zemi, skaties uz debesīm. Uz augšu. Viņi ir tur.” Te ir mana mājiņa... Blakus... Paliēc pie mums. Kad pārnakšņosi, uzzināsi vairāk. Asinis nav ūdens, žēl izliet, bet tās līst. Es to redzu televīzijā... Katru dienu...

Vari par mums arī nerakstīt... Labāk atceries... Mēs ar tevi parunājām. Paraudājām. Kad tu atvadīsies, atskaties uz mums un mūsu mājām. Neatskaties vienreiz kā svešniece, atskaties divreiz! Kā savējā. Vairāk neko nevajag. Atskaties...”

Par mazo dzīvi un lielo ideju

“Es vienmēr ticēju... Es ticēju Staļinam... Ticēju komunistiem. Es pati biju komuniste. Ticēju komunismam... Dzīvoju tā dēļ, izdzī-

voju tā dēļ. Pēc Hruščova runas XX kongresā, kad viņš stāstīja par Staļina kļūdām, es saslīmu, gulēju gultā. Es nespēju noticēt, ka tā ir taisnība. Karā es arī kļiedzu: “Par Dzimteni! Par Staļinu!” Man neviens to nelika... Es ticēju... Tā bija mana dzīve...

Lūk, tā...

Es divus gadus karoju partizānos... Pēdējā kaujā mani ievainoja kājā, es zaudēju samaņu, sals bija tik stiprs, ka atmostoties sajutu – rokas ir apsaldētas. Tagad rokas ir dzīvas un labas, bet toreiz bija melnas... Protams, kājas arī bija apsaldētas. Ja nebūtu sala, kājas varbūt izdotos glābt, bet tās bija asinīs, un es biju ilgi nogulējusi. Kad mani atrada, aiznesa pie citiem ievainotajiem, saveda vienā vietā, ievainoto bija daudz, bet vācieši mūs atkal ielēca. Vienība atkāpās... Centās izlauzties... Mūs kā malku sameta ragavās. Nebija laika skatīties, žēlot, visus aizveda dziļāk mežā. Paslēpa. Tā mūs vadāja, bet pēc tam paziņoja Maskavai par manu ievainojumu. Es biju Augstākās Padomes deputāte. Liels cilvēks, ar mani lepojās. Es biju vienkārša zemiece. No zemnieku ģimenes. Agri iestājos partijā...

Es zaudēju kājas... Kājas nogrieza... Glāba mani turpat, mežā... Operācija notika primitīvos apstākļos. Mani noguldīja uz operāciju galda, pat joda nebija, kājas zāģēja ar parastu zāģi, abas kājas... Noguldīja uz galda, bet joda nebija. Pēc joda brauca sešus kilometrus uz citu vienību, bet es gulēju uz galda. Bez narkozes. Bez... Narkozes vietā – kandžas pudele. Nekā nebija, tikai parasts zāģis... Galdnieka...

Sazinājās ar Maskavu, lai atsūta lidmašīnu. Lidmašīna atli-doja trīs reizes, pariņķoja, pariņķoja, bet nolaisties nevarēja. Sākās apšaušana. Ceturtajā reizē nolaidās, bet man jau abas kājas bija amputētas. Pēc tam Ivanovā un Taškentā man četras reizes veica reamputāciju, četras reizes sākās gangrēna. Katru reizi nogrieza pa gaba-liņam, beigās amputēja ļoti augstu. Sākumā es raudāju... Kaucu... Iedomājos, kā es rāpošu pa zemi, staigāt nevarēšu, bet rāpošu. Es pati nezinu, kas man palīdzēja, noturēja... kā es sevi pierunāju... Protams, satiku labus cilvēkus. Daudz labu cilvēku. Mūsu ķirurgam

arī nebija kāju, citi ārsti izstāstīja, ko viņš par mani teica: “Es dziļi noliecu galvu viņas priekšā. Esmu operējis tik daudz vīriešu, bet neko tādu neesmu redzējis. Pat neiekliedzas.” Es turējos... Biju pieradusi cilvēkos būt stipra...

Pēc tam atgriezās atpakaļ Dzisnā. Savā pilsētiņā. Atgriezās ar krukšiem.

Tagad es staigāju slikti, jo esmu veca, bet toreiz skraidīju pa pilsētu, visur gāju kājām. Skraidīju ar protēzēm. Braucu uz kolhoziem. Mani iecēla par rajona izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieci. Augstā amatā. Kabinetā es nesēdēju. Braucu pa sādžām, pa laukiem. Apvainojos, ja sajutu iecietību. Toreiz nebija daudz gudru kolhoza priekšsēdētāju, ja bija kāda atbildīga kampaņa, mani sūtīja kā rajona pārstāvi. Pirmdienās mūs izsauca uz rajona komiteju un sadalīja uzdevumus, kurš uz kurieni brauks. No rīta sēžu, skatos pa logu, visi nāk uz rajona komiteju, bet man nezvana. Tas bija sāpīgi, es gribēju būt tāda kā visi.

Beidzot atskanēja zvans, zvanīja pirmais sekretārs: “Fjokla Fjodorovna, ienāciet!” Cik es toreiz biju laimīga, kaut gan braukāt pa sādžām bija ļoti grūti, mani sūtīja 20–30 kilometrus tālu, dažreiz varēja piebraukt, citreiz bija jāiet kājām. Ejot pa mežu, dažreiz nokritu un nevarēju piecelties. Noliku somu, lai atbalstītos, ķēros pie kokiem, piecēlos un gāju tālāk. Es saņēmu pensiju, varēju dzīvot sev, tikai sev. Bet es gribēju dzīvot citiem. Es biju komuniste...

Man nav nekā sava. Tikai ordeņi, medaļas un godaraksti. Māju uzcēla valsts. Māja ir liela, tajā nav bērnu, tāpēc tā šķiet tik liela... Bet griesti tik augsti... Mēs dzīvojam divatā ar māsu. Viņa ir mana māsa, mamma un aukle. Tagad es esmu veca... No rīta pati nevaru piecelties...

Dzīvojam divatā, dzīvojam pagātnē. Mums bija skaista pagātne. Dzīve bija grūta, bet skaista un godīga, man nav kauns par sevi. Par savu dzīvi... Es dzīvoju godīgi...”

Partizāne Fjokla Fjodorovna Struja

“Laiks mūs padarīja tādus, kādi mēs bijām. Parādījām sevi. Tāda laika vairs nebūs. Tas neatkārtosies. Toreiz mūsu ideja bija jauna un mēs bijām jauni. Nesen bija nomiris Ļeņins. Staļins bija dzīvs... Ar kādu lepnumu es valkāju pionieru kaklautu. Komjauniešu nozīmīti...

Pēkšņi – karš. Mēs bijām tādi... Protams, Žitomirā ātri izveidojās pagrīde. Es tur biju uzreiz, tas pat netika apspriests – iet vai neiet, bail vai nav bail. Tas pat netika apspriests...

Pēc dažiem mēnešiem mūsu pagrīdes grupu izsekoja. Mūs nodeva. Mani apcietināja gestapo... Protams, bija bail. Man tas bija vēl briesmīgāk nekā nomirt. Es baidijos no spīdzināšanas. Baidijos no spīdzināšanas... Ja nu es neizturēšu? Visi mūsējie tā domāja... Vienatnē ar sevi... Es, piemēram, jau no bērnības slikti paciešu sāpes. Bet mēs vēl nepazinām sevi, nezinājām, cik mēs esam stipri...

Pēdējā pratināšanā, pēc kuras mani trešo reizi iekļāva nošaujamo sarakstā, trešais izmeklētājs pateica, ka viņš ir vēsturnieks, un notika tā... Šis fašists gribēja saprast, kāpēc mēs esam tādi, kāpēc mums ir tik svarīgas mūsu idejas. “Dzīve ir augstāka par ideju,” viņš teica. Es, protams, tam nepiekritu, viņš kļiedza un sita. “Kas? Kas liek jums būt tādiem? Mierīgi pieņemt nāvi? Kāpēc komunisti uzskata, ka komunismam ir jāuzvar visā pasaulē?” viņš jautāja. Viņš lieliski runāja krieviski. Es nolēmu viņam visu pateikt, es zināju, ka mani tik un tā nogalinās, lai tas nenotiek velti, lai viņi zina, ka mēs esam stipri. Četras stundas viņš jautāja, bet es atbildēju, kā pratu, kā biju mācījusies marksisma ļeņinisma stundās skolā un universitātē. O, kas ar viņu notika! Viņš saķēra galvu, skraidīja pa istabu, apstājās kā iemiets un skatījās uz mani, bet pirmo reizi nesita...

Es stāvēju viņa priekšā... Puse matu man bija izrauti, bet pirms tam bija divas resnas bizes. Izsalkusi... Sākumā es sapņoju, kaut man būtu mazs, mazs maizes gabaliņš, pēc tam – kaut vai garoziņa, vēl pēc tam – kaut es atrastu drupatiņas... Es stāvēju viņa priekšā...

acis dega... Viņš ilgi manī klausījās. Klausījās un nesita... Nē, viņš vēl nenobijās, vēl bija tikai 1943. gads. Bet viņš kaut ko sajuta... kaut kādas briesmas. Gribēja uzzināt, kādas. Es viņam atbildēju. Kad es aizgāju, viņš mani iekļāva nošaujamo sarakstā...

Naktī pirms nošaušanas es atcerējos savu dzīvi, savu īso dzīvi...

Mana vislaimīgākā diena bija tā, kad tēvs un māte, bombardēšanas laikā nobraukuši vairākus desmitus kilometru, nolēma atgriezties. Nebraukt prom. Palikt mājās. Es zināju – mēs cīnīsimies. Mums šķita, ka drīz uzvarēsim. Noteikti! Pirmais, ko mēs darijām, – meklējām un glābām ievainotos. Viņi gulēja laukos, zālē, grāvjos, ierāpoja kāda kūtī. Es no rīta gāju rakt kartupeļus un atradu vienu mūsu sakņu dārzā. Viņš mira... Jauns virsnieks, viņam pat nebija spēka pateikt savu vārdu. Viņš kaut ko čukstēja... Nevarēju saprast... Es atceros savu izmisumu. Bet man šķita, ka es nekad nebiju bijusi tik laimīga kā tajās dienās... Es otrreiz ieguvu vecākus. Pirms tam es domāju, ka mans tētis neinteresējas par politiku, bet viņš bija bezpartejisks boļševiks. Mana mamma bija neizglītota zemniece, viņa ticēja Dievam. Viņa lūdza Dievu visu karalaiku. Bet kā? Krita ceļos pie svētbildes: "Glāb tautu! Glāb Staļinu! Glāb Komunistisko partiju no nelieša Hitlera!" Katru dienu gestapo pratināšanā es gaidīju, kad atvērsies durvis un ienāks tuvinieki. Tētis un mamma... Es zināju, kur esmu nokļuvusi, un es biju laimīga, ka nevienu neesmu nodevusi. Visvairāk mēs baidījāmies nevis no nāves, bet kādu nodot. Kad mani apcietināja, es sapratu, ka ir sācies moku laiks. Es zināju, ka mans gars ir stīps, bet miesa?

Es neatceros pirmo pratināšanu... Es nezaudēju samaņu. Samaņu zaudēju tikai vienu reizi, kad man ar kaut kādu riteni izgriezta rokas. Šķiet, es nekliežu, kaut gan man pirms tam parādīja, kā kliez citi. Nākamajās pratināšanās es jau zaudēju sāpju sajūtu, ķermenis palika kā koks. Finiera ķermenis. Viena doma: nē! Es nemiršu viņu acu priekšā. Nē! Tikai tad, kad viss beidzās,

kad mani atstiepa uz kameru, es sāku just sāpes, es pārvērtos par brūci. Vienu vienīgu brūci. Viss ķermenis... Bet jāztur. Izturēt! Lai mamma uzzina, ka es mirstu kā cilvēks un nevienu neesmu nodevusi. Mamma!

Sita, kāra. Dažreiz pilnībā kailu. Fotografēja. Ar rokām drikstēja aizsegt tikai krūtis... Es redzēju, kā sajuka prātā... Redzēju mazo Koļeņku, kurš vēl nebija gadu vecs, mēs viņam mācījām teikt "mamma". Kad zēnu atrāva no mātes, viņš pārdabiskā veidā saprata, ka zaudē viņu uz visiem laikiem, un pirmo reizi mūžā iekliedzās: "Mamma!" Tas nebija vārds, tas bija ne tikai vārds... Es gribu jums izstāstīt... Visu izstāstīt... O, kādus cilvēkus es tur satiku! Viņi mira gestapo pagrabos, un par viņu drosmi zināja tikai sienas. Tagad, pēc 40 gadiem, es domās metos viņu priekšā ceļos. "Nomirt – tas ir vienkārši," viņi teica. Bet dzīvot... Kā gribējās dzīvot! Mēs ticējām – uzvara atnāks, šaubījāmies tikai par to, vai mēs nodzīvosim līdz šai dižajai dienai.

Mūsu kamerā bija mazs, aizrestots lodziņš, ja kādu pacēla, varēja redzēt nevis debesis, bet jumtu. Mēs bijām tik vārgi, ka nevarējām cits citu pacelt. Kamerā bija Aņa, izpletņlēcēja. Viņu sagūstīja pēc lēciena no lidmašīnas ienaidnieka aizmugurē, grupa aplenca. Viņa bija vienās asinīs, piekauta, bet pēkšņi palūdza: "Paceliet mani, es paskatīšos uz brīvību. Es gribu tur nokļūt!"

Gribu, un viss. Mēs kopā pacēlām Aņu, viņa iekliedzās: "Meitenes, tur ir puķe..." Tad visas sāka lūgt: "Mani arī... mani arī..." Nez no kurienes mums radās spēks palīdzēt. Tā bija pienene, es nesapratu, kā tā bija nokļuvusi uz jumta, kā tā tur turējās. Visas paskatījās uz pieneni un iedomājās vēlēšanos. Kā es tagad domāju, visas vēlējās dzīvas izklūt no šīs elles.

Man patika pavasaris... Patika, kad ziedēja ķirši un smaržoja ceriņi... Nebrīnieties par manu stilu, es sacerēju dzejoļus. Tagad man nepatīk pavasaris. Karš nostājās starp mums, starp mani un dabu. Kad ziedēja ķirši, es dzimtajā Žitomirā redzēju fašistus...

Brīnumainā kārtā es paliku dzīva... Mani izglāba cilvēki, kuri gribēja pateikties manam tēvam. Mans tēvs bija ārsts, tolaik tas bija svarīgs amats. Mani izgrūda no kolonnas, izgrūda tumsā, kad mūs veda uz nošaušanu. Sāpju dēļ es neko neatceros, gāju kā aizmigusi... Gāju, kur lika... Pēc tam veda... Atveda uz mājām, es biju vienās brūcēs, uzreiz sākās nervu ekzēma. Es pat nespēju dzirdēt cilvēka balsi. Kad izdzirdēju, sākās sāpes. Mamma un tētis runāja čukstus. Es nemitīgi kliezdu, apklusu tikai karstā ūdenī. Neļāvu mammai ne mirkli no manis atkāpties, viņa lūdza: "Meitiņ, man ir jāiet pie krāsns. Uz dārzu..." Es turējos pie viņas... Tiklīdz es atlaidu viņas roku, viss atgriezās. Viss, kas ar mani bija noticis. Lai mani kaut kā izklaidētu, atnesa ziedus. Manus iemīļotos zvaniņus... Kastaņu lapas... Smaržas palīdzēja... Kleitu, kurā es biju gestapo, mamma turēja pie sevis. Kad mamma mira, tā bija zem viņas spilvena. Līdz pat pēdējai stundai...

Pirmo reizi es piecēlos kājās, kad ieraudzīju mūsu zaldātus. Es biju nogulējusi vairāk nekā gadu, bet tad pielēcu kājās un izskrēju uz ielas: "Mani mīļie! Mīlulīši... Jūs esat atgriezušies..." Zaldāti mani uz rokām ienesa atpakaļ mājā. Iedvesmota es pēc divām vai trim dienām aizskrēju uz kara komisariātu: "Dodiet man darbu!" To pateica tēvam, viņš atnāca pēc manis: "Bērniņ, kā tu atnāci? Kurš tev palīdzēja?" Spēka pietika dažām dienām... Pēc tam atkal sākās sāpes... Mokas... Es augu dienu kliezdu. Cilvēki gāja garām mūsu mājai un lūdza: "Kungs, vai nu pieņem viņas dvēseli, vai palīdzi, lai viņa nemocītos!"

Mani izglāba ārstnieciskās dūņas Chaltubo. Izglāba vēlēšanās dzīvot. Dzīvot un dzīvot, vairs nekas. Es vēl dzīvoju. Dzīvoju tāpat kā visi... Dzīvoju... 14 gadus strādāju bibliotēkā. Tie bija priecīgi gadi. Vispriecīgākie. Tagad dzīve ir pārvērtusies par nemitīgu cīņu ar slimībām. Lai ko jūs teiktu, vecums ir nejauks. Un vēl vientulība, esmu palikusi pavisam viena. Tēta un mamma sen vairs nav. Šīs garās bezmiega nakts... Cik gadu ir pagājis, bet es

redzu briesmīgus sapņus, pamostos aukstiem sviedriem klāta. Es neatceros Aņas uzvārdu... Es atceros, ka viņa bija no Brjanskas vai Smoļenskas. Es atceros, kā viņa negribēja mirt. Aizlika bal-tās, tuklās rokas aiz galvas un kļiedza caur loga restēm: “Es gribu dzīvot!”

Es neatradu viņas tuviniekus... Es nezinu, kam par to stāstīt...”

Pagrīdniece Sofja Mironovna Vereščaka

“Pēc kara mēs uzzinājām par Osvencimu, Dahavu... Kā pēc tā visa dzemdēt? Es jau biju stāvoklī...”

Mani aizsūtīja uz sādžu vākt ziedojumus. Valstij vajadzēja naudu, bija jāatjauno rūpnīcas un fabrikas.

Aizbraucu – sādžas nav, visi dzīvo zemē... Dzīvo zemnīcās... Iznāca sievietes, bail bija skatīties uz viņas apģērbu. Ielīdu zemnīcā, tur sēdēja trīs bērni, visi izsalkuši. Sieviete piestā berza kaut kādu zāli.

Viņa man pajautāja:

- Vai tu vāc naudu?

Es atbildēju:

- Jā.

Viņa:

- Man nav naudas, bet ir vista. Kaimiņiene vakar gribēja pirkt vistu, pajautāšu, ja viņa pirks, naudu atdošu tev.

Es tagad stāstu, bet kaklā kamols. Kādi bija cilvēki! Kādi cilvēki! Viņas vīrs krita frontē, palika trīs bērni, nekā nebija, tikai šī vista, bet viņa to pārdeva, lai atdotu man naudu. Mēs toreiz vācām skaidru naudu. Viņa bija gatava atdot visu, lai tikai būtu miers, lai viņas bērni paliktu dzīvi. Es atceros viņas seju. Un visus viņas bērnus...

Kā viņi izauga? Es gribētu to zināt... Gribētu viņus atrast un satikt...”

Zenītartilēriste Klāra Vasiļjeva Gončarova

"Mammu, kas ir tētis?"

Es neredzu šī ceļa galu. Ļaunums šķiet bezgalīgs. Es vairs nevaru izturēties pret to tikai kā pret vēsturi. Kurš man atbildēs, ar ko man ir darišana – ar laiku vai cilvēku? Laiki mainās, bet cilvēks? Es domāju par to, ka dzīve truli atkārtojas.

Viņas stāstīja kā zaldāti. Kā sievietes. Daudzas no viņām bija mātes...

Par bērna mazgāšanu un mammu, kas līdzinās tētim

“Es skrienu... Skrien vairāki cilvēki... Bēg... Mums dzenas pakaļ. Šauj. Blakus šāvējiem stāv mana mamma. Viņa redz, kā mēs bēgam... Un es dzirdu mammas balsi, viņa klie dz. Cilvēki man pēc tam stāstīja, kā mamma klie dz. Viņa klie dz: “Labi, ka tu uzvilki baltu kleitu... Meitiņ... Tevi neviens vairs nevarēs pārgērbt...” Viņa bija pārliecināta, ka mani nošaus, un priecājās, ka es būšu baltā kleitā... Pirms tam mēs posāmies ciemos uz kaimiņu sādžu. Uz Lieldienām... Pie mūsu radniekiem...

Bija tik kluss... Vairs nešāva. Tikai mana mamma klie dz... Bet varbūt šāva? Es nedzirdēju...

Karalaikā visa ģimene gāja bojā. Karš beidzās, bet man nebija ko gaidīt...”

Partizāne Ļubova Igorevna Rudkovska

“Sāka bombardēt Minsku...”

Es metos uz bērnudārzu pēc dēla, meita bija laukos. Meitai tikko palika divi gadiņi, viņa bija bērnu silītē, bet to pārcēla uz laukiem. Es nolēmu aizvest dēlu uz mājām, bet pēc tam skriet pēc meitas. Gribējās ātrāk sapulcināt visus kopā.

Kad piegāju pie bērnodārza, virs pilsētas lidoja lidmašīnas, kaut ko bombardēja. Aiz sētas dzirdēju dēliņa balsi, viņam bija nepilni četri gadiņi:

- Nebaidieties, mamma teica, ka vāciešus sakaus.

Paskatījos pa vārtiņiem, tur bija daudz bērnu, viņš visus mierināja. Kad dēls ieraudzīja mani, sāka trīcēt un raudāt, izrādījās, ka viņam bija briesmīgi bail.

Aizvedu viņu uz mājām, palūdzu, lai vīramāte pieskata, bet pati gāju pēc meitenītes. Skriešus! Vietā, kur bija jābūt bērniem, viņu nebija. Sādžas sievietes pateica, ka bērnus kaut kur aizveda. Uz kurieni? Kas? Teica, ka laikam uz pilsētu. Kopā ar bērniem bija divas audzinātājas, mašīna neatbrauca, un viņi gāja kājām. Līdz pilsētai bija seši kilometri... Tie bija ļoti mazi bērni, gadu vai divus veci. Mana mīļā, es meklēju divas nedēļas... Dažādās sādžās... Kad iegāju mājā un man pateica, ka te ir istā silīte un bērni, kurus meklēju, nespēju noticēt. Viņi gulēja, piedodiet, savos izkārnījumos, slimi. Kā miruši... Silītes vadītāja, pavisam jauna sieviete, bija nosirmojusi. Izrādījās, ka viņi visu ceļu līdz pilsētai bija gājuši kājām, pa ceļam apmaldījušies, vairāki bērni bija nomiruši.

Staigāju starp bērniem, bet savu meitu neatradu. Vadītāja mani mierināja:

- Neuztraucieties, meklējiet. Viņai ir jābūt šeit. Es viņu atceros.

Es atradu savu Elločku pēc zābaciņa... Citādi es viņu nekad nepazītu...

Pēc tam mūsu māja nodega... Mēs palikām uz ielas tādi, kādi bijām. Pilsētā ienāca vācu armijas daļas. Mums nebija kur iet, es ar bērniem vairākas dienas klīdu pa ielu. Satiku Tamāru Sergejevnu Siņicinu, pirms kara mēs bijām pazīstamas. Viņa mani uzklašīja un teica:

- Nāciet pie manis!

- Maniem bērniem ir garais klepus. Kā es varu iet pie jums?

Viņai arī bija mazi bērni, viņi varēja aplot. Bija tāds laiks... Zāļu nebija, slimnīcas vairs nestrādāja.

- Nē, ejam!

Mana mīļā, vai to var aizmirst? Viņi dalīja ar mums kartupeļu mizas. No saviem vecajiem svārkkiem es uzšuvu dēlam bikses, lai viņam būtu dāvana dzimšanas dienā.

Bet mēs sapņojām par cīņu... Mūs mocīja bezdarbība... Kāda tā bija laime, kad radās iespēja piedalīties pagrīdes darbā, nevis sēdēt, rokas klēpī salikušai. Gaidīt. Dēlu - viņš bija lielāks un vecāks - es katram gadījumam aizsūtīju pie vīramātes. Viņai bija savi nosacījumi: "Mazdēlu pieņemšu, bet tu mājās vairs nerādies. Tevis dēļ mūs visus nogalinās." Trīs gadus es netikos ar dēlu, baidījos pie viņa pieiet. Kad mani jau sāka izsekot - vācieši tika mums uz pēdām -, es paņēmu meitu un kopā ar viņu aizgāju pie partizāniem. Es viņu nesu uz rokām 50 kilometrus. 50 kilometrus... Mēs gājām divas nedēļas...

Meita bija tur kopā ar mani vairāk nekā gadu... Es bieži domāju, kā mēs to pārdzīvojām. Ja pajautāsi man to - nepateikšu. Mana mīļā, to izturēt nav iespējams. Vārdi "partizānu blokāde" man joprojām uzdzen drebuļus.

1943. gada maijs... Mani ar rakstāmmašīnu nosūtīja uz blakus esošo partizānu zonu. Uz Borisovku. Pie viņiem bija mūsu rakstāmmašīna, ar mūsu šriftu, bet vajadzēja rakstāmmašīnu ar vācu šriftu, tāda bija tikai mums. Tā bija rakstāmmašīna, ko es pagrīdes komitejas uzdevumā iznesu no okupētās Minskas. Kad es ieradots tur, pie Paļika ezera, pēc dažām dienām sākās blokāde. Lūk, kur es nokļuvu...

Bet es neatnācu viena, man līdzī bija meita. Kad devos uzdevumā uz dažām dienām, atstāju meitu svešiem cilvēkiem, bet ilgāku laiku atstāt nevarēju. Protams, es ņēmu bērnu līdzī. Mēs abas nokļuvām blokādē... Vācieši ielenca partizānu zonu... Bombardēja no augšas, šāva no zemes... Vīrieši nesa tikai šauteni, bet es nesu šauteni, rakstāmmašīnu un Elločku. Gājām, es paklupu, viņa pārlidoja man pāri un iekrita purvā. Gājām tālāk - viņa atkal lidoja... Un tā

divus mēnešus! Es sev zvērēju – ja izdzīvošu, nekad netuvošos purvam, es vairs nespēju uz to paskatīties.

- Es zinu, kāpēc tu negulies, kad sāk šaut. Tu gribi, lai mūs abas nošauj, – tā bērns man teica četrū gadu vecumā. Bet man nebija spēka nogulties – ja nogulšos, nekad vairs nevarēšu piecelties.

Citreiz partizāni mūs pažēloja:

- Pietiek! Ļauj mums panest bērnu.

Bet es nevienam neuzticējos. Ja nu sāksies apšaušana, ja nu viņu nogalinās, bet es to nedzirdēšu? Ja nu viņa pazudīs...

Satiku brigādes komandieri Lopatinu.

- Kāda sievietē! – viņš bija satriekts. – Tādos apstākļos nesa bērnu un nepameta mašīnu. Ne katrs vīrietis to spētu.

Viņš paņēma Elločku klēpī, apskāva un noskūpstīja. Iztīrīja visas savas kabatas – iedeva viņai maizes drupatiņas. Meita padzērās purva ūdeni. Pēc viņa parauga visi partizāni iztīrīja kabatas un iedeva meitai drupatiņas.

Kad iznācām no blokādes, es biju pavisam slima. Vienos furunkulos, man nāca nost āda. Bet uz rokām bija bērns... Gaidījām lidmašīnu no Lielās zemes, teica – ja tā atlidos, sūtīs prom smagi ievainotos un var paņemt arī manu Elločku. Es atceros to brīdi, kad viņa devās prom. Ievainotie viņu sauca: “Elločka, nāc pie manis. Nāc pie manis, te pietiks vietas...” Visi pazina meitu, viņa hospitāli dziedāja “Kā nodzīvot līdz kāzām”⁵⁴.

Lidotājs jautāja:

- Kas ir kopā ar tevi, meitenīt?

- Mamma. Viņa palīka ārā...

- Pasauc mammu, lai viņa lido kopā ar tevi.

- Nē, mamma nevar lidot. Viņai ir jāsit fašisti.

Lūk, tādi bija mūsu bērni. Es skatījos uz viņas sejiņu, mani kratīja drebuļi – vai es vēl kādreiz redzēšu meitu?

⁵⁴ Dziesma *Лизавета*. (Red. piez.)

Es jums vēl izstāstīšu, kā satiku dēlu... Tas notika pēc atbrīvošanas. Es gāju uz māju, kur dzīvoja vīramāte, bet kājas bija kā no vates. Vienības sievietes, kuras bija vecākas, brīdināja:

- Ja satiksi dēlu, uzreiz neatzīsties, ka esi viņa māte. Iedomājies, ko viņš bez tevis ir pārdzīvojis!

Pieskrēja kaimiņu meitene:

- Ai! Ļoņas mamma. Ļoņa ir dzīvs...

Kājas mani vairs neklausīja – dēls ir dzīvs. Viņa izstāstīja, ka vīramāte ir saslimusi ar tīfu un nomirusi, bet Ļoņu pieņēmusi kaimiņiene.

Iegāju viņu pagalmā. Kā es biju ģērbusies? Vācu formas blūzē, melnās salāpītās biksēs, vecos zābakos. Kaimiņiene mani uzreiz pazina, bet klusēja. Taču dēls sēdēja kailām kājām, noskrandis.

- Puisīt, kā tevi sauc? – es jautāju.

- Ļoņa.

- Pie kā tu dzīvo?

- Agrāk dzīvoju pie vecmāmiņas. Kad vecmāmiņa nomira, es viņu apglabāju. Es katru dienu gāju pie vecmāmiņas un lūdzu, lai viņa paņemtu mani līdzī. Es baidījos gulēt viens...

- Kur ir tavs tētis un mamma?

- Tētis ir dzīvs, viņš ir frontē. Mammu nogalināja fašisti. Tā teica vecmāmiņa...

Kopā ar mani bija divi partizāni, viņi bija apglabājuši savus biedrus. Dzirdot dēla atbildes, viņi sāka raudāt.

Tad es neizturēju:

- Kāpēc tu nepazīsti savu mamma?

Viņš metās pie manis:

- Tēti!! – Es biju vīrieša apģērbā, cepurē. Pēc tam viņš mani apskāva, kliegdam: “Mamma!!!”

Tas bija tāds kliedziens. Tāda histērija... Viņš mēnesi mani nekur nelaida, neļāva iet uz darbu. Es ņēmu viņu līdzī. Dēlam nepietika ar to, ka mani varēja redzēt, ka es biju blakus, viņam vajadzēja

turēties pie manis. Mēs ēdām pusdienas, viņš ar vienu roku turējās pie manis, ar otru roku ēda. Un sauca tikai par māmiņu. Vēl tagad tā sauc... Māmiņa... Māmulīte...

Kad satiku vīru, ar nedēļu nepietika, lai visu izstāstītu. Es viņam stāstīju dienu un nakti..."

Partizāne

Raisa Grigorjevna Hoseneviča

"Karš – tās ir nemitīgas bēres... Partizānus apglabāja bieži. Kāds bieži uzskrēja slēpnim vai krita kaujā. Es jums izstāstīšu par kādām bērēm..."

Bija ļoti smaga kauja. Šajā kaujā mēs zaudējām daudz cilvēku, arī mani ievainoja. Pēc kaujas notika bēres. Parasti pie kapa teica īsas runas. Sākumā runāja komandieri, pēc tam draugi. Kritušo vidū bija arī kāds vietējais puisis, un uz bērēm bija atnākusi viņa māte. Viņa apraudāja dēlu: "Manu dēliņ! Mēs tev uzbūvējām mājiņu! Tu apsolīji atvest līgavu! Tagad tu laulājies ar zemi..."

Stāvēja ierinda, visi klusēja, sievieti neaiztika. Pēc tam viņa pacēla galvu un ieraudzīja, ka ir kritis ne tikai viņas dēls, bet daudzi jauni puīši, viņa sāka apraudāt arī citus dēlus: "Mani mīļie dēliņi! Māmiņas jūs neredz, viņas nezina, ka jūs guldīs zemītē! Bet zemīte ir tik auksta. Ārā barga ziema. Es paraudāšu viņu vietā, visus jūs pažēlošu. Jūs, mani mīļie... Mīlulīši..."

Tiklīdz sieviete pateica: "Visus jūs pažēlošu. Jūs, mani mīļie," – visi vīrieši sāka raudāt skaļā balsī. Neviens nespēja novaldīties, neviens nebija tāda spēka. Ierinda raudāja. Tad komandieris iekliedzās: "Salutēt!" Un salutēšana visu noslāpēja.

Tagad es domāju par to, ka mani pārsteidza mātes sirds cildenums. Tik lielās bēdās, apglabājot savu dēlu, viņai pietika spēka apraudāt arī citus dēlus... Apraudāt kā savus..."

Partizāne

Larisa Jeontjevna Korotkaja

“Es atgriezos savā sādžā...

Pie mūsu mājas spēlējās bērni. Es stāvēju un domāju: “Kurš ir manējais?” Visi bija vienādi. Mati visiem nogriezti nelidzeni, tā agrāk cirpa aitas. Es nepazinu savu meitu, pajautāju, kura ir Ļusja. Redzu, kāds no mazuļiem garā krekļā pieceļas un skrien uz māju. Bija grūti atšķirt, vai tā bija meitene vai zēns, visi bija apģērbti vienādi. Es vēlreiz pārjautāju:

- Kura no jums ir Ļusja?

Man ar pirkstu parādīja, ka Ļusja ir aizskrējusi. Es sapratu, ka tā bija mana meita.

Pēc dažām minūtēm viņu pie rokas atveda vecmāmiņa, manas mātes māte. Viņa veda meitu pie manis:

- Ejam, ejam. Tūlīt sadosim tai mammai par to, ka viņa mūs pameta.

Es biju vīrieša formas tērpā, laiviņā un uz zirga, bet meita mammu, protams, iedomājās kā vecmāmiņu, kā citas sievietes. Bet te ieradās zaldāts. Viņa ilgi nenāca pie manis, baidījās. Es neapvainojos, es nebiju meitu audzinājusi, viņa auga pie vecmāmiņām.

Kā dāvanu es atvedu ziepes. Tolaik tā bija smalka dāvana; kad sāku meitu mazgāt, viņa koda ziepes ar zobiem. Gribēja tās pagaršot un apēst. Tā viņas dzīvoja. Savu māti es atceros kā jaunu sievieti, bet mani sagaidīja sirmgalve. Mātei pateica, ka esot atbraukusi meita, viņa izskrēja no dārza uz ielas. Ieraudzīja mani, izstiepa rokas un skrēja. Es arī pazinu māti un skrēju pie viņas. Palika vēl daži soļi, kad māte nokrita bez spēka. Es nokritu blakus. Skūpstīju māti. Skūpstīju zemi. Sirdī bija tāda mīlestība un tāds naidis.

Es atceros, kā ievainots vācietis gulēja un ar rokām grāba zemi, viņam sāpēja. Pie viņa piegāja mūsu zaldāts: “Neaiztiek, tā ir mūsu zeme! Tava zeme ir tur, no kurienes tu atnāci...”

Partizānu ārste

Marija Vasiļjevna Pavloveca

“Es devos karā tūlīt pēc vīra...

Savu meitu atstāju vīramātei, bet viņa drīz nomira. Vīram bija māsa, viņa pieņēma meitenīti. Pēc kara, kad demobilizējos, viņa negribēja atdot bērnu. Viņa teica, ka man nevarot būt bērni, ja reiz es esot pametusi mazu meitiņu un aizgājusi karot. Kā māte var pamest savu bērnu, turklāt tik bezpalīdzīgu? Es atgriezos no kara, manai meitai jau bija septiņi gadi, es viņu atstāju trīs gadu vecumā. Mani sagaidīja pieaugusi meitene. Maza auguma, viņa nebija ēdusi un gulējusi, blakus bija hospitālis, viņa gāja uz turieni, uzstājās, dejoja, viņai deva maizi. Viņa man pēc tam to izstāstīja... Sākumā gaidīja tēti un mammu, vēlāk tikai mammu. Tētis ir kritis... Viņa saprata...

Frontē es bieži atcerējos meitu, es viņu neaizmirsu nevienu brīdi, redzēju viņu sapnī. Ļoti ilgojos. Raudāju, ka nelasu meitai vakarā pasakas, ka viņa iet gulēt un ceļas bez manis... Kāds viņai pina bizītes... Es neapvainojos uz vīramāsu. Sapratu... Viņa ļoti mīlēja brāli, viņš bija stiprs un skaists, bija grūti noticēt, ka tāds var iet bojā. Viņš krita ātri, kara pirmajos mēnešos... No rīta viņus bombardēja lidmašīnas. Kara pirmajos mēnešos, droši vien visu pirmo kara gadu debesīs saimniekoja vācu lidotāji. Viņš gāja bojā... Māsa negribēja atdot to, kas bija palicis no viņa. Pēdējo. Viņa bija no tām sievietēm, kurām ģimene un bērni dzīvē ir vissvarīgākais. Bombardēšana, apšaušana, bet viņa domā, ka bērns šodien nav nomazgāts. Es nevaru viņu nosodīt...

Viņa teica, ka es esot nežēlīga... Bez sievietes dvēseles... Mēs taču karā ļoti cietām... Bez ģimenes, bez mājām, bez bērniem... Bērni palika mājās daudziem, ne tikai man. Sēdējām zem izpletņa, gaidījām uzdevumu. Vīrieši smēķēja, spēlēja domino, bet mēs, kamēr netika dota pavēle, sēdējām un izšuvām lakatiņus. Mēs palikām sievietes. Zināt, mana stūrmane... Viņa gribēja aizsūtīt uz mājām fotogrāfiju, mēs viņai – kādai bija lakatiņš – apsējām lakatiņu, lai neredzētu uzplečus, formas blūzi aizsedzām ar segu. Izskatījās, ka viņa

ir uzvilkusi kleitu... Tā arī viņa nofotografējās. Tā bija viņas iemīļotākā fotogrāfija...

Mēs ar meitu sadraudzējamies... Draudzējamies visu mūžu...”

Vecākā lidotāja gvardes leitnante

Antoņina Grigorjevna Bondareva

Par Sarkangalvīti un prieku, satiekot karā kaķi

“Es ilgi centos pierast pie kara...”

Devāmies uzbrukumā. Kad ievainotajam sākās arteriālā asiņošana – agrāk es neko tādu nebiju redzējusi –, asinis tecēja ar strūklu, es skrēju pēc ārsta. Bet ievainotais kļiedza: “Uz kurieni? Uz kurieni tu skrien? Pārsien ar siksnu!” Tikai tad es atguvos...

Ko es nožēloju? Par kādu zēnu... Septiņus gadus vecs zēns bija palicis bez mammas. Mammu nogalināja. Zēns sēdēja uz ceļa blakus mirušajai mātei. Viņš nesaprata, ka mātes vairs nav, gaidīja, kad viņa pamodīsies, un lūdza ēst...

Mūsu komandieris nepameta zēnu, paņēma pie sevis: “Dēliņ, tev nav mammas, bet būs daudz tētu.” Tā viņš auga kopā ar mums. Kā pulka dēls. No septiņu gadu vecuma. Lika patronas automātu diskos.

Jūs aiziesiet, bet vīrs bārsies. Viņam nepatīk tādas runas. Viņam nepatīk karš. Vīrs nav bijis karā, viņš bija jauns, jaunāks nekā es. Mums nav bērnu. Es atceros to puisīti. Viņš varētu būt mans dēls...

Pēc kara man visa bija žēl. Gan cilvēka... Gan gaiļa, gan suņa... Es vēl tagad nevaru izturēt, ja kādam sāp. Strādāju slimnīcā, slimnieki mani mīlēja, es esot maiga. Mums bija liels dārzs. Es ne reizi nepārdevu nevienu ābolu, nevienu odziņu. Visu atdevu – atdevu cilvēkiem... Tas man ir palicis no kara... Tāda sirds...”

Medmāsa

Ļubova Zaharovna Novika

“Toreiz es neraudāju...”

Es baidījos tikai no tā... Biedrus apcietināja – vairākas dienas pagāja neizturamās gaidās: izturēs spīdzināšanu vai neizturēs. Ja neizturēs, aresti turpināsies. Pēc kāda laika kļuva zināms, ka viņus sodīs. Saņemu uzdevumu aiziet paskatīties, ko šodien pakārs. Eju pa ielu, redzu – jau gatavo virvi... Raudāt nedrīkst, ilgāk pakavēties nedrīkst, jo visur ir spiegi. Cik daudz – te neiederas vārds vīrišķība –, cik daudz gara spēka vajadzēja, lai klusētu. Bez asarām paietu garām.

Toreiz es neraudāju...

Es zināju, kas mani sagaida, bet sapratu un sajutu to tad, kad mani apcietināja. Iesēdināja cietumā. Spārdīja ar zābakiem, pēra ar pletnēm. Es uzzināju, kas ir fašistu “manikīrs”. Rokas noliek uz galda, un kaut kāda mašīna iedur zem naga adatas... Vienlaikus zem visiem nagiem... Ellīgas sāpes! Cilvēks uzreiz zaudē samaņu. Es to neatceros, es zinu, ka sāpes bija briesmīgas, bet neatceros. Mani stiepa ar baļķiem. Varbūt tas ir neprecīzs vai nepareizs nosaukums. Bet es atceros – vienā galā viens baļķis, otrā galā otrs, mani nolika starp tiem... Sāka darboties kaut kāda mašīna... Es dzirdēju, ka krakšķ un izgriežas mani kauli... Vai tas bija ilgi? Arī neatceros... Mani spīdzināja elektriskajā krēslā... Pēc tam, kad es vienam bendem iesplāvu sejā... Jauns, vecs – neko neatceros. Viņi mani izģērba pilnībā kailu. Bet viņš pienāca un saņēma manas krūtis... Es varēju tikai splaut... Neko citu es nevarēju izdarīt. Un es iesplāvu viņam sejā. Viņi iesēdināja mani elektriskajā krēslā...

Kopš tā laika es nepanesu elektrību. Atceros, kā mani sāka kratīt... Tagad es pat nevaru gludināt veļu... Tas palika uz visu mūžu – sāku gludināt, un viss ķermenis jūt strāvu. Nevaru darīt to, kam ir saistība ar elektrību. Varbūt pēc kara man vajadzēja kaut kādu psihoterapiju? Nezinu. Es visu mūžu tā dzīvoju...

Es nezinu, kāpēc es šodien sāku raudāt. Toreiz es neraudāju...

Man piesprieda nāvessodu pakarot. Ievietoja nāvinieku kamerā.

Tur bija vēl divas sievietes. Zināt, mēs neraudājām, nekritām panikā, ejot pagrīdē, mēs zinājām, kas mūs sagaida, tāpēc izturējāmies mierīgi. Runājām par dzeju, atcerējāmies iemiļotās operas... Daudz runājām par Annu Kareņinu... Par mīlestību... Mēs pat neatcerējāmies savus bērnus, mēs baidījāmies viņus atcerēties. Pat smaidījām, uzmundrinājām cita citu. Tā mēs pavadījām divarpus diennaktis... Trešās dienas rītā mani izsauca. Mēs atvadījāmies, saskūpstījāmies bez asarām. Baiļu nebija, es laikam tā biju pieradusi pie domas par nāvi, ka bailes bija pazudušas. Un asaras arī. Bija kaut kāds tukšums. Es vairs nevarēju padomāt...

Mēs ilgi braucām, es pat neatceros, cik ilgi, jo es atvadījos no dzīves... Mašīna apstājās, un mēs, apmēram 20 cilvēki, nevarējām izkāpt, tik izmocīti mēs bijām. Mūs kā maisus nometa zemē, un komandants pavēlēja rāpot uz barakām. Dzina ar pletni... Pie kādas barakas stāvēja sieviete un baroja bērnu ar krūti. Un, zināt, kaut kā... Tur bija gan suņi, gan apsardze, visi sastinga, stāvēja un neaiztika. Komandants ieraudzīja šo ainu... Pieskrēja. Paķēra bērnu no mātes rokām... Un, zināt, tur bija ūdens sūknis, lai sūknētu ūdeni, viņš meta bērnu pret šo metāla gabalu. Iztecēja smadzenes... Piens... Es redzu – māte nokrīt, es saprotu, es taču esmu ārste... Es saprotu, ka viņai ir plīsusi sirds...

Mūs veda uz darbu. Veda pa pilsētu, pa pazīstamām ielām. Tikko sākām kāpt lejā no kalna – vienā vietā bija liels kalns –, es pēkšņi izdzirdēju balsi: “Mammu, māmiņ!” Es ieraudzīju Dašas tanti, bet pa ietvi skrēja mana meita. Viņas gāja pa ielu un nejauši ieraudzīja mani. Meita pieskrēja un metās man ap kaklu. Iedomājieties, tur bija suņi, viņi bija speciāli apmācīti uzbrukt cilvēkiem, bet neviens suns neizkustējās no vietas. Ja pieiet, cilvēku saplosa, viņi tā ir izdresēti, bet neviens suns neizkustējās no vietas. Meita metās pie manis, es neraudāju, tikai teicu: “Meitiņ! Natašeņka, neraudi! Es drīz būšu mājās.” Stāvēja gan apsardze, gan suņi. Neviens viņu neaiztika...

Arī toreiz es neraudāju...

Mana meita piecu gadu vecumā lasīja nevis dzejoļus, bet lūgšanas. Dašas tante iemācīja, kā jālūdz Dievs. Viņa lūdās par tēti un mammu, lai mēs paliktu dzīvi.

1944. gada 13. februārī mani aizsūtīja fašistu katorgā... Es nokļuvu Kruazeta koncentrācijas nometnē Lamanša krastā.

Pavasārī... Parīzes Komūnas dienā francūži mums sarīkoja bēgšanu. Es aizgāju pie “krūmu brāļiem”⁵⁵.

Esmu apbalvota ar Francijas ordeni “Kaujas krusts”...

Pēc Uzvaras atgriezies mājās... Es atceros... Pirmā pietura mūsu zemē... Mēs visi izlēcām no vagoniem, mēs skūpstījām zemi, apskāvām to... Atceros – es biju baltā halātā, nokritu zemē, skūpstīju to, bērū aiz apģērba zemes sauļas. Domāju, vai tiešām es vēl kādreiz šķiršos no tās, tik mīļas...

Atbraucu uz Minsku, bet vīra nebija mājās. Meita bija pie Dašas tantes. Vīru bija apcietinājis NKVD, viņš bija cietumā. Es devos uz turieni... Ko es tur dzirdēju... Man teica: “Jūsu vīrs ir nodevējs.” Mēs ar vīru kopā darbojāmies pagrīdē. Divatā. Viņš bija drosmīgs un godīgs cilvēks. Es sapratu, ka kāds ir uzrakstījis sūdzību... Apmeļojis... “Nē,” es teicu, “mans vīrs nevar būt nodevējs. Es viņam ticu. Viņš ir īsts komunisti.” Izmeklētājs... Sāka uz mani kliegt: “Klusē, franču palaistuve! Klusē!” Dzīvoja okupācijā, nonāca gūstā, aizveda uz Vāciju, nonāca fašistu koncentrācijas nometnē – visus turēja aizdomās. Viens jautājums – kā palika dzīvs? Kāpēc negāja bojā? Pat mirušos turēja aizdomās... Viņi arī... Neviens neņēma vērā, ka mēs cīnījāmies, uzvaras dēļ upurējām visu. Uzvarējām... Tauta uzvarēja! Bet Staļins tik un tā neuzticējās tautai. Tā dzimtene mums pateicās. Par mūsu mīlestību, par mūsu asinīm...

Es gāju... Rakstīju visām instancēm. Pēc pusgada vīru atbrīvoja. Viņam salauza vienu ribu, atsita nieri... Kad vīrs nonāca fašistu

⁵⁵ *Maquis* – franču pretošanās kustības vienības. (Red. piez.)

cietumā, viņam pārsita galvu, salauza roku, viņš tur nosirmoja, bet 1945. gadā NKVD viņu padarīja par invalīdu. Es viņu kopu gadiem ilgi, ārstēju. Bet es neko nevarēju iebilst, viņš to negribēja dzirdēt... "Tā bija kļūda," un viss. Viņš uzskatīja, ka galvenā ir uzvara. Viss, punkts. Un es viņam ticēju.

Neraudāju. Toreiz es neraudāju..."

Pagrīdniece Ludmila Mihailovna Kašečkina

"Kā paskaidrot bērnam? Kā viņam izskaidrot nāvi..."

Mēs ar dēlu ejam pa ielu, bet abās pusēs guļ nošautie. Es viņam stāstu par Sarkangalvīti, bet visapkārt ir nošautie. Tas notika tad, kad atgriezāmies no bēgļu gaitām. Atnācām pie mātes, viņam kaut kas notika – dēls palīda zem gultas un augu dienu tur sēdēja. Dēlam bija pieci gadi, viņu nevarēja izdzīt uz ielas...

Es nomocijos ar viņu gadu. Nekādi nevarēju saprast, kas noticis. Mēs dzīvojām pagrabā – ja kāds gāja pa ielu, varēja redzēt tikai zābakus. Reiz viņš izlīda no pagultes, ieraudzīja logā zābakus un sāka kliegt... Tad es atcerējos, ka fašists viņam iespēra ar zābaku...

Kā tas pārgāja. Dēls pagalmā spēlējās kopā ar bērniem, vakarā atnāca uz mājām un jautāja:

- Mammu, kas ir tētis?

Es viņam paskaidroju:

- Viņš ir gaišmatis, skaistulis, karo armijā.

Kad Minsku atbrīvoja, pirmie pilsētā iebrauca tanki. Mans dēls atskrēja mājās raudādams:

- Mana tēta nav! Tur visiem ir tumši mati, nevienam nav gaišu matu...

Tas bija jūlijs, tankisti visi bija jauni, iedeguši.

Vīrs atgriezās no kara kā invalīds. Atnāca nevis jauns, bet vecs, man atkal jauna bēda – dēls bija pieradis domāt, ka tēvs ir skaists gaišmatis, bet atgriezās slims un vecs cilvēks. Dēls ilgi neatzina tēvu. Nezināja, kā viņu saukt. Man bija viņi jāpieradina viens pie otra.

Vīrs vēlu pārnāca no darba, es viņu sagaidīju:

- Kāpēc tik vēlu? Dima uztraucās, kur ir tētis.

Sešu kara gadu laikā vīrs (viņš bija arī japāņu karā) bija atradis no dēla. No mājām.

Kad es kaut ko nopirku, teicu dēlam:

- To nopirka tētis, viņš par tevi rūpējas...

Drīz vien viņi sadraudzējās..."

Pagrīdniece Nadežda Vikentjevna Hatčenko

"Mana biogrāfija..."

No 1929. gada es biju dzelzceļniece. Mašīnista palīdzē. Tolaik Padomju Savienībā nebija nevienas sievietes mašīnistes. Bet es sapņoju. Lokomotīvu depo priekšnieks noplātīja rokas: "Re, kāda meitene! Viņai noteikti vajag vīrieša profesiju." Es panācu savu. 1931. gadā es kļuvi par pirmo... Es biju pirmā sieviete mašīniste. Jūs neticēsiet – kad es braucu ar lokomotīvi, stacijās pulcējās cilvēki: "Meitene vada lokomotīvi."

Toreiz mūsu lokomotīvi remontēja. Mēs ar vīru braucām uz maiņām, jo mums jau bija bērns, mēs bijām iekārtojušies tā: ja viņš brauca, es paliku pie bērna, ja braucu es, viņš sēdēja mājās. Todien vīrs atgriezās, bet man bija jābrauc. Pamodos no rīta, dzirdu – ārā notiek kaut kas nenormāls, skaļš. Ieslēdzu radio: "Karš!"

Es metos pie vīra:

- Ļoņa, celies! Karš! Celies, karš!

Viņš aizskrēja uz depo, atgriezās vienās asarās:

- Karš! Karš! Vai tu zini, kas ir karš?

Ko darīt? Kur likt bērnu?

Mani kopā ar dēlu evakuēja uz Uļjanovsku, uz aizmuguri. Iedeva divistabu dzīvokli, dzīvoklis bija labs, man tagad tāda nav. Dēlu nosūtīja uz bērnu dārzu. Viss bija labi. Visi mani mīlēja. Kā nu ne! Sieviete mašīniste, turklāt vēl pirmā... Jūs neticēsiet, es tur ilgi nenodzīvoju, nepagāja pusgads. Es vairs nevarēju – kā tad tā, visi aizstāv Dzimteni, bet es sēžu mājās!

Atbrauca vīrs:

- Marusja, vai tu sēdēsi aizmugurē?

- Nē, – es teicu, – brauksim.

Tajā laikā organizēja īpašu rezerves komandu frontes apkalpošanai. Mēs ar vīru pieteicāmies. Vīrs bija vecākais mašīnists, bet es – mašīniste. Četrus gadus braucām vagonā, dēls brauca kopā ar mums. Viņš visu karalaiku pat kaķi nebija redzējis. Kad dēls pie Kijevas noķēra kaķi, mūsu sastāvu briesmīgi bombardēja, lidoja piecas lidmašīnas, bet viņš apskāva kaķi: “Miļo kaķīt, kā es priecājos, ka tevi ieraudzīju. Es nevienu neredzu, pasēdi pie manis. Ļauj man tevi noskūpstīt!” Bērns... Bērnam ir jādzīvo kā bērnam... Viņš aizmīga ar vārdiem: “Māmiņ, mums tagad ir kaķis. Mums tagad ir īstas mājas.” Neko tādu nevar sacerēt, nevar izdomāt... Neizlaid to... Noteikti pieraksti par kaķi...

Mūs vienmēr bombardēja, apšaudīja ar ložmetējiem. Šāva pa lokomotīvi, galvenais bija nošaut mašīnistu, iznīcināt lokomotīvi. Lidmašīnas lidoja zemu, šāva pa vagonu un lokomotīvi, bet vagonā sēdēja mans dēls. Visvairāk es baidījos par dēlu. To nevar izstāstīt... Kad bombardēja, es viņu no vagona pārvedu uz lokomotīvi. Saķēru un piespiedu pie sirds: “Lai mūs nogalina ar vienu šķembu!” Vai tad tā nogalina! Laikam tāpēc mēs palikām dzīvi. To arī pieraksti...

Lokomotīve bija mana dzīve, mana jaunība, visšķaistākais manā dzīvē. Es vēl tagad gribētu vadīt vilcienus, bet man neļauj – veca...

Cik briesmīgi ir tad, ja ir viens bērns. Cik muļķīgi... Mēs tagad dzīvojam... Es dzīvoju kopā ar dēla ģimeni. Viņš ir ārsts, nodaļas vadītājs. Mums ir neliels dzīvoklis. Bet es nekad nebraucu atvaļinājumā, nekad neņemu ceļazīmes... To nevar izstāstīt... Es negribu šķirties no dēla, no mazbērniem. Man ir bail šķirties no viņiem uz vienu dienu. Mans dēls arī nekur nebrauc. Viņš drīz būs nostrādājis 25 gadus, bet ne reizi nekur nav braucis ar ceļazīmi. Darbā visi brīnās, ka viņš ne reizi nav lūdzis ceļazīmi. “Māmiņ, es labāk palikšu pie tevis,” lūk, ko viņš saka. Mana vedekla ir tāda pati. To nevar

izstāstīt... Mums nav vasarnīcas tikai tāpēc, ka mēs nevaram šķirties pat uz dažām dienām. Es nevaru ne minūti dzīvot bez viņiem.

Tie, kuri ir bijuši karā, zina, kā tas ir – šķirties uz dienu. Tikai uz vienu dienu...”

Mašīniste Marija Aleksandrovna Arestova

Par tiem, kuri var runāt, bet klusē

“Es vēl tagad runāju čukstus... Par... To... Čukstus. Pēc vairāk nekā 40 gadiem...”

Karu es esmu aizmirsusi... Tāpēc, ka arī pēc kara es dzīvoju bailēs. Es dzīvoju ellē.

Jau bija Uzvara, jau bija prieks. Mēs vācām ķieģeļus, metālu, sākām tīrīt pilsētu. Strādājām dienā, strādājām naktī, es neatceros, kad mēs gulējām un kad ēdām. Strādājām un strādājām.

Septembris... Septembris bija silts, es atceros daudz saules. Atceros augļus. Daudz augļu. Tirgū spaiņos pārdeva ābolus. Un todien... Es uz balkona kāru veļu... Es atceros katru sīkumu, jo no šīs dienas manā dzīvē viss mainījās. Viss sabruka. Sagriezās ar kājām gaisā. Es kāru veļu... Baltu gultas veļu – man tā vienmēr bija balta. Mamma iemācīja, ka ziepju vietā jāmazgā ar smiltīm. Pēc smiltīm gājām uz upīti, es tur zināju kādu vietu. Un viss... Veļa... Mani pasauca kaimiņiene, kļiedza ārprātīgā balsī: “Vaļa!! Vaļa!!” Es ātri skrēju lejā, pirmā doma – kur ir dēls? Zināt, toreiz puišēļi skraidīja pa drupām, spēlēja karu un atrada īstas granātas, īstas mīnas. Uzsprāga... palika bez rokām, bez kājām... Es atceros, kā mēs neļāvām viņiem nekur iet, bet tie ir zēni, viņiem ir interesanti. Uzkliežu, lai sēž mājā, bet pēc piecām minūtēm viņa vairs nebija. Viņus vilināja ieroči... Īpaši pēc kara... Es ātri skrēju lejā. Izskrēju pagalmā, bet tur bija mans vīrs... Mans Ivans... Mans mīlais vīriņš... Vaņečka!! Atgriezies... Atgriezies no frontes! Dzīvs! Es viņu skūpstīju, es viņu taustīju.

Glāstīju formas blūzi, viņa rokas. Atgriezies... Es vairs nevarēju nostāvēt... Bet viņš... Stāvēja kā pārakmeņojies, kā stabs. Nesmaidīja, neapskāva mani. Kā sasalis. Es nobijos, nodomāju – varbūt kontuzēts. Varbūt kurls. Nekas, galvenais, ka atgriezies. Es viņu apkopšu, paauklēšu. Es jau biju redzējusi, kā citas sievietes dzīvo ar tādiem vīriem, bet tik un tā visi viņas apskauda. Tas viss vienā mirklī man iešāvās prātā, vienā sekundē. Es no laimes nevarēju nostāvēt. Kājas trīcēja. Dzīvs! Ak, mana mīļā, sievietes liktenis...

Sapulcējās kaimiņi. Visi priecājās, visi apkampās. Bet viņš kā no akmens. Klusē. Visi to pamanīja.

Es:

- Vaņa... Vaņečka...

- Iesim uz mājām.

Labi, ejam. Es turējos pie viņa pleca... Laimīga! Staroju no prieka un laimes. Lepna! Mājās viņš apsēdās uz soliņa un klusēja.

- Vaņa... Vaņečka...

- Saproti... – viņš nevarēja parunāt. Sāka raudāt.

- Vaņa...

Mums bija viena nakts. Tikai viena nakts.

Nākamajā dienā pēc viņa atnāca, no rīta pieklauvēja pie durvīm. Viņš smēķēja un gaidīja, jau zināja, ka nāks. Man viņš izstāstīja maz... Nepaspēja... Karojis Rumānijā, Čehijā, atveda apbalvojumus, bet atgriezās bailēs. Viņš jau bija pratināts, bija notikušas divas pārbaudes. Uzlikts zīmogs – bijis gūstā. Kara pirmajās nedēļās... Pie Smoļenskas nonāca gūsta, bet viņam bija jānošaujas. Viņš gribēja, es zinu, viņš gribēja... Patronas ātri beidzās, viņiem nebija ar ko karot, kur nu vēl nošauties. Vīru ievainoja kājā, viņš ievainots nonāca gūstā. Viņa acu priekšā komisārs pārsita galvu ar akmeni... Pēdējā patrona iesprūda... Viņa acu priekšā... Padomju virsnieki nepadodas, mums nav gūstekņu, mums ir nodevēji. Tā teica biedrs Staļins, viņš atteicās no sava dēla, kurš bija gūstā. Mans vīrs... Mans... Izmeklētāji viņam kļiedza: "Kāpēc tu esi dzīvs? Kāpēc tu paliki dzīvs?" Viņš aizbēga no

gūsta... Bēga uz mežu pie ukraiņu partizāniem, kad Ukrainu atbrīvoja, lūdza nosūtīt uz fronti. Čehijā sagaidīja Uzvaras dienu. Tika apbalvots...

Mums bija viena nakts... Ja es to būtu zinājusī... Es gribētu dzemdēt vēl, gribētu meitiņu...

No rīta viņu aizveda... Piecēla no gultas... Es apsēdos pie virtuves galda un gaidīju, kad pamodīsies mūsu dēls. Dēlam bija 11 gadi. Es zināju, ka viņš pamodīsies un uzreiz jautās: "Kur ir mūsu tētis?" Ko es viņam atbildēšu? Kā paskaidrošu kaimiņiem? Mammai?

Vīrs atgriezās pēc septiņiem gadiem... Mēs ar dēlu četrus gadus gaidījām, kad viņš atgriezīsies no kara, bet pēc Uzvaras vēl septiņus gadus, kad viņš atgriezīsies no Kolimas. No nometnes. Gaidījām 11 gadus. Dēls izauga...

Iemācījos klusēt... Kur ir jūsu vīrs? Kas ir tavs tēvs? Jebkurā anketā bija jautājums, vai kāds radnieks ir bijis gūstā. Mani nepieņēma darbā skolā par apkopēju, kad es to uzrakstīju, neuzticēja mazgāt grīdu. Es kļuva par tautas ienaidnieci, tautas ienaidnieka sievu. Nodevēja sievu. Visa mana dzīve bija veltīga... Pirms kara es biju skolotāja, pabeidzu pedagoģisko skolu, bet pēc kara būvē stiepu ķieģelus. Ak, mana dzīve... Piedodiet, ka visu stāstu tik nesakarīgi. Es steidzos... Dažreiz naktī... Naktīs es bieži gulēju viena un stāstīju par savu dzīvi. Bet dienā klusēju.

Tagad var runāt par visu. Es gribu... Pajautāt, kurš ir vainīgs, ka kara pirmajos mēnešos miljoniem zaldātu un virsnieku nonāca gūstā. Es gribu zināt... Kurš pirms kara nošāva un apmeloja armijas vadību – sarkanos komandierus, nosaucot viņus par vācu un japāņu spiegiem? Es gribu... Kurš ticēja Budjonniņa kavalērijai tajā laikā, kad Hitlers bruņojās ar tankiem un lidmašīnām? Kurš mūs pārliecināja: "Mūsu robeža ir slēgta..." Pirmajās dienās armija jau skaitīja patronas...

Es gribu... Es jau varu pajautāt... Kur ir mana dzīve? Mūsu dzīve? Bet es klusēju, mans vīrs arī klusē. Mums arī šodien ir bail.

Mēs baidāties... Tā arī nomirsim baidīdamies. Ar rūgtumu un kaunu...”

*Partizānu sakarniece
Valentīna Jevdokimovna M-va*

“Viņa pielika roku pie sirds...”

Un beidzot – Uzvara...

Ja agrāk viņu dzīve bija sadalīta miera un kara laikā, tad tagad bija karš un Uzvara.

Atkal – divas dažādas pasaules, divas dažādas dzīves. Pēc tam, kad bija iemācījušās ienīst, bija atkal jāiemācās mīlēt. Jāatceras aizmirstās jūtas. Aizmirstie vārdi.

Kara cilvēkam bija jāklūst par citu cilvēku...

Par kara pēdējām dienām, kad bija pretīgi nogalināt

“Mēs bijām laimīgi...

Šķērsojām robežu – dzimtene bija atbrīvota. Mūsu zeme... Es nepazinu zaldātus, tie bija citi cilvēki. Visi smaidīja. Uzvilka tīrus kreklus. Nezin no kurienes rokās parādījās ziedi, tik laimīgus cilvēkus es nebiju redzējusi. Agrāk nebiju redzējusi. Es domāju – kad ieiesim Vācijā, es nejutīšu žēlumu, nevienu nesaudzēšu. Tik daudz naida bija sakrājies krūtīs! Aizvainojums! Kāpēc man būtu jāžēlo viņu bērni? Kāpēc man būtu jāžēlo viņu mātes? Kāpēc es nedrīkstu sagraut viņu mājas? Viņi nežēloja... Viņi nogalināja... Dedzināja... Bet es? Es... es... es... Kāpēc? Kā-ā-pēc? Gribējās redzēt viņu sievas, viņu mātes, kuras bija dzemdējušas tādus dēlus. Kā viņas skatīsies mums acīs? Es gribēju paskatīties viņām acīs...

Es domāju – kas notiks ar mani? Ar mūsu zaldātiem? Mēs visu atceramies... Kā mēs to izturēsim? Kādam spēkam ir jābūt, lai to izturētu? Iegājām kaut kādā ciematā, bērni skraidīja izsalkuši, nelaimīgi. Baidījās no mums... Slēpās... Es, kura bija zvērējusi, ka viņus visus ienīstu... Es savācu no saviem zaldātiem visu, kas viņiem bija, kas palika pāri no pārtikas, katru cukura gabaliņu, un atdevu vācu bērniem. Protams, es nebiju aizmirsusi... Es visu atcerējos... Bet mierīgi skatīties izsalkušu bērnu acīs es nevarēju. Agrā rītā pie mūsu virtuvēm jau stāvēja vācu bērnu rinda, izsniedza pirmo un otro. Katram bērnam pār plecu bija pārmesta maizes soma, pie jostas trauciņš zupai un kaut kas otrajam ēdienam – biežputrai, zirņiem. Mēs viņus barojām, ārstējām. Pat glāstījām... Es pirmo reizi noglāstīju... Nobijos... Es... Es! Glāstu vācu bērnu... Satraukuma dēļ man mute palika sausa. Drīz vien es pieradu. Viņi arī pierada...”

Sanitārā instruktore Sofja Adamovna Kunceviča

“Aizgāju līdz Vācijai... Nācu no Maskavas...”

Es biju tanku pulka vecākā feldšere. Mums bija “trīsdesmit četri-nieki”⁵⁶, tie ātri aizdegās. Tas bija ļoti briesmīgi. Pirms kara es nebiju dzirdējusi pat šautenes šāvienu. Kad braucām uz fronti, kaut kur tālu, tālu kaut ko bombardēja, man šķita, ka trīc visa zeme. Man bija 17 gadi, tikko biju pabeigusi tehnikumu. Tā sanāca, ka es atbraucu un uzreiz devos kaujā.

Izlīdu no tanka... Ugunsgrēks... Debesis deg... Zeme deg... Metāls deg... Šeit bija mirušie, bet citur kļiedza: “Glābiet... Palīdziet...” Mani pārņēma šausmas! Es nezinu, kā es neskrēju. Kā es neaizbēgu no kaujaslauka. Tas bija tik briesmīgi, ka man trūkst vārdu, ir tikai sajūtas. Agrāk es nevarēju izturēt, bet tagad es skatos filmas par karu, bet tik un tā raudu.

Aizgāju līdz Vācijai...

⁵⁶ Tanku sērija T-34. (Red. piez.)

Pirmais, ko es ieraudzīju vācu zemē, bija paštaisīts plakāts pie paša ceļa: “Lūk, nolādētā Vācija!”

Mēs iegājām ciematā... Slēgi visur bija aizvērti. Viņi visu pameta un ar velosipēdiem aizbēga. Gebelss viņus pārliecināja, ka atnāks krievi, visus cirtīs, durs un skaldīs. Atvērām mājas durvis – neviena nebija, vai arī visi gulēja nogalināti, noindēti. Bērni gulēja. Viņi šāvās, indējās... Ko mēs jutām? Prieku, ka esam uzvarējuši un viņiem tagad ir tikpat sāpīgi kā mums. Atriebības sajūta. Bet bērnu bija žēl...

Atradām kādu sirmgalvi.

Es viņai saku:

- Mēs uzvarējām.

Viņa sāka raudāt:

- Man Krievijā krita divi dēli.

- Kurš ir vainīgs? Tik daudz mūsējo krita!

Viņa atbildēja:

- Hitlers...

- Hitlers pats nešāva. Tie bija jūsu bērni, vīri...

Tad viņa apklusā.

Aizgāju līdz Vācijai...

Gribēju izstāstīt mammai... Bet mana māte karalaikā nomira badā, viņiem nebija ne maizes, ne sāls, nekā nebija. Bet brālis bija smagi ievainots un atradās hospitālī. Tikai māsa mani gaidīja mājās. Māsa rakstīja – kad Orlā ienāca mūsu armija, viņa visas armijas meitenes raustīja aiz šineļa. Viņai šķita, ka es tur noteikti būšu. Man bija jāatgriežas...”

Feldšere leitnante Ņina Petrovna Sakova

“Uzvaras ceļi...”

Jūs nevarat iedomāties Uzvaras ceļus! Gāja atbrīvotie gūstekņi – ar ratiņiem, ar sainišiem, ar nacionālajiem karogiem. Krievi, poļi, francūži, čehi... Visi sajuka, katrs gāja uz savu pusi. Visi mūs apskāva. Skūpstīja.

Satikām krievu meitenes. Mēs sākām sarunāties, un viņas izstāstīja... Viena no viņām bija stāvoklī. Visskaistākā. Saimnieks, pie kura meitenes strādāja, bija viņu izvarojis. Piespiedis dzīvot kopā. Viņa gāja un raudāja, sita sev pa vēderu: "Frici es uz mājām nevedīšu! Nenesīšu!" Meitenes viņu pārlicināja... Bet viņa pakārās... Kopā ar savu mazo frici...

Toreiz vajadzēja klausīties – klausīties un pierakstīt. Žēl, ka nevienam neienāca prātā mūs uzklaustīt, visi atkārtoja vārdu "uzvara", pārējais nešķita svarīgs.

Reiz mēs ar draudzeni braucām ar velosipēdiem. Gāja vāciete, manuprāt, viņai bija trīs bērni – divi ratiņos, viens blakus, ieķēries svārkos. Viņa bija nomocījusies. Jūs saprotat, mēs satikāmies – viņa noietās ceļos un sāka klanīties. Lūk, tā... Līdz zemei... Mēs nesapratām, ko viņa teica. Bet viņa pielika roku pie sirds un rādīja uz bērniem. Mēs sapratām, ka viņa raud, klanās un pateicas mums par to, ka viņas bērni ir palikuši dzīvi...

Viņa bija kādam sieva. Viņas vīrs droši vien karoja Austrumu frontē... Krievijā..."

Prožektoriste jefreitore Anastasija Vasiljevna Voropajeva

"Kāds mūsu virsnieks iemilējās vācu meitenē..."

To uzzināja priekšniecība... Viņam atņēma dienesta pakāpi un nosūtīja uz aizmuguri. Ja būtu izvarojis... Tas... Protams, būtu... Pie mums par to maz raksta, bet tas ir kara likums. Vīrieši tik ilgi bija iztikuši bez sievietēm, un vēl, protams, bija naidi. Iegājām pilsētiņā vai sādžā – pirmās trīs dienas notika laupīšana un... Protams, neoficiāli... Saprotiet pati... Pēc trīs dienām par to varēja nokļūt tribunālā. Uz karstām pēdām. Bet trīs dienas dzēra un... Bet te – mīlestība. Virsnieks īpašajā nodaļā pats atzinās – mīlestība. Protams, tā bija nodevība... Iemilēties vācietē – ienaidnieka meitā vai sievietē? Tas... Un... Īsāk sakot, viņam atņēma fotogrāfijas un viņas adresi. Protams...

Es atceros... Protams, es atceros izvarotu vācieti. Viņa gulēja kaila, starp kājām bija iebāzta granāta... Tagad ir kauns, bet toreiz es nejutu kaunu. Jūtas, protams, mainījās. Pirmajās dienās mēs jutām vienu, vēlāk kaut ko citu. Pēc vairākiem mēnešiem... Pie mums uz bataljonu... Pie mūsu komisāra atnāca piecas vācu meitenes. Viņas raudāja... Meitenes apskatīja ginekologs, viņām tur bija brūces. Plēstas brūces. Biksītes bija asinīs. Viņas izvaroja visu nakti. Zaldāti stāvēja rindā...

Nepierakstiet... Izslēdziet magnetofonu... Patiesība! Tā ir patiesība! Mūsu bataljonu nostādīja ierindā... Vācu meitenēm pateica: ejiet un meklējiet, ja kādu atpazīsiet, nošausim uz vietas. Neskatīsimies uz dienesta pakāpi. Mums ir kauns! Bet viņas sēdēja un raudāja. Viņas negribēja... Viņas negribēja izliet asinis. Tā arī pateica... Tad katrai no viņām iedeva baltmaizes kukuli. Protams, tas bija karš... Protams...

Domājat, ka bija viegli piedot? Redzēt veselās... baltas... mājiņas ar dakstiņu jumtiem. Ar rozēm... Es pati gribēju, lai viņiem sāpētu... Protams... Gribēju redzēt viņu asaras... Nav iespējams uzreiz kļūt labai. Pareizai un labestīgai. Tik labai, kāda jūs šobrīd esat. Žēlot viņus. Lai tas notiktu, bija jāpaiet desmitiem gadu..."

Telefoniste jaunākā leitnante A. Ratkina

"Dzimtā zeme ir atbrīvota... Mirt kļuva neizturami, apglabāt kļuva neizturami. Mira par svešu zemi, apglabāja svešā zemē. Mums paskaidroja, ka ienaidnieks ir jāsakauj. Ienaidnieks vēl bija bīstams... Visi saprata... Bija tik žēl mirt... Nevienš to vairs negribēja..."

Es atceros daudzus plakātus ceļa malās, tie līdzinājās krustiem: "Lūk, nolādētā Vācija!" Šo plakātu atcerējās visi...

Un visi gaidīja to brīdi... Mēs tūlīt iesim... Mēs ieraudzīsim... No kurienes viņi ir? Kāda ir viņu zeme, viņu mājas? Vai tiešām viņi ir parasti cilvēki? Vai viņu dzīve bija parasta? Frontē es nevarēju

iedomāties, ka atkal kādreiz varēšu lasīt Heines dzeju. Savus iemīļotos Gētes darbus. Es vairs nevarēju klausīties Vāgnera mūziku... Es uzaugu mūziķu ģimenē, pirms kara man patika vācu mūzika – Bahs, Bēthovens. Dižais Bahs! To visu es izvītroju no savas pasaules. Pēc tam mēs redzējām, mums parādīja krematorijas... Osvencimmas nometni... Sieviešu apģērbu kalnu, bērnu zābaciņus... Pelēki pelni... Tos veda uz laukiem, apkaisīja kāpostus. Salātus... Es vairs nevarēju klausīties vācu mūziku... Pagāja daudz laika, kamēr es atgriezos pie Baha. Sāku spēlēt Mocartu.

Beidzot mēs bijām viņu zemē... Pirmais, kas mūs pārsteidza, bija labie ceļi. Lielas zemnieku mājas... Puķupodi, grezni aizkari pat šķūņu logos. Mājās bija balti galdauti. Dārgi trauki. Porcelāns. Tur es pirmo reizi redzēju veļas mašīnu... Mēs nesapratām, kāpēc bija jākaro, ja viņi tik labi dzīvoja. Pie mums cilvēki dzīvoja zemnīcās, bet viņiem bija balti galdauti. Kafija mazās tasītēs... Tādas es biju redzējusi tikai muzejos. Tādas tasītes... Es aizmirsu pastāstīt, kas mūs visus satrieca... Mēs devāmies uzbrukumā, pirmie vācu ierakumi, ko mēs ieņēmām... Ielēcām tajos, bet tur termosos vēl bija karsta kafija. Kafijas smarža... Galetes. Balti palagi. Tīri divieļi. Tualetes papīrs... Mums nekā tāda nebija. Kādi palagi? Mēs gulējām uz salmiem un zariem. Dažreiz divas trīs dienas dzīvojām bez silta ēdiena. Mūsu zaldāti sašāva tos termosus... To kafiju...

Vācu mājās es redzēju sašautas kafijas servīzes. Puķupodus. Spilvenus... Bērnu ratiņus... Mēs tik un tā nespējām nodarīt viņiem to, ko viņi izdarīja mums. Nevarējām likt viņiem ciest tā, kā cietām mēs.

Mums bija grūti saprast, kāpēc viņi ienīda. Savu naidu mēs sapratām. Bet viņu?

Atļāva sūtīt uz mājām paciņas. Ziepes, cukuru... Kāds sūtīja apavus, vāciešiem bija izturīgi apavi, pulksteņi, ādas izstrādājumi. Visi meklēja pulksteņus. Es nevarēju, man tas šķita pretīgi. Es neko negribēju no viņiem ņemt, kaut gan zināju, ka mamma un māsiņas

dzīvo svešā mājā. Mūsējo nodedzināja. Kad atgriezās mājās un izstāstīju to mammai, viņa mani apskāva: “Es arī neko nevarētu no viņiem paņemt. Viņi nogalināja mūsu tēti.”

Heines dzejoļu krājumu es paņēmu rokās vairāk nekā desmit gadus pēc kara. Arī skaņuplates ar vācu komponistu darbiem, kas man pirms kara patika...”

Sakarniece seržante Aglaja Borisovna Ņesterčuka

“Tas notika jau Berlīnē... Es pieredzēju tādu notikumu: gāju pa ielu, man pretī izskrēja zēns ar automātu – zemessargs, bija jau kara beigās. Pēdējās dienas. Mana roka bija uz automāta. Gatavībā. Viņš paskatījās uz mani, pamirkšķināja acis un sāka raudāt. Es nespēju tam noticēt – man arī tecēja asaras. Man viņa bija žēl, puisis stāvēja ar muļķīgu automātu rokā. Es viņu pastūmu uz sagrautās mājas pagalma pusi, teicu, lai slēpjas. Bet viņš nobijās, ka es viņu tūlīt nošaušu, – man galvā bija cepure, nevarēja saprast, meitene vai puisis. Viņš saķēra manu roku. Raudāja! Es viņam noglaudīju galvu. Viņš apklusā. Tas tomēr bija karš... Es pati sastingu! Es viņus visu karalaiku ienīdu! Taisnīgi vai netaisnīgi, bet tik un tā nogalināt bija pretīgi, īpaši pēdējās kara dienās...”

Izlūks vecākā seržante Albīna Aleksandrovna Gantimuratova

“Žēl... Es neizpildīju kādu lūgumu...”

Uz hospitāli atveda ievainotu vācieti. Šķiet, viņš bija lidotājs. Viņam bija ievainota gūža, bija sākusies gangrēna. Mani pārņēma žēlums. Viņš gulēja un klusēja.

Es nedaudz sapratu vācu valodu. Pajautāju viņam:

- Iedod dzert?

- Nē.

Ievainotie zināja, ka palātā ir vācietis. Viņš gulēja atsevišķi. Es gāju, bet viņi bija sašutuši:

- Jūs nesat ienaidniekam ūdeni?

- Viņš mirst... Man viņam jāpalīdz...

Viņa kāja bija zila, tur neko vairs nevarēja darīt. Saindēšanās saēd cilvēku vienā mirklī, cilvēks sadeg diennakts laikā.

Iedevu viņam ūdeni, bet viņš paskatījās uz mani un pēkšņi teica:

- *Hitler kaputt!*

Tas notika 1942. gadā. Mēs bijām ielenkumā pie Harkovas.

Es jautāju:

- Kāpēc?

- *Hitler kaputt!*

Tad es viņam atbildēju:

- Tagad tu tā domā un saki, jo tu esi te. Bet tur jūs nogalināt...

Viņš:

- Es nešāvu, es nenogalināju. Mani piespieda. Bet es nešāvu...

- Visi tā taisnojas, kad nonāk gūstā.

Pēkšņi viņš man palūdza:

- Es ļoti... ļoti... lūdzu, kundze... – un iedeva man fotogrāfiju paciņu. Parādīja savu mammu, sevi, savus brāļus, māsas... Skaista fotogrāfija. Otrā pusē viņš uzrakstīja adresi: – Jūs tur būsiet. Būsiet! – Un to man teica vācietis 1942. gadā pie Harkovas. – Lūdzu, iemetiet to pastkastītē.

Viņš uzrakstīja adresi uz kādas fotogrāfijas, tur bija arī aploksne. Es ilgi vadāju līdz šīs fotogrāfijas. Pārdzīvoju, kad kādā stiprā bombardēšanā tās pazaudēju. Aploksne pazuda, kad mēs jau bijām iegājuši Vācijā..."

Ķirurgijas medmāsa Lilija Mihailovna Butko

“Atceros kauju...

Tajā kaujā mēs saņēmām gūstā daudzus vāciešus. Viņu vidū bija arī ievainotie. Mēs viņus pārsējām, viņi vaidēja tāpat kā mūsu puisi. Bija karsts... Karstums! Atradām tējkannu, iedevām padzerties. Atklāta vieta. Mūs apšauda. Pavēle: steidzami ierakties, nomaskēties.

Mēs sākām rakt ierakumus. Vācieši skatījās. Viņiem paskaidroja – palīdziet rakt, strādājiet. Kad vācieši saprata, ko mēs gribam, viņi paskatījās uz mums ar šausmām, viņi saprata – kad bedre būs izrakta, mēs viņus nostādīsim bedres malā un nošausim. Viņi gaidīja... Vajadzēja redzēt, ar kādām šausmām viņi raka... Viņu sejas...

Kad vācieši ieraudzīja, ka mēs viņus pārsienam, dzirdinām ar ūdeni un liekam paslēpties izraktajos ierakumos, viņi nespēja atjēgties un apjuka... Kāds vācietis sāka raudāt... Tas bija padzīvojis cilvēks, viņš raudāja un ne no viena neslēpa savas asaras...”

Medmāsa Nina Vasiļjeva Iljinska

Par sacerējumiem ar bērnišķīgām kļūdām un kinokomēdijām

“Karš beidzās...”

Mani izsauca zampoļits:

- Vera Josifovna, jums būs jāstrādā ar ievainotiem vāciešiem.

Bet man tolaik bija krituši divi brāļi.

- Nestrādāšu.

- Saprotiet, vajag.

- Es nespēju, man ir krituši divi brāļi, es nespēju uz viņiem paskatīties, es esmu gatava viņus sagriezt, nevis ārstēt. Saprotiet mani...

- Tā ir pavēle.

- Ja pavēle, tad es to izpildīšu. Esmu armijas cilvēks.

Es ārstēju šos ievainotos, darīju visu nepieciešamo, bet man bija grūti. Pieskarties viņiem, atvieglot sāpes. Tad es sev atradu pirmos sirmos matus. Tieši tad. Es viņiem darīju visu: operēju, baroju, anestezēju – visu, kas bija vajadzīgs. Es tikai nespēju vienu lietu – veikt vakara apgaitu. No rīta ievainoto pārsienu, klausos pulsu, īsāk sakot,

rikojos kā mediķis, bet vakara apgaitā ar slimnieku ir jāparunā, jāpajautā, kā viņš jūtas. To es nevarēju. Pārsiet un operēt varēju, runāt – nevarēju. Es uzreiz brīdināju zampoļitu:

- Vakara apgaitu neveikšu...”

Armijas ķirurgs Vera Josifovna Horeva

“Vācijā... Mūsu hospitāļos parādījās daudz ievainotu vāciešu...

Atceros savu pirmo ievainoto vācieti. Viņam bija sākusies gangrēna, kāja bija amputēta... Viņš gulēja manā palātā...

Vakarā man teica:

- Katja, apskati savu vācieti!

Es aizgāju. Varbūt sākusies asiņošana vai kas cits. Viņš bija pamodies. Temperatūras nebija.

Viņš skatījās, skatījās, pēc tam izvilka mazu pistolīti:

- Ņem...

Viņš runāja vāciski, es vairs neatcerējos valodu, bet ar skolā mācīto pietika, lai saprastu.

- Ņem... – viņš teica, – es gribēju nogalināt jūs, tagad tu nogalini mani.

It kā tāpēc, ka viņš ir izglābts. Viņš mūs nogalināja, bet mēs viņu izglābām. Bet es nespēju pateikt taisnību, ka viņš mirst...

Es izgāju no palātas un pēkšņi pamanīju, ka raudu...”

Medmāsa Jekaterina Petrovna Šaligina

“Man varēja būt tikšanās... Es no tās baidījos...

Es mācījos skolā, kur padziļināti mācīja vācu valodu, pie mums cimojās vācu skolēni. Maskavā. Mēs kopā ar viņiem gājām uz teātri, kopā dziedājām. Es atceros kādu vācu zēnu... Viņš tik labi dziedāja. Mēs sadraudzējāmies, es viņā pat iemilējos... Visu karalaiku es domāju, kas notiks, ja es viņu satikšu un pazišu. Vai tiešām zēns ir viņu vidū? Es esmu emocionāla, jau bērnībā biju ļoti jūtīga. Briesmīgi!

Reiz es gāju pa lauku, tikko bija beigusies kauja... Mēs vācām savus kritušos, vācieši palika... Man šķita, ka viņš tur gulēja... Līdzīgs jauns puisis... Uz mūsu zemes... Es ilgi stāvēju pie viņa..."

Politiskā darbiniece

Marija Anatoljevna Flerovska

"Gribat zināt patiesību? Es pati no tās baidos..."

Kāds mūsu zaldāts... Kā jums to paskaidrot? Viņam mājās visi gāja bojā. Viņš... Nervi... Varbūt piedzēries? Jo tuvāk bija Uzvara, jo vairāk dzēra. Mājās un pagrabos vienmēr varēja atrast vīnu. Šņabi. Dzēra un dzēra. Viņš paķēra automātu un metās uz vācu māju... Izšāva visu aptveri... Neviens nespēja viņu noķert. Aizskrējām... Mājās jau bija tikai liķi... Gulēja bērni... Viņam atņēma automātu, sasēja. Viņš lamājās: "Ļaujiet man nošauties!"

Viņu apcietināja un notiesāja – nošāva. Man bija viņa žēl, visiem bija viņa žēl. Viņš bija karojis visu karalaiku. Nonācis līdz Berlīnei...

Vai par to drīkst rakstīt? Agrāk nedrīkstēja..."

Zenīrtartilēriste A. S-va

"Karš mani gaidīja..."

Tiklīdz man palika 18... Atnesa pavēsti ierasties rajona izpildkomitejā, paņemt līdzī pārtiku trim diennaktīm, veļu, krūzīti un karoti. To sauca par mobilizāciju darba frontē.

Mūs aizveda uz Orenburgas apgabala Novotroickas pilsētu. Mēs sākām strādāt rūpnīcā. Bija tik auksts, ka mētelis istabā sasala, tas palika tik smags kā baļķis. Mēs strādājām četrus gadus bez atvaļinājuma, bez brīvdienām.

Gaidījām, gaidījām, kad pienāks kara beigas. Pēdējais punkts. Pulksten trijos naktī kopmītnēs atskanēja troksnis, atnāca rūpnīcas direktors un pārējā priekšniecība: "Uzvara!" Es nespēju piecelties no gultas, mani nosēdināja, bet es atkal nokritu. Mani veselu dienu nevarēja piecelt. Mani paralizēja prieka un spēcīgo emociju dēļ. Es

piecēlos tikai nākamajā rītā... Izgāju uz ielas, gribēju visus apskaut un noskūpstīt...”

Darba frontes kaujiniece Ksenija Kļimentjevna Belko

“Cik skaists vārds – uzvara...”

Es parakstījos uz reihstāga... Uzrakstīju ar ogli, ar to, kas pagādījās pa rokai: “Jūs uzvarēja krievu meitene no Saratovas.” Visi kaut ko rakstīja uz sienas, kaut kādus vārdus. Atzinību un lāstus...

Uzvara! Draudzenes man jautāja: “Par ko tu kļūsi?” Karalaikā mēs bijām izbadējušās... Neizturami... Gribējām kaut reizi kārtīgi paēst. Man bija sapnis – saņēmsu pirmo pēckara algu un nopirkšu cepumu kastīti. Kas es būšu pēc kara? Protams, pavāre. Es vēl joprojām strādāju sabiedriskajā ēdināšanā.

Otrais jautājums: “Kad precēsies?” Pēc iespējas ātrāk... Es sapņoju, ka skūpstīšos. Ļoti gribējās skūpstīties... Vēl gribējās dziedāt. Dziedāt! Lūk, tā...”

Strēlnieku bataljona komsordze Jeļena Pavlovna Šalova

“Es iemācījos šaut un mest granātas... Uzstādīt mīnas. Sniegt pirmo medicīnisko palīdzību...”

Bet četru gadu laikā... Karalaikā es aizmirsu visus gramatikas likumus. Visu skolas programmu. Es varēju izjaukt automātu ar aizvērtām acīm, bet, stājoties institūtā, domrakstu uzrakstīju ar bērnišķīgām kļūdām un gandrīz bez komatiem. Izglāba mani kaujas apbalvojumi – mani uzņēma institūtā. Sāku mācīties. Lasīju grāmatas un nesapratu, lasīju dzejoļus un nesapratu. Es biju aizmirsusi šos vārdus...

Naktis mani vajāja murgi: esesieši, suņu rejas, pēdējie kliedzieni... Mirstot cilvēks bieži vien kaut ko čukst, šie čuksti ir briesmīgāki nekā kliedzieni. Viss atgriezās pie manis... Cilvēku ved uz nošaušanu... Viņa acīs ir bailes... Var redzēt, ka viņš netic, netic līdz pat pēdējam brīdim. Ir arī ziņkārība, tā arī ir. Viņš stāv stobra galā

un pēdējā brīdī aizsedz seju ar rokām. Aizsedz seju... No rīta mana galva plīsa pušu no klieziena...

Karalaikā es nedomāju, bet tagad sāku domāt. Atcerēties... Tas viss atkārtojās un atkārtojās... Es negulēju... Ārsti man aizliedza mācīties. Bet koptmītņu istabas biedrenes teica, lai es aizmirstu ārstus, un uzņēmās pār mani šefību. Katru vakaru viņas cita pēc citas vilka mani uz kino, uz komēdijām. “Tev ir jāiemācās smieties. Daudz jāsmejas.” Gribēju vai negribēju – vilka. Komēdiju bija maz, katru es skatījos simt reizes, simt – tas bija minimums. Sākumā smieklī atgādināja raudāšanu...

Bet murgi atkāpās. Es varēju mācīties...”

Pagrīdniece Tamāra Ustinovna Vorobeikova

Par Dzimteni, Staļinu un sarkanu satīnu

“Bija pavasaris...”

Krita jauni puīši, viņi krita pavasarī... Martā, aprīlī... Es atceros, ka pavasarī, kad ziedēja dārzi un visi gaidīja uzvaru, apglabāt cilvēkus bija visgrūtāk. Ja jums tas jau ir teikts, uzrakstiet vēlreiz. Tās ir spēcīgas atmiņas...

Divarpus gadus biju frontē. Manas rokas uzlika tūkstošiem pārsēju, izskaloja tūkstošiem brūču. Pārsēju un pārsēju... Reiz es gāju apmainīt lakatiņu, atbalstījos pret loga rāmi un aizdomājos. Atguvos un jutos atpūtusies. Satiku ārstu, viņš sāka mani bārt. Es neko nesa-pratu... Viņš aizgāja, piešķīris man divas ārpuskārtas dežūras, un mana pāriniece visu paskaidroja – es biju prom vairāk nekā stundu. Izrādās, es biju aizmigusi.

Tagad veselība ir slikta, nervi nav kārtībā. Kad jautā: “Kādi apbalvojumi jums ir,” – es kautrējos atzīties, ka man nav apbalvojumu, mani nepaspēja apbalvot. Varbūt nepaspēja tāpēc, ka mūsu karā bija daudz un katra darīja to, ko varēja... To, kas bija viņas spē-

kos... Vai tad varēja apbalvot visus? Vislielākais apbalvojums mums ir 9. maijs. Uzvaras diena!

Es atceros neparastu nāvi... Toreiz neviens neko neskaidroja, nebija laika... Bet es atceros... Kad mēs iegājām vācu zemē, pirmajā dienā nomira kāds kapteinis. Mēs zinājām, ka visa viņa ģimene ir gājusi bojā okupācijā. Viņš bija drosmīgs cilvēks, viņš tā gaidīja... Viņš baidījās krist pirms tam. Nenodzīvot līdz tai dienai, kad ieraudzīs viņu zemi, viņu nelaimi, viņu bēdas. Kā viņi raud, kā viņi cieš... Ieraudzīs akmeņu kaudzes viņu māju vietā... Viņš vienkārši nomira, viņš nebija ievainots. Aizgāja, paskatījās un nomira.

Tagad es dažreiz domāju – kāpēc viņš nomira?”

Medmāsa Tamāra Ivanovna Kurajeva

“Vilcienā es lūdzu, lai mani sūta uz ugunsliņiju... Uzreiz... Gāja armijas daļa – es tai pievienojos. Tolaik es domāju, ka no ugunsliņijas atgriezšos mājās vismaz dienu agrāk nekā no aizmugures. Mājās palika mamma. Mūsu meitenes tagad atceras: “Viņa negribēja palikt sanitārajā rotā.” Patiešām, es atnācu uz sanitāro rotu, nomazgājos, paņēmu veļu un devos atpakaļ uz ierakumiem. Uz ugunsliņiju. Par sevi es nedomāju. Rāpoju, skrēju... Tikai asins smaka... Es nevarēju pierast pie asins smakas...

Pēc kara es iekārtojos darbā dzemdību nodaļā par vecmāti, bet ilgi tur neuzkavējos. Maz... Īsu laiku... Man bija alerģija pret asins smaku, organisms to vienkārši nepieņēma. Karā es redzēju tik daudz asiņu, ka to vairs nevarēju izturēt. Organisms to nepieņēma. Aizgāju no dzemdību nodaļas, sāku strādāt ātrajā palīdzībā. Man bija nātrene, es smaku.

Uzšuvu blūzīti no sarkana auduma, nākamajā dienā uz rokām parādījās kaut kādi plankumi. Tulznas. Mans organisms nepieņēma ne sarkanu satīnu, ne sarkanus ziedus – rozes un nelķes. Neko sarkanu, neko asins krāsā... Man vēl tagad mājā nav nekā sarkana. Neatradīsi. Cilvēka asinis ir ļoti spilgtas, ne dabā, ne mākslinieku

gleznās es neesmu redzējusi tik spilgtu krāsu. Granātābolu sula ir līdzīga, bet ne tāda pati. Gatava granātābola...”

Sanitārā vada komandiere gvardes leitnante Marija Jakovļevna Ježova

“Ho-ho-ho... Ha-ha-ha... Visi ir sajūsmā, cik es esmu krāsaina. Izrotāta. Es arī karalaikā biju tāda. Ne no armijas. Man bija dažādas rotaslietas... Labi, ka mūsu komandieris bija, kā tagad teiktu, demokrāts. Nevis no kazarmām, bet no universitātes. Iedomājaties, docents. Ar labām manierēm. Tajā laikā... Rets eksemplārs... Tādi bija retums...”

Man patīk gredzeni, lai nebūtu dārgi, bet daudz, uz abām rokām. Man patīk labas smaržas. Modernas. Dažādi nieciņi. Dažādi un daudz. Mūsu ģimenē vienmēr smējās: “Ko lai tai trakajai Ļenkai uzdāvina dzimšanas dienā? Protams, gredzenu.” Pirmo gredzenu pēc kara brālis man izzāģēja no konservu bundžas. Bet kulonu izslīpēja no zaļa pudeļu stikla. Vēl vienu no gaišbrūna stikla.

Es karinu visu, kas spīd, kā žagata. Nevienš netic, ka esmu bijusi karā. Es pati vairs tam neticu. Arī šobrīd, kad mēs te sēžam un runājam, neticu. Bet kastītē ir Sarkanās Zvaigznes ordenis... Visgreznākais ordenis... Skaists, vai ne? To man pasniedza speciāli. Ha-ha-ha... Ja nopietni... Vēsturei, vai ne? Vai tas aparāts ieraksta... Tātad vēsturei... Teikšu tā – ja nebūtu sieviete, es karā neizdzīvotu. Es nekad neesmu apskaudusi vīriešus. Ne bērībā, ne jaunībā. Ne karā. Es vienmēr priecājos, ka esmu sieviete. Saka, ka ieroči – automāts, pistole – esot skaisti, tajos esot daudz cilvēcisku domu un kaislību, man tie nekad nav šķītuši skaisti. Es redzēju, ar kādu sajūsmu vīrieši skatījās uz labu pistoli, bet es to nesapratu. Es esmu sieviete.

Kāpēc es paliku viena? Man bija ligavaiņi. Ligavaiņu pietika... Bet esmu viena... Pati sevi iepriecinu. Visas manas draudzenes ir jaunas. Man patīk jaunība. No vecuma es baidos vairāk nekā no kara. Tu atnāci vēl... Es tagad domāju par vecumu, nevis par karu...

Vai tas aparāts ieraksta? Vēsturei?”

Apbruņotāja ierindniece Jeļena Borisovna Zvjaginцева

“Es esmu mājās... Mājās visi ir dzīvi... Mamma visus izglāba: vecmāmiņu un vectētiņu, māsiņu un brāli. Un es atgriezos...

Pēc gada atbrauca mūsu tētis. Tētis atgriezās ar lieliem apbalvojumiem, es atvedu ordeni un divas medaļas. Mūsu ģimenē valdīja tāds uzskats – galvenā varone ir mamma. Viņa visus izglāba. Izglāba ģimeni, izglāba māju. Viņai karš bija visbriesmīgākais. Tētis nekad nenēsāja ne ordeņus, ne ordeņu lentītes, viņam bija kauns lielīties mammas klātbūtnē. Neērti. Mammai nebija neviena apbalvojuma...

Es nevienu tā neesmu milējusi kā savu mammu...”

Mīnētāja ierindniece Rīta Mihailovna Okuņevska

“Es atgriezos citāda... Man ilgi bija nenormāla attieksme pret nāvi. Es pat teiktu – savāda...

Minskā sāka kursēt pirmais tramvajs, es braucu ar šo tramvaju. Pēkšņi tramvajs apstājās, visi kļiedza, sievietes raudāja: “Cilvēku nobrauca! Cilvēku nobrauca!” Es viena sēdēju vagonā un nevarēju saprast, kāpēc visi raud. Man nebija sajūtas, ka tas būtu briesmīgi. Frontē es redzēju tik daudz kritušo... Es nereagēju. Es biju pieradusi dzīvot viņu vidū. Kritušie vienmēr bija blakus... Viņiem blakus smēķēja un ēda. Runāja. Viņi nav kaut kur tur, zemē, kā miera laikā, bet vienmēr ir šeit. Kopā ar mums.

Vēlāk šīs sajūtas atgriezās, atkal bija briesmīgi redzēt mirušo cilvēku. Zārkā. Pēc dažiem gadiem šī sajūta atgriezās. Es paliku normāla... Tāda pati kā citi...”

Snaipere seržante Bella Isaakovna Epšeina

“Atgadījums pirms kara...

Es biju teātrī. Starpbrīdī, kad iedegās gaisma, es ieraudzīju... Visi viņu ieraudzīja... Atskanēja aplausi. Aplausu vētra! Valdības ložā sēdēja Staļins. Mans tēvs bija apcietināts, vecākais brālis noietnē pazuda, par spīti tam, es izjutu tādu sajūsmu, ka acis saskrēja asaras. Es sastingu no laimes. Visa zāle... Visa zāle piecēlās kājās! Stāvēja un aplaudēja desmit minūtes.

Tāda es atbraucu uz karu. Karot. Karā es izdzirdēju klusas sarunas... Naktī ievainotie gaiteni smēķēja. Kāds gulēja, bet kāds negulēja. Runāja par Tuhačevski⁵⁷, par Jakiru⁵⁸... Pazuda tūkstošiem cilvēku! Miljoniem cilvēku! Kur? Ukraini stāstīja... Kā viņus sadzina kolhozos. Apspieda... Kā Staļins noorganizēja badu, viņi to sauca par golodomoru. Jukušas mātes ēda savus bērnus... Bet zeme bija tik dāsna, iestādīsi zariņu, izaugs vītols. Sagūstītie vācieši bēra zemi pacinās un sūtīja uz mājām. Tik trekna tā bija. Metrs melnzemes. Auglīgais slānis. Sarunas bija klusas... Pusbalsi... Tā nekad nerunāja grupā, vienmēr bija divi cilvēki. Trešais bija lieks, varēja nodot...

Izstāstīšu anekdoti... Izstāstīšu, lai nesāktu raudāt. Tātad... Nakts. Baraka. Ieslodzītie guļ un sarunājas. Jautā cits citam: “Par ko tevi apcietināja?” Viens saka – par taisnību, otrs – tēva dēļ... Bet trešais saka: “Slinkuma dēļ.” Kā?! Visi brīnās. Stāsta: “Vakarā mēs sēdējām bariņā un stāstījām anekdotes. Mājās atgriezāmie vēl. Sieva jautā: “Iesim ziņot tagad vai no rīta?” “Iesim no rīta. Tagad nāk miegs.” Bet no rīta viņus apcietināja...

Jāsmejas. Bet smieties negribas. Būtu jāraud. Jāraud.

Pēc kara... Visi gaidīja tuviniekus no kara, bet mēs ar mammu gaidījām no nometnes. No Sibīrijas... Kā tad! Mēs uzvarējām, mēs pierādījām savu uzticību, savu mīlestību. Nu mums noticēs.

Brālis atgriezās 1947. gadā, bet tēti mēs neatradām... Nesen es braucu pie savām frontes draudzenēm uz Ukrainu. Viņas dzīvo lielā ciemā pie Odesas. Ciema vidū stāv divi obeliski – puse ciemata nomira badā, bet visi vīrieši krita karā. Bet kā ir Krievijā? Cilvēki vēl ir dzīvi, ejiet un jautājiet! Tādas kā tu, meitenīt, mūsu vēsturei ir vajadzīgas simtiem. Lai atainotu visas mūsu ciešanas. Mūsu izraudātās asaras. Manu meitenīt...”

Ķirurģijas medmāsa Natālija Aleksandrovna Kuprijanova

⁵⁷ Mihails Tuhačevskis (*Михаил Тухачевский*, 1893–1937) – maršals padomju armijā, Lielā terora upuris. (Red. piez.)

⁵⁸ Jona Jakirs (*Иона Якир*, 1896–1937) – Sarkanās armijas komandieris, Lielā terora upuris. (Red. piez.)

"Pēkšņi briesmīgi sagribējās dzīvot..."

Telefons zvina vienā laidā. Pierakstu jaunas adreses, saņemu jaunas vēstules. Nav iespējams apstāties, jo katru reizi patiesība ir neizturama.

Gvardes jaunākā seržante, sanitārā instruktore Tatjana Stepanovna Umņagina:

"Ak, tu, mans briljant..."

Visu nakti atcerējos, kārtāju atmiņas...

Aizskrēju uz kara komisariātu – mašas auduma svārciņos, kājās gumijotas baltas čibiņas kā kurpītes ar rāvējslēdzēju, tādas toreiz bija modē. Es tādos svārciņos un čibiņās lūdzu nosūtīt mani uz fronti, nosūtīja. Iesēdos kaut kādā mašīnā. Aizbraucu līdz armijas daļai, strēlnieku divīzija atradās pie Minskas, bet man teica, ka mani tur nevajagot, vīriešiem būšot kauns, ka karošot 17 gadus vecas meitenes. Un tādā garā. Mēs drīz sakašim ienaidnieku, ej, meitenīt, pie mammas! Es, protams, biju sarūgtināta, ka man neļauj karot. Ko es darīju? Gāju pie štāba priekšnieka, bet tur sēdēja pulkvedis, kurš mani sūtīja uz mājām, un teicu: "Biedri vēl augstākais priekšniek, atļaujiet man neklausīt biedru pulkvedi! Es tik un tā neatgriezīšos mājās, atkāpšos kopā ar jums. Kur lai es eju, vācieši jau ir tuvu." Vēlāk visi mani tā arī sauca "Biedri vēl augstākais priekšniek". Tā bija septītā kara diena. Mēs sākām atkāpties...

Drīz vien sāka līt asinis. Ievainoto bija ļoti daudz, bet viņi bija tik klusi, tik pacietīgi, viņi gribēja dzīvot. Visi gribēja nodzīvot līdz uzvaras dienai. Gaidīja – tūlīt, tūlīt... Atceros, ka mans apģērbs bija piesūcies ar asinīm – līdz pat... Čibiņas saplīsa, es gāju basām kājām. Ko es redzēju? Pie Mogiļevas bombardēja staciju. Tur stāvēja vilciens ar bērniem. Viņus sāka mest ārā pa vilciena logiem, mazus bērnus, trīs četrus gadus vecus. Netālu bija mežs, viņi skrēja uz mežu. Bet

tur parādījās vācu tanki, un tanki brauca pa bērniem. No bērniem nekas nepalika pāri... No šīs ainas vēl šodien var sajukt prātā. Bet karā cilvēki izturēja, prātā viņi juka pēc kara. Pēc kara sāka slimot. Bet karalaikā kuņģa čūlas sadzija. Gulējām sniegā, plānos šineļos, bet no rīta pat iesnu nebija.

Pēc tam mūsu daļu ielenca. Man bija tik daudz ievainoto, neviena mašīna negribēja apstāties. Vācieši mums sekoja pa pēdām, tūlīt mūs ielenks. Tad kāds ievainots leitnants iedeva man savu pistoli: “Šaut proti?” Kā es to varēju prast? Es tikai biju redzējusi, kā šauj. Es paņēmu pistoli un devos uz ceļu apturēt mašīnas. Tur es pirmo reizi nolamājos. Kā vīrietis. Ar rupjiem lamuvārdiem... Visas mašīnas brauca garām... Pirmo reizi izšāvu gaisā... Zināju, ka ievainotos nevarēsīm aiznest. Neaiznesīsīm. Viņi lūdza: “Puiši, nošaujiet! Neatstājiet mūs te!” Otrais šāviens... Sašāvu kravas kasti... “Muļķe!! Vispirms iemācies šaut!” Apstājās. Palīdzēja iekraut.

Visbriesmīgākais vēl bija priekšā, visbriesmīgākais bija Staļingrada. Kāds tur kaujaslauks! Tā ir pilsēta – ielas, mājas, pagrabi. Pamēģini izvilkēt no turienes ievainoto! Mans ķermenis bija viens vienīgs zilums. Manas bikses bija vienās asinīs. Visas. Staršina mūs bāra: “Meitenes, bikšu vairs nav, nelūdziet!” Bet mūsu bikses izžuva un stāvēja, stērķele tā nesastīvina kā asinis, varēja sagriezties. Nebija nevienas tīras vietiņas, pavasarī nebija ko nodot. Viss dega, piemēram, dega Volgas ūdens. Pat ziemā upe neaizsala, bet dega. Viss dega... Staļingradā nav neviena zemes gabaliņa, kas nebūtu slacīts cilvēku asinīm. Krievu un vācu. Un ar benzīnu... Ar smēreļļu... Tur visi saprata, ka tālāk atkāpties nevar, mēs nedrīkstam atkāpties – vai nu valsts un krievu tauta ies bojā, vai arī mēs uzvarēsīm. Visiem bija skaidrs, ka ir pienācis tāds brīdis. Skaļi to neteica, bet visi saprata. Ģenerālis un zaldāts...

Ieradās papildspēki. Jauni, skaisti puiši. Pirms kaujas skatījos uz viņiem un jau zināju, ka viņus nogalinās. Es baidījos no jauniem cilvēkiem. Baidījos viņus atcerēties, sarunāties ar viņiem. Viņi tikko

atbrauca, un pēc brīža viņu vairs nebija. Pēc divām trim dienām... Skatījos, skatījos uz viņiem pirms kaujas... Tas bija 1942. gads – vis-smagākais, visgrūtākais brīdis. Bija gadījums, kad no 300 cilvēkiem dienas beigās palika desmit. Kad viss noklusa, mēs, palikušie, sākām skūpstīties, raudāt, ka esam dzīvi. Mēs bijām kā radnieki. Saradojušies.

Manu acu priekšā mirst cilvēks... Es zinu, redzu, ka nevaru viņam palīdzēt, viņam ir atlikušas minūtes. Skūpstu, glāstu, saku maigus vārdus. Atvados no viņa. Es viņam nekā citādi nevaru palīdzēt... Es vēl tagad atceros šīs sejas. Es viņus redzu – visus puisius. Ir pagājuši gadi, es varētu kādu aizmirst, kaut vai vienu seju. Bet nevienu neesmu aizmirsusi, visus atceros... Visus redzu... Mums pašiem gribējās viņus apglabāt, savām rokām, bet tas ne vienmēr izdevās. Mēs devāmies tālāk, bet viņi palika. Dažreiz apsaitēju visu galvu, bet cilvēks nomirst. Tad viņu apglabāja ar pārsietu galvu. Ja kāds ir kritis kaujaslaukā, viņš vismaz skatās debesis. Dažreiz mirstot lūdz: “Māsiņ, aizver man acis, tikai uzmanīgi!” Pilsēta, mājas ir sagrautas – tas, protams, ir briesmīgi, bet kad guļ jauni vīrieši... Es nevaru atvilkt elpu, es skrienu... Glābju... Šķiet, ka spēka pietiks tikai piecām minūtēm, man vairs nav spēka... Bet es skrienu... Marts, zem kājām ūdens... Velteņus vilkt nedrīkst, bet es uzvilku un aizgāju. Visu dienu rāpoju, vakarā tie samirka tā, ka nevarēju novilkt. Bija jāgriež. Un es nenaslimu... Tici, manu briljant?

Kad Staļingradā beidzās kaujas, mums pavēlēja vismagāk ievainotos izvest ar tvaikoniem un baržām uz Kazaņu, uz Gorkiju. Bija pavasaris – marts, aprīlis. Mēs vēl atradām daudz ievainoto, viņi bija zemē – ierakumos, zemnīcās, pagrabos... Viņu bija tik daudz, ka es nespēju to izstāstīt. Tas bija šausmīgi! Kad nesām ievainotos no kaujaslauka, mēs domājām, ka tur vairs neviena nav, visi ir aizvesti, Staļingradā vairs neviena nav. Kad viss beidzās, ievainoto bija tik daudz, ka tam bija grūti noticēt... Grūti aptvert... Tvaikonī, ar ko es braucu, bija ievainotie bez rokām, bez kājām, simtiem

tuberkulozes slimnieku. Mums viņi bija jāārstē, klusā balsī jāpārliecina, jāmierina ar smaidu. Kad mūs sūtīja, apsoliya, ka mēs tur atpūtīšoties no kaujām, tā esot pateicība, apbalvojums. Izrādījās, ka tas bija briesmīgāk nekā Staļingradas elle. Ja es no kaujaslauka izvilku cilvēku, sniedzu viņam palīdzību un atdevu, jutos pārliecināta, ka nu viss būs labi, viņu aizvedīs. Līdu pēc nākamā. Te viņi nemitīgi bija manu acu priekšā... Tur viņi gribēja dzīvot, centās izdzīvot: “Ātrāk, māsiņ! Ātrāk, miļā!” Te viņi atteicās ēst, gribēja mirt. Viņi lēca no kuģa. Mēs viņus uzmanījām. Apsargājām. Es naktīs sēdēju pie kāda kapteiņa – viņam nebija abu roku, viņš gribēja izdarīt pašnāvību. Reiz es nepabrīdināju otru medmāsu, uz dažām minūtēm izgāju, un viņš metās pār bortu...

Mūs aizveda uz Usoļji, tas ir pie Permas. Tur īpaši viņiem bija uzbūvētas jaunas, tīras mājiņas. Kā pionieru nometnē... Mēs viņus nesām uz nestuvēm, bet viņi ar zobiem grauzta zemi. Es jebkuram varētu kļūt par sievu. Nēsātu viņu uz rokām. Atgriezāties uz tvaikoņa iztukšotas, varējām atpūsties, bet negulējām. Meitenes gulēja, bet pēc tam sāka raudāt. Mēs sēdējām un katru dienu rakstījām viņiem vēstules. Sadalījām, kura kuram raksta. Trīs četras vēstules dienā.

Un vēl tāds sākums. Pēc šī brauciena es sāku kaujā slēpt savas kājas un seju. Man bija skaistas kājas, es baidījos, ka tās sakropļos. Baidījos arī par seju. Lūk, tāda detaļa...

Pēc kara es vairākus gadus nevarēju atbrīvoties no asins smakas, tā mani ilgi vajāja. Mazgāju veļu – jūtu smaku, vāru pusdienas – atkal jūtu. Kāds man uzdāvināja skaistu, sarkanu blūzīti – toreiz tas bija retums, audumu nebija –, bet es to nevalkāju, jo blūze bija sarkanā krāsā. Šo krāsu es vairs nespēju uztvert. Nevarēju iet uz veikalu pēc produktiem. Uz gaļas nodaļu. Īpaši vasarā... Ieraudzīju visas gaļu un sapratu, ka tā ir ļoti līdzīga... Tikpat balta kā cilvēkam... Uz veikalu gāja vīrs... Vasarā es nevarēju palikt pilsētā, centos kaut kur aizbraukt. Tiklīdz sākās vasara, man šķita, ka tūlīt sāksies karš. Kad saule sasildīja visu – kokus, mājas, asfaltu –, man šķita, ka viss

ož pēc asinīm. Lai ko es ēstu vai dzertu, netiku vaļā no šīs smakas. Man šķita, ka pat tīra gultas veļa ož pēc asinīm...

1945. gada maijs... Atceros, ka mēs daudz fotografējāties. Bijām ļoti laimīgi... 9. maijā visi kļiedza: "Uzvara! Uzvara!" Zaldāti vārtījās pa zāli – Uzvara! Dejoja stepu. Ai-da-a-a-a...

Šāva... Šāva no tā, kas nu kuram bija...

– Pārtrauciet šaušanu! – pavēlēja komandieris.

– Tik un tā patronas paliks. Kam tās vajag? – mēs nesapratām.

Ja kāds ko teica, es dzirdēju tikai vienu vārdu – Uzvara! Pēkšņi briesmīgi sagribējās dzīvot! Cik skaisti mēs tagad visi sāksim dzīvot! Es piekāru savus apbalvojumus un palūdzu, lai mani nofotografē. Nezin kāpēc gribējās fotografēties uz ziedu fona. Mani nofotografēja puķu dobē.

7. jūnijā man bija laimīga diena – manas kāzas. Armijas daļa sarīkoja mums lielus svētkus. Vīru es pazinu jau sen, viņš bija kapteinis, komandēja rotu. Mēs zvērējām – ja paliksim dzīvi, uzreiz pēc kara apprecēsimies. Mums piešķīra mēnesi ilgu atvaļinājumu...

Mēs aizbraucām uz Kinešmu, tā atrodas Ivanovas apgabalā, pie viņa vecākiem. Es braucu kā varone, nekad nedomāju, ka tā var sagaidīt frontes meiteni. Mēs tik daudz bijām pieredzējušas, daudzām mātēm izglābuši bērnus, daudzām sievietēm – vīrus. Un pēkšņi... Es iepazīnu apvainojumus, dzirdēju skarbus vārdus. Pirms tam mani sauca par mīlo māsiņu, dārgo māsiņu, neko citu es nedzirdēju. Turklāt es biju skaista. Man izsniedza jaunu formas tērpu.

Vakarā apsēdāmies dzert tēju, māte aizveda dēlu uz virtuvi un sāka raudāt: "Ar ko tu apprecējies? Ar frontes... Tev ir divas jaunākas māsas. Kurš viņas tagad precēs?" Tagad, kad es to atceros, gribas raudāt. Iedomājies, es atvedu skaņuplati, man tā ļoti patika. Tur bija dziesma ar tādiem vārdiem: "Tev ir tiesības staigāt vismodernākajās kurtītēs..."⁵⁹ Tā bija dziesma par frontes meiteni. Es to uzliku,

⁵⁹ Dziesma *По мосткам тесовым*. (Red. piez.)

pienāca vecākā māsa un manu acu priekšā to saplēsa, man neesot nekādu tiesību. Viņas iznīcināja visas manas frontes fotogrāfijas... Ak, tu, manu briljant, man trūkst vārdu. Man nav tādu vārdu...

Toreiz pārtiku izsniedza uz kartītēm. Mēs ar vīru salikām kopā savas kartītes un braucām pēc produktiem. Aizgājām uz īpašu noliktavu, tur jau stāvēja rinda, mēs nostājāmies un gaidījām. Pienāca mana kārtā, pēkšņi vīrietis, kurš stāvēja aiz letes, pārlēca pār to, pieskrēja pie manis, sāka mani skūpstīt, apskaut un kliegt: "Draugi! Draugi! Es viņu atradu. Es viņu ieraudzīju. Es tā gribēju viņu satikt, tā gribēju atrast. Draugi, viņa mani izglāba!" Vīrs stāvēja man blakus. Tas bija ievainotais, kuru es izvilku no uguns. No apšaudes. Viņš mani atcerējās, bet es? Vai tad es varēju visus atcerēties, viņu bija tik daudz! Citreiz stacijā satiku invalīdu: "Māsa!" Viņš mani pazina. Un sāka raudāt: "Domāju – kad satikšu, metīšos ceļos..." Bet viņam nebija vienas kājas...

Mēs, frontes meitenes, daudz ko pieredzējām. Pieredzējām arī pēc kara, tad mums sākās vēl viens karš. Arī briesmīgs. Vīrieši mūs pameta. Nepiesedza. Frontē bija citādi. Es rāpoju, lido šķemba vai lode... Puiši sargā... "Gulies, māsiņ!" kāds iekliedzas un uzkrīt man virsū, aizsedz ar savu ķermeni. Un lode viņu... Viņš ir miris vai ievainots. Mani tā izglāba trīs reizes.

No Kinešmas mēs atkal atgriezāmies armijas daļā. Atbraucām un uzzinājām, ka mūsu daļu neizformēs, mēs atmīnēsīm laukus. Kolhoziem vajadzēja zemi. Visiem karš bija beidzies, sapieriem tas turpinājās. Bet mātes jau zināja, ka ir Uzvara... Zāle bija gara, gara, visapkārt bija mīnas, bumbas. Bet cilvēkiem vajadzēja zemi, mēs steidzāmies. Un katru dienu mani biedri gāja bojā. Katru dienu pēc kara kāds bija jāapglabā... Tur, laukos, mēs atstājām tik daudz cilvēku... Tik daudz... Nodevām zemi kolhozam, brauc traktors, bet kaut kur ir paslēpusies mīna, bija arī prettanku mīnas, traktors uzsprāgst, traktorists uzsprāgst. Bet traktoru nebija daudz. Un vīriešu vairs nebija daudz. Redzēt sādžā pēc kara asaras... Sievietes

raudāja... Bērni raudāja... Atceros – mums bija zaldāts... Sādža pie Staraja Rusas, neatceros nosaukumu, tā bija viņa dzimtā sādža, viņš devās atminēt savu kolhozu, savu lauku un gāja bojā. Viņu apglabāja visa sādža. Viņš bija karojis visu karalaiku, četrus gadus, bet gāja bojā pēc kara savā dzimtenē, savā laukā.

Tiklīdz es sāku to stāstīt, saslimstu. Stāstu, bet mani krata drebuļi. Atkal visu redzu, iedomājos – kā guļ kritušie, viņiem ir atvērta mute, kaut ko ir klieguši un neizklieguši, vēders uzšķērsts. Esmu redzējusi vairāk kritušo nekā malkas pagaļu... Cik briesmīgi! Cik briesmīga ir tuvciņa, kad cilvēks iet pret cilvēku ar durkli rokā... Ar kailu durkli. Es sāku raustīt valodu, vairākas dienas nevarēju pareizi izrunāt vārdus. Zaudēju valodu. Vai to sapratīs tie, kuri tur nav bijuši? Kā to izstāstīt? Ar kādu sejas izteiksmi? Atbildi – ar kādu sejas izteiksmi tas būtu jāatceras? Citi kaut kā var... Spēj... Bet es – nē. Raudu. Bet ir jāizstāsta, lai tas paliek. Jāizstāsta. Lai pasaulē kaut kur paliek mūsu kliedziens. Mūsu vairs...

Es vienmēr gaidu mūsu svētkus. Uzvaras dienu... Gaidu un baidos. Vairākas nedēļas speciāli krāju veļu, lai būtu daudz veļas, un visu dienu to mazgāju. Man kaut kas ir jādara, man visu dienu par kaut ko ir jādomā. Kad mēs satiekamies, pietrūkst kabatlakatiņu – tādas ir frontinieku tikšanās. Asaru jūra... Man nepatīk armijas rotaļlietas, bērnu rotaļlietas. Tanki un automāti... Kurš tos ir izdomājis? Man sāp sirds. Es nekad neesmu pirkusi un dāvinājusi bērniem armijas rotaļlietas. Ne saviem, ne citu bērniem. Reiz kāds atnesa uz mājām armijas lidmašīnu un plastmasas automātu. Es uzreiz tos izmetu. Uzreiz! Tāpēc, ka cilvēka dzīvība – tā ir tāda dāvana... Diža dāvana! Cilvēks nevar pār to valdīt.

Zināt, ko mēs visi karalaikā domājam? Mēs sapņojām: “Draugi, kaut mēs izdzīvotu... Cik laimīgi būs cilvēki pēc kara! Cik laimīga un skaista dzīve sāksies! Cilvēki, kuri ir tik daudz pārdzīvojuši, sāks cits citu žēlot. Mīlēt. Tie būs citi cilvēki.” Mēs par to nešaubījāmies. Ne mirkli.

Manu briljant... Cilvēki joprojām ienīst cits citu. Atkal nogalina. Es to nespēju saprast... Kas tas ir? Mēs... Mēs esam...

Pie Staļingradas... Vilku divus ievainotos. Izvilku vienu – atstāju, pēc tam velku otru. Tā es vilku viņus uz maiņām, jo ievainojumi bija smagi, viņus nevarēja atstāt, abiem – kā lai to vienkāršāk pasaka – bija augstu ievainotas kājas, abi asiņoja. Bija dārga katra minūte, katra minūte. Kaujaslauks jau bija palicis aiz muguras, bija mazāk dūmu, pēkšņi es atklāju, ka velku vienu mūsu tankistu un vienu vācieti... Mani pārņēma šausmas – tur iet bojā mūsējie, bet es glābju vācieti. Mani pārņēma panika... Tur, dūmos, es biju kaut ko sajaukusi... Redzu – cilvēks mirst, cilvēks kliez... A-a-a... Abi apdeguši, melni. Vienādi. Tad es ieraudzīju svešu medaljonu, svešu pulksteni, viss bija svešs. Un tā nolādētā forma. Ko nu? Velku mūsu ievainoto un domāju: “Atgriezties pēc vācieša vai ne?” Es sapratu – ja atstāšu, viņš drīz vien nomirs. Noasiņos... Un es aizlīdu pēc viņa. Es turpināju vilkt abus...

Tā taču bija Staļingrada... Visbriesmīgākās kaujas. Visvis... Tu, manu briljant... Nevar būt viena sirds naidam, otra – mīlestībai. Cilvēkam ir viena sirds, un es vienmēr domāju, kā izglābt savu sirdi.

Pēc kara es ilgi baidījos no debesīm, baidījos pacelt uz augšu galvu. Baidījos ieraudzīt uzartu zemi. Bet pa to jau mierīgi staigāja krauči. Putni ātri aizmirsu karu...”

1978-2004

Satura rādītājs

Priekšvārds izdevumam latviešu valodā	5
Cilvēks ir lielāks nekā karš	22
Pēc 17 gadiem.....	36
"Negribu atcerēties..."	49
"Paaudzieties, meitenes... jūs vēl esat jaunas..."	62
"Tikai es atgriezos pie mammas..."	103
"Mūsu mājā dzīvo divi kari..."	119
"Telefona klausule nešauj..."	126
"Mūs apbalvoja ar mazām medaļām..."	138
"Tā nebiju es..."	152
"Es vēl tagad atceros šīs acis..."	160
"Mēs nešāvām..."	175
"Vajadzēja zaldātu... bet gribējās būt arī skaistai..."	196
"Jaunkundzes! Vai jūs zināt – sapieru vada komandieris	217
dzīvo tikai divus mēnešus..."	
"Tikai vienreiz paskatīties..."	229
"Par labajiem kartupeļiem..."	252
"Mammu, kas ir tētis?"	276
"Viņa pielika roku pie sirds..."	294
"Pēkšņi briesmīgi sagribējās dzīvot..."	311

Grāmatas internetā ar piegādi mājās **veikals.la.lv**

Izdevējs – izdevniecība "Latvijas Mediji",
Dzirnavu ielā 21, Rīgā, LV-1010
Iespiests un iesiets – SIA "Jelgavas tipogrāfija",
Langervaldes ielā 1A, Jelgavā, LV-3002

Svetlana Aleksijeviča (1948) – baltkrievu žurnāliste un rakstniece, kura raksta dokumentālos avotos balstītu prozu. Latviski izdotas viņas grāmatas “Cinka zēni” un “Černobiļa. Lūgšana”. Vairāku desmitu dokumentālā kino scenāriju un vismaz triju lugu autore. 2015. gadā saņēmusi Nobela prēmiju literatūrā.

“Sievietes karā” ir grāmata, kas vēsta par Otro pasaules karu sieviešu acīm. “Es nerakstu par karu, es rakstu par cilvēku karā. Es rakstu jūtu, nevis kara vēsturi,” stāsta autore grāmatas sākumā. Emocijas caurvij tekstu – par ceļu uz fronti, karošanu un “karu pēc kara” stāsta visdažādākās sievietes. Karalaikā viņas bija jaunas meitenes un pildīja ne tikai medmāsu pienākumus, bet kļuva arī par snaiperēm vai pilotēm. Viņas cīnījās Sarkanās armijas pusē gan pie Staļingradas un Berlīnes, gan Baltkrievijas un pat Latvijas teritorijā. Bet pāri visam – viņas mīlēja, tika mīlētas un pakļautas, samaltas un atbrīvotas, un atkal samaltas kara briesmās. Viņas bija varonīgas un nežēlīgas, naivas un paklausīgas, bet par savu drosmi vai glēvumu pēckara gados bija spiestas klusēt un visbiežāk samaksāja ar salauztu dzīvi. Vairāk nekā miljons sieviešu karoja Sarkanajā armijā, un šī grāmata piešķir balsi apslēptajai, noklusētajai kara vēsturei.

“Šī ir viena no labākajām grāmatām par sievietēm karā. Lasītāju atsauksmēs Svetlanas Aleksijevičas darbs nosaukts par pieminekli mūsdienu sieviešu ciešanām un varonībai. Bet tas arī ir stāsts par traģiskajiem likteņiem kaujaslaukā, par to, cik karš patiesībā ir briesmīgs.”

*Dr. hist. Juris Ciganovs,
Latvijas Kara muzeja vēsturnieks*

ISBN 978-9934-15-438-6

9 789934 154386